

„MILLJÓK EGY MIATT”

(EMLÉKEK)

ÍRTA:
WELTNER JAKAB

BUDAPEST, 1927
A SZERZŐ SAJÁT KIADÁSA

Világosság rt. Budapest. Műszaki igazgató: Deutsch D.

*Jóban és rosszban hű társamnak:
feleségemnek szeretettel ajánlom
ezt a könyvet*

MILLIÓK EGY MIATT...

Miért él a pór? – a gúlához követ
Hord az erősnek, s állítván utódot
Jármába, meghal. _ Milliók egy miatt.
(*Madách: Az ember tragédiája.*)

Éjjel, későn, amikor a bérkaszárnnyák magukba fogadják az ezer bajjal viaskodó tömegeket, gyakran barangolok a kihalt, csöndes utcákon.

„Álmodik a nyomor” és én ébren álmodom. A „Rend” őrei közönyös egykedvűséggel mennek el melletttem, holott néha komoly okuk lehetne arra, hogy az ügyézsésre szállítsanak, ha — hangosan gondolkodnék.

Milyen jó, hogy a szurony okkal nem lehet kipiszkálni a lázadó elgondolásokat, hogy minden hatalom tehetetlen azzal a forradalommal szemben, amely ilyenkor éjszakánként leküzdhetetlen erővel diadalmaskodik és újjáalakítja az egész világot.

A legnagyobb hatalmak kártyavárként omlanak össze. Császárok, királyok, diktátorok és a kormányaik egyetlen tiltakozó szót sem mondhatnak. Félre kell vonulniuk, hogy az új rend megszülethessek. Serény, építőmunka folyik így éjjelente. Formálódik a jövő boldogsággal teljes, gyönyörűséges világrendje. Az igazi civilizáció !

A képzelet villámszárnnyakon száguldó alkotóereje átformálja az agyongyötört, ezer nyavalyával terhelt emberek millióit is. Páni félelemmel menekül a gyűlö-

let, az irigység, a nagyravágyás és a mindent megjavító, mindent kiegyenlítő jóság^ és szeretet diadalmasan elfoglalja trónját.

Percek alatt kiépülnek a hatalmas, ellenállhatatlan erejű munkászervezetek. Fehér és színes fajok testvéri szeretettel kezdet fognak. És megvalósul, amiért már most is milliók sóvárognak: „Világ munkásai, egy nemzet vagyunk.”

Szeretet és öntudatos akarat. Ezzel a két nagyszerű fegyverrel felvértezett, szellemi és fizikai munkások szoros fegyverbarátságban menetelnek a győzelem felé. Megy a nagy tábor... Százmilliók, akiket eddig mesterséges aléltságban tartottak, egymásra találnak. Csak most látják, milyen nevetségesen kicsiny az a csoport, amely útjukba állt és megakadályozta, hogy emberi életet folytathassanak. Egyesek a milliók ellen. És a milliók Egy miatt szenvedtek. Nincs szükség semmiféle erőszakra. Az öntudatos tömegek mindent lenyűgöző ereje vérontás nélkül félretolja boldogulásának akadályait: a tudás, a jóság és a szeretet, a bibliai „paradicsom” örömeit varázsolja a földre.

Reggel van! A bércaszárnyák kapui megnyílnak és máris megjelennek a távolabb dolgozó munkások első csoportjai. Egyre sűrűbb rajokban jönnek. Sápadt, elgyötört, közönyös arcok. A gyárak emberpusztító gyomra elnyeli őket. Tízezren, százezren, milliónyian vannak, akik még az álmodozásig sem jutottak el. Robotoló, szerény páriák, akiket lekötnek a mindennapi élet ezer gondjai, akik átöröklött tunyasággal járnak a rabszolgaság taposómalmában.

A hajnal első sugarai elűzik az álmokat. Recsegve, ropogva összedül az álompalota és maga alá temet minden reménységet. Milyen szomorú, milyen vigasztalanul nyomorúságos ráeszmélni a szürke hétköznapiakra, a kicsinyes, önző, közönyös embermilliókra, akik immár év-

ezredek óta tétlen egykedvűséggel túrik a jgzolgaság jármát.

„Akkor nemesb-e a lélek, ha túri
Balsorsa minden nyűgét s nyilait;
Vagy ha kiszáll tenger fájdalma ellen
S fegyvert ragadva véget vet neki?
Meghalni, — elszunnyadni, — semmi több...”

*

Érdemes-e !

Nem dőreség elérhetetlennek látszó ábrándokért hadakozni lelket sorvasztó meddő csatározásokban, testben és lélekben megtörve elpusztulni!

Elháríthatatlan végzet, hogy urak és szolgák legyenek? Isteni rendelés, hogy csupán az emberek egy párnyi töredéke élvezhesse a jólét és a kultúra minden örömét, a nagy többségnek pedig el kell züllenie a meg-alázó nyomorúság posványában.

Mi legyen a kitűzött életcél!

önző módon, lelketlen ridegséggel megalkudni a viszonyokkal és szolgálni a világ urait, hogy az oda-dobott morzsákból élösködhessünk, vagy odaállni a gyöngék, az elnyomottak mellé, hogy őket is fölsegítsük az élet napfényes oldalára!

A szőrösszívűek, a lelketlenséggel bélelték habozás nélkül az előbbit választhatják. De akik nem tudnak részvétlenül elmenni egyetlen rongyos éhező gyermek előtt sem, azoknak a szívük, a lelkiismeretük parancsoló erővel szabja meg, hogy az egész emberiségért, a szabadságért küzdjenek.

*

Mi a szegénység! Éreztétek-e már valaha a saját testeteken! Ha nem, akkor köszönjétek meg a terem-tőtöknek, hogy megkímélt benneteket a nyomorúság kínjaitól és kísértéseitől. Láttatok már valaha ma-

sokat szenvedni kínzó nyomorúságban? Ha igen, akkor kérjétek az Istentől megbocsátást, ha nem segítettek a legjobb erőtökkel. Szegénység alatt az igazi nyomorúságot értem, nem a nagy lakosztályaitok korlátozását és a bőség mérséklését. Azoknak a szegénységére gondolok, akik nem tudják, hogy mennyi ideig lesz fődél a fejük fölött, akik nem tudják, hová forduljanak, hogy éhező kicsinyeik részére, akik tőlük várnak táplálékot és hajlékot, egy darabka kenyeret szerezhessenek.

(Lloyd-George-nak a Szociális refom-ról tartott beszédéből.)

*

A belvárosi Dunapart ragyogó palotáiban és szállodáiban tobzódik a gazdagság minden mámoros öröme. Késő éjjel ezekben a ragyogó épületekben is nyugalomra térnek az élet kiválasztott kiváltságosai. Eagyogó tisztaság, puha, selymes, illatos ágy, szellős, nagy hálótermek biztosítják a nyugodt pihenésüket. De egészen közelükben, a külső Lipótváros, az Angyalföld és a külső Ferencváros piszkos bérházaiban összezsufoltan, férgektől kínozva hánykolódnak azok az embertársaik, akik tetet-lelket ölü munkájukkal, jótékony varázslókhöz hasonlóan, megtermelik a dúsak részére a gyönyörökkel teljes élet lehetőségeit.

Jól van ez így!

Izgatás az, ha kimondjuk: így nem maradhat! Azok az emberiség kártevői-e, akik azt mondják: szégyen és gyalázat, hogy az ártatlan, apró gyermekek tízezrei pusztulnak el a nyomortanyák bűzében és az elégtelen táplálkozás miatt; avagy azok, akik azt hirdetik és azt akarják elhíttetni, hogy ez mindig így volt, mindig így leszi A millióknak el kell pusztulniok, nyomorban, szennyben, tudatlanságban és bűnben, hogy az egyesek, a kevesek, jól élhessenek?

A természet pazar bőséggel tarja elénk mindazt, ami minden élőlény nagyszerű eltartásához szükséges.

Balga hazugság, hogy nincs elegendő táplálék. A fejlődő mezőgazdaság korlátlan lehetőségeket biztosít, ha okszerű gazdálkodással kitermeljük föld kincseit. Az ipari termelésben pedig olyan nagy a fölösleg, hogy a kapitalista gazdaság föl sem tudja használni a munkások millióinak dolgos kezeit, hanem a munkanélküliség ínségébe taszítja őket.

Letagadhatatlan, megcáfolhatatlan, hogy kétszer-, háromszorannyi embert lehetne bőségesen ellátni, mint amennyi most a földön kínlódik. Csak föl kellene használni a technikai fejlődés minden vívmányát, csak meg kellene adni a lehetőséget, hogy minden dolgos kéz munkálkodhassék.

Kíméletlenség, önzés, uralomvágy hajszolja a kapitalista világ urait, hogy az elnyomásnak ezt a mai szervezetét az erőszak minden eszközével föntartsák. A legtisztább emberszeretet parancsai vezetik azokat, akik a tanítás, a szervezés, a szolidaritás eszközeit használják föl, hogy a dolgozók millióit egységes állásfoglalásra, harcok küzdelemre bírják egy jobb társadalmi szervezet megalkotásáért.

*

Lehet-e! Érdemes-e!

A természet titokzatos műhelyében évmilliókig, formálódik a legcsodálatosabb teremtmény: az ember*

Az idők végtelenségéből az évek százazrei peregnek le, amíg földünkön kialakulnak a szerves élet lehetőségei. újabb évezredek sokasága érleli ki a legkezdetlegesebb formákból a gondolkodni tudó, öntudatosan cselekvő embert.

A fejlődés első foka, amidőn az ősember a tűzköből fegyvert, szerszámot farag. Azután meggyorsul a haladás üteme. A barlanglakástól a cölöpházig, a tűz alkalmazásának művészetétől a vas és bronz felhasználásáig.

Állattenyésztés, földművelés egy-egy állomása a csúcs felé vezető útnak. Kialakul a primitív társadalom és ezzel együtt az emberek leigázása, szolgává aljasítása.

Rabszolgaság, jobbágyság, „szabad” bérmunka!

Úgy mondják, hogy az uralkodó osztály bámulatos nagylelkűsége szabadította föl a rabszolgákat és a jobbágyokat méltatlan helyzetükből. De ha átfutjuk a történelem lapjait, azt látjuk, hogy véres kíméletlenséggel vertek le minden szabadulásra irányuló törekvést. A Gracchus testvéreket szerény agrárreformtörekvéseik miatt legyilkolják, Dózsa Györgyöt tüzes vastrónon pusztítják el és mindenütt az egész világon véresen leverik a szabadulásra vágyó parasztok forradalmait.

A nagylelkűség olyan portéka, amelyet a világ urai sohasem tartottak raktáron. Tudjuk, hogy az emberek elnyomásának formái a termelés rendjének átalakulásával változtak meg. A fejlettebb gazdaság nem tudott boldogulni a rabszolgával, a gőz és a villany erejével rohanó ipari termelésnek akadálya volt a földhöz kötött jobbágyság és a céhek bilincseiben vergődő mesterlegény.

Az idő, a fejlődés az elnyomottaknak dolgozik.

Az utolsó évszázad a technikai fejlődés terén többet ért el, mint a megelőző évezredek. És a legutóbbi harminc esztendő még nagyobb gyorsasággal produkálta a legcsodálatosabb vívmányokat.

Gőz, villamosság, vasút, gőzhajó, távíró, telefon, drótnélküli távíró, gramofon, mozi, repülőgép, rádió és a legcsodálatosabb gépek, munkaszerszámok óriási tömege megsokszorozta a gyors termelés lehetőségeit és módot nyújt arra, hogy szebb, kulturáltabb életet élhessünk, mint elődeink.

Áradozó szavakkal hirdetik, hogy a kapitalizmus a civilizáció csúcspontjára, vitte az emberiséget és ennek bizonyítékául kirobbantják a világháború rettene-

tességeit. Több mint négy esztendeig a technika nagy-szerű eszközeivel gyilkolták le az emberek millióit és a rombolás szolgálatába kényszerítik a dolgozók százmil-lióit.

Tízmillió halott a rokkantak nagy tömege, az özvegyek és árvák megszámlálhatatlan seregei bizonyítják, hogy a hatalom birtokosai rosszul gazdálkodnak. A néma te-metők és a háború közvetlen áldozatain kívül az egész világ ínségben szenvedő dolgozói harsogják:

„az a világrend, amely a béke nyomorúságos évei után a háborús tömegmészárlást és a gazdasági szenvedéseket zúdította az emberiségre, megérett az átalaku-lásra,”

Az idő, a fejlődés nekünk dolgozik!

„Álmodni, — elszunnyadni, — meghalni...”

Csak a gyöngék térnek ki a harc elől. Erős hittel bízni kell az emberiség jövőjében. Nincs megállás! Amint megszűnt a rabszolgaság, éppen olyan bizonyos-sággal megszűnik a bérrabszolgaság is. A rabszolgtar-tók éppen olyan meggyőződéssel hirdették, hogy a rab-szolgaság örökös és megváltoztathatatlan, mint ahogyan a kapitalista termelés urai szentnek és sérthetetlennek minősítik a kizsákmányolás jelenlegi rendjét.

Nem szabad élve eltemetkezni és közönyösen bele-törődni „a balsors minden nyűgébe” és nem szabad azt várni, hogy máról holnapra minden megváltozzék. Ha fölismertük, hogy az a társadalmi szervezet, amelynek szenvedői vagyunk, helytelen, ha hisszük, hogy az em-berek nagy tömegeit meg lehet váltani szenvedéseiktől, akkor tekintet nélkül a pillanatnyi sikerekre, dolgoznunk kell a jövő érdekében, hogy a szebbről, a jobbról alko-tott ábrándjaink megvalósulhassanak. Az apostolok hi-tével és lelkesedésével, a nemes emberek önzetlenségé-vel, fáradhatatlan kitartással kell dolgoznunk az új vi-

lágrend kiépítésén. Petőfi „Az apostol” című költeményében a következő gyönyörű biztatást küldi a esüggedőknek:

A szőlőszem kicsiny gyümölcs,
 Egy nyár kell hozzá mégis, hogy megérjék.
 A föld is egy gyümölcs, egy nagy gyümölcs,
 S ha a kis szőlőszemnek egy nyár
 Kell, hány nem kell e nagy gyümölcsnek,
 Amíg megérik? Ez belékerül
 Évezredek vagy tán évmiljomokba,
 De bizonyára meg fog érni egykor.
 És azután az emberek belőle
 Világ végéig lakomázni fognak.
 A szőlő napsugaraktól érik:
 Míg édes lett, hány napsugár
 Lehelte rája élte melegét,
 Hány százezer, hány miljom napsugár! ...
 A földet is sugárok érlelik, de
 Ezek nem nap sugarai, hanem
 Az embereknek lelkei.
 Minden nagy lélek egy ilyen sugár, de
 Csak a nagy lélek, s ez ritkán terem:
 Hogyan kívánhatnók tehát, hogy
 a Föld hamar megérjék'?...
 Érzem, hogy én is egy sugár vagyok,
 Amely segíti a földet megérni.
 Csak egy nap tart a sugár élete.
 Tudom, hogy amidőn megérkezik
 A nagy szüret,
 Akkorra én már rég len^{^^}m,
 S parányi művemnek nyoma
 Elvész az óriási munka közt.
 De életemnek a tudat erőt ad,
 Halálomnak pedig megnyugovást,
 Hogy én is. én is egy sugár vagyok! —
 Munkára hát,
 Föl a munkára, lelkem!
 Ne legyen egy nap, egy perc elveszítve,
 Nagy a földadat, az
 Idő röpi, s az
 Élet rövid. —
 Mi célja a világnak?
 Boldogság! s erre eszközi a szabadság!

Szabadságért kell küzdenem.
 Mint küzdtek érte oly sokan,
 És hogyha kell elvérzenem
 Mint elvérzettek oly sokan!

*

A munkásmozgalomnak sok ilyen Apostola pusztult el a börtönök mélyén, a hóhérok kezében vagy gyilkos harcokban. Mártírhaláluk buzdításul szolgál mindazoknak, akik fölismerték, hogy a szabadságért harcolni, tűrni és szenvedni kell. E sorok írójától távol áll, hogy azok közé számítsa magát, akik ilyen apostoli muimát végeznek. Csak mint a munkásmozgalom egyik szerény napszámosa végzi munkáját s csupán azért tartja érdemesnek, hogy a szociáldemokrata mozgalomban való munkásságának néhány eseményét a nyilvánosság elé vigye, mert azt reméli, hogy ezzel is az ügynek tesz szolgálatot. A magyar munkásság heroikus küzdelmének csak néhány jelenete kerül az olvasó elé, de ezek is alkalmasak arra, hogy szemléltető módon bizonyítsák: erősödünk, haladunk és minden poklokon keresztül diadalra visszük eszméinket.

Csak röpke harminc esztendő keretében játszódnak le az események és mégis minden azt tanúsítja, hogy a 90-es évek elején megvetett, lenézett és semmire sem becsült munkás milyen gyorsan követel szerepet a társadalom életében és amikor mint szervezett egység lép föl, gyakran döntő módon tud beleavatkozni az ország gazdasági és politikai életének irányításába.

Ha ez a könyv alkalmas lesz arra, hogy azok részére, akik a magyar munkásmozgalom történetét megírják, némi anyagot szolgáltatson, ha a csüggedők közül néhányat újból a csatasorba visz, akkor már elérte célját.

Ez minden, amiért megíródott.

AZ ÁRVA HÁZBAN

Nem emlékszem az úgynevezett gyermekéveimre.

Nem tudom, hogy a proletárgyermekek mindennapi sorsát éltem-e, vagy valamivel jobb viszonyok között nevelkedtem! Annyi bizonyos, hogy velem sem foglalkozott nevelőnő és szüleim nem dűskáldoktak a földi javakban. Atyám az erdélyi vasútnál kishivatalnok volt, valószínűen alacsony fizetéssel, mert halála után havi 38 korona nyugdíjból kellett tengődnünk.

Hatan voltunk testvérek, tehát 38 korona csak kenyérre volt elég, annak ellenére, hogy két testvérem fiatalon elhalt. Édesanyámnak tehát négy apró gyermeket kellett eltartania.

Ismétlem, sejtelmem sincs arról, hogy milyen volt életemnek első hat esztendeje. Minden maradéktalanul kiment az emlékezetemből. A hatodik esztendő után gondoskodtak arról, hogy a következő évekre jobban emlékezzem.

Hatéves múltam, amikor az izraelita hitközség fiúárvaházába kerültem, mert a csekély nyugdíjból nem lehetett bennünket eltartani. Az árvaháznak kellett tehát pótolnia a szülői házat és valószínű, hogy a családomtól való elszakadásom mosta el mindazt, ami velem addig történt.

Pontosan emlékszem, amint ott álltam az árvaház szellős, tágas folyosóján, néhány másik gyermekkel és arra vártunk, hogy a formaságokat elintézzék. A folyo-

són különbözőkorú gyermekek járkáltak, de valósággal megmerevedtek, amikor a folyosó végén egy jelentékeny természetű öregebb nő tűnt föl, aki jelentőségének és hatalmának tudatában, lassan közeledett. Kezeit széjjeltartotta, hogy a gyermekek jobbról-balról csókolhassák.

Az igazgató felesége volt az első, akit az intézet hatalmasai közül megismertem. Egy rideg, barátságatlan, beképzelt nő volt, akit megrészegített az a tudat, hogy annyi gyermek fölött korlátlan hatalommal rendelkezik. Főnhéjazó göggel mászott végig a folyosón és valósággal kiélvezte, *hogy a gyermekek mennyire reszketnek tőle*. Amikor közelembé ért, szintén odanyújtotta a kezeit kézcsókra, holott én még akkor úgyszólván nem is tartoztam a növendékek közé. Nem tudom, fizikai undor volt-e vagy más meggondolás, elég annyi, hogy ösztönösen eltoltam a kezeit és a kézcsók elmaradt. Abban a pillanatban nyakonvágott, mert elképzeltetlenné tartotta, hogy valaki szembeszálljon vele. No, meg azután a tekintélyt is fönn kell tartani.

Ezzel a nyaklevessel léptem be jogerősen az árvaház növendékei közé és voltaképen ezzel kezdődött meg az úgynevezett gyermekkor boldogsága.

Az árvaházban való nevelés megfelelt ennek a nyaklevesnek. Nem bántak ugyan olyan kegyetlenül a gyermekekkel, mint a Copperfieldből ismert hírhedt nevelőintézetben és senkinek a háttára nem akasztottak olyan táblát, amelyen „Vigyázat, harap!” fölírás díszelgett, de azért mindenkivel érzékeltették, hogy nincs a szülői házból és óvakodtak attól, hogy némi szeretetet mutassanak. Úgylátszik, ez ellenkezett az intézet nevelési rendszerével.

Barátságos mosollyal, kedveskedéssel sohasem bátorítottak senkit. Még azokat sem, akik ellen nem volt semmi kifogásuk. A legjobb gyermekek, a legkitűnőbb tanulók sem kaptak biztatást, avagy akár csak egy ked-

ves mosolyt. A fegyház ridegsége szabályozta az ott lévő gyermekek életét. Katonás rendben történt minden. Főlkelés, lefekvés, tanulás, játék, séta, ebéd, vacsora. Minden pontos, meghatározott időben történt és játék közben, ha valaki szabályellenesen boldog akart lenni és egészségesen mert nevetni, rögtön figyelmeztették, hogy az ilyen túlbuzgóság megárt az egészségének.

Pedig minden lehetőség megvolt, hogy az intézetbe került növendékekkel elfeledtessék, hogy az árvaházban vannak. Ragyogóan szép, tiszta épület állt a növendékek rendelkezésére, gyönyörű kerttel, tiszta, nagy, szellős termekkel. Valószínű, hogy az árvaházban a gyermekek nevelését most már nem ama középkori elvek alapján intézik, mint annak idején, amikor én oda kerültem. Akkor az intézet vezetőinek sejtelmük sem volt arról, hogy nem regrutákat, hanem *szegény, szeretetre vágyó*, apró csemetéket kapnak, akik akármilyen nyomorúságból kerültek ki, mégis a szülői házat hagyták ott és így az intézetben pótolni kellett volna a szülők szeretetét. Az árvaházban sohasem kérdezték meg a gyermekektől, mi a bajuk, mi a kívánságuk, jól, rosszul érzik-e magukat. Akit elkönyveltek, az csak egy számot jelentett, Hozzácsapták a többihez és az egész adott tömeget egységes elvek alapján idomították.

Amint a Moreau szigetén a megoperált állatokat folyton a törvényre figyelmeztették »és a törvény folytonos hangoztatásával készítették a négy lábúakat, hogy két lábon járjanak, ugyanolyan gondossággal vésték a gyermekek fejébe az intézeti szabályokat. Rengeteg munkát fordítottak arra, hogy mindenki szabályosan éljen, hogy abban a körben, amelyet az intézeti élet részére megrajzoltak, mindenki szabályosan forogjon, a sorból soha senki ki ne lépjen, hogy mindenki öntudat nélküli géppé váljon, amelyet a lelketlen gépmesterek a szabályoknak megfelelően kezelhetnek.

Az árvaház már akkor is az úgynevezett hazafias „vallás-erkölcsi” alapon nevelte a növendékeit. A német nyelv tanítását elhanyagolták, de annál jobban kellett tudni a királyok születésének évszámát. A király születésnapján mindig hálaadó istentisztelet volt és minden nemzeti ünnep alkalmával nagy szónoklatokat kellett végighallgatni.

A növendékek örültek az ilyen ünnepeknek mert nagyobb darab kenyeret és tésztát kaptak ebédre. Ez minden szónoklatnál nagyobb hatást váltott ki. Magától értetődő, hogy nyilvántartottuk ezeket az ünnepeket és nem bántuk volna, ha sokkal több királyunk és több nemzeti ünnepünk lett volna. Égetően szükség volt az ilyen ünnepekre, mert az árvaház növendékei közül senki sem panaszkodhatott, hogy a gyomrát túlterhelik. Karlsbadi kúrára sohasem kellett küldeni senkit sem ebből az intézetből, mert valószínű, hogy pontos számításokkal állapították meg, hogy mennyi az a legkisebb mennyiségű táplálék, amellyel valakit az éhhaláltól meg lehet óvni. Akik ott voltunk az intézetben, valamennyien mindig éhesek voltunk. Talán nem éreztük az éhség gyötrő fájdalmait, mert rendszeresen és rendszeren mindenki megkapta a maga adagját, de valamennyien úgy éreztük, hogy sokkal többet tudnánk enni.

Mindez azonban nem jelenti, hogy az árvaház növendékei ne lettek volna sokkal jobb sorsban, mint a legtöbb munkáscsalád gyermekei. El kell ismerni, hogy az egész intézetben ragyogó tisztaság volt és mindent megtettek, hogy a gyermekek egészségesek maradjanak. Amilyen pontosan örködték azon, hogy a beszélgetés vagy a nevetés ne haladjon túl bizonyos megadott hangosságot, éppen úgy törődtek azzal is, hogy mindenki egészséges maradjon. Alapjában véve tehát irigylésreméltók voltak azok, akik az árvaházba bekerülhettek, mert ha szeretetre nem is találtak, a kenyér sohasem

maradt el. Sőt még arra is emlékszem, hogy akik testileg visszamaradtak a fejlődésben, minden reggel csukamájolajat kaptak és amikor engem is besoroztak ebbe a szenvedő táborba, a legnagyobb rettegéssel vártam azt a percet, amikor a csukamájolajas kanalat a torkomba nyomják.

A fölvétel alkalmával történt összeütközésem az úgynevezett intézeti mamával, aki minden ridegsége ellenére megkövetelte, hogy mamának titulálják, elhatározó volt egész életemre. A fölvétel pillanatától kezdve, egészen az árvaházból való kilépésemig, ez az intézeti mama a legféltelenebb gyűlölettel üldözött és mindent megtett arra, hogy az életemet elkeserítse. Az első nyaklevesnek nagyon sok folytatása volt, mert engem a történetek után sem tudtak arra kényszeríteni, hogy eme kitűnő mamának kezet csókoljak.

Nem is vitás, hogy ez a makacsság nem tette előnyössé a helyzetemet. Azokon a napokon, amikor az ebédhez süteményt is kaptunk, én rendszeren a sarokban álltam és ártatlanságom tudatában gyötrő keserűséggel néztem, hogy a többiek hogyan tüntetik el saját porciójukat. Engem mindig a sütemény elvonásával büntettek. Ami kellemetlenséget az intézeti mama elkövetett, azzal készséggel kedveskedett nekem. Sohasem vittek kirándulásra és neki köszönhetem azt is, hogy amikor a II. polgári iskolát sikerrel elvégeztem, asztalosinasnak adtak.

De azért az intézetben nem hiányoztak a derűs mozzanatok sem. A sok éhes gyermek állandóan kereskedett az ennivalóval és a legkülönbözőbb csereüzletek alakultak ki. Egy darab kenyérért a legkülönbözőbb tárgyakat lehetett vásárolni. A kereskedelem idővel annyira kifejlődött, hogy akiknek semmijük sem volt, saját magukat adták el néhány zsemlyéért rabszolgának.

Aki éhes volt, az a végső szükség esetén mindig be-

állhatott rabszolgának. Viszont, ha a rabszolgatartója megszorult, kiválthatta magát és gyakran az is előfordult, hogy a volt rabszolga a saját gazdáját is megvásárolta, így azután az élelmiszerekben való gazdagságom szabta meg, hogy rabszolga vagy rabszolgatartó legyek.

A rabszolgáknak ellentmondás nélkül kellett követniük a gazdáik parancsát. Az egész rabszolgaság gyermekes multság volt, de akadtak egyesek, akik visszaéltek a helyzettel és apró rabszolgáik életét alaposan elkésérettették. A leghírhedtebb rabszolgatartó egy Politzer nevű jól megtermett fiú volt, akinek sokkal többet kellett fizetnie, mert köztudomású volt, hogy nála nehéz a szolgálat.

Az árvaházban Szamek Mór volt a legjobb pajtásom. Mindig együtt hadakoztunk és jóban-rosszban testvéri szeretettel összetartottunk. Közösén vásároltunk rabszolgákat és együtt adtuk el magunkat. Így kerülünk a nyomorúság napjaiban a hírhedt Politzer tulajdonába.

Politzer barátunk annyira kínozott bennünket, hogy a legnagyobb elkéséredéssel szolgáltuk. Nemcsak nappal vette igénybe szolgálatainkat, hanem este, a lefekvés után is odarendelt bennünket az ágyához, hogy meséssel szórakoztassuk, amíg elalszik.

Egyik este — úgylátszik, már unta a meséinket — a változatosság okáért azt követelte, hogy vakarjuk a talpát. Ezzel betelt a mérték és megkezdődött a rabszolgázadás.

Alig hangzott el a parancs, minden megbeszélés nélkül Politzernak ugrottunk és úgy „megvakartuk”, hogy segítségért ordított. A rabszolgatartók Politzer segítségére siettek, a rabszolgák mi mellénk sorakoztak. Nagyszerű, szívet derítő általános verekedés támadt. A két tábor harci üvöltése föllármázta az egész árva-

házat. A bevonult felügyelő-személyzet alig bírta a rendet helyreállítani.

Az általános verekedés után következett kihallgatások földérették az egész rabszolgavásárt. Természetes, hogy a rabszolgatartók és a rabszolgák is kegyetlen verést kaptak. Ezzel azután meg is szűnt az árvaházban a rabszolgaság.

Valamilyen alkalommal az intézet több métermázsza káposztát kapott ajándékba. A káposztát összevágták és eltették hordókba savanyodni. A fiukat az éhezés leleményessé tette s már előre fenték a fogukat a káposzta torzsára. Hosszas kutatás után megállapították, hogy a megmaradt torzsát a kertben elrejtették. A fiúk fölkeresték a zsákmány rejtekhelyét, lelopózkodtak a kertbe, megrakodtak káposztatorzsával és nagyszerűen lakmározta belőle. Én akkoriban elkülönítve, betegem feküdtem az egyik kisebb szobában, tehát nem juthattam a zsákmányhoz. Szamek azonban nem bírta elviselni, hogy én ne vegyek részt a lakomán, tehát jól megrakodott a torzsákkal és a betegszoba kertre nyíló ablakán bemászott hozzám. Elfelejtette azonban, hogy az intézeti varrónő, aki egyúttal betegápolónő is volt, ott van a szobában és amikor Szamek betoppant, halálosan megijedve, segítségért kiabált. Szamek ijedében a torzsákat az ágyamra dobta és rögtön kiugrott az ablakon. Minden baj nélkül megérkezett a közös hálóterembe és a föl-lármázott felügyelők, akiknek a varrónő elmondta az esetet, nem tudták megállapítani, hogy tulajdonképpen mi történt. Azonban a torzsák ott maradtak az ágyon és elárulták, hogy a fiúk a kertből elhordják ezt a kitűnő eledelt. Másnap azután az összes fiukat összehívték és kijelentették, hogy ha nem mondják meg, ki mászott be nálam az ablakon, valamennyit megbüntetnek. Nem akadt egyetlen áruló sem, mire sorjában lefektették a fiukat és egy nádpálcával mindegyikre hármat rávágtak. Négy

gyermek hősiezen túrte a verést, az ötödik azonban elárulta, hogy Szarnék mászott be az ablakon. Szamek tagadott és a többiek is húségesen statisztáltak neki, tehát pozitív módon mégsem tudták megállapítani, hogy ki a bűnös. Az árulót azonban alaposan összeverték, mert a fiúk között mindig megvolt az összetartás.

Nevezetes esemény volt, amidón 10 éves koromban, a négy elemi elvégzése után, az intézetben kívül, a nagymezőutcai polgári iskolába beíratlak. Az árvaháznak akkor még csak négy elemi osztálya volt és valamennyi növendék külső iskolába járt. Akik a nagymezőutcai polgári iskolába kerülünk, nagyon boldogok voltunk, mert a nap jórészét olyan gyermekeik között töltöttük el, akiket nem fegyelmeztek némává és őszintén tudtak örülni az életnek. Gyorsan összebarátkoztunk osztálytársainkkal és az egyes órák között, a szünetekben, valószággal megrészegeedtünk a szabadság örömeitől. Mondani sem kell, hogy a legtöbb csintalanság kitervezői az árvaház növendékei voltak. Jól ki kellett használni a szüneteket, mert az intézetben csak a „jól nevelt” gyermekek némaságával mozoghattunk.

Itt kell megjegyyezni, hogy az árvaházban senki sem tarthatott pénzt magánál. A hét főbűn közé tartozott a pénz elfogadása és elrejtése. amíg nem járhattunk ki az árvaházból, addig nem juthattunk pénzhez, mert a látogatók, még a szülők is, nagyon jól tudták, hogy pénzt nem szabad adniok. A polgári iskolában azután sokféle mód kínálkozott arra, hogy pénzt szerezhessünk. Engem az juttatott aránytalanul nagy összegekhez, hogy mértani rajzból az osztály legjobb tanulója voltam és szenvedélyesen gyártottam a különböző mértani ábrákat. Ez a szenvedélyem azután kitűnő kereseti forrásnak bizonyult. Átlagosan 20 krajcárjával árusítottam egyegy kockát, tetraédert vagy dodekaédert, sőt a nehezebb ábrákat még ennél is drágábban.

Amíg a kereset alacsony volt, addig hűségesen elköltöttem az utolsó krajcárig minden pénzemet. A polgári iskolával szemben egy Polischofszy nevű nagyszerű cukrászda volt, ahol különösen az úgynevezett schaumrollnik örvendtek óriási keresletnek. Ennek a kívánatos habostésztnak 5 krajcár volt az ára és volt olyan nap, amikor 8 darabot is magamba könyveltem. Azonban akadtak olyan napok is, amikor annyi volt a bevétel, hogy az egészet lehetetlen volt schaumrollnikba fektetni. Gondoskodni kellett tehát olyan helyről, ahol a fönmaradó pénzkészletemet elhelyezhetem. Hosszabb kutatás után nagyszerű rejtekhelyet találtam. A Köröndnél, a Hübner-udvar vasrácsának egyik meglazult léce szolgált pénztáruul. A lécet csak föl kellett emelni és az alatta támadt hézag kiválóan alkalmas volt arra, hogy a tiltott pénzeket elhelyezhessem beléje. Ez a kitűnő rejtekhely csaknem két esztendeig hűségesen tartogatta a fölösleges pénzeimet. Nagyon sok izgalommal járt mindennap reggel meglesni, hogy a környéken ne járkáljon senki, a vasrudat fölemelni és a pénzt kivenni a Wertheim-szekrényemből. Délben azután ugyanilyen eljárással gyakran öt percet is várni kellett, amíg egész biztonsággal elhelyezhettem a maradék pénzkészleteimet. Annyira óvatos voltam, hogy a Hübner-udvari kis üreget senki sem fedezte föl és nyugodtan gazdálkodhattam. Mindig volt pénzem, de nálam pénzt sohasem találtak.

Jellemző az intézeti szellemre az is, hogy az intézetben kívül tanuló gyermekeknek szigorúan megtiltották, hogy a szüleiket meglátogassák. Ezt a tiltó rendelkezést nekem lehetetlen volt betartanom, mert édesanyám egészen közel lakott az Andrassy-úthoz, de az intézettel ellenkező oldalon, az Aradi-utcában. Magától értetődő, hogy amikor csak alkalmam volt rá, beugrot-

tam néhány percre, annál is inkább, mert nemcsak csókot kaptam, hanem enivalót is.

Valamilyen alkalommal az egyik tanárunk megbetegedett és bennünket félórával előbb eresztettek haza. A nyert félórát fölhasználhattam arra, hogy az anyámnál látogatást tegyek. Amikor elbúcsúztunk egymástól, anyám egy nagy almát dugott a zsebembe. Persze, nem is sejtette, hogy ezzel milyen bajba kever. Amikor megérkeztem az árvaházba, a folyosón az intézeti mamával találkoztam, aki azonnal észrevette, hogy a zsebemben rejtegetek valamit. Rögtön megkezdődött a nagy vallatás, amelynek a részleteire már nem emlékszem, de annyit tudok, hogy vagy tizenhétfélét hazudtam össze. Azért ilyen sokat, mert mindig rámbizonyították, hogy nem mondok igazat. Azt nem akartam elárulni, hogy az anyámnál voltam. Arra pontosan emlékszem, hogy amikor az intézetnek valamelyik nemes barátja beárulta, hogy az Andrássy-útnak az intézettel ellentétes oldalán látott, akkor azt hazudtam, hogy azért mentem a másik oldalon, mert a nap süttött. Könnyű volt bebizonyítani, hogy a jelzett időben a nap éppen azon az oldalon kínozza az embereket, amelyen engem megláttak. Ez így leírva elég kedélyes, de ha hozzáadjuk azokat a pofonokat és botütéseket, amikkel ezt a vallatást a megfelelő eréllyel intézték, akkor a móka sokkal kisebb.

Az iskoláiba való járásunknak egyik nevezetes eseménye az is, hogy a természetrajztanárom alaposan meggyűlölt, mert egy óriási csibort nem akartam átadni a gyűjteménye részére. Az eset úgy történt, hogy kirándulásra mentünk és a Rákos-patak környékén pihenőt tartottunk. Rögtön halászni kezdtünk a patak vizében. Nagy küzködéssel egy hatalmas csibort fogtam, amelyet eldugtam és másnap elvittem az iskolába, ahol közbámulat tárgya volt. Megmutattam a tanáromnak is és

ámbar nem volt semmiféle célom a csiborral, ösztönösen ragaszkodtam hozzá. Sohasem tudta megbocsátani, hogy megtagadtam tőle ezt a ritka példányt. Egyebekben az ügyből semmi hasznom sem volt, mert harmadnap az egyik osztálytársammal szent fogadalmat tetettem, hogy a csibort visszaviszi a Rákos-patakba. A jelzett ügy miatt alig tudtam megmenekülni a szekundától és csak a többi tanár közbelépésének köszönhettem, hogy hármassal végeztem a természetrajzot.

Érdekes az is, hogy az akkori úgynevezett liberális korszakban már a fajvédőknek volt egy kitűnő elődjük az énektanárunkban. Ez a kitűnő férfiú minden alkalommal megmutatta, hogy utálja a zsidókat és emelkedett szellemének megfelelően, állandóan verte a tanítványait. Főleg a zsidókra pályázott, de azért a másvallásúak is gyakran kaptak pofonokat. A különbség csak az volt, hogy a zsidóknál ékes zsargon nyelvezettel hozzátette a pofonhoz: „E jid darf nicht so dumm sein!”

Egyébként tanárnak elég rossz volt, mert a tanulók annyira félték tőle, hogy az előadottakból semmi sem maradt a fejükben és mindig hamisan énekeltek.

A két polgári iskola befejezése után döntöttek a további sorsomról. Én már tudtam, hogy akármilyen jó a bizonyítványom, nem fognak taníttatni, mert az intézeti mama kedélyállapota és nyugalma megkívánta, hogy minél előbb eltávolítsanak az árvaházból. A tanítatásról tehát szó sem volt, hanem egyszerűen tudtomra adták, hogy asztalosinas leszek. Talán ha megalázkodom, ha kibékítem az igazgató feleségét és bocsánatot kérek tőle, azokhoz hasonlóan, akiket rosszabb bizonyítvánnyal taníttattak, én is folytathattam volna tanulmányaimat. De, bár minden vágyam az volt, hogy tovább tanuljak, nyugodtan válaszoltam: „Rendben van, asztalosinas leszek.” Még válogatni sem engedtek

a mesterségek között, mert bejelentették, hogy már találtak is mestert, aki alkalmazni fog.

Izgalmas napok következtek. A szerencsésebbek, akiket tovább tanítottak, nagy kárörömmel már előre asztalosinasnak csúfoltak. Az ipari munka akkor még nem érte el a mostani jelentőségét. A segédek sem számítottak sokat, az inasok nyomorúságos, embertelen sorsa közismert volt. „Kocsit fogsz húzni, gyerekeket dajkálsz, pofonokat kapsz.” Ilyen jóslásokkal kedveskedtek azok, akik megmenekültek az inas sorsától.

AZ ASZTALOSMŰHELYBEN

... Ki itt belépsz, hagyj föl minden reménnyel

Itt sóhajok, sírás és csikorogva
száz zaj hangzott a csillagtalan éjen,
hogy könnyem rögtön eleredt csorogva.

Dante: A pokol. (Babits fordítása)

Amikor elvitték a műhelybe, a legrosszabbra voltam elkészülve. A nagy keserűségben csupán az vigasztalt meg, hogy Szamek barátom szintén ott inaskodott, ahová engem beszegődtettek és ő már „öreg” inasnak számított, mert egy esztendőnél többet töltött a műhelyben és a legrosszabbon már túl volt.

Az első napokban csak küldöncnek alkalmaztak és elég tisztességesen viselkedtek velem szemben. Én mindezek ellenére boldogtalannak, meggyötörtnek és megalázottnak éreztem magam, mert mindenki tegezett. Akármilyen nevetségesnek látszik, mégis egész éjszakákat álmatlanul töltöttem és sokat sírtam a „te” szócska miatt. Mások bizonyára nem ilyen érzékenyek, de reám annyira hatott a saját magam elképzelt megaláztatása, hogy még az egészen apró gyerekeket ma sem tegezem le. Amikor fölszabadultam, a velem együtt dolgozó segítők sokat nevettek azon, hogy az inasokat magázom. Fölizgat még ma is, ha előttem a pincéreket letegeznek, vagy ha valamely lakásban a „cselédet” te-nek szólítják.

Rottenbücher Péter asztalosműhelyébe kerültem. A mesterem Németországból került hozzánk és az akkori

viszonyokhoz mérten valóságos fehér hollónak számított. Nem tűrte, hogy az inasokat kínozzák és ha a műhelyben volt, akkor valamennyien jól éreztük magunkat, mert tudtuk, hogy nagyobb bántalom nem érhet bennünket. Ő maga a legritkább esetben bántotta a tanoncokat és ha mégis megvert valakit, akkor az illető megérdemelte.

A műhely a Koszorú-utcában volt, egy földszintes házban, tágas udvarral. Nyáron elég kellemes volt mert sokat dolgoztunk az udvaron. Télen a zárt műhelybe szorultunk és a bűz néha elviselhetetlen volt, bár az akkoriban nagyon divatos pinceműhelyeknél a mi földszinten lévő műhelyünk százszorta jobb volt.

Az úgynevezett „jó bánásmód”, amelyet a mesterünk megkövetelt, magától értetődően csak szürke elmélet volt. Az élet aranyfája nekünk pofonokat termelt. A gyakorlatban a „jó bánásmód” ellenkezett az akkori idők szellemével. A mesterünk alig tette ki a lábát a műhelyből, megkezdődött a hajtóvadászat a tanoncokra és a legképtelenebb ürüggyel agyba-főbe vertek mindenkit.

De mindezek ellenére el lehet mondani, hogy ebben az üzemben kínozták a legkevesebbet a tanoncokat. Más műhelyekben a legraffináltabb módokat találták ki a gyermekek kízására. Így például később, amidőn föl szabadultam, magam is szemtanúja voltam annak, hogy egészen apró hibákért gúzsbakötötték a tanoncokat, összerugdosták és véresre verték őket.

A 90-es évek elején a modern szervezkedésről még nagyon keveset lehetett hallani és a segédek, elég balga módon, úgy gondolkodtak, hogy mivel őket is kínozták, amikor tanoncok voltak, a dolog kiegyenlítődik, ha ők is embertelenek a kezükre bízott kis gyermekekkel szemben. Elvértve néha akadtak ugyan egyesek, akik fölshóltak az inasok kízása ellen, de a többség mindig le-

hurrogta azokat, akik emberségesebb bánásmódot követeltek. Nekem szintén nagyon sok kellemetlenségem volt az inasok védelme miatt és bár a szocialista mozgalomról akkor még semmit sem tudtam és a politikai nézeteim teljesen egyezők voltak azokéval, akik a gyerekeiket kínozták, én magam sohasem nyúltam senkihez. Sőt, éppen az inasévek keserősége és a sok méltatlanság, amit el kellett szenvednem, nevelő hatással volt rám és mindig szeretettel kezeltem azokat, akiket az iparvédelem hiányossága miatt védtelenül kiszolgáltattak a segédek szeszélyeinek.

A hatóságok előtt az inasok nem számítottak embernek. Bár általánosságban tudták, hogy a műhelyekben borzalmas viszonyok vannak, mégsem akadályozták meg az inasok kínzását és kizsákmányolását, holott tudott dolog volt, hogy némely műhelyben silány táplálkozás mellett éjjel-nappal dolgoztatták a fiatal gyermekeket. Az 1888. évi Népszava szeptember 30-án megjelent számában az iparostanoncokról írt cikkében elmond néhány konkrét esetet az inasok kínzásáról és a cikk bevezetése a következőket mondja:

A XIX. század, vagy amint sokan szeretik nevezni, „a fölvilágosodottság százada” már végére jár; de büszkélkedik is a vívmányokkal. Vannak már állatvédő-egyesületei is, amelyek az állatok kínzása és túleröltetése ellen működnek, amit a törvény is támogat és bünteti az állatkínzókat. Tehát az állatok védelméről már gondoskodva van némileg, de hogyan állunk az emberek védelmével! Sokan vannak még, akik az emberről nem oly részvétellel beszélnek, mint az állatról. Itt vannak például azok a szegény gyermekek, akik, miután szüleiket nem áldotta meg a sors gazdagsággal, tehát nem is lehetnek születésükkor rögtön urakká, hanem kénytelenek már 12—13 éves korukban mesterséget tanulni, hogy szüleik anyagi helyzetén könnyíthessenek és a jövőjüket megalapíthassák. Ezeket a fölvilágosodott korunk zászlótartói nemigen szokták az

emberiség tagjaivá számítani, hanem inkább hajlandók az állatok közé sorolni! Tények ezen utóbbi állításom mellett tanúskodnak, mert azon szegény tanoncok sorsa, akiket az ember minden időben és mindenhol a főváros utcáin lát, amint kocsikon nagysúlyú terheket húznak gyöngé tagjaikkal, megerőltetve azokat a lehető legvégső határig és mégsem találkozik védője a szegény páriáknak, mert még az állatnál is lejjebb vannak alacsonyítva és martalékkul odavetve mestereik önkényének.

Midőn a szegény fiú hazatért terhével, dorgáló lecke fogadja a maga egész durva meztelenségében mestere részéről, mert — „soká maradt ki”. Azután egy kevés pihenő sem, hanem rögtön ismét a munka. De azt nem látja be az az „önálló iparos úr”, hogy a gyermek ereje így lassan tönkre lesz téve, növése és testének fejlődése meg lesz gátolva, mert ha hozzávesszük, hogy sok helyen a tanoncok igen rossz, alig élvezhető, vagy pedig kevesebb ételt kapnak, mint amennyi testük táplálására szükséges, hogy a nehéz és sok munkához elegendő erőt nyerjenek; ezenkívül bűzös műhelyekben, egészségtelen helyeken pihenik ki napi fáradalmaikat (mert csak nem fog a mester úr nekik külön szobát bérelni) — világos lesz mindenki előtt, hogy az ily éveken át tartó bánásmódban részesült gyermek testi fejlődése tönkre van téve.

Ez a kezdetleges módon megírt közlemény korántsem tükrözi vissza mindazt, amit az inasoknak el kellett szenvedniök. Minden segéd külön-külön egy-egy rab-szolgatartó volt és a tanoncok állandó rettegésben dolgoztak. Vak engedelmisséggel kellett követni a kiadott parancsokat és jaj volt annak, aki bármely kívánságukat megtagadta.

Az átlagos munkaidő akkoriban 11—12 óra volt, de nagyon sok műhelyben 15—16 órát dolgoztak és a legtöbb műhelyben az úgynevezett „Durchmarsch” is divatban volt. Ugyanis, ha a munka nagyon sürgős volt, akkor pénteken az egész éjjelt keresztüldolgozták, hogy a bútórokat szombaton szállítani lehessen. Ezzel szemben a

hétfő „Blaumontag” volt, ami azt jelenti, hogy bár ezen a napon is ott voltak a segédek a műhelyben, de nem dolgoztak.

Ez a nap ivásban és duhajkodásban merült ki. Reggel megkezdődött a sörözés, amely a délutáni órákig tartott. Természetes, hogy a berúgott segédek ilyenkor sem kímélték a kezükre bízott inasokat és a legvadabb tréfákat találták ki kínzásukra.

Még a legkedélyesebb tréfák közé tartozott, hogy fölültek egy kis kézikocsira és az inasoknak testületileg el kellett őket húzni a kocsmába. A kocsmába előtt meg kellett várni a segéd urakat, hogy szükség esetén a részegeket kézikocsin hazaszállíthassák. Néha az is előfordult, hogy az utcán strázsáló inasokat bedirigálták a kocsmába és annak is innia kellett, aki nem akart. Nem utolsó multság volt a gyermekeket is berúgatni, hogy önmagukkal tehetetlenül vergődjenek. Az ilyen multságok nagy zajjal jártak, mert a segédek az inasok egyesített erejével rendeztek néha vad koncerteket.

Egyik legkedvesebb multságuk az volt, hogy nagy poharakat tétettek az asztalra, mindegyik pohárban kanál volt és a dalokat a pohár csörömpölésével kellett kíséreni. Különösen kedvelt nóta volt: „Egy, kettő, három, négy, öt, hat, hét — kifliket, zsemlyéket süt a pék.”

A segédek ordítózása és a poharak csörömpölése elképzelhetetlen zajjal járt és gyakran adott okot botrányos verekedésekre.

Azt hiszem, hogy az inasok kiszolgáltatottsága elvadította a segédeket, mert nemcsak az inasokat kínozták, hanem az állatokat is nagy szeretettel bántalmazták. Nekünk is volt egy jámbor, szelíd lovunk, amelynek segítségével a bútorokat szállították és a segédek legtöbbje boldog volt, ha ennek a szegény párának a fejére vágthatott. Az udvaron több macska is volt és ezeket szintén képtelen módon bántalmazták. Egyszer, „Blau-

montag” napján, elcsíptek egy szép fehér macskát és duhaj jókedvükben elhatározták, hogy gyalupadba préselik a fejét. Tudni kell ugyanis, hogy a gyalupadok valószínűleg prést alkotnak, mert a pad elején egy csavar segítségével rést lehet nyitni és össze lehet szorítani.

Az egyik segéd megfogta a macskát és a fejét odartotta a gyalupad nyílásához, a másik pedig a csavart mozgásba hozta. A macska fejét ilyen módon menthetetlenül összelapították volna. Akkor szabadulóban voltam és nem tudtam nézni ezt a borzalmas látványt. A segédek megátadni: képtelenségnek látszott. Kértem, könyörögtem, hogy engedjék a macskát szabadon, de kinevettek. A fölháborodás azonban emberfölötti bátorságot kölcsönzött és ennek tulajdonítható, hogy a gyalupadon lévő legnagyobb gyalut két kézre fogtam és úgy fejbevágtam azt a segédet, aki a csavart kezelte, hogy rögtön összeest. A macska természetesen elszabadult, azonban a borzalmas „tréfa” többi szereplői közül az egyik vésőt ragadott és a kezembe szúrta. A fájdalom olyan nagy volt, hogy én is összeestem. Talán ennek köszönhető, hogy nem vertek félholtra, azonban a szúrás emlékét még ma is őrzöm.

A segédeknek elvadultsága talán azzal is magyarázható, hogy az akkori időkben még az ipari munkások társadalmilag alig számítottak valamit. A hosszú munkaidő teljesen lekötötte őket és az alacsony kereset lehetetlenné tette, hogy a ruhájukra gondot fordítsanak, hogy műveltségük fejlesztésével törődjenek. A legtöbb műhelyben vasárnap is dolgoztak és a szünnapokat, a pihenőidőt a hétfői tivornya helyettesítette. Ami kis pénzük a táplálkozáson fölül megmaradt, az ráment a hétfői vigalmakra.

A táplálkozásuk is teljesen rendetlen volt, mert nagyban járta az úgynevezett „bükkfázás”, ami azt jelenti, hogy nem ettek meleg ételeket, hanem nagy darab

kenyérrel, szalonnával vagy füstölthússal csillapították éhségüket. A szalonnapirításban az inasok valóságos művészek voltak, mert a segédeknek ez volt a kedvenc eledelük.

Jellemző az akkori viszonyokra és a munkásokkal való bánásmódra a pozsonyi dohánygyárban dívó büntetési rendszer. A régi *Népszavában* böngészve, olvastam, hogy a pozsonyi dohánygyárban egy Adamecz Emil nevű gyári tisztviselő az egyik munkásnőt büntetésül egy óra hosszát térdepeltette. A büntetésnek ez a neme nagy kedveltségnek örvendett, mert néha 3—4 ilyen térdepelő munkásnő is akadt a gyárban és a dolgozók már valósággal a munkához tartozónak vélték a térdepelést. Ez a lealázó és méltatlan helyzet érthetővé teszi, hogy az ipari munkások és munkásnők sehol sem találtak megbecsülésre és saját magukat sem becsülték meg. A munkásoknak akkor csak egy maroknyi csoportja lépett föl öntudatosan, csak egy kicsiny csoport sejtette, hogy milyen erőt képviselhetnének, ha egységesen lépnek föl.

A kis csoport, amely a szervezkedés előnyeit fölismerte, abban a naiv hitben élt, hogy az uralkodó osztályokat az elvek igazságával meg lehet győzni, hogy kérésükkel is lehet javítani a munkások gazdasági helyzetén, hogy ilyen módon meg lehet szüntetni a politikai jogf osztottságot.

Ez a csoport 1888 március havában, egy előzőévi áprilisi munkásgyűlés határozata alapján, kérvényt intézett a képviselőházhoz, amelyben az általános választójogot követelte. A kérvény némely részét azért idézem, mert jellemző az akkori viszonyokra és visszatükrözi a munkások öntudatosabb csoportjának gondolkodását. Különösen érdekesek a következő részek:

A hazai munkásosztály értelmesebb része már több-
 izben kérvényezett az általános választási jog iránt és

mindannyiszor azon meggyőződésből tette, miszerint alkotmányunk egyik sarkalatos elve: a jogegyenlőség reá is kiterjed és mert nem tekintheti magát saját hazájában idegennek és mert nem bír megbarátkozni azzal, hogy a hazai alaptörvények neki az alkotmány sáncain kívül jelöltek volna ki helyet, csupán azért, mert munkás, akinek keze munkáján kívül más adóalapja nincsen.

A hazai munkásosztály nem azért kéri a választási jogot, hogy éppen választóképes legyen, hanem azon oknál fogva, mert egyrészt jogot formál ahhoz, másrészt pedig azért, hogy ügyeinek és bajainak rendezését — ami a törvényhozásnak szinte egyik főadatát képezi — sikerrel lehessen foganatba venni, ami csak akkor történhetik meg, ha a törvényhozás a munkások helyzetét ismeri. Azért kéri továbbá, hogy a hazai viszonyokhoz mérten a munkásosztály sorsa célirányos törvényhozási intézkedések útján javíttassék meg, mielőtt magasabb hullámokat verne a munkásosztály kedvezőtlen helyzetéből kifolyó nyilvánulás, mint ezt sajnosan más országokban látnunk kellett.

Ha tehát a hazai munkásosztály a joghoz ragaszkodik, ez kétségtelenül azt bizonyítja, hogy tiszteli a jogot, amelyet — ha hozzá jussa van — nélkülözni nem szeret, nem akar. Ezt nemzeti tradíciónk, a közjognak fogalmai szivárogtatták vérebe. De másrészt sem hazai történetünk, sem az újabb kor közléte nem bír fölmutatni oly tényeket, amelyek csak látszólag is indokoltá tennék a munkásosztálytól a politikai jognak megtagadását. Sőt az ellenkezőjére nem egy példát találunk, úgy a történelemben, mint a közéletben.

A munkásosztály a hazai törvények által reája rótt terheket éppúgy viseli, mint a haza bármelyik más polgára. A véradó kilentizedrésze éppen azok közül kerül ki, akiket a törvény a politikai jogoktól megfoszt. Az indirekt adó többet jövedelmez az államnak, mint az egyenesadó és a fogyasztási adó oroszlánrészét ismét csak azok a honpolgárok fizetik, akiktől a választási jog elvonatott. Mert a bármilyen nagy vagyonnal rendelkező

honpolgár nem a vagyonához mérten elégíti ki élelmiszer-szükségleteit, hanem csak annyiban, amennyire mint egyénnek szüksége van. A munkás is csak annyit fogyaszt, amennyit mint egyénnek fogyasztania kell. Ha valaki akár százszorta nagyobb vagyonnal bír, mint a másik, az azért százszorta többet nem fogyaszt.

Mint közgazdasági tényezők is figyelmet érdemelnek a munkások, amennyiben ők képezik az ipar hadseregét, amely nélkül az ipar terén győzelmet kivívni nem lehet, bármilyen ügyesek legyenek is a vezénylő erők. A szorgalmas és ügyes munkában rejlik a nagy Széchenyi jóslata, hogy tudniillik „Magyarország nem volt, hanem lesz!”

A hosszú kérvénynek csak egyetlen szakaszát idézzük, amely arról szól, hogy a munkást nem becsülik semmire. Ez a rész a következő:

A hazai munkásosztály eddig még mindig és minden körülmények között tiszteletben tartotta a törvényt és annak alkotóit, pedig fájdalommal látja, hogy öt egyébnek, mint igavonó alárendelt szolgának, nem tekintik, éppen azon körök, amelyek törvényes hatáskörükben hivatva volnának a haza egyéb polgárai érdekeinek fölkarolása mellett a munkásosztályét is ápolni és fejleszteni.

Bár már ezt a munkásgyűlést megelőzően, a szocialista követeléseket sokkal megfelelőbb program alapján és sokkal öntudatosabban követelték, a kérésnyezés azt mutatja, hogy a 80-as évek végén a szocialista mozgalomnak nem voltak megfelelő képviselői. A műhelyekben alig kerültek szóba a munkások követelései és a szocializmusról hallani sem lehetett. A munkások kis töredéke katolikus legényegyletekben volt szervezve. Néhány önképzőegyletben tartottak nagy ivászatokat és az úgynevezett „sportegyletek” hazafiaskodása jelentette a társas együttlétet.

A munkásság politikai uszályhordozója volt a függetlenségi pártnak és azokon a jelszavakon kérődött,

amiket az ellenzéki képviselők a tömegek elámitására a közéletbe dobtak. Természetes, hogy a műhelyben tanuló inasok a segédek politikai nézeteinek a követői voltak és vakon esküdtek azokra a jelszavakra, amelyekért a műhelyekben lelkesedtek.

Akkoriban még nagyon kevés helyen dolgoztak gépekkel és a durva munkákat is kézzel végezték. Az inas valósággal munkaeszköze volt a segédnek, mert majdnem minden munkaműveletnél segítenie kellett. A segéddel való együttműködés volt a legborzalmasabb munka. A segédek a különböző darabokat mind a két oldalon megrajzolják és a megrajzolt fát pontosan a megadott vonalon kell fűrészszel elvágni. Az egyik oldalon a segéd vezeti a fűrészszel, a másik oldalon az inas. Ha csak egy milliméter eltérés mutatkozik, az már alkalmat ad arra, hogy a segéd a legbrutálisabb módon bántalmazza a vele együttműködő inast. Természetes, hogy eme munka elől mindenki menekülni igyekezett. Ez annál érthetőbb, mert valamilyen nagyobb munkánál napokig ott kellett állni a gyalupadon és feszült figyelemmel, állandó rettegésben kellett dolgozni. Emlékszem, hogy egyszer egy siketnéma segéddel dolgoztam ilyen módon. Egy hirtelenharagú, brutális emberrel, aki különös élvezetet talált abban, hogy mindenkit agyba-főbe verjen. A munkát darabszámra vállalta, tehát gyorsan akart végezni. Olyan erővel vezette a fűrészszel, hogy képtelenség volt megfelelő módon dolgozni. A fűrész meglehetősen letért a megjelölt vonalról, aminek az volt a következménye, hogy artikulátlan üvöltéssel reám emelte a fűrészszel és azzal akart levágni a gyalupadról. Szerencsére, a mester is ott tartózkodott a műhelyben, elkapta a dühöngőt és rögtön elbocsátotta.

Én kivételes helyzetben voltam, mert munkáltatóm nagyon szeretett; ugyanis én írtam meg, ha valahová ajánlatot kellett beadni. Ha tehát azt láttam, hogy vala-

melyik *segéd* velem akar fűrészelni, azonnal eltűntem a műhelyből és megkérdeztem az „öreget” — így neveztük a mesterünket —, hogy nem-e kell valamilyen költségvetést írni. A legtöbb esetben már tudta, hogy miről van szó és nevetve kérdezte, hogy ki akar fűrészelni. Ha jókedvében volt, akkor adott valamilyen munkát és így megmenekültem a kínzástól. Gyakran azonban rámivallt, hogy csak tessék dolgozni. De még az ilyen visszautasítás sem jelentette, hogy a *segéd* megtalál, mert a mester felesége is hű szövetségesem volt és a végső szükség esetén mindig számíthattam arra, hogy elküld a gázgyárba, koksziert. Néha azonban semmiféle taktikával sem tudtam megmenekülni.

Egyebekben ezekben az időkben, a többi inashoz hasonlóan, hű szövetségesemmel, Szamekkel, rengeteg sokat verekedtünk. A józsefvárosi templom előtt nagy csaták zajlottak le, különösen télen, mert akárhányszor megtörtént, hogy a templom előtt készített és nagyszerűen kicsiszolt csúszkálón összevesztünk a többi gyerekekkel és véres harcokat vívtunk. Ilyen alkalmakra nagyszerű szolgálatot tett a szánkónknak a rúdja, amelyet könnyen ki lehetett emelni és fegyverül fölhasználni. A harc hevében néha egészen a harmadik utcáig üldöztük a többi gyerekeket és a szánkót otthagytuk őrizetlenül, bár az is előfordult, hogy 300—400 forint ára anyag volt rajta. Az esti iskolákban is két táborra oszlottak az inasok és az előadás végeztével csatarendbe fejlődve, rohantak egymásnak. Egy ilyen alkalommal Vanczák János barátommal kerültünk össze és alaposan elláttuk egymásnak a baját.

Magától értetődő, hogy mint buzgó ellenzékiek, Szamekkel minden tüntetésnél aktív szerepet játszottunk. A nyolcvanas évek végén alaposan kitombolhattuk magunkat. A véderőjavaslatok körül folyt az elke-seredett harc és a pesti úton mindennap hangos volt a

tüntetésektől. A kávéházak ablakai és a gázlámpák üvegei már a tüntetések első napjaiban szétzúzódtak és így hiába kerestünk összetörhető dolgokat. Amint szomorúan sétálunk, nagy meglepetéssel látjuk, hogy a Rákóczi-úton az egyik kávéháznak minden ablaka ép-ségben van. A zsebünk mindig tele volt kövekkel, tehát munícióról nem kellett gondoskodni. Gyorsan elosztot-tuk egymás között az ablakokat és, bár a Rákóczi-út tele volt rendőrökkel, néhány másodperc alatt elpusztí-tottuk az összes üvegtáblákat. A „hőstett” után nagy szaladás következett és mi nagy meglepetéssel láttuk, hogy nemcsak a rendőrök üldöznek bennünket, hanem a polgári közönség is. Szerencsénkre alaposan ismertük a környéket és játszva megmenekültünk, mert a Szövet-ség-utcán lerohanva, elérkeztünk a mi „Grund”-unkhoz, amelyre az avatatlanok csak a magas kerítés átmászá-sával juthattak, mi azonban legalább tíz olyan lyukat ismertünk, amelyen át lehetett csúszni. Egy-kettőre el-vesztettük tehát üldözőinket és azon tanakodtunk, hogy a „civilék” miért voltak fölháborodva, holott más napo-kon minden épkezláb ember segített, hogy a rombolás művét teljessé tegye. Később kiderült, hogy azért üldöz-tek bennünket, mert tévedésből a „Kossuth-kávéház” ablakait vertük be.

Komoly kellemetlenségeket okozott az is, hogy szenvedélyesen szerettem olvasni. Már a polgári isko-lában is előfordult, hogy a pad alatt olvastam és amikor felelni kellett, halvány sejtelmem sem volt, hogy mire kell válaszolni, mert vagy együtt nyargaltam „Vadölő”-vel a prairiken, avagy azon gondolkodtam, hogy a holdba kilőtt löveg vajjon eléri-e a célját. Az iskolában nem volt komolyabb következménye ennek a szenvedélynek, legföljebb rossz osztályzatot kaptam. De ami-kor inas voltam, már nem lehetett ilyen olcsó módon megszabadulni. Ha elküldtek valahová, a legtöbb eset-

ben órákat késtem és valamilyen hazugsággal iparkodtam menekülni. Ez hétköznapiakon, ha az árura nem volt nagy szükség, a legtöbb esetben sikerült. De előfordult az is, hogy szombaton, amikor a bútorokat szállítani kellett, elküldtek vasalásért és a késedelemnek nagyon szomorú következményei lettek.

Az egyik ilyen alkalommal, amikor vasalásért küldtek, „A bégum ötszáz millióba” című regénnyel fölfegyverkezve, útnak indultam és a Baross-utcában, amelyet akkor, azt hiszem, Stáció-utcának neveztek, az első kirakat lépcsőjére letelepedtem és olvasni kezdtem. A könyv érdekes volt és nekem fogalmam sem volt arról, hogy mennyi ideje olvasok. Egy jól irányzott hatalmas nyakleves riasztott föl és a legnagyobb rémületemre a dühtől tájékozó mesteremmel találtam magamat szemben. Reggel 8 órakor küldtek el és 11 órakor fedeztek föl — a vasalás nélkül. A műhelyben már mindenki engem lesett, mert a segédek is érdekelve voltak abban, hogy a kész bútorokat minél előbb elszállítsák. Hiszen tudták, hogy csak abban az esetben kapják meg a munkabérüket, ha az elszállított bútorokat kifizetik. Gyorsan kocsiba ültünk, megvettük a vasalást és szerencsémre még idejében elért az áru a bútorkereskedőhöz, aki kifizette a szállított bútorokat. Ennek köszönhettem, hogy az ügynek nem volt további komoly folytatása.

Egyebekben, amint már említettem, mi a műhelyben kiváltságos helyzetben voltunk, mert a mesterünk nagyon rendes ember volt és nemcsak a segédek kegyetlenkedéseit akadályozta meg, hanem azzal is törődött, hogy a nála lévő inasok rendszeren megtanulják a mesterségüket. Az első esztendő szaladgálásokkal telt el, de a második évben mindenki a gyalupadhoz került és módszeresen megtanulta a mesterséget. Akik a gyalupadhoz kerültek, azoknak már sokkal jobb dolguk volt. Meg-

szabadultak a segédek sok zaklatásától és a munkaidő után a saját részükre is dolgozhattak. A környék összes háztartásait mi láttuk el gyúródeszkával és szemetesládákkal. Az ebből befolyó jövedelem elősegítette, hogy rendszeren ruházkodhassunk és vasárnaponként szórakozással is eltölthessünk néhány órát, Én már ebben az időben is nagyon sok könyvet vásároltam.

Három nehéz, sok megalázással és szenvedéssel eltöltött esztendő után végre elérkezett a fölszabadulás pillanata. Az akkori szokásoknak megfelelően, előbb mestermunkát kellett végezni. A mestermunka jól sikerült, tehát segédde avattak. A mesteremtől 15 forintot, a mesternétől pedig egy ezüstórát kaptam. A pénz arra szolgált, hogy a segédek mulatni vigyem. Ez elkerülhetetlenül szükséges volt, mert aki a fölszabadulása napján nem hívta meg a műhelyben dolgozó segédek, az nem maradhatott a műhelyben. A mulatság nagyon jól sikerült, mert a segédek holtrészegre itták magukat, de azért én egy pillanatig sem maradtam a műhelyben. A legtöbb segédet valósággal utáltam kegyetlen durvasága miatt.

Elkerültem tehát idegen helyre és bár az új környezet ugyanaz volt, mert a segédek máshol sem voltak sem jobbak, sem műveltebbek, mégis jobban éreztem magamat, mert nem azokkal dolgoztam, akik inaskodásban kínoztak. Bár az emberiség szempontjából sokkal külön embernek éreztem magam, mint azok, akikkel együtt dolgoztam, mert az inasokat velem egyenrangú társnak tekintettem és a legnagyobb szeretettel védelmeztem őket, mégis teljesen elsajátítottam politikai és gazdasági kérdésekben a segédek gondolkodásmódját, így például magam is azt hittem, hogy minél tovább dolgozunk, annál több lesz a kereset. Ez olyan megcáfolatlanul látszott, mint hogy kétszer kettő egyenlő a négygel. A gazdasági kérdésekben tudatlan emberek

előtt mi sem lehet természetesebb, mint hogy a darabszámos munkánál, annál nagyobb a kereset, minél gyorsabban elkészül a munka. Viszont az is nyilvánvalónak látszott, hogy amikor valaki napibérben dolgozik, a megszabott munkaidőn túl teljesített órázásért járó díj tiszta hasznot jelent, mert hiszen emeli a kereset összegét. Hogy a 12—13 órai munka, amelyet néha „Durchmarsch”-ok tarkítottak, a végső eredményében kisebb fizetést jelent, azt akkor még nem is sejtettük. Hogy a szennyverseny lerontja az asztalosmunka értékét, hogy a túl hosszú munkaidő munkanélküliséget jelent és arra kényszeríti a segédeket, hogy a nyomorúságtól hajtva, olcsó árért eladják magukat, azt abban az időben, amikor én fölszabadultam, még nagyon kevesen tudták. Egymással versenyezve dolgoztunk tehát és az emberfölötti munka annyira kimerítette a segédeket, hogy nagy átlagban sokkal kevesebbet teljesítettek a 13 órai munkaidő mellett, mint a most dolgozó munkások a 8 órai munkaidőben.

A politikai fölfogásunk is teljesen egyező volt. A kapitalista társadalom egyik legnagyobb erőssége, az iskola, olyan módon neveli a gyermekeket, hogy 12 éves korukban, amidőn a munkások gyermekei a műhelybe kerülnek, semmit sem tudnak az igazi életről. A „hazafias” ünnepek tisztelete, a királyok dicső tettei, néhány magyar hadvezér glorifikálása, ez minden, amit az iskola nyújt. A többi aztán elvégezte az új környezet.

Versenyt szidták a gyűlölt Ausztriát, amely minden nyomorúságunk kútforrása és a magyar függetlenség csalóka ábrándképei tartották leigázva a munkások nagy tömegeit. De azért jellemző a viszonyokra és az úgynevezett magyar függetlenség ellenzéki bajnokaira, hogy a király személye kivülesett ezeken a vitákon. Az átkos Ausztria a szidalmak pergőtüzébe került, de senki sem beszélt arról, hogy a magyar alkotmányosság és

függetlenség helyreállításának, a nemzeti vívmányok megadásának legnagyobb akadálya az osztrák császár, illetően a magyar király, az osztrák-magyar monarchia mindenható ura.

Hazafias fölfogásomnak megfelelően tagja lettem az „Asztalosok Önképző Egyletéinek, amelynek elnöke akkoriban Thék Endre asztalos nagyiparos volt. Az önképzőegylet a tagok nevelésén kívül mindennel foglalkozott. Pontosan nyilvántartották a nagyobb mesterek név- és születésnapját. Minden ilyen dátum alkalmával kirukkolt a dalárda és az önképzőkör vezetősége, hogy a munkáltatót üdvözölve, vacsorához és italhoz juthassanak. Az önképzőegyletben, mint buzgó tagot, könyvtárnoknak neveztek ki és az egyedüli hasznom az egész ügyből az volt, hogy végigolvastam az egész könyvtárt. Sok dolgom egyebekben nem akadt, mert a legnagyobb ritkaságszámba ment, hogy valaki az egyleti könyvtárból könyvet kérjen. A tagok száma egyre jobban megfogyatkozott és amikor a könyvtárral végeztem, én is kimaradtam az egyesületből. Nem elvi differenciák miatt és nem is azért, mintha kifogásoltam volna a munkáltatók döntő befolyását és ünneplését, hanem mivel nem volt semmi célja és értelme, hogy valaki tag legyen.

Bár az asztalosok egy maroknyi csoportja már a jelzett időben erősen dolgozott a munkások szervezésén és alapszabályok nélkül szervezett csoportot alkotott, a legtöbb műhelybe nem jutottak el eme szervezkedésnek céljai és ha elvétve akadt is olyan, aki a munkaidő rövidítésének szükségességéről beszélt, az ilyen agitáció semmi hatást sem gyakorolt ránk, mert pontosan kiszámítottuk, hogy minden olyan óra, amelyért nem kapunk fizetést, csökkenti a keresetet.

Csak két kisebb műhelyben dolgoztam napi 1 forint 30 vagy 1 forint 50 krajcár keresettel, amikor bekerültem a Máv. gépgyár főműhelyébe, amely üzem csak úgy

lángolt a hazafiasságtól. Az ellenzéki vezéreknél innen kerültek ki a legbuzgóbb híveik. Napról-napra végnélküli viták voltak a nemzeti követelésekről és rajongva idézték X. vagy Y. függetlenségi képviselő és honhazafi nagy kijelentéseit, a magyar függetlenség ügyének elősegítésére. A Máv. nagyon sokat ráfizetett ezekre a vitákra, mert gyakran megtörtént, hogy egyes műhelyekben munka helyett a magyar függetlenség ügyét szolgáltuk és órákig senki se vett munkaszámot a kezébe. Ez az üzem az akkori időben teljesen ment volt a szocialista „mételytől”. A csoport vezetői kipróbált hazafiak voltak és sokkal többet kerestek, mint a többi munkások. Az ő feladatuk volt az is, hogy ügyeljenek a munkások megbízhatóságára, hogy az esetleges izgatóságot azonnal bocsássák el. A munkájuk akkoriban nagyon könnyű volt, mert nemcsak a Máv. főműhelyében, hanem a többi gyárban is a munkások sokkal jobban kerestek, mint a műhelyekben, tehát mindenki vigyázott arra, hogy a helyét el ne veszítse.

Csak néhány hónapig dolgoztam a nevezett üzemben, mert egészen alárendelt munkát bíztak rám és a munkának örökös egyhangúsága elűzött erről a gyártelepről. Újból kis műhelyben vállaltam munkát, majd nemsokára bekerültem a Ganz-gyárba, amely a munkásokkal való bánásmód és fizetés dolgában valamennyi gyár között az első helyen állt. A legtöbb munkás ebben az üzemben napi 2 forinton fölül keresett, ami a 90-es évek elején hallatlanul magas összeg volt.

Ebben az üzemben találkoztam először a szocialista mozgalom egyik előharcosával, K. Szabó Józseffel, aki később atyai jóbarátom lett. A Ganz-gyárban nemcsak ő volt az egyedüli szocialista. Voltak olyan csoportok, amelyekben sokat beszéltek a szervezkedés szükségességéről. A mi csoportunkban azonban, ahol mintegy 60-an dolgoztunk, még nem tudtuk, mi fán terem a szocializ-

mus és amidőn K. Szabó szikár, erőteljes alakját megláttuk, gúnyosan és mosolyogva súgtuk egymásnak: „ott megy a szocialista, aki azt képzei, hogy ezzel az új eszmével meg lehet váltani a világot”. K. Szabó József a legügyesebb munkások közé tartozott és éppen ezért még azt is elnézték, hogy a szervezkedés körül buzgólkodott. Ő maga egyebekben nem törődött azzal, hogy mit gondolnak felőle, mert akármilyen üzemben szívesen látták. Nem kellett félnie a munkanélküliség nyomorúságától.

K. Szabó József már ezekben az időkben is a modern szociáldemokrata mozgalom előharcosa volt. 1890 június 12-én jelent meg az „Asztalosok Szaklapja”, amelynek helyettes szerkesztője volt. Az asztalosok szakszervezetének egyik alapító tagja és az 1893-ban megalakult asztalos-szakszervezetnek vezetője volt.

A Ganz-gyárban mintegy másfél esztendeig dolgoztam, majd onnan elkerültem a Práter-utcába, egy nagyobb üzembe, ahol sablonos gyári munkán dolgoztunk, mintegy tizenketten. Az asztalosok mozgalma 1894 elején nagyobb lendületet vett és most már gyakrabban lehetett találkozni olyan agitátorokkal, akik a gazdasági szervezkedés szükségességéről és a rövidebb munkaidőről beszéltek. Mihozzánk is elkerült két ilyen munkás. Az egyik, az azóta már elhalt Grünfeld Jakab, aki vezetőszerpet játszott a szocialista mozgalomban, a másik, Sinkó György, még ma is hű harcosa az asztalosmozgalomnak. A nevezettek nagy buzgalommal igyekeztek bennünket meggyőzni a szervezkedés szükségességéről. Nagy eredményt nem tudtak elérni, mert azt a tucatumkát, amely ebben az üzemben készült, nem tudták olyan gyorsan elvégezni, mint a többiek. Grünfeld és Sinkó agitációját megnehezítette az is, hogy 1894-ben az egyházpolitikai vita tartotta izgalomban az egész országot és mivel az ellenzék egyik része ebben a kérdés-

ben a kormányt támogatta, mi is valamennyien lelkes hivei voltunk a reformnak. Annyit azonban mégis el tudtak érni, hogy az úgynevezett szabadszervezetbe valamennyien beléptünk és fizettük a sztrájkalapot, legfőképen azért, hogy 11 órai munkaidő helyett a 10 órai munkaidőt léptessék életbe. Így kerültem legelőször érintkezésbe a szervezettel. A tizenegyórás munkaidő

Nagy Géza Práter-utcai asztalosműhelyének munkásai. A csoportképen az állók sorában balról jobbra a negyedik kép engem ábrázol.

mellett ugyanis nem maradt szabad idő a művelődés és a szórakozásra. A napi munka befejeztével, a munka után, mindenki örült, ha lepihenhetett.

Figyelembe kell venni, hogy valamennyien darabszámra dolgoztunk és bizonyos mennyiséget minden héten szállítani kellett. Igaz, hogy az akkori viszonyok között sokat kerestünk, de valamennyien csak erőnk végső megfeszítésével tudtuk a szükséges mennyiséget

termelni, mert ha valaki elkésett, akkor föltétlenül az egyik éjszakát végig kellett dolgoznia. Fizettük tehát a sztrájkalapot, de egyikünk sem járt az egyesületbe, habár már 1893-ban az asztalosok szervezetének alapszabályait jóváhagyták.

Kossuth Lajosnak 1894 március hó 20-án bekövetkezett halála még azt a laza köteléket is szétszakította, amely bennünket a szervezethez fűzött. Az „Asztalosok Szaklapja” ugyanis Kossuth Lajos haláláról cikket írt és bár elismerte nagyságát, néhány bíráló szót is fűzött működéséhez. Mi valamennyien föl voltunk háborodva és a cikkekre feleletül — Grünfeld és Sinkó kivételével — mindnyájan összetéptük a szabadszervezet tagsági könyvecskéjét és a szervezetet értesítettük, hogy kilépünk a tagok sorából. A munkások fölkérésére én fogalmaztam meg a kilépési nyilatkozatot, amelyben kíméletlen bírálatot mondtunk arról a „szennyos” cikkről, amelyben Kossuth Lajost „megtámadták”.

Kossuth Lajos halála alkalmával az egyetemi tanulók gyászszalagot hordtak a karjukon, mi sem természetesebb tehát, hogy én utánoztam őket. Az egyik karomon én is gyászszalagot hordtam és rendkívül büszke voltam, amikor az utcán a gyerekek utánam kiabáltak: „jogász”, „jogász!”

Az asztalosmozgalom egyre jobban fejlődött, mert később már kilencórás munkaidőt és béremelést követelt a szervezet, ami nagy tömegeket mozgató meg. 1894 július elején újból beléptünk a szabadszervezetbe amikor nemsokára kitört a bérharc, teljes lelkesedés- és meggyőződéssel hirdetem a rövidebb munkaidő szükségességét.

B É C S B E N

Ez a bérharc sodort a szociáldemokrata mozgalomba. A lelkesedés nagy volt, a pénz azonban kevés. Ezért a fiatalok elhatározták, hogy a szervezettől nem vesznek föl segílyt, hanem külföldre utaznak és ott próbálnak szerencsét. Mintegy 1500-an utaztak az 5000 sztrájkoló közül külföldre és néhány nappal a sztrájk kitörése után már én is a Bécsbe induló hajón voltam. A jegy két forintba került, és amikor Bécsben partot értünk, Összesen 70 krajcár maradt a zsebemben.

Munka természetesen nem volt és a Budapestről megérkező sztrájkolók és velük együtt én is, néhány hétig leirhatatlan nélkülözések között tengődünk. Az éhezésnek és a nélkülözésnek eme napjai jó tanítómesetek voltak és gondolkodásra készítettek. Volt elég időnk, hogy bebarangoljuk a várost, hogy a fényűzésről és a nyomorúságról elmélkedjünk. A szép tavaszi időben a pompás fogatok százai röpítették a ragyogó toalettekben pompázó nőket a Práterbe és Schönbrunn gyönyörű sétányain ott pompáztak az úgynevezett felsőbb osztályok jólétben dúskálkodó kiváltságosai. A paloták lakóinak nagyszerű élete mellett a saját hibáikon kívül nyomorban élő munkanélküliek ezrei elmélkedhettek az emberek különböző sorsán és az elkeseredést gyötrődéssé fokozta az a tudat, hogy hiába akarunk dolgozni, nincs rá mód és alkalom.

A nyomorúság eme napjaival egybeesett a bécsi munkások hatalmas választójogi küzdelme. Bécs han-

gos volt a munkások tüntetéseitől, amely egy a Ringen gondosan előkészített tömegsétában érte el a csúcspontját. Akkor láttam először hatalmas munkástömegeket öntudatos lelkesedéssel fölvonulni. Keveset értettem németül, de a tömegek ereje magával ragadott. Mintegy százezren vonultak föl tüzes lelkesedéssel. Harsogott a „Marseillaise” és a „Munka dala”, a Ringen végigzugott: „Heraus mit unsern Wahlrecht!”

A tömeg valósággal megbolondított. Én is beálltam a sorba és versenyt kiabáltam a többiekkel a választójogért, holott nagyon jól tudtam, hogy csak az osztrák munkások választójogáról van szó és nekem nem sok hasznom van belőle, ha ki is vívják. Természetes, hogy csak akkor gondolkodtam így, mert még nem tudtam, hogy minden ország munkásságának sikere egyúttal nemzetközi sikert jelent, hogy az osztrák választójog kiküzdése a magyar munkások választójogát közelebb viszi a megvalósuláshoz. Ott lettem — a bécsi Ringen — szocialista, holott csak sejtelemszerűen élt bennem mindaz, amit később öntudatos meggyőződéssel magamévá tettem.

A kapitalista társadalmi szervezet nagyszerű erősségét hirdeti, hogy még a gondolkodó munkások is milyen nehezen jutnak el annak a fölismeréséig, hogy elsősorban a saját osztály érdekeiket kell megvédelmeznük. A régi tradíciók, az iskolai nevelés, a tudatosan elhelyezett jelszavak rabjai azok, akik fiatalon kikerülnek az élet nagy színpadára és a legtöbbet közülök a nélkülözések kényszerítő ereje sodor a szocialista pártba.

Pedig milyen egyszerű és mennyire nyilvánvaló, hogy a dolgozó munkásnak saját osztályos-társai között kell lennie. Milyen könnyű fölismerni, hogy a munkaerő kihasználóinak érdekei homlokegyenest ellenkeznek azokéval, akiket megvásárolnak.

Fanatikus lelkesedéssel álltam a szocialista munkások táborába. Sokan voltunk fiatalok, akiket a 94-es asztalossztrájk Bécsbe kergetett és már ott, Bécsben, elhatároztuk, hogy ha visszajövünk Magyarországra, minden erőnkkel azon fogunk dolgozni, hogy a mi mozgalmunk is erős legyen, hogy a választójogot kiküzdjük, hogy a munkások kulturális fejlődését elősegítjük. A munkanélküliség minden napja szilárdabbá tette ezt az elhatározást.

Annyit szenvedtünk, hogy egészen gyerekes dolgokkal tüntettünk a gazdagok ellen. Így például egy szép napon öten megbeszéltük, hogy töpörtyűt és kenyeret vásárolunk és Schönbrunn parkjának legszebb helyén, ott, ahol a legtöbben sétálnak, kitegetjük a staniclik tartalmát és ott esszük meg tüntetően a töpörtyűt. Arra nem is gondoltunk, hogy ezt a műveletet megakadályozhatják. A várt hatást valóban elértük, mert egyre többen nézték a furcsa látványt, amíg végül egy rendőr is előkerült és a legkomolyabban felszólított bennünket, hogy valamely kevésbé látogatott helyen tüntessük el az ennivalót. Tört németességgel tiltakoztunk a beavatkozás ellen és élénken magyaráztuk, hogy ott eszünk, ahol jólesik. Akinek nem tetszik, az sétáljon máshol. A vita mégis azzal végződött, hogy el kellett kotródnunk, hogy a kiváltságosak zavartalanul gyönyörködhessenek a saját jóllakottságukban.

Azt sem fogom soha elfelejteni, hogy az egyik alkalommal, amidőn már nagyon éhes voltam, sokáig tanakodtam, hogy a zsebemben levő 10 krajcárt milyen módon használhatom föl a legeredményesebben arra, hogy jóllakjak. Végre nagy belső vitatkozás után azt határoztam, hogy két szafaládét és egy úgynevezett suszterláblit vásárolok. A szafaládé ára akkor darabonként 4 krajcár volt. Bementem az egyik hentesüzletbe és amikor megvásároltam a szafaládékat, a legnagyobb

csodálkozásomra 6 krajcárt adtak vissza. Nagy örömmel mentem ki az üzletből, mert azt hittem, hogy a hentes tévedett és a 4 krajcár a javamra Írandó. Amint azonban a boltból kiléptem és jobban megnéztem az üzletet, rögtön megláttam, hogy a hentes nem tévedett, mert egy nagy lófej hirdette, hogy itten elaggott lovakból készített hentesárukat adnak. Egy szafaládé tehát csak 2 krajcárba kerül. Az igazi kínlódás csak a bevásárlás után kezdődött. Körülbelül másfél óráig viaskodott az előítélet az éhséggel. A vége mégis az lett, hogy a két szafaládét eldobtam és a fönmaradó pénzzel a megszokott mindennapi töpörtyús lakmározás következett. Később, amikor nem voltam rászorulva arra, hogy lóhúst egyek, minden undor nélkül ettem lóhúsból készített szalámit és rostélyost.

Végre sikerült munkát szereznem és az első fizetésemből azonnal beiratkoztam a bécsi famunkások szervezetébe. Közben sikerült néhány magyar könyvet szereznem és ezek között, szerencsémre, Bebel: „A nő és a szocializmus” című kitűnő művét is. Ez a könyv leírhatatlan hatással volt rám. Nem tudtam letenni a kezemből, amíg el nem olvastam. Nemcsak a munkások öntudatos politikai és gazdasági szervezkedésének elkerülhetetlen szükségességéről győzött meg Bebel remek könyve, hanem lángoló vágyat ébresztett bennem az új, jobb társadalom iránt, amelyben megszűnik minden elnyomás és az emberek egyenlő életviszonyok között testvéri szeretettel dolgoznak a közösség érdekeiért.

Bár bámultam az osztrákok kitűnő szervezeteit, mégsem éreztem jól magam, mert nem tudtam németül. Szégyeltem magam, hogy ügyefogyott dadogással kell felelnem, ha valamit kérdeznek és még a legegyszerűbb dolgokban is a mások segítségére vagyok utalva. Ezért már Bécsben elhatároztam, hogy okvetlenül megtanulok németül. Ugyanilyen módon határoztam el néhány esz-

tendővel ezelőtt, hogy angolul is megtanulok, mert New-yorkban, ahol egy filmirodában dolgoztam, gyötrő szé-gyenérzettel gondoltam arra, hogy még papirost sem tudok kérni angolul és csak jelekkel tudom megértetni magam.

Ha tudtam volna németül beszélni, talán hosszabb ideig maradok Bécsben. Így azonban, amikor a buda-pesti asztalossztrájk befejezést nyert, azonnal hazajöt-tem, hogy tevékenyen résztvegyek a magyar munkás-mozgalomban.

AZ ASZTALOSOK SZAKEGYLETÉBEN

A bukott asztalossztrájk után a munkások nagy tömegekben hagyták cserben a szervezetet. A lelkesedés megszűnt. A vezetőséget szidták, holott a tömegek szeretlen követelései vitték ezt a mozgalmat a biztos kudarc útjára. Tizenegy órai munkaidőről akartak egyszerre rátérni a kilencórai munkaidőre. Nem számoltak azzal, hogy a kapitalistákat ezen a ponton támadják a legérzékenyebben, hogy a munkaidő megrövidítése ellen milyen makacsul hadakoztak minden államban. Azóta a rövidebb munkaidő dolgában már a tőkésék is józanabb álláspontra helyezkedtek, mert a tudományos kutatások beigazolták, hogy a rosszul táplált, hosszú ideig foglalkoztatott munkás kevesebbet tud termelni, mint az egészséges, pihent erővel dolgozó. A technikai fejlődés is elősegítette a rövidebb munkaidőért folytatott harcot. A gépüzem jó kihasználása elsősorú munkáltatói érdek. Intenzív módon azonban nem lehet termelni olyan munkásokkal, akik a fáradtságtól és az éhségtől támolyogva, végzik munkájukat.

Az ötezer asztalossegéd közül mintegy kétszázán maradtak a szervezet hű tagjai. A szervezet nyomorúságos viszonyok közé került, mert minden garasát a sztrájkolok segélyezésére fordította. Fokozta a bajokat, hogy a szakegylet a Luther-utcában olyan szép, tágas magánhelyiséget bérelt, amelynek 2300 koronás házbére

több volt, mint valamennyi tagnak a teljes befizetett járuléka.

A szervezet vezetői csüggedten tanácskoztak és már szó volt arról is, hogy a magánhelyiséget fölmondják. Erre azonban nem került sor, mert váratlan segítséget kaptak a Bécsből visszatért fiatalok csoportjában. Vagy tizenöten lehettünk olyanok, akiket késsel se tudtak volna elkergetni a szervezetből. Amikor meghallottuk, hogy a magánhelyiséget el akarják venni tőlünk, deputációba mentünk a választmányhoz és felelősséget vállaltunk a házbér előteremtéséért. Azt mondtuk, hogy mi magunk is minden áldozatra készek vagyunk és reméljük, hogy a többiek követik a mi példánkat. Hiszen — mondtuk fiatalos lelkesedéssel —, ha minden tag csak heti egy koronát ad a helyiség céljaira, ez már bőven elég a házbérre.

Később kiderült, hogy a heti egykoronás hozzájárulás naiv elgondolás volt, mert mindössze vagy 32-en vállaltak ilyen áldozatot. Szerencsére csak rövid ideig volt szükség az önként vállalt koronákra. A taglétszám is növekedett és a házbérbajokat egyszersmindenkorra megszüntette — a tánc.

A szakegylet vezetősége a tánctanítást az egylet jövedelmeinek fokozására rendezte, de csakhamar kiderült, hogy a vasárnapi táncesték az agitációra is kiválóan alkalmasak. A fiatalabb segédek a tánc kedvéért iratkoztak a szervezetbe, de az öntudatosabb munkásokkal való érintkezés és a táncestéken szokásos viták nevelő hatása nagyon hamar öntudatos, meggyőződött harcosokká fejlesztette őket. A tánc segítségével a fiatal szervezet nemcsak a házbért fizette ki minden különösebb nehézség nélkül, hanem nagyon sok új tagot is szerzett.

Az asztalosok szakszervezetének választmányában sokan voltak, akik később a szociáldemokrata munkás-

mozgalomban is résztvettek, de meg kell emlékezniem azokról is, akikkel több évtizedig együtt küzdöttünk, hogy a famunkások mozgalmát erősítsük. A régi harcosok közül már többen kidőltek a sorból és az élők egy része sem bírja az aktív szereplés fáradalmait. De 1894-ben Bürger, Gumi, Ósz, Szabó, Scheuermann, Schreuer, Stark és Schuldész asztalosok neveit nemcsak a famunkások ismerték, hanem mindazok, akik szocialistáknak vallották magukat.

Az asztalosszervezetben végre személyesen is megismerkedtem K. Szabó Józseffel, akinek megvallottam, hogy milyen különleges figurának tartottam, amikor a Ganz-gyárban együtt dolgoztunk. Kevés emberrel találkoztam az életben, aki annyira ember volt, mint ez az én első tanítómesterem. A külsejére nem adott semmit. Néha hetekig elfelejtett borotválkozni és bár az italt nem szerette, sokat kocsmázott és néha hajnalig ott ült a kártyaasztal mellett. A legjobban kereső munkások közé tartozott, de mégis fanatikus, fiatalos lelkesedéssel dolgozott a munkások szervezésén. Kitűnő szónok volt és rengeteg sokat olvasott. Magasan fölötte állt nemcsak az akkori munkások átlagos műveltségének, hanem a mozgalom legtöbb vezetőemberét is túlszárnyalta. Páratlan önzetlenséggel és áldozatkészséggel szolgálta a mozgalmat és ha kellett, anyagilag is rendelkezésre állt

Nekünk fiataloknak K. Szabó József volt az ideálunk. Az úgynevezett öregek féltékeny irigységgel nézték a fiatalok előretörését, de K. Szabó mentes volt az ilyen gyarlóságtól. Szerette a fiatalokat és amikor megkértük, hogy tanítson bennünket, készséggel állt rendelkezésünkre.

Gyorsan összeverbuváltunk vagy 25 tanulni vágyó fiatal és jelentettük az „öreg”-nek, hogy a gárda együtt van. A fiatal gárda tagjai közé tartozott Schöner Dezső,

Klárík Ferenc és az azóta, sajnos, elhalálozott kedves barátaim és pajtásaim: Pelczéder Ágoston, Nuszbaum (Naszódi) Zsiga, Zinner Hermann és néhány esztendővel később hozzánk csatlakozott Schubert Zsigmond.

Elhatároztuk, hogy hetenként egyszer „retorikára” jövünk össze és az „öreg”, tanít bennünket. Ezekén az összejöveteleken minden politikai és gazdasági kérdést letárgyaltunk. Heves viták folytak az egyes szocialista követelésekről, mert a tanulás legfőbb célja jó szónokok kiképzése volt.

A retorika első esztendeje után egyik alkalommal dr. Skarván esetét tűztük napirendre. Annak idején ez az ügy sokat foglalkoztatta a lapokat, mert dr. Skarván, akit katonának soroztak, kijelentette, hogy nem vesz fegyvert a kezébe. K. Szabó megbízta Pelczéder barátomat, hogy a legközelebbi összejövetelünkön dr. Skarván eljárásának helyességéről tartson előadást, engem meg azzal bízott meg, hogy hibáztassam ezt az eljárást és a fegyveres védekezés szükségességéről beszéljek. Az én föladatom volt a nehezebb, de mégis nagy buzgalommal készültem és ötnegyedórás beszédben védelmeztem a hivatalos fölfogást, a háborús védekezés szükségességét. Az előadásomnak nagy sikere volt, mert K. Szabó kijelentette: „nagyon sajnálom, hogy ez a szép beszéd csak ilyen szűk körben hangzott el. Weltner szaktárs ezek után, ha akar, eljöhet a retorikára, de én már nem tudom semmire sem tanítani”.

Ilyen módon „fölszabadultam”, de azért szorgalmasan eljártam az előadásokra, mert a szervezeti élet minden eseményeit itt beszéltük meg. A szervezet vezetőségének több tagja gyakran kifogásolta a retorikások ilyenirányú vitáit, de nem tehettek ellenünk semmit, mert a leglelkesebb agitátorok a mi sorainkból kerültek ki. Azokban a műhelyekben, ahol K. Szabó tanítványai dolgoztak, a munkások nagyrészét megnyerték a szer-

vezetnek, érthető tehát, hogy ezek az új tagok minden kérdésben velünk voltak.

Azonban K. Szabó gyakorlatilag is értékesíteni akarta azokat az eredményeket, amiket a retorikásainál elért. Többünkkel megbeszélte, hogy a gyűléseken felszólalunk, hadd lássák, hogy a fiatalok is értékes munkát tudnak végezni. Az egyik ilyen gyűlésre engem jelölt ki hozzászólónak. A Körút és a Bérkocsis-utca sarkán, a „Szent Istvánhoz” címzett kávéházban volt az a nevezetes gyűlés, amelyen először szólaltam föl.

Hideg, csikorgó tél volt és a kávéházban — amely akkor már csőd előtt állt — majdnem megfagytunk. A hallgatóság télikabátban hallgatta a szónokokat, föltett kalappal. Az előadó beszéde után K. Szabó, mint a gyűlés elnöke, intett nekem, hogy nemsokára én kerülök sorra. Bár a gyűlés előtt még erősen fogadkoztam, hogy nem félek a beszédőtől, mégis, mikor azt láttam, hogy a dolog komoly, annyira megijedtem, hogy minden Ígéret ellenére, meg akartam szokni. Az „öreg” azonban észrevette, hogy miben sántikálok és a többi hozzászóló előtt engem hívott föl a tribünre.

Úgy télikabátban, föltett kalappal léptem a dobogóra és a napirendhez egy szót sem tudtam szólani. Szerencsémre akkoriban nagy tüntetések voltak és az egyetemi ifjak a munkásokat akarták fölhasználni a saját céljaikra. Merész elhatározással arról beszéltem tehát, hogy ne ülünk föl az úgynevezett aranyifjúságnak, mert csak ki akarják használni a munkásokat. Mi csak a saját dolgainkkal törődünk és ha már kiteszük magunkat annak, hogy a fejünket beverjék, olyan célokért áldozunk, amelyek bennünket érdekelnek, amelyek a mi dolgainkat viszik előre.

Fölszólalásom nagyon tetszett és a tömeg megtapsolt. Büszkén másztam le a dobogóról és azt képzeltem, hogy immár keresztülestem a tűzpróbán és beléptem a

mozgalom szónokainak sorába. Az „öreg” is nagyon megdicsért és most már minden erejével arra törekedett, hogy egyik nagyobb gyűlésre előadónak küldjenek ki. Addig mesterkedett, amíg végre elérte a célját. Napirendre tűzték a gazdasági és politikai szervezkedés kérdését, a napirend második pontjául pedig a sajtót. Az utóbbihoz engem jelöltek ki előadónak.

Nagyban készültem az előadói beszédre, de vesztetre azt hittem, hogy csakis a saját szaklapunkról lehet beszélni. A gyűlés helyisége zsúfolásig megtelt és mindenki kíváncsian várta, hogy az „új csillag” mit tud produkálni. Ugyanis már a gyűlés előtt hire ment annak, hogy K. Szabó legjobb retorikása lesz az előadó, tehát túlzott igényekkel várták a beszédet. Reszketve léptem a dobogóra és tölem telhető lelkesedéssel magyaráztam, hogy a szaklap milyen fontos, hogy mindenkinek figyelemmel el kell olvasnia, mert csak így remélhetjük a boldogulásunkat.

A legfagyosabb ridegséggel, mondhatnám megvetéssel hallgatták a dadogásomat. Egyetlen „helyes” vagy egyetlen „éljen” sem hangzott a tömegeből. Nyugodtan eltűrték, hogy tíz percig kínlódjak és amikor végeztem, mindenki megkönnyebbülten sóhajtott föl. Azt hiszem, hogy a hallgatóság is kellemetlen érzéssel figyelte a vergődésemet.

Szégyenkezve kullogtam el a gyűlés színhelyéről és az „öreg” hiába vigasztalt. Neki is, másoknak is kijelentettem, hogy nem teszek többé kísérletet a szónoklásra. Mintegy háromnegyed esztendeig be is tartottam ígéreteimet, de később visszanyertem az önbizalmamat s amikor újból beszélnem kellett, meglehetősen sikerrel oldottam meg a reám bízott föladatot.

A gyűlésen történt kudarc után az Írással kísérleteztem. Az „Asztalosok Szaklapja” állandóan deficittel küzdött, tehát örömmel fogadták, ha valaki ingyen akart

dolgozni. Apróbb híreket és szemléket írtam, amelyeket a szerkesztő elég jóknak talált. Valamilyen alkalommal egy panaszos levél földolgozását bízták rám. Egy Török nevezetű asztalosmester a felesége segítségével az udvaron levő csatornába dobta azt az asztalossegédet, aki a munkabérét követelte. A panasz ismertetése után kigúnyoltam a „hősies” házaspárt s azzal fejeztem be a kis szemlét, hogy Török úr valószínűen a rendőrségen is felelni fog a hősieskedéséért, de mi ettől függetlenül azt kívánjuk, hogy „Allah növelje meg a felesége szakállát”.

A szakszervezet ügyésze akkoriban dr. Polacsek Sándor volt, aki úgylátszik annyira komolyan foglalkozott a szervezet ügyeivel, hogy még a szaklapot is elolvasta. Egy szép napon arról értesítettek, hogy dr. Polacsek Sándor szeretne velem beszélni. Jöjjenek el hozzám valamelyik este, a munka befejezése után, mert fontos dolgokról akar tárgyalni. Nemsokára megtörtént a látogatás és dr. Polacsek nagyon szívesen fogadott. Elmondta, hogy elolvasta a Török házaspárról írt szemlét, amely annyira megtetszett neki, hogy a cikk Írójával meg akart ismerkedni. Hosszan elbeszélgettünk azokról a kérdésekről, amelyek a szervezett munkásokat foglalkoztatták s végül azzal váltunk el, hogy többször találkozni fogunk.

A magyar szocialista irodalom a 90-es évek elején még nagyon kezdetleges volt. Ami magyar könyvet megszerezhettem, azzal gyorsan végeztem, de egyre jobban éreztem, hogy 'föltétlenül meg kell tanulnom németül, mert csak így ismerhetem meg a tudományos szocializmus nagy íróinak műveit. Arról szó sem lehetett, hogy valamely német tanfolyamra beiratkozzam, mert a szervezeti munka naponta este 10 óráig igénybevett bennünket. Nyelvtanítóra sem költhettem, mert az agitáció költséggel járt és a napi 1 forint 30 krajcár keresetből

nem tellett ilyen kiadásokra. Elhatároztam tehát, hogy saját magam tanulok. Vettem egy magyar-német, német-magyar szótárt és megvásároltam Jókai „Az aranyember” című munkájának német kiadását.

Amikor a kellő eszközök megvoltak, lelkes buzgalommal hozzáálltam a tanuláshoz. A Nagytemplom-ukében voltam akkor valamilyen elég népes családnál ágyrajáró. Maga a família öt tagból állt, ezenkívül ketten voltunk segítők, akik a családdal együtt egy tágas kétaablakos szobában helyezkedtünk el. A sok ágytól járni sem lehetett ebben a helyiségben, amelyben este 10 óra után nem volt szabad lámpát gyújtani.

A véletlen azonban segítségemre volt. A két ablak között ugyanis egy gázlámpa fénye szűrődött a szobába. Odaültem naponta az ablakhoz és nekiláttam a „Goldmensch” titkainak föltárásához. Majdnem egy évig rettenetes kínlődások között szedtem össze a különböző mondatok értelmét, de végül mégis győzedelmeskedtem. Még ma is gyönyörűséggel gondolok arra, hogy az első esztendő után, amikor átrágtam a kásahegyet, hogyan tárultak fel előttem az új nyelv szépségei. Türelmetlenül vártam a gázlámpás estét, hogy Levetinoi Timár Mihály és a gyönyörűséges Noémi történetét továbbolvashassam.

A gázlámpát minden éjjel 12 órakor eloltották. Ez egyrészt helyesnek bizonyult, mert legalább nem tanulhattam tovább és le kellett feküdnöm, másrészt azonban sehogy sem tudtam a dolgot helyeselni, mert mindig olyan Orvul törtek az én világító napomra, olyan hirtelen oltották el, hogy állandóan a frásztörés veszedelme fenyegetett, amikor rámborult a sötétség. Majdnem két esztendeig tanultam hűséges gázlámpám mellett, de sohasem tudtam megszokni, hogy hirtelen, minden figyelmeztetés nélkül kialudjék.

A fiatalok a szervezetben egyre nagyobb szerephez

jutottak. Az úgynevezett öregebbek a pártmunkában is tevékenyen résztvettek, tehát nem lehettek mindig a szervezetben. Különösen a szaklap szerkesztése körül voltak bajok, mert akik írni tudtak, azok nem értek rá s az ingyen-munkáért nem sokan tolakodtak. Ennek tulajdonítható, hogy 1895 vége felé engem és Schöner Dezső barátomat bíztak meg a szaklap szerkesztésével. Hosszú ideig teljesen ingyen dolgoztunk, majd amikor a szervezet jobb anyagi viszonyok közé került, minden lapszámért 2 forintot fizettek. Mindegyikünkre egy-egy forint jutott a szellemi munkáért. Igaz, hogy ennél sokkal többet ráfizettünk a szaklapra, mert amikor a lapot tördelni kellett, kimaradtunk a munkából.

Időközben bevásárolták a szervezőbizottságba is, amely tisztség arra kötelezte a megválasztottakat, hogy fokozottabb erővel dolgozzanak, hogy eljárjanak a műhelyértekezletekre és a szervezetben tartott ülésekre, továbbá a bizalmérfiértekezletekre. Mindez természetesen együttjárt a kiadások növekedésével. Arra gondolni sem lehetett, hogy a szervezet a készkiadásokat megtéríti. Minél több tisztséget ruháztak rám, annál kevesebbet fordíthattam a saját céljaimra. Minden újabb méltóság rosszabb táplálkozást és ruházkodást jelentett. A lelkesedésünk nőttön-nőtt és vele együtt a ruhánk rongyossága is.

Amikor még nem voltam a szervezet tagja, négy esztendő alatt összesen hat üzemben dolgoztam. Mint szervezett munkás két esztendő alatt 19 műhelyben dolgoztam hosszabb-rövidebb ideig. Figyelembe kell venni, hogy a munkáltatók akkor még halálos bűnnek tartották, ha valaki arra csábította a „derék”, „megbírható” munkásokat, hogy a szervezetbe lépjenek. A Bécsből hazatért gárda azonban nem sokat törődött a kidobás veszedelmével. Ahova betettük a lábunkat, ott rögtön a munkásmozgalom nagyszerű céljairól tartottunk előadásokat

és nyugodt lélekkel elmondhatom, hogy azok a munkál-
tatók, akik engem háromheti vagy kéthónapi működé-
sem után kidobtak, ezzel nem nyertek semmit. A
munkásaik többsége akkor már szervezve volt.

A műhelyeknek ez a gyakori változtatása szintén
nagy anyagi károsodással járt, mert az újonnan fölvet
munkások minden üzemben a legrosszabb munkákat
kapták. Viszont a szervezet tagjai mindent megtettek
arra, hogy az ügyesebb agitátorokat bevigyék a saját
üzemükbe. Ennek köszönhető, hogy bár a munkál-
tatók valósággal futballt játszottak velem, egy-két napnál
hosszabb ideig sohasem voltam munka nélkül.

A gazdasági bajaimat azonban fokozta, hogy idő-
közben a pártmozgalom is érdekelni kezdett. A szociál-
demokrata párttitkárság annak idején valahol az
Eötvös-utcában volt és én nagy előszeretettel jártam
kibicelni, hogy mi történik a mozgalom körül. A párt
titkárai, Bokányi Dezső és Pfeifer Sándor, szívesen lát-
ták a fiatalokat, mert az aprólékos adminisztrációs mun-
kával hadilábon állottak. Magukhoz eresztették tehát a
„kisdedeket”, hogy a titkárságba érkező leveleket azok
dolgozzák föl. Megmagyarázták, hogy mit hogyan kell
elintézni és amikor úgy látták, hogy elég értelmesen
intézzük a dolgokat, a levelezés legnagyobb részét reánk
bízták. Ők maguk csak a fontosabb ügyeket intézték.

Időközben a párt is fejlődésnek indult és a műkö-
dés színtere a Wesselényi-utca egyik boltja lett. 1896-ban
már beválasztottak az ellenőrzőbizottságba, ami azt
jelentette, hogy résztvehettem a pártvezetőség ülésein
és az asztalosok szervezetének dolgai mellett a pártdol-
gokkal is törődnöm kellett, A munka egyre halmozódott
és a gazdasági helyzetem egyre siralmasabbá vált. Majd-
nem egy teljes esztendeig kínlódtam ilyen módon, de
1897 közepe felé a helyzet annyira rosszabbodott, hogy
menekülnöm kellett.

Tudtam, hogy ha ittmaradok az országban, akkor nem tudok visszavonulni a mozgalomtól. Külföldre kellett tehát menni, hogy rendbeszedjem magamat és hogy édesanyámnak is juttathassak valamit, mert a nyugdíj kis összege csak nyomorúságos tengődést biztosított részére. Egyenesen mulatságos volt, hogy már ezekben az időkben is, amikor a szakszervezetek vezetőinek és a szocialista mozgalom ismertebb embereinek helyzete teljesen az enyémhez volt hasonló, a lapok arról írtak hogy a szocialista vezérek a „munkásfillérekből” házakat vásárolnak és jólétben élnek.

Összeszedtem azt a néhány rongyot, amit magamé-
nak mondhattam és majdnem a 94-es bécsi kirándulás-
hoz hasonló körülmények között, nekivágtam a világnak,
hogy szanáljam magamat. Amikor kiszálltam a bécsi
hajóból, a zsebem tátongott az ürességtől. De biztatott a
reménység, hogy immár sok ismerősöm dolgozik Bécs-
ben, akik bizonyára kisegítenek.

Ez a reménykedés azonban hamisnak bizonyult. Barátaim valóban nagy örömmel fogadtak, de sohasem kérdezték meg, hogy ettem-e, hogy van-e pénzem? Gyakran elhívtak a kocsmába, hogy egy pohár „Abcug-bier” mellett beszélgessünk a viszonyokról és valószínű, hogy egy „Golást” is fizettek volna, ha bevallom, hogy a szemem kopog az éhségtől. Az álszemérem azonban visszatartott ettől, bár mindennap megfogadtam, hogy holnap „Golást” is pumpolok vendégszerető elvbará-
taimtól.

A végső szükség arra kényszerített, hogy a „Bécsi Magyar Segélyező Egylet” jótékonyágát is próbára tegyem. Elmentem ebbe a nevezetes egyesületbe, amely hívalkodott azzal, hogy a magyarokat segíti s előadtam rettenetes helyzetemet. Arra kértem az egyesület megbízott titkárát, hogy utaljon ki részemre 4 koronát, mert Linzbe akarok utazni, ahol munkával biztatnak. Ebéd-

jeggyel vagy kisebb összegekkel nincs rajtam segítve, mert Bécsben lehetetlen munkához jutni és néhány nap múlva újból a régi helyzetbe jutok. A „jótékony” úr ridegen elutasított és három pléhet nyomott a kezembe azzal, hogy ezekkel a jegyekkel három egymásután következő nap ebédet kapok. Jogos fölháborodással oda-csaptam az asztalukhoz a pléhjeiket és a megfelelő jelzők hátrahagyásával elrohantam. Másnap délben már megbántam ezt a heveskedést. Eszembe jutott, hogy milyen jó volna, ha a szétszórt pléhek közül az egyiket ebédévé lehetne változtatni.

Ezek után nem volt már más mentség, akármilyen nehezemre esett, a bátyámhoz kellett fordulni, hogy küldjön néhány koronát. Ő, szegény, maga is rossz viszonyok között volt, de tudta, hogy csak a végső szükségben fordulok hozzá, tehát táviratilag küldött 20 koronát. Ezt az összeget a kisebb adósságaim kifizetése majdnem teljesen fölemésztette és alig maradt annyi, hogy a Linzbe szóló hajójegyet megváltsam. Végre azonban elkövetkezett a nagy nap, amikor nyomorgásom színhelyét elhagyhattam. A jobb jövő reményében gondtalanul, vidáman gyönyörködtem a hajóút nagyszerű szépségeiben.

Linzbe érkezve, már szerencsésebben alakultak a viszonyok. Pénzem nem volt, tehát vacsoráról ábrándozni sem lehetett. Amint busán bandukolok a Linzet Uhrefarttal összekötő hídon, egyszerre elémbukkan Szabó Imre barátom, akiről tudtam, hogy Linzben dolgozik. Nagy csomagot vitt, amelyben, amint később kiderült, a munkakötényét és a szerszámaait vitte haza, mert elbocsátották abból a műhelyből, ahol dolgozott. Rövidesen megtudtam azt is, hogy összesen hét koronája van, ami ugyan elég nagy összeg volt ahhoz, hogy néhány napig megéljünk, de a jövőnk nem látszott túlságosan biztosítottnak.

Magától értetődik, hogy testvériesen osztozkodtunk a kincsen, mert Szabó barátom első kérdése az volt, hogy éhes vagyok-e? Elárultam neki, hogy a linzi hercegérsek nem hívott meg ebédre, tehát a lehető legsürgősebben vacsorázni kellene már azért is, mert a legutóbbi 24 órában nem volt meleg kanál a gyomromban.

Elmentünk a „Gasthaus zum Hirsehen” című vendéglőbe, amely a szervezett munkások összeföveteli helye volt és fejedelmi módon megvacsoráztunk. Többrendbeli „Saftgolás”-sal helyrepótoltam az elmúlt napok hiányosságait. Egy korsó sör mellett beszéltek meg a további teendőket. Szabó elmondta, hogy a linzi asztalossegédek sztrájk előtt állnak, tehát ebben a városban nem tudunk munkát szerezni. A szervezet már kimondta a zárlatot és a műhelyekben ívj munkásokat nem engednek alkalmazni.

Akkoriban már tűrhetően beszéltem németül, tehát nekem kellett cselekednem. Hosszabb tanakodás után kisütöttük, hogy föltétlenül munkát kell szerezni. A munkanélküliség egész Ausztriában meglehetősen nagyarányú volt, tehát reménytelennek látszott, hogy más helyen munkát kapunk. Elmentem a szervezet titkárához és megkérdeztem, nem-e tudnak olyan műhelyt, amelyben a segédek szervezetlenek. Elmondtam, hogy ketten vagyunk, akik Magyarországon az agitációban tevékenyen résztvettünk, nem kell tehát attól félniök, hogy sztrájkbontók leszünk. Sőt ígéretet teszünk arra, hogy a többi munkást is belevisszük a harcba.

Indítványomat nagy Örömmre elfogadták és néhány nap múlva már munkába léphettünk.

Egy közöshadseregbeli kapitánynak a lakásán kellett a tölgyfapadlóról a festéket legyalulni, ami hallatlanul fárasztó és unalmas munka volt. Fokozta a bajokat, hogy időközben a pénzünk is elfogyott. Munka nélkül el lehet valahogy éhesen vergődni, de padlót

gyalulni, ebéd és vacsora nélkül, nem lehet. De azért elvállaltuk a munkát és hozzáfogtunk a festék legyalulásához. Dél előtt még csak valahogy elkínlódunk, de az ebéd nélküli ebédszünet után már sehogy sem ment a munka. Meg is mondtam Szabó barátomnak, hogy így nem vergődhetünk zöld ágra. Elsősorban unom a gyalulást, másrészt pedig még ha szeretném is, akkor sem volna kedvem üres gyomorral dolgozni. Otthagytam a lakásban, hogy valamilyen módon pénzt szerezzek. Amint a városban barangoltam, kitűnő mentő ötletem támadt. Tudtam, hogy a lúg oldat feloldja a festéket, tehát jobb volna, ha a gyalulás helyett lúggal öntöznők fel a padlót és úgy kaparjuk le a festéket. Nagyszerű ötletemet elmondtam a munkáltatónak, akit azzal biztattam, hogy ilyen módon még egyszer olyan gyorsan elvégezzük a munkát. Ajánlatomat elfogadta és rögtön két koronát adott, hogy vegyek lúgot.

Az egyik koronáért lúg oldatot vásároltam, a másik koronát élelmiszerekbe fektettem. A haza meg volt mentve. Szabó barátom már azt hitte, hogy megszöktem a munka elől, tehát óriási lelkesedéssel fogadott, amikor látta, hogy egy csomó ennivalót pakkolok ki. Jól megébédeltünk és most már a munka könnyebben ment.

Egész héten a lúg oldatból éltünk. Minden reggel hűségesen bementem a két koronáért, amelynek felét állandóan táplálkozásunkra fordítottuk. A munka elég szépen haladt, mert amikor a hét végével kitört a sztrájk, két szobát már megtisztítottunk a festéktől. Csak később hallottam, amikor Salzburgban dolgoztam, hogy nemcsak a munkáltatónk kívánt a pokol fenekére, hanem az a kapitány is, akinek a lakásán dolgoztunk. Mert a lúg oldat valóban eltávolította a festéket, de belevette magát a tölgyfába, amely olyan fekete lett, mint a szurok. Az egész linzi helyőrség katonái igyekeztek helyrehozni hibánkat, de akármennyire iparkodtak, mégsem tudták

visszaszerezni a tölgyfa eredeti színét. Végül a padlót újból be kellett festeni.

Könnyű szívvel hagytuk ott Linzet, mert 24—24 korona hetibért kaptunk. A sztrájk a pünkösdi ünnepek előtt tört ki. Salzburgba utaztunk és a két ünnepnapot gondtalan vidámságban töltöttük el. A jövőre nem 0-011-doltunk, hanem valósággal „szórtuk” a pénzt. Salzburg gyönyörű környékére kirándulásokat tettünk, csónakáztunk és jó vendéglőkben pazar lakomákat rendeztünk. A harmadik nap már szürke, szomorú hétköznap volt, mert hiába ragyogott reánk a kék égboltozat, zsebeinkben nem volt egy megveszekedett fillér sem.

Újból munka után kellett nézni. Szabó barátom épületasztalos volt, én meg a bútorasztalossághoz értettem. Tehát különböző helyeken kellett munkát kérnünk. Én voltam a szerencsésebb, mert Salzburg legjobb bútörüzemében rögtön fölvettek. Szabó- azonban nem kapott munkát. A hangulat a lehető legrosszabb volt, mert könnyelműségünk folytán megint üres gyomorral kellett lefeküdnünk. Másnap délre találkat adtunk, mert a megbeszélés alapján nekem előleget kellett kérnem, hogy újból pénzhez jussunk. Az előleget megkaptam és néhány napig ebből vegetáltunk. Később Szabó elutazott München felé, én azonban négy hónapig Salzburgban dolgoztam. A nyomorúság ideje ezzel meg is szűnt. A magyar viszonyokhoz mérten nagyon jó helyzetbe kerültem és úgy Salzburgban, mint később Münchenben mindig volt pénzem.

Még a salzburgi tartózkodásom alatt Münchenben dolgozó szaktársaim több esetben (fölszólítottak, hogy jöjjen Münchenbe, mert rögtön munkába állhatok és segítségükre lehetek a „Müncheni Magyar Segélyző Egylet” meghódításában. Ez az egyesület nacionalista alapon állt és nem törődött semmit a munkások érdekeivel. Vezetőinek működése a társasvacsorák és ünne-

pélyek rendezésében merült ki. A tagok nevelésével vagy segélyezésével nem törődtek. Az egyesületnek több mint 100 tagja volt, de szervezett munkás alig akadt közöttük. Azok, akik kívül álltak az egyesületen, nem törődtek semmivel, mert átlag 40—45 márkát kerestek hetenként, ami meglehetősen jólétet biztosított számukra.

Jól éreztem magam Salzburgban, tehát nehezen határoztam el magamat arra, hogy Münchenbe utazzak. Azonban az ősz közeledtével, amikor a kirándulások lehetősége megszűnt, hirtelen elhatározással otthagytam Salzburgot és Münchenbe utaztam, ahol rögtön megérkezésem után München egyik legjobb bútorüzemében kaptam munkát.

A Neubauer-féle üzemben többen dolgoztunk magyarok. Ebédelni, vacsorázni együtt jártunk, tehát elég időnk volt arra, hogy megbeszéljük, milyen módon foglalkozhatunk el a Münchener Magyar Segélyező Egylet. Tudtuk, hogy személyenként nagyon nehéz összeszedni annyi tagot, amennyi a többség megszerzésére szükséges. Elhatároztuk tehát, hogy valamilyen címen társas összejöveteleket tartunk és nyilvános előadásokat rendezünk. Gondoskodni kellett arról, hogy a munkásokat valamilyen eszközzel megnyerjük. Elhatároztuk tehát, hogy „Pipa”-klubot alapítunk és azzal csalogatjuk öia a munkásokat, hogy magyar pipából magyar dohányt szívunk. Összegyűjtöttük a szükséges összeget és Budapestről 100 makrapipát hozattunk, a magyar dohányt azonban Münchenben vettük. Azután szélteben hosszában elhíreszteltük, hogy minden szombat este összejövünk és aki magyar pipából magyar dohányt akar szivni, azt szívesen látjuk vendégül.

A klubnak ez a különlegessége sok kíváncsi munkást hozott szombat esténként az összejövetelünkre. Természetesen a pipát és a dohányt is megfizettették a tagokkal, akiknek azonban más járulékot nem kellett

fizetniök. Ilyen módon visszakaptuk az „üzemi” költségeket és közelebb jutottunk célunkhoz. Eleinte vagy 15—20-an jöttünk össze, de az előadások és a magyar pipa egyre több munkást hozott táborunkba. Kéthónapi munkálkodás után már annyi tagot Írattunk a segélyzőegyletbe, hogy megkísérelhettük az erőpróbát, ívet köröztünk az egyesület tagjai között, amelyben a vezetőséggel szemben bizalmatlanságot nyilvánítottunk és azt követeltük, hogy hívjanak össze rendkívüli közgyűlést. Magában az egyesületben is megindult az agitáció és egyre többen követelték a vezetőségtől, hogy a közgyűlést hívja össze.

Az egyesület vezetősége hallani sem akart a tisztújító közgyűlés összehívásáról, de végre engednie kellett a közóhajnak. A közgyűlésen bizalmatlanságot szavaztak a régi vezetőségnek és óriási többséggel a mi embereink jutottak a választmányba. Az egyesület elnökének engem választottak meg.

Győzelmünket 1898 elején vívtuk ki, amikor Magyarországon Bánffy miniszterelnöksége alatt a szociáldemokrata mozgalmat el akarták tiporni. A reakció minden eszközt fölhasznált arra, hogy lehetetlenné tegye a szervezetek működését. A kiutasítások és eltoloncolások napirenden voltak. Aki nem volt budapesti illetőségű, akármilyen kicsiny szerepe volt is a munkásmozgalomban, azonnal illetőségi helyére toloncolták. A fogházak megteltek az üldözött munkásokkal és a szervezetek csak a legnagyobb nehézségekkel tudták az egyleti életet föntartani.

Rövid néhány hét alatt egész új alapokra fektettük a „Müncheni Magyar Segélyző Egylet”-et. A tivornyák megszűntek, hogy helyet adjanak a komoly előadásoknak és a külföldről érkező munkanélküliek sohasem mentek el üres kézzel, ha az egyesülethez fordultak. A tagok száma gyorsan szaporodott és mivel alig voltak

kiadásaink, mindig elegendő pénzünk volt arra, hogy a megszorult munkásokat kiségythessük.

Valamelyik nap pénzesutalvánnyal jött a levélhordó és 500 márkát hozott az egyesület részére. Átvettem a pénzküldeményt, amelyről kiderült, hogy Erzsébet királyné küldte az egyesületnek. Még a régi vezetőség idejében fordultak segélyért a királynéhoz. Az új vezetőség összeült, megköszönte az adományt, de egyúttal azt is elhatározta, hogy a küldött 500 márkát az üldözött magyar szociáldemokrata pártnak juttatja. Engem bízta meg azzal, hogy a pártot elhatározásunkról értesítek. A megbízás alapján az 500 márkát elküldtem a szociáldemokrata pártnak azzal, hogy mi müncheni szervezett magyar munkások azt hisszük, hogy a királyné ajándékát úgy lehet a legjobban fölhasználni, ha az üldözött és elzárt munkások segélyezésére fordítjuk.

Majdnem egy teljes esztendeig dolgoztam Münchenben a Neubauer-féle üzemben. Az agitációval nem kellett törődnöm, mert csupa szervezett munkás volt az üzemben és szervezetlent nem is vettek föl. A magyar egyesület sem foglalta el az időmet, mert hetenként két estét töltöttem el az egyesület dolgaival. Átlag 42—45 márkát kerestem hetenként, ami bőven elég volt arra, hogy minden igényemet kielégítsem. Alaposan kiruházkodtam és nagyon sok könyvet vásároltam. Jól éreztem magam és egyelőre nem is gondoltam arra, hogy visszatérjek Budapestre.

A magyar munkások üldözése azonban egyre nagyobb méretűvé vált. Az asztalosok vezetői közül is nagyon sokat kiutasítottak. A szervezet vezetősége levelet irt hozzám Münchenbe, hogy budapesti illetőségű lévén, jöjjen haza és vállaljam el az asztalosszervezet titkárságát. Megírtam, hogy szívesen hazajönnék, mert nem félek az üldöztetéstől, de egyelőre maradnom kell,

mert kötelezettségeim vannak. Többször váltottunk levelet és a szervezet vezetősége „gyáva kutyádnak minősített, de én makacsul megmaradtam a mellett, hogy egyelőre nem jövök Budapestre.

A nyár elején azonban Münchenben is sztrájkra készülődtek a munkások. Majd amikor a bérharc kitört, nekem is távoznom kellett a városból. Igaz ugyan, hogy a munkáltató kijelentette, várjuk meg a bérharc végét, mert valamennyiünket visszavesz, de tudtuk, hogy a sztrájk hosszabb ideig elhúzódik, ennél fogva máshol vállaltunk munkát.

A starnbergi tó környékén, gyönyörű vidéken, egy Drössling nevű helységben vállaltam munkát. A kis község erdőtől övezett völgyben feküdt, olyan szép vidéken, hogy valósággal gyönyörűség volt itten dolgozni. A község polgármestere egyúttal asztalosmester volt és a műhely a község végén, egészen az erdő mellett feküdt. Gyakran előfordult, hogy az özek csapatostul jöttek ki az erdő szélére és egyesek egészen a műhelyig elmerészkedtek. Majdnem két hónapig dolgoztam ezen a szép helyen és a sürgető levelek ellenére sem akartam Budapestre jönni, mert nem tudtam, hogy milyen szükségük van új emberekre. Azonban elmúlt a nyár és a sárguló falevelek hullásával eszembe jutott, hogy télen milyen unalmas volna ebben az eldugott kis fészekben dolgozni. Hirtelen elhatározással vonatra ültem és visszajöttem Budapestre. Előre senkit sem értesítettem, tehát nagy volt a meglepetés, amikor egy szép napon beállítottam a szervezetbe és bejelentettem, hogy elfogalom a följánlott titkári állást.

Az üldözések nem tudták megingatni az asztalosok ifjú szervezetét, de az anyagiakkal állandóan baj volt. Ezért gondolni sem lehetett arra, hogy a fizetés a heti 24 koronánál magasabb legyen. Rövid idő múlva kiderült, hogy azt az életnívót, amelyet külföldön meg-

szoktam, nem tudom megtartani. A bajokat fokozta, hogy a szervezet pénziánya miatt gyakran a fizetést sem tudtam fölvenni.

A régiak közül nagyon sokat eltoloncoltak, tehát a fiataloknak kellett helyükbe lépni. Velem egyidőben hazahívták Garami Ernőt is, akit azelőtt nem ismertem, de a szociáldemokrata párt vezetőemberei tudták, hogy nagyműveltségű, lelkes szocialista.

Első találkozásunk a Körúton történt, ebéd után, amikor éppen azt olvastam, hogy a külföldről hazatért szocialista agitátorokat, Garami Ernőt és Weltner Jakabot a rendőrség elfogta. Megcsíptem magamat, hogy valóban én vagyok-e én, mert képtelenségnek látszott, hogy a Körúton sétálhatok, holott a rendőrség már elfogott. Ebben az elmélkedésben zavart meg, amikor valaki nevetve szembejön velem és azt mondja: „íme, úgy látszik, Weltnert sem fogták el. Nem emlékszem, hogy ki volt Garami kísérője, de ott a Körúton mutatott be bennünket egymásnak. A bemutatkozás után együtt mulattunk az „Esti Újság” kitűnő informáltságán.

Azonban nem sokáig maradtam az asztalosok titkára. A szociáldemokrata párt akkori titkára Bokányi Dezső volt, akit izgatás miatt jogerősen egyesztendei államfogházra ítélték. A pártnak gondoskodnia kellett arról, hogy Bokányi bevonulása idejére megfelelő titkárt szerezzen. A pártvezetőség beható tanácskozások után elhatározta, hogy megkéri az asztalosok szervezetét, engedjen el engem, (hogy a párttitkári teendőket láthassam el. A szakszervezet vezetősége nem fogadta szívesen ezt az ajánlatot, de végre is a magasabb szempontra való tekintettel megengedte, hogy elvigyenek engem a párttitkárságba. Így lettem 1898 őszén a szociáldemokrata párt központi titkára.

A P Á R T T I T K Á R S Á G B A N

A fiatal magyar munkásmozgalom; a jelzett időben már kiállta a tűzpróbát. Nagyszerű lendülettel, hősies áldozatkészséggel állt szemben a kormány egész hivatalos hatalmával. A Bánfiy-kormány még mindig azt remélte, hogy a szociáldemokrata pártot erőszakos eszközökkel meg tudja semmisíteni. Bánfiy, ez a talmi Bismarck, azzal tetszelgett magának, hogy ő hivatott a magyar nemzet megmentésére. Politikájának vezető programja a nemzetiségek leigázása és a szociáldemokrata párt kiirtása volt. Egynémely könyvben meg is örökítették, hogy vaskézzel csinált rendet a nemzetiségi kérdésben. A legjogosabb követeléseket is visszautasította és az egész országban behódolásra kényszerítette a más nyelvet beszélő kisebbségeket. A világháború után, a békekötésnél tűnt ki, hogy ez az úgynevezett magyar politika milyen átkos következményekkel járt.

A szociáldemokrata mozgalom elnyomása dolgában ugyanilyen sikerei voltak. A hatalomtól megrészegülten azt hitte, hogy szolgabírói eszközökkel, fényképezéssel, toloncházzal, kiutasításokkal és börtönnel el lehet nyomni egy olyan mozgalmat, amely igazi gazdasági szükségletekből fakad, amely elkerülhetetlen kényszerűséggel kergette a munkásosztályt, hogy a fejlődő kapitalista gazdasággal szemben a saját osztály érdekeit megvédelmezze.

A magyar reakció vezetői a saját korlátolt világfelfogásuk szemüvegén keresztül látták a dolgokat. A világesemények nem érdekelték őket és sohasem vették figyelembe, hogy a régi rendi elnyomó uralom a megváltozott viszonyok között erőszakos eszközökkel nem tartható fenn.

Pedig Bánffy előtt is ott volt — ha tanulni akart és tudott volna — a németországi szocialistaüldözések csúfos kudarca. Tudhatta volna, hogy Bismarck kivételes törvénye milyen csúfos kudarccal végződött, hogy a hatalmasan fejlődő német birodalom a legmagasabb fokra fejlesztett katonai és rendőri intézményeivel sem tudta legyűrni a hétmérföldes lépésekkel haladó szocialista mozgalmat.

Milyen balga rövidlátás volt azt vélni, hogy tisztán rendőri intézkedésekkel a gazdasági jobblétért és a szellemi felszabadulásért harcoló munkásokat le lehet gázolni. Németországban legalább volt annyi eszük a hatalom kezelőinek, hogy két fronton támadták meg a szociáldemokrata mozgalmat. Tudták, hogy az erőszakos eszközök egymagukban nem viszik el a tömegeket a mozgalomtól, hogy a korbács mellé édesítőt is kell adniok. A kivételes törvények megszavazása előtt, már 1888-ban a reklám minden eszközével beharangozták, hogy a német történelemnek új korszaka kezdődik, mert a szociális viszonyok alakulása folytán el kell ismerni, hogy a dolgozó munkásság az állami életnek hatalmas tényezője. Gondoskodni kell tehát arról, hogy azok, akik a „német nagyság fejlesztői”, ne kerüljenek méltatlan viszonyok közé. Gondoskodni kell arról, hogy az állam a szociálpolitikai törvények kiépítésével megóvja a munkásokat ama bajoktól, amelyekbe önhibájukon kívül kerülhetnek.

Azt hirdették, hogy nincs szükség a szociáldemokrata mozgalomra, mert a közeljövőben maga az állam gon-

doskodik minden dolgozó munkásról. A szociális törvényhozás főadata lesz a beteg, a rokkant és az előre-gedett munkásokról való gondoskodás és a kötelező bal-esetbiztosítás látja el azokat, akik balesetet szenvednek. Németországban a szurony mellé odaígérték a „szociális császárság” nagyszerű előnyeit. Sippal-dobbal hirdették, hogy amennyiben a munkásság szakít a fölforgatókkal, maga az állam teljesíti mindazokat a követeléseket, amelyeket a rendesen viselkedő német polgár az államtól joggal elvárhat.

Tizenkét esztendeig az egész állami apparátus azon dolgozott, hogy ezt a jól kieszelt tervet megvalósítsa. A német szocialista vezetők legjobbait kiüldözték az országból. A lapokat betiltották és a szakszervezeti mozgalmat minden lehető eszközzel megbénították. A német munkások ezrei kerültek börtönbe és az eredmény mégis az volt, hogy a kivételes törvények 1890-ben csúfosan megbuktak és a szociáldemokrata párt hatalmasan megerősödve került ki ebből a küzdelemből.

Bánffy szolgabírói rövidlátással azt hitte, hogy Magyarországon még a szociális reformok Ígéretét sem kell harcbavinni a munkásmozgalom megsemmisítésére. Azt képzelte, hogy a szurony, a fényképezőmasina, a kiutasítás, a toloncház és a börtön olyan társadalomátalakító eszközök, amelyekkel az egész országot a saját képére formálhatja.

Legendás, csodás idők következtek. Amit évtizedek lassú agitációs munkájával a szociáldemokrata párt nem tudott elérni, azt az üldözések egy csapásra kihozták a magyar munkásokból. A toloncházzal és a börtönnel szembeszállt: a makacs elszántság és az öntudatos áldozatkészség lelkesültsége.

Nyugodtan elmondhatjuk, hogy a modern magyar munkásmozgalom az üldözések tüzeiben született meg, hogy a Budapestről kitoloncolt agitátorok vitték szerte-

szét az egész országba a lelkesítő szociáldemokrata tanításokat.

Érdekes jelensége ennek a csodálatos küzdelemnek, hogy a legjobban kereső, legképzettebb munkások álltak az első harcfrontban a Bánffy-kormányval szemben. A keresztény apostolok tanításait az üldözések idejében a legjobban elnyomott és a legszegényebb tömegek tették magukévá és a magasabb társadalmi osztályok csak akkor fogadták el az új tant, amikor azt látták, hogy ezt a hatalmas, diadalmasan előretörő mozgalmat nem tudják legyűrni. A szociáldemokrata mozgalom teljesen ellentétes tünetek közt fejlődik. A mozgalom legjobb harcosai nem a legjobban elnyomott és kizsákmányolt munkások soraiból kerülnek ki, hanem a legképzettebb, a legjobban kereső munkások közül. Még ma is az a helyzet, hogy a legjobban kvalifikált munkások tömegei vesznek részt a mozgalomban és a kevesebbet kereső, képzetlen munkások nehezen szervezhetők.

Az üldözések megkezdése előtt a párt aránytalanul gyöngye volt. A kimutatások szerint a párt összes jövedelme 9 hónap alatt, beleértve ebbe az összegbe a *Népszava*, a titkárság és a könyvkereskedés minden jövedelmét, 27.000 korona volt. A szakszervezeti tagok száma nincs pontosan megállapítva. Ha azonban figyelembe vesszük, hogy még 1901-ben is csak 9900 volt a taglétszám, akkor legfőljebb 5000-re becsülhetjük 1898-ban a szakszervezetekben tömörült munkások számát.

És ez a kicsiny tábor több mint egy esztendeig macacs elszántsággal állt szemben a Bánffy—Perczel-kormány minden üldözésével és egyre növekvő erővel szorította szűkebb térre az üldözések hatását.

A kiutasítások, az eltoloncolások, valamint az üldözöttek családjainak segélyezése rengeteg pénzbe került. A párt bevételeiből ezeket a kiadásokat nem lehetett földözni. A különböző üzemek munkásai minden fölszólí-

tás nélkül elhatározták, hogy előteremtik azokat az összegeket, amelyekre a pártnak szüksége van. Százan és százan voltak olyanok, akik aránytalanul magas összeget adtak és a hetikeresetüknek jelentékeny részét pártcélokra áldozták. Ezekben az időkben született meg a „Csak azért is!” jelszó és egyre többen voltak azok, akik az üldözések fokozásának arányában dolgoztak és áldoztak a pártért.

A kormány nagyon hamar belátta, hogy a gyűjtések lehetetlenné teszik a párt anyagi tönkretételét. Megszületett tehát a Perczel-féle belügyminiszteri rendelet, amely eltiltja a gyűjtést. A felelet erre olyan dal volt, amelyet akkoriban széltében és hosszában énekeltek, de amelyet jelenlegi konszolidált viszonyaink között nem lehet idézni. Elég annyi, hogy a belügyminiszternek ez a nóta nem a legjobbakat kívánta, ellenben határozottan hangsúlyozta, hogy a rendeletet senki se vegye figyelembe és mindenki gyűjtsön titkon a *Népszava* javára.

Egymással versengve jelentkeztek az öregek és a fiatalok a párt szolgálatára és senki sem tartotta a kezét — akármilyen fáradságos munkát végzett — fizetésért. Ellenkezően! Akik a legtöbbet dolgozták, azok adták a legtöbbet a párt részére. Voltak olyan munkások, akik rendszeresen 2—3 koronát adtak hetenként a pártlap részére és minden szabad idejüket pártmunkával töltötték el. Ha arról volt szó, hogy plakátot kell ragasztani, tömegesen jelentkeztek ingyenes munkára a napi robotban kifáradt munkások, holott tudták, hogy ezért nem jár fizetés, sőt tudták azt is, hogy a rendőrök lesnek rájuk és majdnem bizonyos, hogy a plakátragasztást a rendőrőrszobában fejezik be. Ez a legtöbb esetben egyet jelentett azzal, hogy elvesztik az egy napi munkabérüket, vagy ami még annál is rosszabb, a rendőrségen megverik őket. De azért mindenki hallatlan

sértést látott volna abban, ha a pártmunkáért fizetést kínáltak volna.

A viszonyok olyanok voltak, hogy a párt a munkások nagyszerű áldozatkészsége nélkül nem fejlődhetett volna. A párttitkárságban egymást érték a házkutatások és a *Népszavát* minden héten legalább egyszer elkobozták. Ezer fortélyal és ügyeskedéssel kellett dolgozni, hogy a gyárak munkásai megkapják a lapjaikat, hogy a titokban gyűjtött pénzeket a rendőrség le ne foglalhassa. A gondosan örökdő rendőrséget azonban csak a minden áldozatra kapható bizalmiférfiak tömegével lehetett kijátszani. A lapot már a nyomdából is rejtett utakon, ruháskosarakban, kályhacsövekben és sok más furfang segítségével tudtuk kihozni és a bizalmiférfiak ott álltak lesben, hogy a megfelelő számú lapot rendeltetési helyére juttassák. Az a régi Wertheim-szekrény, amely egyik büszkesége volt az anyagiakban nem bővelkedő mozgalomnak, mindig üresen állt. A házkutatások alkalmával élvezet volt nézni, amikor a hatósági végzés parancsa folytán kinyílt a nagy, rozsdás ajtó és a kassza mélyén ott terpeszkedett egy cipőhúzó, néhány rudacska pecsétviasz, vagy — egy csomag kötél. Ennél többet sohasem találtak.

Az Erzsébet-körút 16. szám alatt két szobában volt a könyvkereskedés, a párttitkárság és a *Népszava* szerkesztősége. A munkásmozgalomnak kipróbált veterán harcosa, Baron Ede elvtársunk volt a könyvkereskedés vezetője és ő kezelte a befolyó pénzeket. A kisebb szobában az egyik íróasztal volt a *Népszava* szerkesztősége, a másik Íróasztal pedig a párttitkárság. Az egyik Íróasztalnál Garami dolgozott, a másik íróasztal pedig az én tulajdonom volt. Összesen négyen voltunk alkalmazottak, mert Groszmann Hugó is a gárdához tartozott, hogy a tisztaságra ügyeljen és a szükséges külső munkákat elvégezze. A legtöbb esetben azonban magunk-

nak kellett arról gondoskodni, hogy a szoba ki legyen söpörve, mert Groszmann Hugó mindig más munkát talált magának.

A pártvezetőség az alkalmazottak fizetését heti 18 forintban állapította meg, ami az akkori viszonyok között elég magas összeg volt. Nem is lett volna semmi baj, ha ezt a fizetést az alkalmazottak megkapják. Erre azonban évekig nem került sor. A szombat esti kifizetések alkalmával Baron barátunk bennünket is olyan hatósági közegeknek tekintett, akik a tiltott pénzeket akarjuk lefoglalni és csak azért nyitotta ki a Wertheimkasszát, hogy nekünk is megmutassa a cipőhúzó. Csak hosszas alkudozások után tudtuk elérni, hogy két vagy három forintot kirángasson a mellényzsebéből. Sokszor azonban még ennyit sem lehetett kiszorítani belőle.

A fizetésnek ez a rendszertelensége együtt járt azzal, hogy állandóan adósságokat csináljunk. Nekem sokkal nehezebb helyzetem volt, mint Garaminak, mert ő ügyetlen volt ahhoz, hogy másoktól pénzt szerezzen. A legtöbb esetben nekem kellett gondoskodni arról is, hogy Garami pénzhez jusson.

A helyzet tarthatatlan lett volna, ha időnként egy-egy pártünnepély nem szánál bennünket. Ilyen alkalmakkor már előre összebeszéltünk, hogy Baront megfigyelés alá helyezzük és nem engedjük, hogy a pénzekkel megszökjön. Ha sikerült elfognunk, akkor kivasal-tuk belőle a tartozást és kifizettük azokat az adósságokat, amelyekkel időközben anyagi viszonyainkat rendeztük.

Amikor a párt már fejlődött, Fleischmann Andor is odakerült Baron mellé és nemsokára közös erővel, szent egyetértésben dolgoztak azon, hogy minél kevésebb pénzt adjanak ki az alkalmazottaknak.

A május elseje volt a teljes rendezés napja. A magyar munkásság kezdettől fogva óriási tömegekben ün-

nepelte meg a szocialista munkásságnak ezt a nagy nemzetközi ünnepét és a május 1-én rendezett pártmulatság mindig kitűnően sikerült. A belépődíj 20 fillér volt és ebből a csekély összegből is nagy bevétele volt a pártnak. Az egyik ilyen májusi ünnepen kettőzött óvatosságra volt szükség, mert a párt gazdasági helyzete nagyon rossz volt és mi már hetekig alig kaptunk néhány korona fizetést. Hitelezőink erősen szorítottak, tehát haditanácsot tartottunk és megállapodtunk abban, hogy a pártünnepély színhelyén, a „Trieszti nőhöz” címzett vendéglőben, az egyik kijáratot Garami figyeli, a másiknál pedig én posztolok. Késő estig ott leselkedtünk a kijáratnál, amire annál inkább szükség volt, mert, amint később kiderült, Baron hűséges segítő társával, Fleischmannal megbeszélte, hogy a bevételekkel elszöknek.

Olyan helyet választottunk, ahonnan szemmel kísérhettük a pénzeszsákok kezelőit, de ők nem láthatnak bennünket. Baron óvatosan figyelt jobbra-balra és meglehetősen szapora léptekkel kicsúszott az egyik ajtón és rohamlépésekkel száguldott a Városliget felé. Tudtam, hogy a pénz nála van, tehát leadtam a megbeszélte jelet Garaminak és mind a ketten utánairamodtunk. Az Iparcsarnok előtt elfogtuk az öreget és a szó legszorosabb értelmében megkezdődött „a munkás filléreken való osztozkodás”, amelyről a polgári lapok nemcsak akkor, hanem most is annyit mesélnek. Baron jobb ügyhöz méltó buzgalommal magyarázta, hogy milyen nagy kötelezettségei vannak a pártnak, de ezúttal hatástalanul, mert nekünk is okvetlenül pénzre volt szükségünk. A hitelezőink legnagyobb részét azzal biztattuk, hogy május 1-én pénzt kapnak, tudtuk tehát, hogyha nem fizetünk, akkor vége a hitelnek, amelyre azonban annál inkább szükségünk volt, mert a jövő nem biztatott azzal, hogy a fizetésünket rendesen megkapjuk. Baronnak tehát elő

kellett venni a húszfilléreseket és ott a városligeti padon, igen gyér világítás mellett, nagy sóhajok között kifizette a járandóságunk aránylag csekély részletét. De még így is minden zsebünk megtelt a húszfilléresekkel.

A fejlődő mozgalom bőven fedezte a rendes kiadásokat, mert a munkások minden áldozatra készek voltak. De a vidék megszervezése rengeteg költségbe került mert az üldözések hatása alatt egyre több községben alakultak meg titokban a szocialista csoportok és szónokokot, könyveket, röpiratokat kértek. Amit Bánffy és Perczel el akart kerülni, azt éppen az erőszakos rendelkezéseikkel keltették életre. Megmozdultak a földművelők is és elárasztották a párttitkárságot a legkülönbözőbb kívánságokkal.

A szolgabírák a legkérelmelhetlenebb szigorúsággal üldözték azokat a földművelőket, akik a párt érdekében dolgoztak. A legtöbb városban és községben csak titkos gyűléseket lehetett tartani, de ennek ellenére a mozgalom egyre szélesebb területen hódított. Érdekes jelenség volt, hogy a jobbmódú kisbirtokosok is tömegesen csatlakoztak a szociáldemokrata párthoz és minden üldözés ellenére hűségesen kitartottak a mozgalom mellett. Bánffyk úgy akarták elnyomni ezt a mozgalmat, hogy minden összejövetelt, még a magánlakásokon tartott megbeszéléseket is, titkos gyűlésnek minősítették és súlyos pénzbüntetésekkal büntették azokat, akikről megtudták, hogy szocialistáknak vallják magukat. Ha ketten vagy hárman összejöttek barátságos beszélgetésre, ez már titkos gyűlésnek számított és 200 korona pénzbüntetéssel járt. Még a jobbmódú kisgazdák is szívesen leülték volna a 10 napot, de a hatóságok nagyon jól tudták, hogy a pénzbírság behajtásával sokkal súlyosabban büntetik a gazdákat, mintha elzárnák őket. Ezzel az eljárással nagyon sok helyen meg is tudták gátolni, hogy a jobbmódúak a párt érdekében dolgozzanak. A nincset-

len földművelők azonban egyre nagyobb tömegekben sorakoztak a szociáldemokrata párt mellé.

Természetes, hogy a bejelentett gyűlések legnagyobb részét nem engedélyezték. Azonban a párttitkárság vaskövetkezetességgel árasztotta el a vidéki szolgabírákat gyűlési bejelentésekkel és gyakran megesett, hogy még olyan helyeken is sikerült a gyűlést kierősztatolni, ahol a szolgabíró kijelentette, hogy amíg ő hivatalban van, addig gyűlésről szó sem lehet. A legtöbb gyűlésbetiltó végzés sablonos egyformasággal arról szólt, hogy a „nép fölizgatott kedélyállapotára való tekintettel a gyűlés nem engedélyezhető”. Azonban akadtak olyan ambiciózus szolgabírák is, akik nem ragaszkodtak ehhez az általános formához és a saját Ízlésük szerint készítettek indokolásokat. Néhány ilyen betiltó végzés olyan csodabogarakkal kedveskedett, amelyeken napokig mulattunk.

Így többek között az esztergomi kőművesek gyűlést akartak tartani és a párttitkársághoz fordultak, hogy készítse el a gyűlésbe jelentést. Megegyeztünk az ottani elvtársakkal, hogy ha a gyűlést megengedik, táviratot küldenek és akkor a titkárság elküldi részükre a kért szónokot. Ha azonban a gyűlést betiltják, akkor a betiltó végzést küldik el a titkársághoz. A gyűlés megengedését jelző távirat nem jött, azonban néhány nap múlva befutott a gyűlésbetiltó végzés, amelynek indokolása szerint a szolgabíró a bejelentést azért nem veszi tudomásul, mert az a helyiség, amelyet a gyűlés színhelyéül bejelentenek, „alacsony és szűk”.

Tudtuk, hogy az ilyen betiltó végzések hogyan készülnek és meg voltunk győződve arról, hogy a legtöbb szolgabíró a bejelentést el sem olvassa. Ezért rögtön olyan bejelentést készítettem az esztergomiaknak, amelyben a gyűlés színhelyéül a Bazilika előtti teret jelöltem meg.

Kíváncsian vártuk, hogy a szolgabíró milyen indokolással tagadja meg az engedélyt, Nem kellett sokáig várni, mert néhány nap múlva újból befutott „a gyűlést nem engedélyezem, mert az a helyiség, amelyben meg akarják tartani, alacsony és szűk”. A legközelebbi *Népszavában* természetesen pellengére állítottuk a szolgabíróval azzal a megjegyzéssel, hogy az ország legtöbb községében ilyen módon készülnek a betiltó végzések. A *Népszava* olvasói mulattak, a belügyminiszter azonban bizonyára toporzékolt és megfelelő dorgatóriumban részesítette esztergomi helytartóját. Mi azonban azonnal új bejelentést készítettünk és abba a vendéglőbe kértük a gyűlés engedélyezését, amelyet a szolgabíró elsősorban szűknek és alacsonynak talált. Szombat este megkaptuk a táviratot, hogy a gyűlést engedélyezték, a szónok jöhet.

Az újvidéki szolgabíróval is rengeteg sokat hadakoztunk. Ez az úriember előre bement, hogy akármilyen bejelentést adnak az ottani elvtársaink, arra ne is számítsanak, hogy gyűlést tarthatnak. A jelzett szolgabíró járásában, Újsovén, a mozgalom meglehetősen erős volt, mert Simon Henrik, a község egyik tekintélyes polgára volt a mozgalom vezetője. Simon Henrik, annak ellenére, hogy gazdag festőmester volt, a szociáldemokrata mozgalom lelkes, meggyőződött, kipróbált harcosának bizonyult. A szolgabíró tehetetlen volt vele szemben, mert ebben az esetben még a 200 koronás pénzbírság sem használt. Simon elvtársunk kifizette a bírságokat és változatlan heveséggel ostromolta gyűlési bejelentésekkel a szolgabíróval. Az újsovevi elvtársak még Pestre is feljöttek, hogy a belügyminiszternél panaszt emeljenek, de útjuk nem járt semmi eredménnyel.

Megbeszéltük a titkárságban, hogy rendületlen kitartással minden héten bejelentjük a gyűlést és ezt mindaddig folytatjuk, amíg a szolgabíró meg nem unja.

Az újvidéki szolgabíró sem ragaszkodott a sablonhoz, mert minden gyűlést más és más indoklással tiltott be. Az egyik végzésben azért nem engedélyezte a gyűlést, mert a bejelentett napirend: „Mit akarnak a szociáldemokraták?” új sovén nem tarthat számot az érdeklődésre. „Az ujsoveiek úgyis tudják, hogy a szociáldemokraták csak izgatni akarnak.” A betiltó végzést természetesen megfellebbeztük az alispánhoz, de azonnal küldtünk egy másik bejelentést a szolgabíróhoz, amelynek napirendjéül a politikai helyzet és az általános, egyenlő, titkos választójog kérdéseit jelöltük meg. A betiltó végzés pontosan megérkezett azzal, hogy a bejelentést nem lehet tudomásul venni, mert nincs megjelölve, hogy ki lesz a gyűlés szónoka. Azonnal elment a föllebbezés és az újabb bejelentés, amelyben megjelöltük, hogy a gyűlés szónokai Weltner és Baron lesznek. Nem kellett soká várakozni, a betiltó végzés indokolása szerint a megnevezett szónokok a községben teljesen ismeretlenek és nincsen semmi szükség a nép fölizgatására. Az új bejelentés egy ujsovei jó módú kisgazdát jelölt meg a gyűlés szónokául. A betiltó végzés indokolása szerint ez a szónok is ismeretlen volt a községben, holott évtizedek óta adófizető polgár volt. Így ment ez a móka hónapokig, tarkítva azzal, hogy Simon Henrik állandóan zaklatta a szolgabírókat és minden bejelentést személyesen vitt el a hivatalba. A vége mégis az volt, hogy a gyűlést engedélyezték, mert a szolgabíró belefáradt a különböző hazugságok föltalálásába. Dühösen kijelentette, hogy „rendben van, engedélyezem a gyűlést, de én is ott leszek”. új sovének ünnepnapja volt, amikor végre a gyűlést megtarthatták és a közel fekvő községek lakossága is óriási tömegekben tódult a gyűlés színhelyére. Nagy lelkesedéssel fogadták a Budapestről jött szónokokat és a gyűlés után az Ujsovét környező közsé-

gekben is mindenütt megalakultak a szociáldemokrata pártszervezetek.

Nagy általánosságban mindenütt ilyen harcokat kellett vívni a gyűlésekért. Az itt megemlített két községhez hasonló módon kellett kiharcolni minden helyen az engedélyeket, de nem mindenütt egyenlő sikerrel. Voltak olyan konok szolgabírák, akik nem erőltették meg kobajukat és korlátolt egyformasággal azzal indokolták a gyűlésbetiltást, hogy a község lakosságának többsége nemcsak a saját sorsával, hanem az állami berendezkedéssel is meg van elégedve, tehát nincs szükség a szocialista izgatókra. Az ilyen helyeken csak titokban lehetett szervezkedni. Elárasztottuk a vidéket röpiratokkal és az ügyesebb agitátorok készséggel vállalkoztak arra, hogy titkos értekezleteken terjesszék a szocializmus tanításait.

A fővárosban természetesen nehezebben tudták meggátolni az összejöveteleket, mint a vidéken. Annyi rendőrt nem tudtak alkalmazni, hogy a gyárak munkásainak összejöveteleit állandóan ellenőrizhessék és azt sem tudták megakadályozni, hogy az agitációs alapra ne adakozzanak. Magától értetődő, hogy a párttitkárság és a *Népszava* szerkesztősége állandó megfigyelés alatt állott. Akkoriban a rendőrség emberei mindennapos vendégek voltak az Erzsébet-körút 16. szám alatt levő két szobában, mert egyik házkutatást a másik követte. Nagyon szerették volna, ha némi eredményt mutathatnak föl: ha az elkobzásra ítélt *Népszavából* néhány ezret elvihettek volna, avagy ha a titkosan gyűjtött pénzekből nagyobb összeget szállíthattak volna a főkapitányságra. Az egyik ilyen alkalommal, amikor a VII. kerületi kapitányság szállta meg a titkárság helyiségeit, én — szokás szerint — el akartam menni, mert a házkutatások idején állandóan vitatkoztam a hatósággal és Garami, valamint Baron az ügy érdekében arra kértek,

hogy lehetőleg távozzam, ha foglalni jönnek. Szokás szerint el akartam menni, amidőn Baron intett, hogy maradjak. Az öreg ugyanis ezúttal könnyelműen az íróasztala fiókjában felejtett több mint 400 koronát, amely összeg a nyomorúság eme napjaiban nagyon tekintélyes volt és súlyos veszteség lett volna, ha a rendőrség kezébe kerül. Meg kellett akadályozni a pénz elkobzását azért is, mert szégyenkeztünk volna, ha a rendőrség „sikert” tud fölmutatni.

Rögtön tudtam, hogy baj van és odaálltam Baron íróasztalához. Az öreg nagyszerűen értett a műförlháborodások rendezéséhez és bár nem volt semmi ok arra, hogy a rendőrség embereivel veszekedjék, óriási skandalumot csinált és egyre azt ordította, hogy „nincs itt egy krajcár se”. Tudhatják — mondta —, hogy nem tartunk pénzt magunknál, minek zaklatnak bennünket.

A legnagyobb láрма közepette kirántja az íróasztal fiókját és elordítja magát:

— Tessék megnézni! Nincs itt egy fillér sem!

De ugyanabban a pillanatban már összemarkolta a pénzt és a kezembe nyomta.

Igyekeztem ártatlan arcot vágni és elsompolyogtam Baron mellől. A vizsgálatot vezető rendőrkapitány bedőlt Baron kiabálásának és igyekezett lecsillapítani. Ez azonban csak akkor sikerült, amikor az öreg látta, hogy kisurranok az ajtón, hogy a pénzt biztonságba helyezzem. Amikor visszajöttem, a vizsgálat már javában folyt és az öreg, Garamival együtt, igen kedélyesen társalgott a hatóság embereivel és a legbarátságosabb készséggel nyitotta ki az öreg Wertheim-kasszát, hogy az ott őrzött szemetet megmutassa.

Egy másik alkalommal, amint Baronnal együtt az egyik téli estén a könyvkereskedés és titkárság bezárása után elmentünk Baron lakására vacsorázni, alig hogy beléptünk a lakásba, egy detektív jött és udvariasan

fölszólította Baront, hogy vegye a kulcsokat, mert a rendőrség házkutatást tart. Baron készséggel követte a detektívet és én is csatlakoztam hozzájuk. Eleinte nem tudtuk, miről van szó, de az úton eszembe jutott, hogy valószínűen azokat a pénzeket keresik, amelyeket Frankl Leó síremlékére gyűjtöttünk. A francia elvtársak ugyanis méltó síremléket akartak állítani a forradalom e harcosának és a magyarországi szociáldemokrata párt is elhatározta, hogy gyűjtést indít. A különböző szervezetek meglehetősen nagy összegekkel járultak ehhez a gyűjtéshez és nekem eszembe jutott, hogy az íróasztalomban fekszik az a füzet, amelybe bejegyeztem, hogy ki mennyit adott a gyűjtéshez.

Az úton odasúgtam Baromiak, hogy baj van, mert ha a rendőrség megtalálja a füzetet, akkor nagyon sok elvtársunkat megbüntetik. Baron szörnyen haragudott és én lesújtva mentem mellette.

Amint így bandukoltunk, egyszerre mentő ötletem támadt. Azt mondtam Baronnak, hogy amikor beme gyünk a könyvkereskedésbe, mondja meg a rendőrség embereinek, hogy várjanak, amíg a gázt fölgyújtja. Én majd előresurranok, de addig sötétben kell maradnunk, amíg nem szólok, hogy gyújtsa meg.

Minden a megbeszélés szerint történt. Az öreg kinyitotta az előszoba ajtaját és kedves előzékenységgel azt mondta a hatósági embereknek, legyenek egy kis türelemmel, mert a könyvkereskedésben sötét van és valamilyen ládában megüthetik magukat. „Majd én előremegyek — mondta az öreg —, meggyújtom a gázt és akkor megkezdődhetik a házkutatás.”

Amíg így társalogtak, már be is csúsztam a titkár-ságba és magamhoz vettem a gyűjtésről szóló följegyzéseket.

Baron jobb ügyhöz méltó igyekezettel gyújtogatta egyik gyufát a másik után, de nem sikerült a gázt meg-

gyújtania. A negyedik szál gyufánál dühösen rákiabáltam, hogy mi az ördögöt csinál, már egy gyufát sem tud meggyújtani! Abban a pillanatban égett a gáz és a házkutatás megkezdődött. Természetesen az eredmény egyenlő volt a semmivel.

De nemcsak ilyen komoly dolgok játszódtak le a pártitkárságban. Néha, a napi munka után, ha kedvező jelentések érkeztek a mozgalomról, bolond jókedvvel nagy birkózásokat rendeztünk. Szükség volt erre, mert nagy átlagban 11—12 órát ültünk az íróasztal mellett és az estéink sem voltak szabadok. Az egyik ilyen birkózás alkalmával, amikor Garami azt akarta bebizonyítani, hogy ő erősebb, fellöktük a könyvkereskedés büszkeségét, egy 3 koronás spirituszlámpát. Az öregnek, aki nem értette meg, hogy a birkózásra bármiféle ügy érdekében szükség volna, nem tetszett a dolog, tehát rögtön bejelentette, hogy szombaton a fizetésünkből levonja a spirituszlámpa árát. Garami is, én is, erélyesen tiltakoztunk, de Baron egyre csak azt hajtogatta „nincs szükség a birkózásra. Ha meg mulatni akartok, akkor ne a párt költségén bolondozzatok”.

Szombaton természetesen kíváncsian vártuk, hogy az öreg beváltja-e a fenyegetését. Amikor fizetésre került a sor, hiánytalanul lefogott mindenkinek 1 korona 50 fillért és minden fenyegetésünkre csak azzal válaszolt „ha nem tetszik, menjetek a pártvezetőség elé”.

A legközelebbi ülésen nagyon fontos megbeszélések voltak, de Baron legalább ötször biztatta Garamit, hogy tegye szóvá a spirituszlámpa ügyet. Az ülés a késő esti órákig tartott s amikor végre befejezést nyert, Baron hangosan odafordult hozzánk, illetően a többi pártvezetőségi tagokhoz azzal, hogy „maradjanak még elvtársak, mert Garaminak és Weltnernek fontos bejelentése van”. Természetes, hogy a bejelentés elmaradt, de Baront másnap jól oldalba vágtuk. Az öreg nevetett, de

mégis megjegyezte: „tanuljátok meg, hogy a pártot nem szabad megkárosítani”.

A fejlődő mozgalom egyre nagyobb föladatak elé állította a pártot. A fővárosi nagyobb üzemek munkásai mindenütt megmozdultak és nemcsak szónokokat, hanem fölvilágosító röpiratokat is követeltek a párttól. A vidékről is özönével jöttek a sürgető levelek, hogy gyűléseket tartsunk, küldjünk szónokokat és lássuk el a munkásokat agitációs iratokkal. Az alkalmazottak túl voltak halmozva munkával. Mindenki szívesen vállalta a reá eső terheket, de az állandó pénzhiány nagyon megakasztotta a párttal szemben támasztott igények kielégítését, így azután szó sem lehetett arról, hogy a fővárosi értekezletékre kiküldött agitátorok készkiadásait megtérítsük és a vidékre kiküldött szónokok is csak az odaútasítás költségeit kapták meg.

Átlag minden héten 15—20 gyűlést tartottunk a vidéken. A kijelölt szónokok pontosan megjelentek a titkárságban és Baronnál jelentkeztek, hogy utalja ki részükre az útiköltséget. Baron szép nyugodtan megnézte a menetrendet, kiszámította az odaútasítás költségeit és a távolsághoz mérten kiutalta a 2—3 vagy 4 forintot. De mindig pontosan annyit, amennyi az odaútasítás költsége volt. Ha azután a kiküldött azt kérdezte, hogy miből fog visszautazni, akkor Baron elvtárs az ő sajátos magyar nyelven a következőket felelte: „Arra ne legyen neked gond, majd a szolgabíró visszaküldi tégedet.” Az öregnek ez a jóslata nagyon sokszor beteljesedett, de előfordult az is, hogy a szolgabíró türelmesége a legnagyobb zavarba hozta a kiküldött szónokot. Ha nem történt meg az eltoloncolás és a kény szeműével nem biztosította a „szabadjegyet”, akkor az elvtársakhoz kellett folyamodni, gyűjtsenek annyit, amennyi a visszautazáshoz szükséges. Ebben az esetben a gyűlés után a párthelyiségben kiterítettek egy kendőt az asztalra és

fölvívták a hallgatóságot, hogy „a szónok elvtárs úti-költségét rakják össze”. A kiterített kendőbe záporként hullottak a krajcárosok és a legtöbb esetben a szükséges 2 vagy 3 forint csupa ilyen kicsiny értékű fémből gyűlt össze. Gyakran előfordult, hogy a vasúti pénztárnál el sem akarták fogadni az aprópénzt, amelyet azután nagy nehézségekkel kellett nagyobb pénzegységekre beváltani.

A pártalap javára való gyűjtések azonban minden tilalom ellenére tovább folytak és a rendőrség minden olyan irányú erőlködése, hogy az összegyűjtött pénzeket megszerezze, hiábavalónak bizonyult. A *Népszava* nyíltan biztatta az elvtársakat a gyűjtésre és ezekért a fölhívásckért el kellett vállalni a felelősséget. A szabad-szervezetekhez intézett levelekben is meg kellett magyarázni, hogy milyen módon folytassák a gyűjtést, hogy milyen óvórendszabályokkal lehet elkerülni a rendőrség beavatkozását. Nagyszerűen kiépített apparátus biztosította a Perczel-féle rendelet kijátszását. Az egyedüli eredmény, amit a gyűjtések eltiltása nyomán szereztek, az volt, hogy a toloncház gyakran látta vendégül azokat, akiket tiltott gyűjtés címén majdnem minden esetben 10 napi elzárásra ítélték.

Ezt a sorsot azok sem kerülhették el akik a gyűjtést megszervezték és vezették. Ilyen módon háromszor kerültem a toloncházba.

Mindjárt az első alkalommal, amikor felelősségre vontak, a legsúlyosabb büntetést, 200 koronát vagy 10 napi elzárást sóztak rám a VII. kerületi kapitányságon. Megföllebbeztem az ítéletet a belügyminiszterhez, természetesen csak időnyerés céljából, mert bizonyos volt, hogy a kirótt bírságot le kell fizetni, vagy le kell ülni.

A belügyminiszter jóváhagyta az ítéletet és a VII. kerületi kapitányság beidézett, hogy átvegye a 200 koronát.

Az ítélet jogerős, mondta a kapitány, „akar-e fizetni, vagy leüli-e a 10 napot?” Nevetve magyaráztam meg a kapitánynak, hogy a 200 korona olyan összeg, amelyről csak a legszebb álmaimban szoktam megemlékezni. Ezért nemcsak a 200 korona leülésére vállalkozom, hanem szívesen ülök hozzá 10 napot, ha kifizetik az azért járó 200 koronát.

A dolog akkoriban egyáltalában nem volt tragikus, mert mindenki a legnagyobb lelkesedéssel vándorolt a tolonházba vagy a fogházba. Sokkal hosszabb tartamú büntetéseket is könnyű szívvel vállalt mindenki, holott nagyon jól tudta, hogy a fogházban csak néhány fillér segítségre számíthat a párttól és meg kell elégednie azzal, amit az állami nevelő-és javítóintézetek juttatnak a részére. Jellemző például az akkori helyzetre, hogy az egyesztendei államfogházbüntetésemet olyan módon töltöttem ki, hogy a párttól egyetlen fillért sem kaptam. Azt a néhány fillért — heti 6 koronát —, ami a dohányzásra, mosásra és más apróbb szükségletekre kellett, a famunkások szervezetétől kaptam, a szaklap szerkesztéséért.

A T O L O N C H Á Z B A N

Amikor már visszavonhatatlanul be kellett rukkolni a toloncházba, magamhoz vettem egy nagy csomó könyvet és így fölszerelve jelentkeztem. Aznap éppen razziáztak és a folyosó zsúfolva volt azokkal a sorstársakkal, akiket nem politikai bűncselekményekért hoztak a toloncházba, hanem a kapitalista rendszer ellen elkövetett más vétkekért. Nagyon sokan voltak, akik a magántulajdon ellen hágtak ki, mások nem tudták igazolni, hogy lakásuk és foglalkozásuk van, mert a civilizációnak eme gyönyörű napjaiban a barlanglakást a rendőrség nem fogadja el rendes lakhelynek, arról azonban senki sem gondoskodik, hogy az önhibájukon kívül munkanélkülivé vált munkások foglalkozást találjanak.

A folyosón harsány vezényszavak között szortírozták a beérkezett „Zuwachs”-ot és egy természetes rendőrőrmester hatalmának és fontosságának teljes tudatában lökdöste jobbra-balra a beérkezett „anyagot”.

Nagynehezen rendet teremtettek és most már megkezdődött az egyéni vizsgálat. A rendőrőrmester végigjárt a soron és mindenkitől megkérdezte, milyen bűnökkel terheltlen került a toloncházba. Én sem különböztem a többitől, mert még a rendes ruhám sem volt akkoriban túlságosan előkelő, de erre az alkalomra — a toloncházban megfordult elvtársaim tanácsára — a legrosszabb rongyaimat vettem magamra. Az őrmester durva hangon kérdezte:

Hát maga mit lopott?

Nem loptam semmit.

— Ne hazudjon, mondja meg az igazat.

— Ha nem hiszi el, hát érdeklődjék.

— Hát akkor mért hozták idei

— Tiltott gyűjtés miatt.

Úgy látszik, az őrmester úrnak még nem volt ilyen esete, mert a felelet után elhallgatott és gondolkodni próbált. Valószínű azonban, hogy ez nem sikerült neki, mert minden átmenet nélkül, durván rámförmedt:

— Hát ezzel a sok könyvvel mit akar¹?

— El akarom olvasni.

— Ha azt hiszi, hogy itt olvasni lehet, akkor nagyon téved.

A szavakat mindjárt tett követte, mert abban a pillanatban öklével beleütött a hónom alatt nagynehezen tartott könyvekbe, úgyhogy azok a folyosón szanaszét röpködtek. „Itt nem lehet olvasni”, ismételte az őrmester és a hőstett után nagyon megelégedetten tovább akart vonulni. Úgy látszik, nem számított ellentmondásra, mert megszokta, hogy a toloncházban mindenki vakon engedelmeskedik és a legbrutálisabb kitérőket is nyugodtan tudomásul veszik. Ez a számítás ezúttal nem vált be. Még mielőtt a másik társamhoz jutott volna, rákiabáltam:

— Azonnal szedje össze a könyveimet!

A rendőrőrmester az első pillanatban teljesen meg-némult és szinte megkövülten hallgatta ezt a szerinte hallatlan szemtelenkedett. Azután odaugrott hozzám és tomboló dühvel ordította:

— Majd megtanítlak, te csirkefogó, a toloncházi rendre.

A dolognak talán rossz vége lett volna, ha a nagy zajra nem jön oda egy rendőrtisztviselő, aki elég udvariasan megkérdezte, hogy miről van szó. Elmagyaráz-

tarn, hogy a vita mi körül forog, mire a rendőrtisztviselő elég erélyesen kioktatta az őrmestert, hogy rendesebben viselkedjék. Időközben a segédkező rendőrök már tisztába jöttek azzal, hogy a könyveket nem én szedem össze, mert amíg a rendőrtisztviselő beszélt, összeszedték a könyveket és átadták.

Mikor így fölülkerekedtem, most már elhatároztam, hogy tovább viszem az ügyet és a rendőrőrmester megbüntetését követelem. Megmondtam a rendőrtisztviselőnek, hogy azonnal állítson elő a toloncház vezetőjéhez. Urs Nándor rendőrtanácsoshoz, akinek bár nem volt a legjobb hire, mert mindenkivel durván viselkedett, de azt hittem, hogy ebben az esetben mégis nekem ad igazat. A rendőrtisztviselő megnyugtatott, hogy másnap föltétlenül előállít és elmondhatom panaszomat.

Időközben a haragos rendőrőrmester alaposan megszelídült és amidőn az általános rapportnak vége volt, engem különválasztott a többtől és bejelentette, hogy az úgynevezett „úriszobában” fog elhelyezni.

Ez az úriszoba, ahová csak a protekciósook kerülhettek, egy elég tágas terem volt, valami 8—10 ágygal és lakói többnyire olyanokból verődtek össze, akik valamilyen kihágásért jutottak a toloncházba. Fiákerosok, kis vendéglősök és más olyan polgárok, akik a társadalmi rend szempontjából mégis csak megbízhatóknak látszottak.

Szóval polgári értelemben véve, a környezet sem volt valami úrias, de a szoba teljesen nélkülözte az elnevezéssel összefüggő kényelmet. Nappal elég elviselhető és barátságos volt, mert két nagy ablaka a tágas udvarra nyílt. Éjjel azonban nem a tücsök vette át csöndes birodalmát, hanem a poloskáknek legyőzhetetlen hadserege. Egész hadosztályok nyomultak zárt rendekben az ágyak felé, hogy ellepjék azt a gyanútlan áldozatot, aki még nem ismerte a toloncházi „rendet” és azt

képzelte, hogy az állam, amely annyira ügyel, hogy alattvalói szabályosan éljenek, hogy ne izgassanak és tiltott módon ne gyűjtsenek, a poloskákat sem engedi szabadon garázdálkodni.

Alig feküdtem néhány pillanatig, máris ijedten ugrottam ki az ágyból. A szobát csak homályosan világította meg egy az udvaron lévő magas gázlámpa, de még ennél a sápadt fénynél is észrevehető volt az a nagy nyüzsgés, amelyet a jelzett kellemetlen rovarok okoztak. Gyufát gyújtottam és borzalommal ugrottam el az ágytól. Az ágyon és a padlón is ezer és ezer féreg nyüzsgött, a falak élni látszottak. Az egész szobában minden fekete volt azoktól a bennlakóktól, akiknek — úgy látszik — sem a haragos rendőrőrmester, sem a toloncház vezetője nem tudtak, vagy nem akartak parancsolni.

Gyorsan felöltözököttem és egy könyvvel a kezemben, fölmásztam az ablakpárkányra, ahol a gázlámpa enyhe fényénél egész éjjel olvastam. Reggel azután a vérszopók hadosztályai ugyanolyan zárt rendekben, amint jöttek, újból elvonultak. Fáradtan és álmosan lefeküdtem és egy-kettőre elaludtam.

Reggel 7 óra felé a rendőrőrmesterem újból jelentkezett és azzal cibált föl, hogy itt nem lehet nappal aludni.

— Téved — mondtam a legnagyobb lelki nyugalommal —, itt éjjel nem lehet aludni, mert minden nyüzsgő a poloskától.

Nem reagált erre a kijelentésre, hanem rámparancsolt, hogy azonnal öltözzem föl, mert reggel 8 órakor rapportra visz.

A jelzett időben elvezettek a toloncház vezetőjéhez, akit, úgy látszik, már előzetesen informáltak, mert tudta, hogy miről van szó. Udvariasan fogadott és azzal kezdte, hogy ne vegyem rossznéven, amiért az őrmester ideges volt, hiszen magam is láthattam, hogy milyen sok a

dolga. Ő már elintézte az ügyet, mert az Őrmester a kellő dorgálásban részesült. Tény az, mondta a rendőrtanácsos, hogy a toloncházba nem szoktak könyveket hozni és az őrmester azt gondolta, hogy a házirend ellen vét, aki olvasni akar.

Az ügynek ilyen módon való elintézése kielégített és már azért sem folytattam ebben az ügyben a vitát, mert azonnal rátértem a toloncház szociális életének másik, reám nézve sokkal fontosabb részére: a poloskákra. Elmondtam az éjjeli ütközet részleteit és tettetett naivitással megkérdeztem, hogy nem-e lehetne kiirtani a poloskákat. Megmagyaráztam neki, hogy az adott viszonyok között, amikor a toloncházba kerülő emberek tehetetlenül vergődnek eme állami intézmény zárt falai között és nincs módjukban, hogy más szállodába költözzenek, milyen embertelenség, odadobni őket a poloskák martalékául.

A rendőrtanácsos nyugodtan végighallgatott és most már ő magyarázta, hogy mindent elkövetnek a poloskák kiirtására, de teljes lehetetlenség eredményt elérni, mert a kívülről jövő behurcolják ezeket a kártékony férgeket.

Hosszabb vita indult meg közöttünk a poloska és egyéb még alantasabb rendű társainak kiirtása dolgában. Az elmefuttatás során szerényen fölvettem a fertőtlenítés célját és hasznát, továbbá a feregirtás nagyon kifejlett módszereit. Az egész vitának nem volt sok értelme, mert a toloncházban töltött első tíz nap alatt semmi sem történt, hogy megszabadítsanak bennünket ezektől a rovaroktól és a helyzet később is ilyen maradt, mert néhány hónap múlva újból letöltöttem 10 napot, hasonló körülmények között.

Annyi hasznom azonban mégis volt az egész ügyből, hogy kivételesen megengedték a nappali alvást. Minden éjszakát végigolvastam és nappal aludtam. Ezt

a beosztást a későbbi időkben is megtartottam, mert összesen 30 napot töltöttem tiltott gyűjtések miatt a toloncházban.

A toloncházban egyebekben egyre gyakoribb vendég lett a tiltott gyűjtés címén elítélt szocialista munkás. A toloncház vezetőségének ez sok gondot okozott mert az „izgatók” kivétel nélkül erősen kifogásolták az ott dívó lehetetlen állapotokat és alapos tisztogatást követeltek. Egy bizalmas jelentésből megtudtuk azt is, hogy a toloncház vezetője kifogásolta a szocialistáknak a toloncházba való szállítását és azzal érvelt, hogy ezeknek a föllépése megbontja a toloncház fegyelmét és rendjét.

B Á N F F Y B U K Á S A

A politikai viszonyok közben úgy alakultak, hogy Bánffy-nak egyre több kellemetlensége volt az ellenzékkel. A szociáldemokrata párt az üldözések ellenére egyre nagyobb közvéleményt teremtett magának és erőteljes harcot indított az általános és titkos választójogért. Megkönnyítette ezt a harcot, hogy a parlament ellenzéke is megemberelte magát és a költségvetés letárgyalását a technikai obstrukció minden eszközével megakadályozta. Amikor 1899 január 1-én az ország az ex-lex állapotába jutott, a Bánffy-kormány helyzete tarthatatlan lett. A szociáldemokrata párt most már együtt dolgozott az ellenzékkel és e kettős támadás hatása alatt a Bánffy-kormány február havában megbukott és átadta helyét a „törvény, jog és igazság” bajnokának, Széll Kálmánnak.

A pártvezetőségnek az 1899. évi április hó 2-án és 3-án megtartott kongresszusára készített jelentéséből kell néhány számot idézni annak bizonyítására, hogy az üldözések megsokszorosították a párt erejét. Az üldözésekről közölt számadatok nem pontosak, mert valószínű, hogy a vidéki kisebb községekből nem tettek jelentést a túlbuzgó szolgabírák működéséről. De a közölt néhány adat is jelzi, hogy milyen kíméletlen eszközökkel akarták a mozgalmat elnyomni.

A jelentés a következő adatokat közli:

Házkutatást tartottak 54 városban és községben több száz munkásnál.

Gyűléseket betiltottak 62 városban és községben.

Elfogtak és hosszabb ideig vizsgálati fogságban tartottak 295 munkást.

Kiutasítottak és eltoloncoltak 86 városból 274 munkást.

Börtönbüntetést kaptak összesen az elvtársak: 47.645 napot.

Fogházbüntetést: 14.120 napot.

Államfogházbüntetést: 3320 napot.

Összesen 65.085 nap, vagyis 178 év és 115 nap.

A kiszabott pénzbírságok összege 34.624 korona.

Alapszabályokat visszaküldték jóváhagyás nélkül 29 városban és községben.

Egyletet föloslattak az egész országban 28-at,

Azonban a kormány teljes hivatalos hatalma gyönégnek bizonyult a mozgalom elnyomására. A szociáldemokratákhoz tartozó munkások száma állandóan növekedett és a párt erősödése még a bevételek növekedésén is meglátszott. Az üldözések megkezdése előtt, 1897 május 16-tól február hó 15-ig, vagyis kilenc hónap alatt a párt összes bevételei 27.100 koronát tettek ki, viszont ezzel szemben a leghevesebb üldözés idején, 1898 február 15-től 1899 március hó 15-ig, vagyis 13 hónap alatt, a bevételek 55.515 koronára emelkedtek.

A munkásmozgalom egyre növekvő hatalmának kifejezője volt az a népgyűlés, amelyet 1899 január hó 15-én a szociáldemokrata párt az egyesült ellenzékkel az Újépület előtti téren tartott. A szociáldemokrata munkások a Múzeum háta mögött, a Nemzeti Lovarda előtt gyülekeztek és onnan vonultak a gyűlés színhelyére. A tüntető körmenetben óriási tömegek vettek részt és a rendőrség tehetetlenül szemlélte ezt a hatalmas megnyilatkozást.

Az ellenzékkel együtt tartott gyűlés alkalmával a *Népszava* vezércikket közölt, amelyből a következő sorokat idézzük:

Megmozdult a nép legrégebb, de legelemibb követelése mellett: az általános és titkos választójog érdekében.

A munkások ezrei és ezrei vonultak át a főváros néhány utcáján és a zord idő kellemetlenségeivel megküzdve, órákig hallgatták a szónokok szavait, akik mindegyikének fejtegetése egyben lelta kifejezését:

Jogot a népnek!

...Furcsa gyűlés volt; igaz. A nemzeti párt, a néppárt és függetlenségi párt szónokai ott beszéltek békés egyetértésben a szociáldemokrata párt szónokaival, figyelemmel és néha lelkesedéssel hallgatva a túlnyomóan munkásokból álló tömeg által. Furcsa, de így volt. És hogy így volt, az Bánffy érdeme. Ő volt az, aki eljárásával belekényszerítette ezeket a pártokat abba, hogy tudomást vegyenek rólunk; ő volt az, aki eljárásával belekényszerítette ezeket & pártokat abba, hogy tudomást vegyenek a népről, hogy eszükbe jusson, miszerint van Magyarországon egy nép, amely már régen zúgolódik; hogy van Magyarországon egy nép, amely régen küzd, testestől-lelkestől, erejének minden porcikájával ezen rendszer ellen; ő volt az, aki eszükbe juttatta nekik, hogy van Magyarországon egy nép, mely minden percben harcrakészen áll, mely minden percben kész fölvenni a küzdelmet.

Ez a népi kellett nekik, ez a nép volt megmentésük és ehhez a néphez fordultak most.

És nem fogadtuk őket elutasítólag, nem tagadtuk meg segítségünket, mert a mi politikánk nem a bosszúállás politikája. Sok keserűség van szívünkben összehordva ezen pártok ellen és sokat küzdöttünk már ellenük, de félretettünk most mindent, mert egy közös ellenség ellen kellett fölvonulnunk és ez a közös ellenség: a mai politikai rendszer.

A mai politikai rendszer elsöprése: ez volt a mi jel-szavunk! Elsöprése: az általános és titkos választói jog által; elsöprése az alkotmányos jogok sáncaiba bebocsátott néptömegek által!

Ez volt az a követelés, amely bennünket összehozott azokkal a férfiakkal, akikkel semmi más nem köt össze.

Ez volt az, amiért sok ezer és ezer munkás fölvonult, hogy osztálytársainak s az egész magyar népnek kiküzdje elkobzott, elorzott jogait.

Ezért voltunk ott mindannyian és ezért és csak ezért lehetett a tüntetés oly lélekemelővé és impozánssá, amilyené vált!

Ezekből a sorokból kiderül, hogy a szociáldemokrata párt nem túlságosan bízott az ellenzéki vezérekben, de az ügy érdekében mégis megrendezte a gyűlést és kölcsön adta a tömegeit.

Néhány esztendőnek a nevelő munkája nyilatkozott meg ebben a tüntetésben. A kilencvenes évek elején a munkásságnak túlnyomó többsége még az ellenzéki képviselők jelszavainak a rabja volt és gondolni sem lehetett arra, hogy a párt önálló követeléseiért, ha kell, az ellenzékkel szemben tízezreket lehessen fölvonultatni. Az 1890. évi május hó elsején megtartott tüntetés volt a munkások első önálló nagy megmozdulása, de a tüntetésben résztvevő munkások zöme a szociáldemokrata párt követeléseiről alig hallott valamit. De 1899-ben már teljesen önállóan és az ellenzékétől elszigetelten, tudatos meggyőződéssel jöttek el az ellenzékkel együtt tartott népgyűlésre annak kifejezésével, hogy csupán a Bánffy-kormány megbuktatására szövetkeznek, de egyekben semmi sem fűzi őket az ellenzék vezéréihez.

A gyűlés nagyszerűen sikerült és a párt szónokai mellett Holló Lajos, Barabás Béla, Blaskovich Ferenc, Szederkényi Nándor, báró Kaas Ivor és Kasics Péter beszéltek. Az elfogadott határozati javaslat erősen ki-domborítja az általános választójog követelését és a hazaárulás vádját emeli a Bánffy-kormány ellen, „amely saját hatalmának föntartására és Önző becsvágyának ki-elégítésére képes volt bűnös kezét az ország még meglévő alkotmánya ellen fölemelni”.

KÉNYSZERÚTLEVÉLLEL KASSÁRÓL BUDAPESTRE

A Bánffy-kormány megbukott és Széll Kálmán, aki „a törvény, jog és igazság” hirdetésével jött, a szociáldemokrata párttal szemben, különösen uralomraj utasának első hónapjaiban, ugyanazokkal az eszközökkel dolgozott, mint a Bánffy-kormány.

A kiutasítások és az eltoloncolások már 1898 végén szüneteltek, mert akihez hozzáférhettek, azt már úgyis eltávolították. Ehelyett a leleményes rendőrkapitányok és szolgabírák jó módszert alkalmaztak és a nekik nem tetsző agitátorokat vagy „örök időre”, vagy bizonyos meghatározott számú évre kitiltották abbül a városból vagy községből, ahol valamely gyűlésen beszéltek.

A nagyobb városok egyik leghírhedtebb főkapitánya Kassán „működött” és nemcsak az ott levő szervezeteket zaklatta, hanem makacsul megtagadta a gyűlések engedélyezését. Bánffy bukása után azonban, kassai elvtársaink nagy öröme, tudomásul vette a gyűlés bejelentését, amelyre a kassaiak meghívása folytán engem jelöltek ki szónoknak. A gyűlés nagytermét szorongásig megtöltötték a munkások, akik kitörő lelkesedéssel fogadták, hogy Budapestről érkezett szónok fog beszélni. Amikor fölléptem a szónoki emelvényre, a kiküldött rendőrtisztviselő, még mielőtt egyetlen szót elmondhattam volna, föllállt és a következő rövid kijelentést tette: „A Budapestről érkezett kiküldöttet a törvény ne-

vében letartóztatom.” Elképzelhető, hogy a gyűlés hallgatósága milyen izgalommal és elkeseredéssel vette tudomásul ezt a hallatlan provokációt. Majdnem vérontásra került a sor és hogy ez elmaradt, az csupán K. Szabó József barátomnak köszönhető, aki az akkor épülő kassai színház asztalosmunkáit vezette volt és a városban meglehetősen nagy tekintélye volt,

K. Szabó József odaugrott az emelvényre és dörgő hangon tiltakozott a letartóztatás ellen, de egyben fölhívta a gyűlés hallgatóságát, hogy nyugodtan vegye tudomásul a rendőrség törvénytelen eljárását, amely ellen már előre is tiltakozást jelent be. De viszont, hogy a rendőrség mégse zavarhassa meg a gyűlést, ő maga fog beszélni és kifejti a munkásság véleményét. A tömeg lecsillapodott és a népgyűlés a legnagyobb rendben véget ért.

Időközben egy detektív elvitt a rendőrkapitányságra, ahol elhelyeztek a rendőrlegénység szobájában. A letartóztatás napján nem is hallgattak ki, bár erélyesen követeltem, hogy azonnal vezessenek a főkapitány elé. Az éjjelt ott töltöttem a rendőrségen, a körülményekhez mérten elég jól, mert K. Szabó a kiállott izgalmak kárpótlásául nyolc emberre való vacsorát küldött be részemre. Az ott lévő rendőrökkel gyorsan összebarátkoztam és velük együtt fogyasztottam el a beküldött töménytelen mennyiségű ennivalót, amelyhez az öreg nemcsak bort küldött, hanem az esetleges költségekre egy csomó pénzt is.

Másnap délelőtt ia főkapitány elé vezettek, aki azzal fogadott, hogy miért jöttem el fölizgatni a kassai munkásokat.

A kérdésre ellenkérdéssel feleltem és kíváncsian érdeklődtem nála, hogy miért engedélyezte a gyűlést, ha megakadályozta, hogy a gyűlésen beszélni lehessen! A felelet az volt, hogy nem budapesti izgatók beszédét en-

gedélyezte. Rábizonyítottam, hogy a gyűlési meghívó előre hirdette, hogy a gyűlésen budapesti szónok beszél, tehát tudomással kellett bírnia erről is és a gyűlés bejelentőit előre figyelmeztetnie kellett volna, hogy nem tűri a budapesti szónok előadását,

Ne szemtelenkedjék — mondta —, mert a tetvesek közé záratom.

Oda a legkedvesebb rokonait tegye — feleltem én a lehető legnagyobb szerénységgel.

Majd megmutatom én magának, hogy itt nem Budapesten van.

— Azt látom — volt a rövid feleletem.

Az esti vonattal el fog utazni. Van pénze?

Eszemágában sincs elutazni, mert Kassa módfelett tetszik és egy kicsit körül akarok nézni a városban. Ami pedig azt illeti, hogy van-e pénzem, az a főkapitány urat úgysem érdekli, mert ha nem a saját akaratomból utazom el, akkor a jegyet sem a saját pénzemen veszem.

Megcsörgettem a zsebemben lévő ezüstöket, hogy ezzel is jelezzem, hogy pénznél vagyok, de a jegyre egyetlen fillért sem adok.

— Akkor kényszerútlevelemmel fog utazni — jelentette ki zord fenyegetéssel a főkapitány.

Annyi baj legyen — feleltem. — Úgysem utaztam még szabadjeggyel, tehát illő, hogy ha meggátolnak a beszédben, akkor az állam gondoskodik a visszautazás lehetőségéről. Különben is tessék megfizetni az ideutazás költségeit is. Ön felelős azért, hogy nem beszélhettem és hiába adtam ki a pénzemet, a vasúti jegyért.

Azonnal takarodjék — toporzékolt a főkapitány és kiordított detektívért.

Hová! — kérdeztem tőle.

Vissza Budapestre és vegye tudomásul, hogy öt esztendőre kitiltom Kassa területéről.

— Legyen nyugodt, főkapitány úr, hogy a jelzett időnél sokkal hamarabb beszélek még Kassán népgyűlésen.

Intett a detektívnek, aki visszavitt az őrszobába.

Este kikísértek az állomáshoz, amelyet nagyszámú rendőrség szállt meg. A munkások is nagy tömegekben jöttek a pályaudvarra és amidőn a vonat kifutott a pályaudvarról, nagy ovációt rendeztek.

Amikor a kalauz a jegyeket követelte, a III. osztályú kocsis utasainak nagy nevetése között a jegy fölmutatása nélkül előkelő nyugalommal azt mondtam: „szabadjegyem van”. A kalauz is tudta már, hogy kényeszerűtlevéllal utazom és mosolyogva kérte, hogy mutassam a „szabadjegyet”.

„JOG, TÖRVÉNY ÉS IGAZSÁG”

Az ellenzék Bánffy bukása után teljesen kibékült a kormánypárttal és gróf Apponyi a „Nemzeti Párt” élén bevonult a szabadelvű pártba. „Új korszakról” beszéltek és a kormánypárti sajtó az ellenzékétől támogatva újból azzal akarta elámítani az országot, hogy most valóban a törvény, jog és igazság korszaka következik. Kossuth Ferenc, Polónyi Géza, Molnár János és Horánszky Nándor az ellenzék nevében fejezték ki bizalmukat a Széll-kormánnyal szemben.

A szociáldemokrata párt azonban változatlanul folytatta a harcait és gyűlésekkel, utcai tüntetésekkel nyugtalanította a kormánypártot és pellengérré állította az ellenzéki vezéreket. Az üldözések dolgában a pártvezetőség megbízásából gróf Apponyi *Alberthez* és az ellenzéki vezérekhez a következő levelet írtam:

Méltóságos képviselő úr!

Mint hogy a múlt hó végén kormányra jutott jelenlegi miniszterelnök képviselőházi programbeszédében kifejtett elveket immár Méltóságod és a Méltóságod vezetése alatt állott volt országgyűlési „Nemzeti Párt” kifejezetten helyeselte s azokhoz való hozzájárulásának külsőleg is tanújelét adta, bátorkodunk Magyarország több polgárával szemben e napokban, tehát már Méltóságod teljes bizalmát bíró minisztérium kormányzása alatt történt súlyos sérelmeket teljes tárgyilagossággal a hivatalos okiratok alapján és minden bírálat nélkül Méltóságoddal avégből

közölni, hogy ezáltal alkalma nyíljk ezek felöli véleményét akár hozzánk intézendö, a nyilvánosságra hozandó levélben, akár esetleg a képviselöházban interpelláció alakjában, vagy pedig a költségvetési vita során nyilvánítani.

Több szegedi polgár fölkérésére Izrael Jakob magánhivatalnok folyó év február 19-én: Szegedre utazott, hogy ott, az előbb említett polgárok által rendezett népgyűlésen a politikai helyzetről és az általános választói jog szükségességéről beszéljen. A szabályszerűen bejelentett gyűlés a legnagyobb rendben folyt le. Izrael másnap visszatért a fővárosba és itt folyó év március 3-án Garlathy Ödön rendörkapitány maga elé hívatta és tudtára adta, hogy a (főntemlített) szegedi népgyűlésen való részvétele miatt a rendörségi album részére lefényképezetik és Budapest főváros területéről mindenkorra kitiltatik. Az eitoloncolás rögtöni foganatosítását csak az akadályozta meg, hogy Izrael, aki már hónapokkal előbb folyamodott a budapesti illetőségért, ezt végre meg is kapta.

Több kassai polgár egy szabályszerűen bejelentett és az ottani hatóságoktól tudomásul vett népgyűlésre meghívta Weltner Jakobot, hogy ott a politikai helyzetről és az általános választójogról beszéljen. K hó 12-én Weltner Kassára is érkezett, de a gyűlés színhelyén, mielőtt még beszédét megkezdhette volna, a rendörség letartóztatta és egy napi fogság után, március 13-án, szocialista üzelmek miatt, Kassáról 5 évre kitiltotta és kényszerútlevéllal Budapestre, illetőségi helyére küldte.

A bajai választópolgárság egyrésze Grossmann Miksa budapesti lakos személyében külön jelöltet akart állítani szociáldemokrata programmal az ott március 20-án tartandó pótválasztásra. Grossmann Miksa e hó 12-én akarta, programbeszédét megtartani. Ennek szabályszerű bejelentését azonban Scheibner bajai főkapitány nem vette tudomásul és a programbeszéd meghallgatása céljából tartani szándékolt választói gyűlést betiltotta. Indokai a következők: „A kérelmezett időben a szokásos istentiszteletek tartatnak meg, a hívök vallási érzületét sérthetné és mivel

a köztéren céloztatván a gyűlést megtartani, ahol a rendőrség egyébirányú elfoglaltsága mellett a rend fõntartása tekintetébõl kellõ létszám hiányában megfelelõ intézkedéseket nem tehet — ennél fogva a választógyûlés megtartására kért engedélyt meg nem adom és a bejelentés azon részét, hogy Grossmann Miksa jelölt folyó hó 12-én, délelõtt fél 9 órakor érkezik városunkba, tudomásul nem veszem”.

Ugyancsak folyó évi március 12-én szándékozott a kolozsvári választópolgárok egyrészenek fõlkérésére, Schwarcz Miksa szociáldemokratapárti programbeszédet tartani. A szabályszerûen bejelentett választógyûlést a kolozsvári hatóság betiltotta, mert „Kolozsvárt szociáldemokraták nincsenek és a választógyûlés tulajdonképen csak szocialisztikus tüntetés akar lenni”.

Nézetünk szerint az imént elõadott esetek teljes ügyemet érdemelnek Méltóságod részérõl, úgyis mint országgyûlési képviselõ, úgyis mint volt pártvezér, sõt mint az ország közügyei iránt érdeklõdõ állampolgár részérõl is egyaránt, minden tekintet nélkül arra, hogy a fõlsorolt sérelmek az országí oly polgáraival szemben követettek el, kik a Méltóságodéíktól eltérõ politikai elveket és nézeteket vallanak, sõt véletlenül oly párthoz tartoznak, mely, bár országgyûlési képvisellel még nem bírván, mégis kétségtelenül Méltóságod legkifejezettebb ellenszenvében részesül.

De politikai rokon- vagy ellenszenvrõl, valamely párt törekvésének támogatásáról vagy jóváhagyásáról a jelen esetekben szó sincsen, hanem pusztán csak arról, hogy — fõl fogásunk szerint — Méltóságod is bizonyára a legélebbeben elítéli és rosszalja a vázolt eljárást, mely az ország számos polgárának személyi és szólásszabadságát, országgyûlési választóknak a törvénszabta határokon belül véleménynyilvánításuk lehetõségét megsemmisítve, õbennük s minden elfogulatlan polgárban a legmagasabbfokú elkeseredést szûli s a jövõre nézve óriási veszélyt jelent minden létező pártra nézve is, mit bővebben fejtegetni s bizonyítani különben fõlösleges; hiszen Méltóságodnak volt

már többször alkalmá a saját Pártjához tartozók ellen elkövetett sérelmeket a képviselőházban szóvátenni.

Ugyanazon indok, mely Méltóságodat arra bírta, hogy a saját párthíveivel szemben Pusztán politikai meggyőződésük vagy ennek nyilvánítása miatt elkövetett sérelmeket a képviselőházban szóvátegy, indít bennünket a jelen levél megírására, nem a pártérdek tehát, mert józanul okoskodva annak előbbremozdítása céljából csak nem fordulnánk egy másik, velünk éppen nem rokonszenvező párt vezéréhez, hanem az általános tisztesség, a leg-
elemibb polgári jogok tiszteletbentartása az — hogy úgy nevezzük — „európai” állapotok utáni törekvés, tehát, ismételjük, ugyanazon indítóokok, melyekben Méltóságodnak hasonló esetekben történt fölszólalásai gyökereznek.

Hogy ezen közös törekvéstől áthatva, nem pedig pártérdekből fordulunk Méltóságodhoz, azt — úgy véljük — eléggé bizonyítja azon körülmény, hogy a pártunk híveivel szemben országszerte dívó eljárás dacára is, sőt talán részben emiatt, az utolsó évek alatt — állíthatjuk — nem sikertelenül működünk pártunk érdekében.

Amidőn tehát ily módon úgy kívánságunkat, mint eljárásunk indokait tárgyilagosan és minden pártszemponttól mentesen előadtuk, reméljük, hogy ezek Méltóságod részéről hasonló méltatásban fognak részesülni s elvárjuk Méltóságodnak akár képviselőházi fölszólalás, akár levél alakjában adandó válaszát azon szerény megjegyzéssel, hogy azon nem várt esetben, ha netalán jelen soraink semmiféle válaszra sem érdemesíttetnének, e hallgatást úgy mi, mint az egész közvélemény szintén válasznak lennénk kénytelenek tekinteni.

Maradtunk méltóságod tisztelői,
a Magyarországi Szociáldemokrata Párt vezetősége
névében:

Budapest, 1899 március 16-án.

Weltner Jakab, titkár.

A pártvezetőség átíratára gróf Apponyi Albert
azonnal válaszolt és a következőket írta:

Tisztelt Elnök úr!

Közleményét átadtam a miniszterelnök úrnak, aki bizonyára az abban foglalt ebeteket meg fogja vizsgálni s ha visszaélés előfordult, épp oly kevéssé, mint én, fog a szigorú igazság érvényesítésében pártszempontok, rokonyagyi ellenszenve által vezéreltetni.

Kiváló tisztelettel

Apponyi Albert.

Később még gróf Zichy János és Polónyi Géza válaszoltak. Zichy szintén azt válaszolta, hogy a miniszterelnök „igazságérzete és jogérzete” meggyógyítja majd a sebeket, Polónyi Géza pedig azzal tért ki a válasz elől, hogy ha a szociáldemokrata párt „a haza fogalmával való kibékülésnek útját egyengetné és támogatná”, nagy örömmel állna „szóbeli értekezés” céljából a párt rendelkezésére. Kossuth Ferenc csak egy vezércikkben célzott arra, hogy a szociáldemokrata párttól levelet kapott és cinikusan kijelentette, hogy a nemzetközi szociáldemokratáknak nem nyújt segítséget.

A Széll-kormány ellen egyre élesebben és határozottabban bontakozott ki a szociáldemokrata párt küzdelme. Megkezdődtek a nagy tüntetőfölvonulások és az általános, egyenlő és titkos választójogért megindított tömegséták. A főváros utcáin gyors egymásutánban látták fölvonulni a nagy munkástömegeket és a rendőrség majdnem állandóan permanenciában volt.

A gyűlések és a tüntetőséták nagy tömegeket hoztak a szociáldemokrata párt kötelékébe, mert azok a munkások, akik távol állottak a mozgalomtól és csak tétlen szemlélői voltak ezeknek a tüntetéseknek, belesodródtak a mozgalomba és nemsokára ők is ott voltak azok között, akik lelkes elszántsággal jogokat követeltek.

Nem is kell csodálkozni azon, hogy ezek a gyors egymásutánban lefolytatott megmozdulások izgalomba

hozták a főváros egész közönségét. Akik látták a főváros főbb útvonalain a tüntetőcsoportokat, amelyek a nagy készültséggel fölvonuló rendőrséggel bátran szembeálltak, akik megfigyelték a rendőrszakaszok lovasbravurjait a békésen tüntető tömegekkel szemben, csak bámulattal és megbecsüléssel adózhattak azoknak a lelkes és áldozatkész tömegeknek, amelyek a rendőri brutalitástól nem félve, mindig többen és többen jöttek el a demonstrációkra.

A főváros és a vidék nagyobb városainak nagy lendülettel folytatott harcai megmozgatták az egész vidéket. A falvakból tömegesen jöttek azok a levelek, amelyek a földművelőmunkások rokonszenvéről biztosították a pártot és egymásután érkeztek azok a küldöttségek, amelyek fölvilágosítást kértek, hogy minő módon csatlakozzanak a párthoz, milyen eszközökkel lehetne elérni, hogy a földművelők a legegységesebb követeléseiket megvalósíthassák.

A kormány fejvesztetten védekezett az egyre erősödő ostrommal szemben. A párt anyagi erőforrásait nem tudták betömni, mert amint már az előbbiekből kitűnik, a tiltott gyűjtések megakasztása nem sikerült. A tüntetőséták ellen nem tehettek semmit, mert gyakorlatilag tapasztalhatták, hogy minél erőszakosabbak azok az eszközök, amelyeket alkalmazásba vesznek, annál nagyobb tömegek jelennek meg a legközelebbi sétán. Ha a lapok megírták, hogy az egyik ilyen tüntetésen a vagdalkozó rendőrök sok munkást megsebesítettek, ha a rendőrség nagy büszkén jelentette, hogy a tüntetők közül több százat elfogott, bizonyos volt, hogy a legközelebbi tüntetésen sokkal nagyobb tömegek jelentek meg, mint az előzőkön.

A tiltott gyűjtések és a tüntetőséták ellen nem használt az erőszak, tehát a kormány a *Népszava* elnémítá-

sára tett kísérletet. Munkába lépett a hírhedt éjjeli Ügyész, akinek az volt a föladata, hogy amennyiben lehetséges, a *Népszavá-t* rögtön a megjelenése után elkobozza. Most már gyakran előfordult, hogy a lap üres hasábokkal jelent meg, mert az ügyészség gyors egymásutánban néhány hónap alatt tizenhatszor elkobozta a lapot. Azt remélték, hogy a párt a kétszeri nyomás költségeit nem tudja előteremteni és nem tudja segíelyezni azokat, akiket az egyre szaporodó sajtópörökben elítélnek. Nem számoltak azzal, hogy a munkások közül százan és százan vállalkoznak arra, hogy minden anyagi segítség nélkül fogházba vándoroljanak. Igaz, hogy a nyomdaszámlát gyakran csak nagy nehézségekkel lehetett kiegyenlíteni, de mindig akadtak olyanok, akik a szükséges összeget előteremtették.

Az alkalmazottak hetekig nem kaptak fizetést, de minden ellentmondás nélkül belenyugodtak, hogy a befolyó jövedelmekből elsősorban a nyomdaszámlát kell kiegyenlíteni. Az is előfordult, hogy maguknak az alkalmazottaknak kellett minden összeköttetésüket fölhasználni, hogy ismerőseiktől, rokonaiktól vagy barátaiktól kölcsön kérjék azokat az összegeket, amelyek a nyomdaszámla kifizetéséhez szükségesek.

Törhetetlen hit és csodás elszántság kellett ahhoz, hogy a párt letörésére igénybevett hatalmi erőszakot ellensúlyozni lehessen, hogy a koncentrált támadásokból a párt megerősödve kerüljön ki és egyre fokozza a követeléseire indított nagyszerű küzdelmének iramát.

A nagyobb városok munkásai sokkal kevesebbet szenvedtek a hatalom üldözéseitől, mint a kicsiny községekben szervezkedő földművelők, akiknek minden mozdulatát ellenőrizhették. Az elnyomatás a vidéken már azért is nagyobb volt, mert a kormány sokkal jobban félt a földművelők megmozdulásától mint az ipari munkások politikai irányú követeléseitől.

Tudták, hogy a földművesek szervezkedése elsősorban a hihetetlenül alacsony napszámberék megjavítására irányul. Az aratási sztrájk réme páni félelemmel töltötte el az illetékes köröket és a különböző főispánok és szolgabírák jelentéseiből meggyőződhettek arról, hogy a földművelők mozgalma egyre nagyobb területen állítja csatasorba a hatosos napszámberékkal megnyomorított mezőgazdasági munkásokat.

Megerősített csendőrkirendeltségek, kegyetlen elnyomás és gyakran véres összeütközések jelzik, hogy a földművelőkkel szemben sem tudtak más eszközt alkalmazni, mint az erőszakot. Az egyik polgári lap jelentése visszatükrözi egyrészt a mozgalom terjedését, másrészt pedig azt a félelmet, amit ez a szervezkedés okoz. „A szocializmus Heves megyében” címen a lap a következőket hozza:

Heves megye Recsk, Szálja, Terpes, Ballá, Párád, Szék, Aranyos, Nádújfalu, Bodony és Sírok községeiben most aggasztó mérvben lépett föl a szocializmus.

Az egyes községekben a szociális elveket valló lakosság titkos egyleteiből alakulva határozatokat fogadott el, melyek szerint a köztisztviselők helyett a saját kebelükből választott tisztviselőket ismernek el, a papi bért nem a jelenlegi arányban, hanem átalányban kivette akarják fizetni, egyes helyeken pedig egyáltalán nem akarnak lelkészt. Ki akarják erőszakolni, hogy a csendőrség helyett a honvédség teljesítse a közbiztonsági szolgálatokat. Mind-ezen óhajukat jegyzőkönyvbe foglalják, vezetőjüket időnkint a fővárosba küldik, hogy izgató röpiratokkal és a szocializmust szolgáló más iratokkal láthassák el elvtársaikat, a fölmerült költségekre pedig széleskörű gyűjtést rendeznek.

Néhány községben a községi bíró és az esküdtek is a szocializmus híveinek vallják magukat. Ezek ellen a közigazgatási hatóság már elrendelte a fegyelmi vizsgálatot.

Leghevesebb a mozgalom Recsk, Szajla, Terpes és Ballá községekben, miért is Recsken: 10 főből álló, Terpesen 7, Szajlán 8 és Ballán 4 főből álló csendőrkülönítmény állítottatott föl, a Báthory- és Parádi-őrsöket pedig megerősítették

A fentemlített községekben megtartott házkutatás alkalmával lefoglalt névjegyzékek és jegyzőkönyvek kétségtelen bizonyítékait adják annak, hogy engedély nélkül gyűlést tartanak, fegyvervásárlás céljából pénzt gyűjtenek, és a főnálló törvények ellen izgatnak. Ezek a gyűlések most már a közigazgatási hatóságot is foglalkoztatják.

Mikor Recsk község szocialistái ez év (1899) január 1-én arról értesültek, hogy a belügyminiszter a betervezett alapszabályokat nem hagyja jóvá, a lakosságot fölizzgatták, majd mintegy 200 főnyi tömeg megtámadta a községházát és csakis a helyszínén tartózkodó Szepessy Gábor csendőrszázados tapintatos föllépésének köszönhető, hogy az előljárást meg nem lincselték.

Péterváron e hó 16-án hallgatták ki az izgatókat s ez alkalommal a nagyobb rendzavarást csak a hatóság rendelkezésére bocsátott megfelelő számú csendőr csapat volt képes megakadályozni.

Hogy Heves megyében a szocializmus ennyire terjedt, annak főképp maga az ottani hatóság az oka, mert keletkezében nem vette a bajt komolyan és a csendőrség a titkolódzó néptől nem értesült a mozgalomról.

Mint most értesülünk, a belügyminiszter legközelebb kormánybiztost küld Heves megyébe az ottani állapotok orvoslására.

Azonban nemcsak Heves megyében, hanem az ország sok más vármegyéjében is mutatkoztak ilyen „aggasztó” tünetek és a *Népszava* joggal kérdezhetné, hogy ha annyira félnek a titkos gyűlésektől, miért nem engedik meg, hogy a földművelők nyíltan gyülekezessenek és hatósági ellenőrzés mellett mondhassák el panaszukat. „Nem csendőr, nem golyó kell. A jogtalanságot csak a

nyomort csak a jólét szoríthatja ki. Ez és semmi más.” Így állapítja meg már 1899-ben a pártlap. A kormány azonban az erőszak évközeit alkalmazta, ami nem akadályozta meg az aratási sztrájkokat, hanem olyan véres összeütközésekre vezetett, amelyek még a külföldön is megbotránkozást okoztak.

Időközben előkészületek történtek annak a pártgyűlésnek a megtartására, amelyen első ízben jelentek meg nagyobb tömegekben a földművelők. 1899 április hó 2-án és 3-án kellett volna a pártgyűlést megtartani, de a rendőrség a kongresszust a második nap tanácskozásainak kezdetén föloszlatta. A kongresszuson 95 községből 217 küldött vett részt és rögtön a megnyitás után nagy izgalmat okozott az a bejelentés, hogy Heves megyéből 11 küldöttet letartóztattak.

A földművelők külön kongresszusát azonban nem zavarták meg és az ott elfogadott határozatok sokkal rendszeresebbé tették a mezőgazdasági munkások mozgalmát.

Ugyancsak 1899-ben készítettük elő az első szakszervezeti kongresszust, amely az elfogadott határozati javaslatokkal nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a szakszervezetek megerősödjenek. A fölállított követelések a szakszervezeteket a munkások legfontosabb életérdekeiért állították csatasorba,

A munkásság azonban a nagy harcok közepette sem feledkezett meg a magyar szabadság lánglelkű harcosának, Petőfi Sándornak ünnepléséről és a *Népszava* föl hívta a munkásokat, hogy július hó 31-én, 50 éves fordulójánannak hogy Petőfi Segesvárnál örökre eltűnt, nagy tömegekben, jelenjen meg Petőfi szobránál.

A pártvezetőség engem jelölt meg ünnepi szónoknak. és mi sem természetesebb, hogy a beszéd legnagyobb része Petőfi verseiből vett idézetekkel bizonyította, hogy a fiatalon elhalt szabadságharcos a néphez

tartozott, hogy a régi rendi Magyarországgal szemben a fejlődés híve volt.

Az esküdtek előtt.

Az ügyészség elkobozta azt a *Népszavát*, amelyben a beszédet közöltük és a beszéd elmondásáért, valamint a *Népszavában* való leközléséért osztálygyűlésre való izgatás címén port indított Mind a két pörért vállaltam a felelősséget, annál inkább, mert még az akkori viszonyok között is képtelenségnek látszott, hogy az Ítélet marasztaló legyen.

Az ügyészség nagy előkészületeket tett erre a pörre és soronkívül tüzte ki a tárgyalást. Megelőzően már 16 *Népszava-cikket* inkrimináltak, de az én tárgyalásom, egy kivételével, valamennyit megelőzte. Maga a királyi főügyész, aki nemigen szokott tárgyalásokra eljárni, személyesen jött el vádlónak. Úgylátszik, fontosnak tartották, hogy minél előbb az államfogházban lássanak. Az érdekes tárgyalásról a *Népszava* a következőket írja:

Petőfi szobránál.

Ez év július hó 30-án tartott Petőfi-ünnepélyünkről szóló tudósításunkat az ügyészség „osztálygyűlésre való izgatásért” lefoglaltatta. Inkriminálta azt a beszédet, amelyet Weltner elvtársunk mondott el a Petőfi-szobor előtt. A felelősséget, mint a tudósítás szerzője és a beszéd elmondója, Weltner elvtárs vállalta el. Csütörtökön, e hó 5-én volt a tárgyalás a; budapesti esküdtszék előtt.

Miután a pörrel lapunk más helyén érdemileg is foglalkozunk, itt csak a lefolyásról szóló tudósítást adjuk.

A tárgyalást Zsitvay Leó vezette. Szavazóbírák voltak Cseke és Madarassy. A vádhatóságot maga Hammersberg Jenő főügyész képviselte. Weltner elvtársat dr. Polacsek Sándor védte.

Az esküdtszék megalakulása és a bizonyítási eljárás befejezte után

dr. Pollacsek kérdi az ügyészséget, hogy Weltner ellen a szobornál elmondott beszédért indítottak-e bünyfenyítő eljárást”?

A főügyész kijelenti, hogy az eljárás meg van indítva.

Dr. Pollacsek kéri a törvényszéket, hogy az iratokat szerezzze be. A törvényszék ezt a kérelmet nem teljesíti.

Következnek a perbeszédék.

Hammersberg főügyész:

Azzal kezdte, hogy az izgatás olyan delik tum, melyet többször lehet elkövetni. Azért van Weltner itt is és a büntetőtörvényszék előtt is felelősségre vonva. A nemzet — úgymond — nagy kegyelettel ünnepelte Petőfi emlékét és ebbe a szocialisták sivító hangon szóltak bele. Ma már nem Petőfit, a forradalmárt ünnepeljük, hanem a hazaszeretet költőjét. Tapasztaljuk, hogy minden téren, minden időben, ahol magasztos eszmék lobognak föl, minde-nütt akadnak kicsinyes és önző emberek, akik megzavarják. Egész lelke minden idegével tiltakozik ez ellen. A Weltner Jakabok, Izrael Jakabok és más Jakabok azt hirdetik, hogy Petőfi az övék. Milyenek voltak az állapotok Petőfi idején? A nép el volt nyomva, nem, volt sajtószabadság. Előzetes cenzúra minden szabad szót elnyomott. A külföldről nem hatolhattak be szabad eszmék. Ez ellen küzdött Petőfi. Küzdött, mint tagja a jogtalan népnek.

Ma nincs osztálykülönbség. Mindenkinek megvan a módja, hogy boldoguljon, hogy fölküzdje magát.

Szabadon terjesztheti mindenki eszméit. Van sajtószabadság, mégpedig a 48-iki törvény alapján. Akiben megvan a szorgalom és akarat, az vallás- és ma is különbség nélkül fölküzdheti magát. Ahogy a szocialisták képzelik az egyenlőséget, úgy lehetetlen. A természettel ellentétes volna. A szocialisták meg akarják fosztani az egyedet minden tulajdonától. Ha Petőfi ezt látná, lelke felháborodásával utasítaná vissza. Petőfi azt mondta akkor: ahol nincs jog, ott nincs haza. Ma azt mondaná: ahol nincs haza, ott nincs jog. Az ne követeljen jogokat, aki

nem ismer hazát. A cenzus oly csekély, hogy mindenki fölkuzdheti magát addig a fokig. Megengedi, hogy ez a cenzus is le fog valaha hullani. Lesznek idők, midőn nem fogják érteni, hogy volt cenzus. De az erkölcsi cenzust mindig fogják követelni.

Soha az izgatás még nem volt oly éles, mint Weltner ezen cikkében. Pedig mi nem ismerünk osztályokat. A büntetőtörvényben nincs szó osztályról. Ott nincs szó proletárokról sem. Ezt csak a szocialisták hirdetik. Alkotmányos állam vagyunk. Mindenki érvényesülhet. Fokozatosan kell haladni, nem erőszakosan. Akik a forradalmat akarják, azok meg fogják inni a levét. Ma, amikor minden számottevő elem bent van a törvényhozásban, nem szabad ilyesmit hirdetni.

Weltner a nemzet kegyeletét zavarta meg. Ezt ne túrje az esküdszék, hanem mondja ki a vétkest.

Dr. Pollacsek rendre vette az ügyészség „érveit” s erős kritikával boncolgatta azokat. Csak röviden reflektál a főügyésznek a „turbulens” elemekről, forradalomról s más ilyféléről mondott hosszas fejtegetéseire. Itt az a kérdés, van-e a cikkben izgatás vagy sem? Egy rókáról két bőrt húzni nem lehet. Márpedig a főügyész úr azt akarja. Ha Weltnert a beszédért felelősségre vonják, akkor nem szabad ugyanazokért a szavakért sajtóbíróság és törvényszék elé állítani. Ezt az esküdteknek vissza kell utasítani. A beszéd a *Népszava-ban* csak tudósításként jelent meg. Mért nem fogták pörbe a polgári lapokat, amelyekben szintén megjelent a beszéd!

A főügyész fölsapott Petőfi-interpretátornak. Tanácslom neki, hogy ezt ne tegye többé. Ha őneki Petőfi, a politikus, nem tetszik, úgy vallja be azt nyíltan. Petőfi emlékének ez nem fog ártani. De ne mondja, hogy Petőfi lelkesedne azokért az állapotokért, amelyek ma léteznek. Ha a főügyész úr azt mondja, hogy Petőfi a 48-iki törvényekkel, tehát a sajtótörvénnyel meg volt elégedve, úgy ez nagy tévedés. Petőfi akkor írta legerősebb forradalmi verseit, midőn ezek a törvények hozattak. Petőfi 49-ben azt írta, hogy már csak a magyar szabadságharc lángja

világítja be a sötét Európát, Ma egész Európa világosságban úszik, csak minálunk van sötétség. Az általános választói jogért küzdenek. Ez nemes cél. Ezért a nemes célt törvényes eszközökkel küzdenek a szocialisták. Ezt nem lehet elvitatni. Csak nálunk lehetséges, hogy ilyen célokért küzdőket a hatalom rendszeresen üldözzön. Nézzen az ügyész úr külföldre! Ott mindenütt megvan már, amiért nálunk még csak most folyik a harc.

Azt mondja a főügyész, hogy nincsenek osztályellen-tétek. Persze, a büntetőtörvényben nincsenek, de az életben vannak! Ezt nem lehet tagadni!

Azok az ideális állapotok sem léteznek, melyeket a főügyész úr oly lelkesen lefestett. Nincs sajtószabadság, mert a postán lefoglalják a lapokat, amelyek nem tetszenek az ügyésznek. Kérdem, mi annak az oka, hogy maga a főügyész úr jött ide! Biztosan ezzel is súlyt akar adni a vádnak. Ez eleinte megdöbbenett, de azután eszembe jutott a francia forradalom azon története, amikor Bonaparte Napóleont, aki vérteseitől körülvéve megjelent a parlamentben, a republika egy lelkes védője kezénél fogva e szavakkal vezette ki: Szerencsétlen, te a törvények ellen vétekezel! Ez a történet megnyugtatta a törvényben való bizalmamat. Kérem Weltner egyhangú fölmentését.

Öt perc szünet után ismét Hammersberg szólott:

Kijelenti, hogy azért jelent meg személyesen, mert évenként egyszer szeret itt megjelenni. Azonkívül, mert örül, hogy nem strohmannt állítottak, hanem maga az igazi szerző jött el. Újra ismétli, hogy osztálykülönbség nem létezik, ezt csak félművelt, agyafűrt teoretikusok találták ki. Mindenki egyforma. Mindenütt van cenzus. Franciaországban, Németországban, Angliában és Belgiumban is van. Szívesen elismeri a védő fölhívására, hogy ebben a cikkben nincs hazafiatlanság és fölhívás a forradalomra, de tessék csak elolvasni a többi cikkeket. A szocialisták folyton azt hirdetik, hogy úgy fognak tenni, mint Belgiumban. Ez olyan, mint mikor a bolha köhög.

Minden napszámos megszerezheti magának a választási jogot a mai alacsony census mellett.

Mi az a proletárság? Tessék ezt megmondani. Hol van a törvényben erről szó? Ezt én nem ismerem. Mindenki egyforma jogú.

Ezután dr. Pollacsek felelt a főügyésznek: Ismételtén megcáfolja az ügyész érveit. Kimutatja, hogy igenis van osztálykülönbség. A világ legnevesebb emberei nemcsak elismerik ezt hanem a tudomány és politika minden harcai ma eltörül a kérdés körül forognak. Azok a nagy szociális harcok, amelyek az egész világot foglalkoztatják most, ez éles osztálykülönbségnek a következményei. Ezt tudja mindenki, aki csak kevéssé érdeklődik a közélet iránt. Ezt letagadni lehetetlen. Ezzel szemben struccmadárpolitikát űzni nemcsak lehetetlen, hanem káros is. Sem Francia-, sem Németországban nem létezik választói census. Angliában mindenki választó, akinek lakása van. Ausztriában is van általános választói jog: az ötödik kúria. (Az ügyész megvetően int.) Kérem, méltóztassék legalább ezt számukra kieszközölni! (Tetszés a hallgatóság körében.) Újra ismétlem, hogy a főügyész nem mutatta ki, hogy hát tulajdonképpen hol van izgatás. Pedig ez volna a fő, mert ezért és nem másért áll itt a vádlott. Izgatásról szó sem lehet. Kérem, mondják ki a fölmentést!

Végül Weltner elvtársunk élt a szólás jogával: Tekintetes királyi törvényszék! Mélyen tisztelt esküdt urak!

Midőn a királyi főügyész úr engem a fölforgatással és rombolással azonosítva önök elé állít, kénytelen vagyok én is röviden nyilatkozni. Nem az én föladatom a királyi főügyész úrral szemben a szociáldemokráciát megvédelmezni, mert itt nincs és nem lehet arról szó, vajjon helyesek-e vagy kárhozatosak-e ez eszmék? Ez az első indok, miért nem bocsátkozom vitába a királyi főügyész úrral. A második indok, amely engem erre késztet, az a tudat, hogy a boszorkányégetés napjainkban már divatját múlta. Föltételezem, hogy művelt emberek nem ülnek föl

azoknak a gyermeküléseknek, amelyeket a királyi főügyész úr itt élénk fantáziával elbeszített. Föltételezem, hogy józan emberek nem hiszik el, hogy a nép nagy rétegeinek elégedetlensége, jogok utáni vágyódása, abból a „boszorkánykonyhából” ered, amelyet mi tartunk fenn és amelynek üstjéből ered a királyi főügyész úr véleménye szerint a fölforgatás, a rombolás és a forradalom. Ma minden józan embernek tudnia kell, hogy a nép elégedetlensége és szervezkedése gazdasági okokra vezethető vissza és hogy a munkásság küzdelme nagy társadalmi átalakulások kezdetét jelzi. A királyi főügyész úr a jóízlés nevében elismerését fejezte ki a védőnek, mert beszédéből látja, hogy nem sokat foglalkozott a szocializmussal. Egyben pedig azt is elmondta, hogy ő, sajnos, hivatásánál fogva kénytelen ez eszméssel foglalkozni, azért tehát jobban ismeri a szocializmust és tudja, hogy a szocialisták mindent föl akarnak forgatni és szétrombolni. Nos, ha a királyi főügyész úr beható tanulmányozás után ilyen véleményt mond a szocializmusról, akkor bátran állíthatom, hogy a „jóízlés” annyira erőt vett a tanulmányok között a királyi főügyész úron, miszerint nem bírta megérteni és megemészteni azt, amit a szocializmusról olvasott.

Tisztelt esküdt urak! Most azonban néni arról van szó, forradalmat akar-e a szocializmus, hanem arról, van-e a bevádolt cikkben izgatás? Julius 31-én 15000 munkás vonult Petőfi Sándor szobra jelé — tizenötezer munkás —, akik Közül mindegyik hasznos társadalmi munkát végez, de emellett mind egytől-egyig jogtalan. Természetes és magától értetődő, hogy én a munkások elégedetlenségének adtam a szobor előtt kifejezést, hogy én is kimondtam azt, amit Petőfi Sándor hirdetett, kimondtam, hogy meg kell szerezniünk jogainkat, ha azt akarjuk, hogy hazánk legyen. Kezeim között egész halmaz végzés van, amely mind azt igazolja, hogy nálunk kétféle jog létezik, hogy a munkások jogait mindenhol megcsönkítják és semmivé teszik. A királyi főügyész úr ezek után még azt kívánja tőlünk, hogy szeressük ezt a hazát, amely megtagad bennünket és akkor majd talán évszázadok múlva megkapjuk a jogok

egy részét. Tisztelt esküdt urak! Dacára annak, hogy a királyi főügyész úr azt állítja, miszerint mi megtagadjuk a hazát, ki merem vele szemben is mondani, hogy mi, szociáldemokraták, jobb hazafiak vagyunk, mint a királyi főügyész úr, mert én nem tudok elképzelni egy népet sem, mely akkor szeretni fogja a hazát, ha látja, miszerint minden oldalon megcsalják és jog helyett arculcsapják. Ellenben biztosan tudom, hogy ha a népnek megadják jogait, ha valamivel odafűzik a hazához, akkor lesz oka szeretni azt.

Mi az utóbbit akarjuk. Mi a népnek oly hazát akarunk szerezni, amelyben nemcsak kötelességek, hanem jogok is vannak és ezért mi helyesebb úton járunk, mint a királyi főügyész úr.

Ezután az esküdtek visszavonultak. Hosszabb tanácskozás után a következő verdiktet hirdették ki:

1. Van-e a cikkben izgatás? 9 igen, 3 nem.
2. Szerző-e a vádlott? 12 igen.
3. Vétkes-e a vádlott? 8 igen, 4 nem.

E verdikt alapján a törvényszék Weltner elvtársat 5 havi államfogházra és 300 forint pénzbüntetésre ítélte.

Amint a tárgyalásból kitűnik, Hammersberg főügyész ennél a tárgyalásnál használta először a „Jakabok” elnevezést, amelyet azután a velünk szemben álló polgári lapok fölkapnak és állandóan használtak. Azt hitték, hogy a munkások szemében ez az elnevezés megbélyegző lesz és elfordulnak a „Jakabok”-tól. A hatás azonban éppen ellenkező volt, mert a nagyobb gyűléseken, amelyeken gyakran Izrael Jakab vagy én beszéltem, vagy mind a ketten együtt nagy lelkesedéssel éltették a „Jakabok”-at

A *Népszava* vezércikket közölt erről a tárgyalásról és élesen kigúnyolta a főügyészt, aki a Jakab elnevezést érvül hozta föl és az esküdteket ezzel a kiszólással akarta marasztaló verdiktre bírni. A vezércikk szószerinti szövege a következő:

A királyi főügyész.

Sajtópör volt. Weltner Jakab volt a vádlott. Weltner Jakab veszedelmes férfiú. A szociáldemokrata párt lapjának szerkesztője, aki szónokol. Petőfi Sándor halálának ötvenéves évfordulóján szónokolt. Dicsőítette Petőfit. Összehasonlítást tett Petőfi «Sándor s kortársai valamint Széll Kálmán s kortársai között. Az összehasonlítás Petőfi javára billentette a mérleget. Micsoda vakmerőség azt mondani, hogy Petőfi Sándor különb legény volt, mint Széll Kálmán s paktumos hívei és micsoda vakmerőség ezt mondani annak, kit Weltner Jakabnak hívnak. Weltner és Jakab! Disznóság! Ilyen névvel élni is cudarság, hát még szónokolni. Ha még Hammersbergnek és Jenőnek hívnák, de Weltner és Jakab. Rettenetes!

Ez a Weltner Jakab nemcsak szónokol, de még le is nyomatja a szónoklatát *A Népszavá-ban* nyomatja. Nem kihívása-e az ég megtorló bosszújának? De az.

Meg is jelent a kihívásra. Nem szerényen, hanem az alkalomhoz illő alakban, fényes kísérettel, díszgárdával.

Hammersberg Jenő királyi főügyész úr ömeltósága maga jelent meg, azaz hogy nem maga. Vele jött az egész tábor. Királyi ügyészek s alügyészek. Kivonult Garlathy rendőrkapitány úrral egyetemben egy egész ármádia fő-, közép- s aldetektív.

Az ügyészek és alügyészek kivonultak azért, hogy áhitattal csüngjenek a méltóságos főügyész úr ajkán. Annak a méltóságos főügyésznek, kit Hammersbergnek és Jenőnek hívnak, nem pedig Weltnernek és Jakabnak.

Volt is okuk bámulni, mert a méltóságos főügyész úr, kit Hammersbergnek és Jenőnek s nem Weltnernek és Jakabnak hívnak, igazán csimborasszói magasságban emelkedik ki fölöttük a tudatlanságban.

Garlathy úr fő-, közép- és aldetektívjei megjelentek azért, hogy beszámoljanak uruknak s parancsolójuknak, méltóságos Rudnay Béla urnak arról, hogy mikép beszélt méltóságos Hammersberg Jenő úr, s mikép ütötte helyre méltóságos Zsitvay Leó úr vádbeszédében azt, amit méltóságos Hammersberg Jenő úr elrontott. Megjelentek azért,

hogy beszámoljanak arról, hogy megtette-e a kötelességét a mélyen tisztelt esküdtszék s becsukatta-e a vádlottat, ki elég vakmerő Weltnernek és Jakabnak nevezni magát akkor, mikor Hammersberg és Jenő elnevezés sokkal szebb.

Ilyen kísérettel jelent meg a szépnevű Hammersberg Jenő királyi főügyész úr. Megjelenésével s beszédével fényesen igazolta, hogy milyen kicsi bölcsesség kell ahhoz, hogy valaki főügyész és méltóságos úr legyen.

A királyi főügyész úr, miután kitoporzékolta magát afölött, hogy vannak emberek, kik elég vakmerőek ahhoz, hogy Jakabnak hívják őket, ahelyett hogy a széphangzásu Jenő névre hallgatnának, csak úgy szórta hatalmas tudatlanságának bizonyítékait.

Elmondta, hogy a juhok se mind egyformák. Egyiknek hosszúszörű a gyapja, a másiknak göndör. S íme, a juhok békén túrik, hogy lenyírják szőrüket. Azt nem mondta, hogy a juhok egymás szőrét nyírják. Természetes következménye annak most már az, hogy kell, mikép az emberek se legyenek egyformák s természetes az, hogy miután a juhok nem nyírják egymást, az emberek egymásról leszedjék nemcsak a szőrt, hanem a bőrt is.

Gyönyörű hasonlatait azonban nemcsak a juhok s emberek, hanem a magyarok, németek és belgák közt is továbbfűzte. Ezen továbbfűzés közt azután kitűnt, hogy ember s ember közt igazán van különbség s ez a különbség igazán a főügyész úr öméltósága nagy hátrányára ütött ki.

Bár széles e világon nincs ember, kit a műveltség csak némileg is megnyalt, ki ne tudná, hogy Németországban s Belgiumban általános választási jog van s hogy szóles Európában sehöl se oly szűkkeblű a választási törvény s jog, mint nálunk, mégis azt mondta, hogy Németországban s Belgiumban nincs meg az általános választási jog s hogy a választás mindenütt cenzushoz van kötve!

A méltóságos főügyész úr ráütött a törvénykönyvre s kijelentette, hogy a törvénykönyv sehöl se különböztet meg: burzsoákat s proletárokat! Sehöl se szól osztályok-

ról. Nem szól, mert Magyarországon nincsenek osztályok! Itt mindenki egyforma a törvény előtt. Hát lehet, hogy a törvénykönyv nem szól burzsoákról s proletárokról. Ez azonban csak azt mutatja, hogy a törvény olyan, amely régen nem számol a viszonyokkal, az étellel. Az élet azonban azt mutatja, hogy igenis, vannak osztályok, vannak olyanok, kik burzsoák, kik a jog s jólét birtokában vannak s vannak proletárok s pedig sok millió, kiknek a burzsoák nagyon elviselhetetlenné teszik a létet, a megélhetést s lehetetlenné teszik azt, hogy természetes jogaikkal éljenek.

Arra az állítására a főügyész urnák, hogy itt nincsenek osztályok, maga a szépevű főügyész úr cáfolt rá rögtön azzal, hogy az inkriminált nevű Weltner Jakabra „osztály elleni gyűlöletre való izgatás” miatt kérte ki az esküdtek sújtó szavát.

Ott, ahol az állami méltóságokat viselő magas polcon ülő férfiaknál a rosszindulat s tudatlanság olyan kérkedve nyilatkozik meg, mint ahogy a méltóságos főügyész urban megnyilatkozott, egész természetes, hogy a józan vitalkozás lehetetlen. Nem is töltjük ezzel az időt. Ez éppoly természetes, mint amily természetes az, hogy nem hoz ki bennünket a sodrunkból az esküdtszék marasztaló ítélete akkor, amikor az esküdtszék férfiai közt se akadt csak egy is, ki csak fejét is megcsóválta volna akkor, mikor a főügyész úr tudatlanságának oly fényes bizonyítékát szolgáltatta.

Hanem ehelyett egyszerűen kijelentjük, hogy minket se a méltóságos főügyész úr, se a nagyságos ügyész, se a tekintetes s nem tudom milyen című alügyész úr élcelődése a Jakab fölött nem hoz ki a sodrunkból, hanem haladunk a magunk útján az általános választási jog kivívása felé, akár becsukják a Jakabokat, akár nem.

Haladunk azért, mért tudjuk, hogy a választási jog sok mindenre jó. Jó még arra is, hogy a tudatlanság megfutamodjék tőle s helyet adjon a tudásnak.

Haladunk az általános és titkos választási jog felé, hogy ennek alapján megteremtjük azt az állapotot, ami-

kor — hogy a főügyész úr hasonlatával éljünk — ne csak abban hasonlítsunk a juhokhoz, hogy egyikünknek hosszú, másikunknak rövid legyen a gyapja, hanem abban is, hogy mindnyájunknak legyen gyapja s egyikünk se nyirhassa le azt a másiktól.

A VÁCI ÁLLAMFOGHÁZBAN

Majdnem két és fél esztendőt töltöttem a váci államfogház barátságos falai között. Polgárjogot szereztem ebben a kis városkában, holott csak azt az útvonalat ismerem, amely a pályaudvartól az államfogházig vezet.

Amint már említettem, az ügyészség soronkívül tűzte ki a Petőfi-szobor előtt elmondott beszédemért megindított pör tárgyalását. A jogerős ítélet után azonnal fölhívtak, hogy kezdjem meg a büntetés leülését. December 14-én kellett volna jelentkeznem, de abban reménykedtem, hogy a kijelölt terminust nekem sem kell komolyan vennem, mert a párbajosoknak és a politikai „bűnösöknek” minden nagyobb nehézség nélkül halasztást adtak, ha az igazságügyi minisztériumhoz ilyenirányú kérvényt nyújtottak be.

Valószínű azonban, hogy az államhatalom ezúttal súlyt helyezett arra, hogy minél előbb zárt falak között legyek. A kérvényemet ridegen elutasították és még külön is figyelmeztettek, hogy lefognak, ha nem jelentkezem pontosan.

A bevonulás előtt az asztalosok el akartak búcsúztatni és a rendőrségen bejelentették, hogy december hó 10-én, vasárnap búcsúestélyt rendeznek. A rendőrség a bejelentést tudomásul vette, de később, úgylátszik felsőbb parancsra, a búcsúestély bejelentőit a rendőrségre idézték és kijelentették, hogy az estély megtartása tilos.

Indokolásul azt hozták föl, hogy a jogerősen elítélt bűnös búcsúztatása büntett földicsérését jelenti.

A büntetés leülését tehát december 14-én meg kellett kezdenem. Ez volt az első büntetésem, tehát némi elfogódottsággal készültem az útra, bár tudtam, hogy az államfogházban ott találok Bokányi Dezsőt és több más elvtársamat. Később már a legnagyobb lelkinyugalommal vonultam be, mert ismertem a szokásokat és az államfogházban szerzett tapasztalatok alapján úgy rendezkedtem be, hogy a hosszú ideig tartó zárt tartózkodás elviselhető legyen.

Az államfogyoknak is a váci fegyházban kellett jelentkezniök. A fegyház maga nagy, rideg, barátság-talan épület és a belsejébe csak hatalmas ajtókon és vasrácsokon lehet bejutni. A fegyházirodában könyvelték el az államfogházra ítélt bűnösöket is. Az első benyomás tehát nagyon lehangoló volt.

Az államfogház villaszerű földszintes épület, amely nagyon gyorsan eloszlatta a kedvetlenséget. Amint át-kísértek, az épületben raboskodó államfogyok nagy örömmel fogadtak, mert az egyhangú unalomban eltöltött napok után kellemes változatosságot jelent új arcot látni és ezer kérdéssel faggatni, hogy mi újság van az államfogház falain kívül.

A polgári foglyok nagyon sokat panaszkodtak, hogy a szocialisták „elrontották” az államfogházat. Régebben, amikor az „urak” még egymás között voltak a fogházban, kellemes pihenést jelentett az a néhány nap, amelyet víg poharazás vagy vad tivornya között ebben a kis fészekben eltöltöttek. Elmondták, hogy a szocialista invázió előtt a városba is kimehettek és csak késő éjjel mentek vissza a fogházba — aludni.

Ezek a kedves állapotok nyomban megszűntek, amikor az első szocialistát bezárták. A városban való sétálásról szó sem lehetett és a szolgálatot teljesítő két

fogházőr szigorúan ügyelt arra, hogy a szabályokat mindenki betartsa.

De még ilyen körülmények között sem lehetett okunk a panaszra. Az államfogház tényleges vezetője, Báez bácsi, aiki őrmesteri rangban szolgálta az igazságügyet és a melléje 'beosztott Sánta szakaszvezető udvariasak és előzékenyek voltak mindenkivel szemben és nem tettek különbséget a szocialista izgatásért vagy a párbajért elítélt foglyok között. A szobák tiszták voltak. Két a fegyházból átkísért fegyenc gondoskodott a rendről. Egész nap tisztogattak és az államfoglyok cipőit és ruháit is rendben tartották. Ezt a munkát örömmel végezték; mert az államfoglyok ellátták őket élelemmel és gyakran bort is kaptak, amihez a fegyházban sohasem juthattak.

Csak az volt kellemetlen, hogy este 7 órakor mindenkit lezártak. Ez a fogság reggel 7 óráig tartott. A párbajosok közül többen az első eltöltött nap után arról panaszkodtak, hogy milyen rettenetes érzés volt, amikor este rájukzárták az ajtót. Pedig náluk csak arról volt szó, hogy néhány napot töltsenek el az államfogházban.

Őszintén be kell vallanom, hogy ebből a „rettenetességből” semmit sem éreztem. Nagyon megörültem, amikor megtudtam, hogy a zárkában villanyvilágítás van és a lámpát egész éjjel használhatjuk. Amikor bezárták mögöttem az ajtót, a legnagyobb lelkenyugalommal elővettem egy könyvet — egész kis könyvtárt vittem magammal — és olvasni kezdtem. A villanykörte az asztal fölé volt szerelve és a kellemetlen csak az volt, hogy nem lehetett az ágyhoz vinni. Néhány nap múlva már ezen is segítettem, mert kötelekből elmés szerkezetet készítettem, amely lehetővé tette, hogy az ágyban is kényelmesen olvashassak.

Ha sokan voltak az államfogházban, akkor elég gyorsan múltak a napok, mert a társalgóban összejöhetünk és az is meg volt engedve hogy sakkozzunk, kártyázzunk vagy más társasjátékokkal öljük agyon az időt. Az államfogházban ismertem meg először a kártyát és akarva-nemakarva, a tarokktól és a duráktól kezdve a „víg a hetes”-ig minden kártyajátékot meg kellett tanulnom. Fogoly társaim kiüldöztek volna az államfogházból, ha, más partner hiányában, nem vállalkozom arra, hogy azt a játékot megtanuljam, amelyet játszani akartak.

Akiknek elegendő pénzük volt, azok jól tölthették napjaikat, mert kívülről hozathattak élelmezést. A szocialista izgatóknak azonban meg kellett elégedniök az előírt fogházi élelemmel, amelyből csupán a húsleves volt kitűnő. Húst csak hetenkint kétszer kaptunk, de amit föltálatk, az is szívós, kemény és ehetetlen volt. A saját pénzünkből csak nagyon gyatra módon tudtuk a hiányos élelmezést pótolni, bár Bokányi, aki akkor már majdnem egy esztendeig ült, még főzni is megtanult és bennünket is kioktatott arra, hogy ha zsírt hozatunk és egy spirituszlámpa segítségével el a húst jól kisütjük, akkor jó vacsorát kapunk. Legkedvesebb ételünk a mákoskifli volt. Ennek a készítését az összes szocialisták kitűnően megtanulták, mert a „receptet” mindig átadtuk azoknak, akik új jövevények voltak.

Amikor bevonultam, egy kitűnő kávéfőzőgépet kaptam, amely készülék nagyon hasznos szolgálatokat tett. Nagyszerű feketekávé tudunk főzni és ezzel elláttuk az egész államfogházat, mert kívülről megközelítően sem szerezhettek olyan jó feketét, mint amilyen a mi főzésünk volt. Ilyen módon valóságos cseregazdaságot üztünk. Ebéd után megfőztük a feketét, megkínáltuk a párbajosokat is, akik viszont cserébe megosztották ve lünk a vendéglőből hozott ebédjüket.

Ha nem volt párbajos, és az államfogház zárt körében magunkra maradtunk, megkezdődött a hét sovány esztendő és az ilyen időkben sokat koplaltunk. Ezért örömrivalgással üdvözlöttünk minden olyan új „Zuwachstot”, akiről föltételeztük, hogy elég pénze van a mi kosztunk föl javítására is. A napok ilyen módon elég gyorsan teltek, mert éjjel valamennyien olvastunk, a, délelőttöket pedig átaludtuk. Később lombfűrészszettel is foglalkoztam és rengeteg sok képkeretet, házacskát és más apróságot készítettem.

A fegyház igazgatója, Balkay, szigorú, de igazságos ember volt. Akik rendesen viselkedtek és beletörődtek az államfogház rendjébe, azokkal szemben mindig kedvesnek és előzékenynek mutatkozott. Nem tett kivételt a szocialisták és a párbajosok között és akik ellen nem volt panasz, azokat gyakran meglátogatta és elbeszélgetett velük. Viszont ha valaki renitenskedett, akkor szóba sem állt vele, akármilyen előkelő társadalmi állású lett légyen az illető. Velem gyakran elbeszélgetett, mert akkoriban a fiatalok bűnözők dolgaival foglalkoztam és az államfogházba küldött könyvek az ő kezén mentek keresztül. Nagyon sokat vitatkoztunk a börtönügyről és azokról a társadalmi visszasságokról, amelyek az emberek, igen nagy részét egyenesen rákényszerítik, hogy az igazságszolgáltatással összeütközésbe kerüljenek.

A fegyházigazgató pártatlanságára jellemző az alábbi eset:

Két elvtársunk, Talán János és Sinkó György szintén bevonultak az államfogházba. A fegyházban kellett jelentkezniük, hogy átkísérik őket. Tudták, hogy az államfogházban a dohányzás nem tilos, tehát a fegyházban is égő cigarettával jelentkeztek. Viszont a fegyházban szigorúan tilos a dohányzás. Ezért figyelmeztették őket, hogy dobják el a cigarettát, Elvtársaink a bevonulás örömeire néhány pohár borral többet ittak, mint

amennyi okvetlenül szükséges lett volna, tehát hangos jókedvvel tiltakoztak a cigaretta eldobása ellen és a fogházban örült botrányt csaptak. Amikor beérkeztek az államfogházba, rögtön elmesélték, hogy milyen sérelem érte őket és tőlünk kértek tanácsot, hogy mit tegyenek. Erős feketekávét főztünk a részükre s amikor megitták főztünket, azt tanácsoltuk, hogy maradjanak csendben és feküdj ének le. Ez a legokosabb, amit tehetnek.

A fegyházigazgatót természetesen értesítették a két új jövevény rendetlenkedéséről. Másnap, amikor Rác bácsi megtette a szokásos jelentését, az igazgató élénken érdeklődött, hogy az új elítéltek miképen viselkedtek az államfogházban. Az öreg elmondta, hogy Bokányi és Weltner urak lecsendesítették a nevezetteket, feketét főztek a részükre és lefektették őket.

úgy 11 óra felé Balkay teljes díszben, karddal megjelent az államfogházban és behivatott bennünket az irodába. Feszesen kihúzta magát és a következőket mondta:

— Az őrmester jelentéséből értesültem, hogy önök a beérkező két új államfogyot lecsillapították és megóvták az államfogház rendjét. Azért jöttem, hogy köszönetet mondjak. Ki kell jelentenem, hogy a szocialisták úgy viselkednek, mint az urak, az urak pedig úgy viselkednek, mint a disznók.

Kezet fogott velünk és katonás lépésekkel távozott. Amikor Sinkó és Talán elvtársainknak elmeséltük az ügyet, ők maguk is sokat mulattak ezen az eseten.

Még az államfogházban is érvényesült az ellentét, amely az embereket a mindennapi életben elválasztja. Akiknek pénzük volt, nagyszerűen élhettek és az elzáráson kívül nem lehetett panaszra okuk. Az államfogyoknak még azt is megengedték, hogy naponta az étkezéshez, délben és este egy-egy fél liter bort hozassanak. Mi ezt a kedvezményt csak nagyon ritkán vettük igénybe, de a párbajosok közül nagyon sokan voltak,

akiknek az előírt mennyiség kevés volt, Amikor ezek látták, hogy mi nem használjuk ki a szeszesitalokra vonatkozó kedvezményt, megkértek bennünket, hogy hozásunk bort és adjuk át az ő részükre. Akkoriban került az államfogházba két dúsgazdag birtokos, lovag Schöller és Gosztolányi, akik csak két hétig voltak az államfogházban, de utánuk szállíttatták a saját bútoraikat is. Ladászámra hozatták a pezsgőt és a tilalmat úgy játszották ki, hogy az összes foglyokat ellátták pezsgővel, ami azt jelentette, hogy a pezsgősüvegekkel fölszerelve bementünk az egyik szobába, ahol az ital javarészét a két nevezett úr itta meg. Napközben is irigykedve néztük, amint azzal szórakoztak, ki találja el a papírpénzek sorszámát, tudniillik, hogy a sorszám páros vagy páratlan-e. Aki eltalálta, azé volt a bankó, viszont ellenkező esetben fizetnie kellett. Ilyen módon volt olyan nap, hogy a békeidőben több ezer korona cserélt gazdát.

A kertben nagy futóversenyeket, birkózásokat és kakasviadakat rendeztünk. Ha a zaj túlságosan nagy volt, akkor Rácz bácsi előbújt az irodából és néhány pillanatra csendet teremtett. Velünk nem volt sok baja, mert alkalmazkodtunk a viszonyokhoz, de a párbajosok nagyon sokszor megkeserítették az öreg életét.

Az államfogház lakói gyakran változtak. A későbbi években a szocialisták és a párbajosok mellé odakerültek az úgynevezett nemzetiségi izgatók is, akik súlyos büntetéseket kaptak. A megnevezett szocialistáikon kívül együtt ültem az államfogházban Pfeiffer Sándorral, Farkas Istvánnal és hosszú ideig az agrárszocialista mozgalmak miatt elítélt Várkonyi Istvánnal is. Krúdy Gyula türelmetlen idegességgel töltött el 14 napot velem együtt es csak akkor nyugodott meg, amikor alsóst játszottunk és nagy csatákat vívtunk a poénokért. Farkas István barátom szintén az államfogházban tanult meg alsózni. Gyufába játszottunk és e heves csaták ered-

menye, hogy Farkas még ma is tartozik vagy 2400 gyufaszállal.

A Petőfi-szobornál elmondott beszédem közléséért csak 51/2 havi államfogházra ítélték, de több eljárás még nem nyert befejezést. Kellemes üdülést jelentett, mikor a tárgyalásra kerülő perek dolgában Budapestre kellett utaznom. Az államfogház igazgatója a megbízhatónak látszó foglyokat kísérő nélkül engedte szabadságra, tehát az ilyen megszakítás nagy, örvendetes esemény volt. 1900 március hó 21-ére tűztek ki egy ilyen tárgyalást. Akkor már majdnem három hónapot ültem és alig vártam, hogy néhány órát Budapesten tölthessek. A hosszabb ideig raboskodó elvtársaimmal gyakran beszélgettünk arról, hogy szívesen elvállalnánk újabb egyhavi büntetést, ha ezért cserébe kétnapi szabadságot engedélyeznének Budapesten.

A *Népszavában* és a *Volksstimmében* a Petőfi-jubileummal kapcsolatban több cikk jelent meg. Mint a *Népszava* felelős szerkesztő je, szabályosan bejelentettem, hogy a cikkeket Hanstein Henrik elvtársam írta. Az ügyészség tudomásul vette a bejelentést és Hansteint az esküdszék elé állította. A tárgyaláson az esküdtek azt a feltűnést keltő határozatot hozták, hogy Hanstehit nem tartják a cikkek szerzőjének és ezen alapon fölmentették.

Az ügyészség az ítélet alapján mint felelős szerkesztőt állított az esküdszék elé. Az elnök ismét Zsitvay Leó volt, az ügyész dr. Sélley, a védő pedig dr. Vázsonyi Vilmos. A tárgyalás legnagyobb érdekessége a vádbeszéd volt, mert a királyi ügyész nem a pörbefogott cikk izgató tartalmáról beszélt, hanem keservesen panaszkodott, hogy a szocialisták milyen ügyesen és gyorsan terjesztik a *Népszavát*. Elmondta, hogy az éjjeli ügyészek fokozott munkája sem jár eredménnyel, mert

az elkobzásra ítélt lapokat a hatósági közegek szeme előtt lopják ki a nyomdából. Nem szabad tehát eltérni az államhatalom csődjét. Szigorú büntetést kér, amelynek elriasztó hatásától reméli, hogy a szocialisták jobb útra térnek.

Vázsonyi elsősorban köszönetet mondott, hogy a kir. ügyész „olyan ügyesen kifigurázta az éjjeli ügyészek ténykedését. Ha ugyanezt tette volna az állammentő hatóságok nappali működésével szemben, akkor a kép teljes lett volna. Mert amilyen hiábavaló, nevetséges erőlködés az ügyész beismerése szerint is, az éjjeli cenzoroskodás, éppen olyan céltalan az a par force pörgyártás, amelyet az ügyészség úz s amely ma Weltnert is idehurcolta a vádlottak padjára. Az ügyészség mindenáron meg akarja menteni a társadalmat, amely pedig egyáltalán nem szorult erre az önkéntes mentésre. Az éjjeli bakterek még elég biztonságot nyújtanak a Wertheim-szekerényeknek, amelyeket semmiféle veszedelem nem fenyeget.”

Aztán hosszasan beszélt arról, hogy az ügyészség milyen lutrizást végez. Előbb odahurcolja Hansteint az esküdtek elé, majd amikor nem sikerül az elítéltetése, akkor Weltnert állítja ide és őt akarja elítéltetni. Ez nem tisztességes jogi eljárás, hanem börzespekuláció. Ha sikerül Hansteint elítéltetni, jó; ha nem: elővesszük Weltnert!

A tárgyalás eredménye: hathónapi államfogház és 200 forint pénzbüntetés, holott az esküdtszék csak egy izgatásban talált vétkesnek, mert a *Volksstimmében* elkövetett izgatás vádja alól fölmentett.

Április hó 7-én újból kijöhettem az államfogházból, mert most a Petőfi-szobor előtti beszéd elmondásáért vontak felelősségre. Ezúttal a rendes törvényszék előtt kellett védekezniem. A tárgyalásra egész sereg detektív vonult föl, de ezek semmire sem emlékeztek, hanem bá-

mulatós egyértelműséggel azt vallották, hogy a beszéd nagyon izgató volt. Az egyik ilyen tanú szép nyugodtan elismerte, hogy ő a beszédből nem hallott semmit, de a vizsgálat folyamán az egyik rendőrfogalmazó odaadta neki a *Népszavát*, hogy olvassa el a beszédet és a törvényszék előtt tegyen vallomást arról, hogy mindent hallott.

Talán a detektívek gyatra vallomásainak köszönhető, hogy a törvényszék izgatásért csak egyhavi államfogházra ítelt.

A V I D É K S Z E R V E Z É S E

Az államfogházból való kiszabadulásom után újból átvettem a párttitkárság vezetését. Bokányit időközben az építőmunkások Betegsegélyzőpénztárának titkárává választották. A küzködésnek néhány nagyon nehéz esztendeje következett. írógépről, telefonról, több alkalmazottról nem is ábrándozhattunk. A munkát egyedül kellett elvégezni, habár a gyorsan erősödő mozgalom egyre több feladatot hártott a titkárságra.

A szervezésnek és az erőgyűjtésnek aprólékos munkájával volt mindenki elfoglalva. A cenzusos választójog a munkásokat teljesen kizárta a parlamenti és községi életből, tehát gyakorlati eredmények elérését nem remélhettük. A párt teljesen a tagadás álláspontján volt. A választójog követelése állt a küzdelmek homlokterében és az egyre élesebb formákat mutató támadások jó választóvíznek bizonyultak annak kimutatására, hogy a munkások csak a saját erejükben bízhatnak, mert még az úgynevezett ellenzéki képviselők sem akarják komolyan az ország demokratikus átalakulását.

A titkárságba özönével jöttek a levelek különösen a vidéki városokból és községekből, mert az elnyomott földművelő egyetlen reménysége a szociáldemokrata párt volt. Átlag naponta negyven-ötven levélre kellett kézírással válaszolni. A politikai életben legnagyobb szerepet játszó nagybirtokosok az aratási sztrájkoktól való félelmükben a kormányzatot egyre hevesebben ösztö-

kélték az agrármozgalmak megfékezésére. A községek földművelőlakosságát valósággal csendőri fölügyelet alá helyezték és a titkárságban lázas munkát kellett kifejteni, hogy az igazságtalanul lebüntetett elvtársaink ügyeit lehetőleg kedvezően elintézzük. A föllebbezések tömegével árasztottuk el a belügyminisztériumot és nagyon sok esetben sikerrel védelmeztük meg azokat, akiket csak azért büntettek meg, mert résztvettek a mozgalomban és szociáldemokratáknak vallották magukat.

Olyan idők voltak ezek, amikor mindenfélét munkát el kellett végezni. A műhelyekben dolgozó munkások közül esténként tucatjával jelentkeztek olyan elvtársak, akik ingyenesen vállalkoztak a legnehezebb teendőkre. Az alkalmazottak maguk jó példát mutattak, mert néha késő éjszakáig dolgoztunk és azután elmentünk plakátokat ragasztani.

A plakátragasztás és röpiratkiosztás szintén a titkári teendők közé tartozott. Együtt róttuk az önként jelentkező elvtársakkal az utcákat és az egész várost elárasztottuk röpiratokkal. Minden munkára akadtak vállalkozók. Igyekeztünk újabb és újabb tömegeket megnyerni a szocializmus eszméinek, tehát a titkárság figyelemmel kísérte a gazdasági mozgalmakat is és a szervezetlen munkásoknak is sűrűn odakölcsonözte a párt erejét.

Emlékezetes például, hogy amikor a dunai hajósok és kirakodómunkások sztrájkba léptek, a pártvezetőség határozata alapján röpiratokat nyomattunk, amelyekben harcra, kitartásra buzdítottuk a sztrájkolókat és biztosítottuk őket a párt támogatásáról. Csak az volt a baj, hogy ezeket a röpiratokat nem tudták a sztrájkolóknak kézbesíteni. A hajókat és az uszályokat rendőrök őrizték, akik senkit sem eresztettek a munkások közé. Több elvtársunk tett kísérletet, hogy a sztrájkolók és sztrájkbontók között ezeket a röpiratokat kiosszák, de nem tud-

tak eredményt elérni, mert a röpiratokat elvették tőlük és őket magukat letartóztatták. Amikor már úgy látszott, hogy a röpiratokat nem tudjuk kézbesíteni, magam mellé vettem Pelczédert, aki minden kalandos vállalkozásra hajlamos volt és elmondtam neki, hogy ezeket a röpiratokat okvetlenül ki kell osztanunk. Kioktattam, hogy olyan módon kell viselkednünk, mintha a kormány emberei volnánk és azt a hitet kell fölkeltenünk, hogy a sztrájkolok ellen dolgozunk a hajósvállalatok érdekében.

Amint a legelső ilyen uszályhoz érkeztünk, a rendőrök azonnal közrefogtak és megkérdezték, mit akarunk azokkal a röpiratokkal? Nyugodtan értésükre adtam, hogy a szocialisták izgató munkáját akarjuk ellensúlyozni. Nem lehet tűrni — mondtam emelt hangon —, hogy fellázítsák a munkásokat. Rendet akarunk teremteni, mert a hajózási vállalatok rengeteg sok kárt szenvednek és a főkapitányság szintén hozzájárult, hogy a munkásokat ezekkel a röpiratokkal felvilágosítsuk.

A rendőrök szalutáltak és udvariasan megengedték, hogy a röpiratokat kiosszuk. Zavartalanul végigjártuk az egész Dunapartot. Jellemző, hogy egyik rendőrnek sem jutott eszébe, hogy a röpiratokból egy példányt elolvasson. A főkapitányság beleegyezésének megemlézése olyan bűvös jelszónak bizonyult, amellyel minden hajóra bejuthattunk.

A fővárosban természetesen minden nehézséget könnyebben lehetett áthidalni, mint a vidéken. Maga a nagyváros ezer módot nyújt arra, hogy a hatóságok zaklatása alól nagyobb csoportok is kivonhassák magukat. A gyárakba és műhelyekbe nem lehet rendőröket vezényelni a munkások mellé és ha egyes csoportok a munka után össze akarnak jönni, a rendőrség legnagyobb ébersége sem tudja megakadályozni az ilyen értekezleteket.

A fővárosban a legnagyobb üldözések ideje alatt is vigan folytak az értekezletek és ha a szervezeteket föl is oszlatták, ezer mód és alkalom nyílt arra, hogy a munkások tovább fizethessék járulékaikat és megbeszélhessék a szükséges teendőket. Nemcsak Bánffy, hanem Tisza és Andrássy is konok makacssággal törtek a munkásszervezetek ellen, de sohasem tudtak eredményt elérni. A reakciós és gyakran törvénytelen rendszabályok csak megerősítették a munkásmozgalmat és fokozták a munkások áldozatkészségét. Éppen az üldözések idejében tűnt ki, hogy a tömegekben milyen mélyen gyökeredzik a szocializmusban való hit, hogy a veszély idejében milyen elszántsággal tudnak elveikért áldozatot hozni.

A vidéken azonban az ellenőrzés sokkal könnyebb. Magyarország lakosságának legnagyobb része mezőgazdasággal foglalkozik és a kisebb községek lakosságát állandó hatósági fölügyelet alatt lehet tartani. Még a kisebb városokban is sokkal több áldozattal, sokkal több akadály legyűrésével lehet a szervezeteket kiépíteni, mint a fővárosban.

A fővárosban az öntudatos és művelt munkások százai állottak rendelkezésre, hogy a szervezőmunkában segédkezzenek és a tőlünk távol álló tömegeket a mozgalomba vigyék. A vidéken azonban meg kellett keresni azokat, akik alkalmasak a szervezőmunkára és alaposan meg kellett velük beszélni, hogy a helyi viszonyokhoz alkalmazkodva, milyen eszközökkel folytassák az agitációt. Nagy elszántság és önfeláldozás kellett ehhez az úttörő munkához, mert a 900-as évek elején a szakszervezeteknek kevés helyen volt helyicsoportjuk.

A titkárságnak az volt a legfontosabb feladata, hogy ezeket az összeköttetéseket megszerezze. Ha külön-külön kellett volna leutazni minden újabb helyre, akkor rengeteg költséget kellett volna erre a célra áldozni. Úgy kel-

lett tehát a dolgokat intézni, hogy lehetőleg számos egy útirányba eső város és község hozzánk tartozó munkáisait látogathassuk meg. A titkárságba érkező levelekből megállapítottuk, hogy milyen helyekre érdemes elutazni, majd előre elkészített útiterv alapján útnak indultunk és meglátogattuk mindazokat a helyeket ahol remény volt az eredményes munkára.

A vidéki körutazások nagyon megerősítették a mozgalmat. Az ilyen utakra a legjobb agitátorainkat használtuk föl, de a legtöbbet én utaztam. Ez akkoriban nem volt kellemes szórakozás. A pártpénztár mindig üres volt, tehát erősen lefokozott igényekkel kellett útnak indulni. Pontosan kiszámították a III. osztályú személyvonat költségét és két korona napidíjat adtak. A két koronából kellett fizetni a szállodaköltséget és az étellemezést. Természetesen azt is számításba vettük, hogy sok helyen nemcsak ellátást, hanem alvóhelyet is kaptunk, de még így is gyakran előfordult, hogy a körutazó elvtársunk alig tudott hazajönni.

Az egyik ilyen körutazásom alkalmával, amely 17 napra volt tervezve, a Dunántúl városait és kisebb községeit akartam meglátogatni. A klerikálisok hatalma ezen a vidéken akkoriban még töretlen volt és megbízottaik mindent megtettek arra, hogy a szocialista mozgalom fejlesztését meggátolják. A félrevezetett munkások segítségével a gyűléseket és értekezleteket megzavarták, az agitátorokat megverették és a rendőrség segítségével a legcsekélyebb mozgolódást is elfojtották.

Veszprém, Keszthely, Tapolca és Szentgál gyöngeszocialista szervezetei nem tudták ezt a munkát ellensúlyozni és arra sem tudtak elegendő biztosítékot nyújtani, hogy a gyűlésekre leutazó szónokok zavartalanul beszélhessenek.

Tizenhét nap alatt tizenkilenc helyen tartottam gyűlést. Olyan helyeken, ahol előzően többször megdöbálták a szocialista szónokokat, nagy, népes gyűléseken zavartalanul beszéltem. Fáradságos, nehéz munka volt, de az elért eredmény bőven kárpótolt mindenért. Egyik szép délután Veszprémben, a sétatéren egy padon ülve, vártam a gyűlés kezdetét. A városkában mindössze négy vagy öt elvtársunk volt, de valamenynyien nőtlenek, tehát szó sem lehetett arról, hogy ebédre, vacsorára meghívjanak. A pénzem már erősen fogytán volt, tehát a hentesnél vásároltam néhány fillérért hideg húst, amelyet nagy darab kenyér kíséretében az elhagyatott sétatéren fogyasztottam el. Amint javában falatozom, arra rohan egy rikkancs és a Budapesti megjelenő „Új Lap” című kis klerikális újságot kínálja. Rászántam két fillért a lapra és ez a befektetés hasznosnak bizonyult, mert a lap feje alatt háromhasábos szélességben, plakátbeűkkel ott ékeskedett:

„Weltner Jakab kéjútazása a Dunántúl városaiban.”

A lap belsejében azután meg is magyarázták, hogy „a munkásfillérekéből élösködő szocialista vezérek most a Dunántúl vidékét akarják boldogítani és sűrű rajokban árasztják el azokat a községeket, amelyeket eddig tévtanaikkal nem tudtak megfertőzni”. Figyelmeztették a községek lakosságát, hogy ne düljenek be az izgatónak, akiknek Budapesten házaik vannak, akik a szegény népet csak azért akarják a szocializmusnak megnyerni, hogy henye, tétlen életüket folytonos dözöléssel tölthessék el.

Nem sokat törődtem volna ezzel a mulatságos kis förmedvényvel, de tudtam, hogy ez a közlemény egyúttal bejelentése annak is, hogy a további gyűlésekre fölkészültek és mindent el akarnak követni, hogy azokat megzavarják. Különösen Keszthely és Tapolca volt

veszedelmes terület, mert Keszthelyen a gazdasági akadémia növendékeit is- föl tudták használni, Tapolcán pedig már gyakran megzavartak gyűléseinket.

Szerencsére Keszthelyen az építőmunkásoknak már akkor is jói működő csoportjuk volt, tehát a gyűlés előtt megbeszélést tartottam az ottani elvtársakkal akikkel megállapodtunk, hogy a tömeg közé vegyülnek s minden rendbontást rögtön megtorolnak. Ez az óvatosság nagyon hasznosnak bizonyult. A gyűlés megkezdése után még el sem kezdhettem beszélni, máris több oldalról a legdurvább szidalmakkal illettek, de a tüntetés nem tudott kibontakozni, mert a keszthelyi építőmunkások gyors és alapos munkát végeztek. Csak néhány percig tartott a zavar, mivel a tömeg legnagyobb része kíváncsian várta a fölszólalást és sokan azok közül is, akik nem tartoztak hozzánk, a rendbontók ellen fordultak. A gyűlés pompásan sikerült és nemcsak a pártszervezet erősödött meg, hanem a *Népszavának* is sok új előfizetőt szereztem.

Amikor a keszthelyi elvtársak megtudták, hogy másnap Tapolcán tartok gyűlést, előre figyelmeztettek, hogy ott nagyobb bajok lesznek, mert közvetlen előttem, a legutolsó gyűlésen, Klárik barátomat kövekkel dobálták és a gyűlést megzavarták. Megkérdezték, hogy mikor lesz a gyűlés és biztosítottak arról, hogy mindent megtesznek a védelmemre. Tapolcán óriási tömeg jött el a gyűlésre, mert a környékbeli falvakból is tömegeken jöttek kíváncsiak. A gyűlés megkezdése előtt szabályosan lejelentkeztek a keszthelyiek és elmondták, hogy mintegy hetvenen jöttek Tapolcára és máris elhelyezkedtek a tömegben. A kődobálás ezúttal elmaradt. Igaz, hogy a beszédem elején gyakran megzavartak, de a keszthelyi elvtársak tevékenyen működtek és csirájában elfojtottak minden nagyobb tüntetést. Itt kell megemlíteni azt a Magyarországon szokatlan ese-

ményt, hogy a szolgabíró szintén a rendbontók ellen fordult és a legerélyesebben tiltakozott az ellen, hogy a gyűlést megzavarják. Később, a nagyszerűen sikerült gyűlés után, hosszasan elbeszélgettem a szolgabíróval, aki arra a megjegyzésemre, hogy az ilyen pártatlan állásfoglalás teljesen szokatlan, nyugodtan kijelentette, hogyha a hatóság engedélyt ad a gyűlésre, akkor kötelessége az is, hogy a rendet főtartsa. Egyebekben arról is biztosított, hogy a beszédemben nem talált semmi kifogásolni valót, ő is úgy érzi, hogy a szocialista követelések legnagyobb részét már most is meg lehetne valósítani és az ország érdekében való volna, ha a hatalom a lehetetlen ínségben szenvedő népet magasabb életszínvonalra segítené. Akkoriban természetesen óvakodtam attól, hogy a szolgabíróval folytatott magánbeszélgetést leközöljem, mert tudtam, hogy azonnal fölfüggesztik. A vidéken sehol sem találtam ilyen belátó, intelligens hatósági tisztviselőre. A fővárosban azonban még a magasabbrangú rendőrtisztviselők között is nagyon sok művelt és emberséges tisztviselő volt. A gyűlések és értekezletek programszerűen folytak le és mindenütt nagyszerűen sikerültek. Az „új Lap” uszítása pompás agitációs eszköznek bizonyult, mert fokozta az érdeklődést. Még Szentgálon is nagy tömeg előtt zavartalanul beszélhettem, bár előre figyelmeztettek, hogy izgága, verekedő emberek közé jövök, ahol komolyabb rendzavarásoktól kell félni. A gyűlésen nagy tömeg előtt beszéltem a jelenlevők nagy tetszése mellett. Amikor a beszédemet befejeztem, egy jobban öltözött óriási termetű földmíves állt elém és halálos komolysággal a következőket mondta:

„A hétszentségit az urnák... de jól beszélt.”

Azt hittem, hogy a mondat első része után rögtön fejbever és nagyon megkönnyebbültem, amikor a bekezdés után a mondat második része elismerést jelentett.

Előfordult azonban az is, hogy az ilyen körutazásokon a gyűlések nem alakultak mindig olyan kedvezően, mint a dunántúliak. A sok közül csak két emlékezetes esetet ragadok ki, bizonyításául annak, hogy a párt érdekében dolgozó szervezők gyakran nagyon veszedelmes helyzetbe kerültek. Engem ugyan sohasem ért komolyabb baleset, de voltak többen, akiket súlyosan bántalmaztak.

Bácskpuszinán kellett egyik alkalommal beszélnem. A községben még nem volt szociáldemokrata szervezet s azt a néhány elvtársat, akik a gyűlést összehívták, Simon Henrik elvtársunk, akiről már előzően is megemlékeztem, szervezte meg. Simon Henrik Ujsóváról rándult át Bacsakupuszínára és ő rendezte az egész gyűlést. Amikor a községbe megérkeztem, Simon Henrik azzal fogadott, hogy jó lesz továbbállni, mert röpiratokat osztogattak, hogy a „Jakabokat” ki kell verni a községből. Több földmívest etettek és itattak, hogy a Budapestről jött izgatót támadják meg. A menekülésről azonban szó sem lehetett. A hatóságok a gyűlést tudomásul vették, ha tehát kísérletet sem teszünk arra, hogy a gyűlést megtartsuk, valószínű, hogy rögtön megtáviratozzák csúfos kudarcunkat a budapesti lapoknak. Azt mondtam tehát Simon barátunknak, hogy a gyűlés bejelentése előtt kellett volna meggondolni, hogy a bejelentés milyen következményekkel jár, most azonban már késő: a gyűlést meg kell tartani.

Délelőtt 10 óra tájban bevonultunk a kocsmába két ottani elvtársunkkal, mert a kocsmáros Simon Henriknek jó ismerőse volt. Néhány perc múlva már tudták a községben, hogy a budapesti „izgató” megérkezett s a kocsmában tartózkodik. Rövid idő múlva nyolc-tíz ember jelent meg a kocsmá ajtaja előtt és egyelőre csak kívülről kiabáltak, hogy agyonütjük a pesti izgatót, „le a Jakabokkal”. A kocsmáros azonban derék, hűséges és

bátor embernek bizonyult. A saját érdekei ellen cselekedett, de mégis szívvel és lélekkel mellénk állt a község felizgatott lakosságával szemben. Gyors elhatározással bezárta a kocsmá ajtaját és eltorlaszolta azt. Kívül egyre nőtt a tömeg és néhány perc múlva már kövekkel dobálództak. Bezúrták a kocsmá ablakait, majd kísérletet tettek arra, hogy az ajtót kifeszítsék. Simon Henrik azt tanácsolta, hogy a vendéglő hátsó bejáratán meneküljünk el, de nem tudott rávenni, hogy a gyűlés megtartása nélkül távozzam. Az ostrom úgy tizenegy óra tájban megszűnt és a zajongók eltávoztak. Talán a templomba mentek, avagy lehetséges az is, hogy a szolgabíró elégelte meg a botrányt és távozásra bírta az ostromlókat. Nem tudtam megállapítani a gyűlés után sem, hogy minek köszönhettem a menekülést.

A gyűlés délután 2 órakor kezdődött, óriási tömeg jelenlétében. A délelőtti leitatott részeg csoport a gyűlést is meg akarta zavarni, de a község lakosságának nagyobb része leintette őket s egyre többen kiabálták: „Halljuk a szónok urat!” Rögtön a beszédem elején az igazságtalan adózásról emlékeztem meg s azt vitattam, hogy a kisbirtokosok sokkal több adót fizetnek, mint a tízezerholdasok. A magyar kisbirtokosnak ez a fájó oldala és természetyszerű, hogy élénken helyeseltek, amikor adatokkal bizonyítottam, hogy a terhek legnagyobb részét a kisemberekre hárítják. Néhány perc múlva már szó sem lehetett a gyűlés megzavarásáról. Rátértem a szociáldemokrata párt követeléseire, amelyek azt célozzák, hogy az elnyomott szegényebb emberek szabadabban és jobban élhessenek s a tömeg most már kitörő lelkesedéssel helyeselt. A részeg zajongók mukanni sem mertek s még a gyűlés folyamán elpárologtak. Joggal félhettek attól, hogy nem menekülnek ép bőrrel.

A gyűlés befejezése után a szeretet minden jelével halmoztak el. Éppen szüret idején tartottuk a gyűlést s néhány tehetősebb gazda nagy csomó szőlőt és birsalmát csomagolt be részemre. Ők maguk hozták el a vonathoz, de adományuknak nem sok hasznát vettem, mert körúton voltam és nem cipelhettem csomagokat. A vonaton osztogattam el a bácskpuszinaiai ajándékát.

Hasonló körülmények között tartottam egy izgalmas gyűlést Giládon, egyik temesmegyei nagyközségben. A község lakosságának fele román volt, teljesen a papnak befolyása alatt álló, tudatlan és közönyös páriák. A gyűlést csak hosszadalmas harc után erőszakoltuk ki olyan módon, hogy a belügyminisztérium egyenesen kötelezte az elsőfokú hatóságot a gyűlés tudomásulvételére. A szolgabíró tájékozott a dühtől és saját maga is buzgón azon dolgozott, hogy a község lakossága a budapesti „izgatót” megverje.

A tapasztalatokon okulva — elvtársaink már előre megírták, hogy a gyűlést meg akarják zavarni — csak a gyűlés megkezdése előtt néhány pillanattal mentem a gyűlés színhelyére. A tömeg néma csöndben fogadott és egyre fokozódó érdeklődéssel hallgatta az igazságtalan adózásról és a hatóságok önkényéről tartott előadásomat. A szolgabíró most már nem tudta türtőztetni magát és durva, otromba módon rámkiáltott:

— Ne izgass, nem tűrjük, hogy Budapestről jött csirkefogók fölizzassák a népet!

Az ilyen kiruccanás még a legnagyobb üldözések idején is teljesen szokatlan volt, mert bár rengeteg sok helyen beszéltem, a hatóságok sehol sem feledkeztek meg a kötelező udvariasságról, sohasem sértegették az előadókat. Sokan voltak olyanok, akik nyílt pártoskodással, törvényes hatáskörük megsértésével tették lehetlenné a gyűlések megtartását, de durvasággal, neveletlenséggel sohasem hadakoztak.

Jogos felháborodással válaszoltam a szolgabírónak:
 — Csirkefogó volt az öregapád s a neveletlen gyermekeidet tegezheted!

Ez a válasz a tömegre leírhatatlan hatást gyakorolt. A szolgabíró a vidéki községekben nagyobb úr, mint a miniszterelnök. A szolgabíró közel van és koronázatlan királya annak a körzetnek, amely a hatásköre alá tartozik. A gyűlés magyar hallgatói lefordították a románoknak, hogy mit válaszoltam a szolgabírónak és most már a gyűlésen résztvevők szentül meg voltak arról győződve, hogy aki a szolgabíróval így mer beszélni, az a parancsolójuknál is nagyobb úr. Lehetetlen leírni ennek az izgalmas gyűlésnek a lefolyását. Elég annyi, hogy a szolgabíró a durva szitkok egész tömegét vagdosta a fejemhez, de nyugodtan elmondhatom, hogy hasonló hangon válaszoltam és nem maradtam adósa. A tömeg teljesen az én pártomon volt és a szolgabírónak csak négy csendőre volt a községben. Tudtam, hogy nem mer elfogni, tehát állandóan azt hangoztattam: „Haj joga van, tartóztasson le!” A gyűlést sem merte fölsozlatni, mert joggal félt attól, hogy a tömeg darabokra szedi. Egyebekben talán arra is rájött, hogy visszaélt a hatalmával.

Többször biztattam, hogy amint Budapesten leszek, azonnal jelentést küldök a belügyminiszternek és a neveletlen durvasága miatt fegyelmi vizsgálat megindítását követelem. A gyűlés vége felé már alaposan megszelídült és bár az éjszakát is a községben töltöttem, nem mert letartóztatni.

Talán itt lehet megemlíteni a tatai kalandomat is, amely sokkal derűsebb lefolyású volt, mint a bácskuposzinai és a giládi kirándulások. Még a legnagyobb üldözések idejében történt, hogy tatai elvtársaink valamilyen jelentéktelen dolog miatt összevesztek és két

csoportot alkottak. Az egyik csoport Barsi József mellé állt, aki ipari munkás volt, a földmívelők zöme pedig Csákány János mellé, aki közējük tartozott. Barsi egy egzaltált, kalandos természetű, tudálékos és fontoskodó természet volt, aki nagyon szerette az idegen szavakat alkalmazni és mesterien értett ahhoz, hogy sohasem a megfelelő módon használja őket. A viszály elmérgesedett, tehát le kellett utaznom, hogy kibékítsem a veszedőket. Akkoriban a bányászok is mozgolódtak, ezért Tatát csendőrök őrizték, akik a pályaudvaron minden kiszálló utast alaposan megvizsgáltak.

A pályaudvaron két elvtársam várt, de ezek időközben észrevették, hogy a csendőrök figyelik őket. Amint tehát leszálltam a vonatról, óvatosan jelezték, hogy ne közelítsek hozzájuk, hanem menjek a dolgomra. Ők maguk egy idegen úrhoz csatlakoztak, aki több csomagot cipelt és amint később kitűnt, valamilyen budapesti cég megbízásából utazott Tatára. A csendőrök nyomban ezt az idegen utast vették gyanúba és amint kilépett a pályaudvarról, azonnal igazolásra szólították föl. (Szerencsétlenségére, nem voltak megfelelő igazolópapírjai, a csendőrök tehát biztosra vették, hogy a szocialista kiküldöttel van dolguk és azonnal letartóztatták. A jámbor ügynök hiába erősítgette teljes ártatlanságát, mégis elcipelték és egész éjjel a csendőrségen tartották.

A haza ilyen módon meg volt mentve és a csendőrök most már nem is kutatták a pesti küldöttet. Nyugodtan járkáltam a városban Barsi val és néhány társával, amidőn az utca túlsó oldaláról Csákány, aki szintén többedmagával ott sétált, barátságosan átköszönt hozzám. Én természetesen visszaköszöntem, amire Barsi dühösen megjegyezte:

— Mit köszön azoknak a pesszimistáknak.

Meglepetten kérdeztem, hogy miért nevezik Csákányék csoportját pesszimistáknak, mire Barsi a legnagyobb léleknyugalommal felelt:

— Hagyja el, ezek hitvány gazemberek.

Este azután az éjjeli órákig tanácskoztunk, míg végre nagynehezen helyreállt a rend, megtörtént a kibékülés.

Ez szombat este történt, de az elvtársak kívánságára még vasárnap is Tatán maradtam, mert a tatai elvtársak az Eszterházy-szállóban ünnepélyt rendeztek és megkértek, hogy nyissam meg az ünnepélyt. A megnyitót nem zavarta meg senki sem, mert Nagy Péter álnév alatt beszéltem. Időközben a budapesti ügynök bebizonyította ártatlanságát és most már a csendőrök fokozott buzgalommal keresték a budapesti kiküldöttet. Éppen kifelé jöttem a teremből, amikor a lépcsőkön két csendőr haladt fölfelé. Nyugodtan közeledtem feléjük, majd amikor elértem őket, az egyik megszólított és megkérdezte, hogy nincs-e az ünnepélyen valamilyen budapesti úr. Azt feleltem, hogy néhány perc előtt a teremben beszéltek egy budapesti kiküldöttről, aki valószínűen még most is a teremben tartózkodik. Megköszönték a fölvilágosítást és bementek a terembe. Ezekután úgy véltem, hogy illő lesz, ha eltávozom. Az egyik elvtársam elkísért Tatakert állomásra, amelyet nem őriztek csendőrök. Zavartalanul elutazhattam, bár egész Tatát átkutatták, hogy letartóztassanak.

A bányászok szervezése.

A szociáldemokrata párt vezetősége tisztában volt azzal, hogy a bányászok megszervezése a pártnak rendkívüli erőt kölcsönöz. A háborút megelőzően Magyarországon a 90-es évek végén már 69.000 bányamunkás dolgozott a kőszénbányákban, az ércművekben és a kohókban. Ezek közül majdnem 62.000 férfi, 1660 nő

és 5721 gyermek. A hivatalos statisztikai adatok szerint a bányamunkás átlagos napikeresete 220 fillér volt, amelyért nehéz, gyakran életveszedelemmel járó munkát kellett teljesítenie.

A szervezés munkáját nagyon megnehezítette, hogy a bányászokat gondosan őrizték. A bányatársaságok befolyása a bányatelepeken korlátlan volt. A hatóságok készséggel teljesítették minden kívánságukat és minden óvintézkedést megtettek, hogy a bányatelepekre ne férközhessenek idegen „izgatók”. A hivatalos rendszabályok erejét növelte az is, hogy a bányavállalatok maguk is mindent elkövettek, hogy a bányászok függő helyzetbe kerüljenek. Ők gondoskodtak a bányászok ételmezéséről és a lakásaikból is akármikor kitehettek őket. A legtöbb bányamunkás sohasem látott készpénzt a fizetés alkalmával. Ha levonták az ételmezésre fordított összegeket és a lakbérrészt, akkor a fizetésből nem maradt semmi. A legtöbb bányamunkás állandóan tartozott a vállalatnak.

A nyomorúságos viszonyok gyakran sztrájkba kergették a munkásokat, de ezek a vadsztrájkok a legtöbb esetben elbuktak és még súlyosabbá tették a bányászok helyzetét. Ennek tudható be, hogy a titkársághoz egyre több olyan levél érkezett, amelyben segítséget kérnek, egyre nagyobb csoportok követelték, hogy a szociáldemokrata párt megbízottat küldjön és alakítsa meg a bányamunkások szervezetét.

Jóidég azzal kísérleteztünk, hogy a hatóságok tudtával és beleegyezésével alakuljon meg a bányászok szervezete. Azonban minden erőlködés meddő volt. Egyetlen gyűlésre, egyetlen értekezletre sem tudtunk engedélyt kicsikarni. Nem maradt más hátra, mint hogy a hatóságok megkerülésével igyekezzünk a bányászok közé eljutni, hogy röpiratok szétosztásával bírjuk őket egységes eljárásra.

De a legfontosabb föladat itt is az volt, hogy személyesen ismerjük az embereket és kiválasszuk azokat, akik a szervezés munkáját továbbfolytathatják. Számolni kellett azzal az eshetőséggel, hogy aki a bányavidékre leutazik, azt letartóztatják, de viszont más baj nem történhetik. Amikor a talajt megfelelően előkészítettük, útnak indultam Salgótarjánba, ahol nagyon sok hívünk volt, ahonnan egyre hevesebben követelték, hogy megbízottat küldjünk. A Salgótarján előtti állomáson — azt hiszem, Pálfalván — leszálltam a vonatról és gyalog indultam a városba. Senki sem tudott jövelelemről, még az ottani elvtársak sem. Tudtam néhány címet, de egyelőre nem kerestem föl senkit, hanem ott kóvályogtam a bányatelep környékén. A külsőm nem árulta el, hogy pesti „izgató” leselkedik az áldozatokra, mert a ruhám nem különbözött az ottani munkások öltözetétől. Este sűrű rajokban jöttek ki a bányászok és senki sem akadályozta meg, hogy közéjük vegyüljek. A kérdezősködéseimből csakhamar megtudták, hogy Budapestről jöttem és alig néhány perc múlva már egy nagyobb csoport bányással tárgyaltam a telep egyik sarkában, ahol nem is gyaníthatták, hogy valaki oda beférközhessenek. Az egyik gépész szintén a mi emberünk volt és biztatott bennünket, hogy nyugodtan tárgyalhatunk.

Majdnem négy napot töltöttem Salgótarjánban, ahol éjjel-nappal apró csoportokkal értekezleteket tartottunk. A bányászok a legnagyobb lelkesedéssel csatlakoztak a mozgalomhoz és a szervezet utáni vágy anynyira megerősödött bennük, hogy a bányavállalatot is behódolásra kényszerítették.

Távozásom után néhány hétre kikényszerítették a nyilvános gyűlés engedélyezését. Az első betiltó végzés után nyíltan kijelentették, hogy amennyiben a bányavállalat nem gondoskodik arról, hogy a gyűlést megen-

gedjék, valamennyien sztrájkba lépnek. A konjunktúra kedvező volt és a vállalat tudta, hogy ezúttal sokkal nehezebb harcra lesz kilátása, mert a bányászok olyan egységesen léptek föl, mint azelőtt még soha.

Salgótarjának ünnepnapja volt az a vasárnap, amelyen az első gyűlést megtartottam. Óriási tribünt készítettek, amelyet dúsan földíszítettek fenyőgalyakkal és a gyűlésen több mint 5000 ember hallgatta tomboló lelkesedéssel a saját helyzetüket és a nyomorúságos elnyomatásukat hüen visszatükröző beszédet. A gyűlés után a salgótarjániak mozgalmát többé nem lehetett elnyomni.

Salgótarján után más bányavidékek kerültek sorra. Tokod, Dorog, Sárísáp, Annavölgy. Majdnem két hétig bujkáltam ezen a vidéken. Az ellenőrzés ezekben a kisebb községekben már sokkal szigorúbb volt és nappal mutatkozni sem lehetett. A bányászok rejtegettek maguknál és az értekezleteket késő éjjel tartottuk meg. Sokszor a községtől több óra járásnyi messzeségben, valamely erdő tisztásán vagy az országút mentén, a mezőn. Örökké emlékezetes marad a sárísápi értekező. Zuhogó esőben indultunk útnak késő éjjel, valami húszan egy csoportban, mert a megbeszélés alapján különböző csoportoknak kellett a megjelölt és a községtől mintegy másfél óra járásnyira levő helyen megjelenni. A gyalogjáró síkos és keskeny volt, az éjszaka olyan sötét, hogy alig láttam az előttem haladó bányászt. Amikor így bandukolunk, egyszerre csak eltűnt a talaj a lábam alól és legalább három méternyi estem valamilyen gödörbe. A bányászok észre sem vették, hogy valaki kidúlt a sorból, úgy kellett kiáltoznom, amíg megtudták, bogiba j van és nagy nehézségekkel visszahúztak a járdára. Az értekező kitűnően sikerült s a nevezett községek bányászai minden üldözés ellenére pártunk hűséges harcosai lettek.

A POZSONYI FOGHÁZBAN

Gróf Tisza István 1904-ben a leghallatlanabb módon támadta a szociáldemokrata pártot. Azokat a régen elnyűtt szavakat használta föl a párt ellen, amelyeket más államokban felelős államférfi szegyeit volna alkalmazni és azt hirdette, hogy a munkásvezérek a munkások fillérein élösködnek és állandóan dőzsölnek.

Ezekre a támadásokra feleletül 1904 február hó 14-én a Tattersallban gyűlést tartottunk. Az egyesülési és gyülekezési jog napirenddel egybehívott gyűlésen a pártvezetőség megbízásából én beszéltem és Tisza gazdasági tevékenységével, az Iparbankkal, a román petróleummal és más egyebekkel foglalkoztam. A pártvezetőség az elmondott beszédet gyorsírói jegyzetek alapján kiadta és az egész országban terjesztette.

Az ügyészség, Tisza fölhatalmazása alapján, úgy a beszéd elmondásáért, valamint a röpiratért rágalmazás, izgatás és lázítás büntette miatt port indított. A beszéd elmondásától számított két évre került csak ez az ügy tárgyalás alá. A bizonyító eljárás rengeteg időt vett igénybe és az is elodázta a pör tárgyalását, hogy a budapesti királyi törvényszék ellen elfogultsági kifogást emeltem.

A kúria, úgylátszik, elfogadta érveimet, mert a pozsonyi királyi törvényszéket jelölte ki a pör letárgyalására. Velem egy időben vád alá helyezték Schwarcz Gábor elvtársamat is, aki Tisza István adóssága címén

a *Népszavában* cikket irt és azt vitatta, hogy Tiszának erkölcsi kötelessége kártalanítani a sok ezer kisexisztenciát, akik az Iparbanknál elvesztették pénzüket.

A röpiratért a pozsonyi esküdtbíróóság előtt 1908 április hó 22-én tartották meg a főtárgyalást, az egész város lakosságának óriási érdeklődése mellett. A védelmet dr. Gál Jenő vállalta és ezt a föladatát mesteri módon oldotta meg. Bár a tárgyalást vezető elnök mindent elkövetett, hogy a bizonyítást minél szűkebb területre korlátozza, mégis kierőszakolta, hogy azokat a tanukat is kihallgassák, akik adatokkal bizonyították, hogy Tisza István, mint az Iparbank elnöke, felelős volt azért a gazdálkodásért, amelynek következményeképen az Iparbank majdnem 20 millió koronát vesztett külföldön, holott alapszabályai értelmében tőkéjének csak egy csekély hányadát fektethette a külföldi üzletekbe.

A tárgyalás négy napig tartott és aránylag jó eredménnyel végződött, mert az esküdtszék az izgatás és lázítás vádja alól fölmentett és csupán kétrendbeli nyilvános rágalmazásban talált bűnösnek.

Vádlott-társamat, Schwarcz Gábort, háromrendbeli nyilvános rágalmazásban mondták ki vétkesnek. A bíróság néhánypernyi tanácskozás után háromhavi fogházra és 100—100 korona pénzbüntetésre ítelt, míg Schwarcz Gábort kéthavi fogházzal és 200 korona pénzbüntetéssel sújtotta.

Bár a tárgyalás rendkívül érdekes volt, mégis hosszadalmas volna arról részletesen beszámolni. Volt azonban egy mozzanata, amely érdemes a megemlítésre.

A vád és védelem csatározása után éjjel 12 órakor az elnök megkérdezte, hogy föl akarok-e szólalni! Arra kértem, hogy az előrehaladott időre való tekintettel hallassza el a tárgyalást, mert már mindenki nagyon fáradt és mivel hosszasabban akarok beszélni, a kimerült esküdtek bizonyára türelmetlenül hallgatnák védekezésemet.

A törvényszék ezt a kérelmet elutasította, tehát azonnal beszélnem kellett. Néhány szóval elmondottam az ügy előzményeit s arra utaltam, hogy gróf Tisza István a többi társammal együtt engem is megbocsáthatatlan durvasággal rágalmazott a képviselőházban, mert azt mondta, hogy élősdiék vagyunk s a munkások keserves filléreit eldözsöljük. Felszólítottuk, hogy bizonyítson, de ezt még csak meg sem kísérelte. Ilyen magas közéleti állást betöltő férfiúnak nem szabad könnyelműen vádaskodnia. A támadást a miniszterelnök kezdte és amit én elmondottam róla, azt pontról-pontra tanúk bizonyították ezen a tárgyaláson. Beszédem végén Ibsen „Volksfeind”-jének német fordításából idéztem néhány sort. A teremben gázvilágítás volt és a kezemben lévő Reklámkiadás apró betűit a gázlángok táncoló fényénél csak akadozva olvashattam. Beszédem befejezése után a tárgyalást másnapra halasztották.

A tárgyalás után, amint a villamoson a pályaudvarra akartam kijutni, a törvényszék elnöke megszólított és elmondta, hogy talán nem is tudom, hogy az esküdtek miért mentettek föl az izgatás és a lázítás vádja alól és a törvényszék miért hozott olyan enyhe Ítéletet. Mosolyogva biztosítottam arról, hogy én a háromhónapi fogházat is elég súlyos büntetésnek tartom s ha ők ezt enyhének minősítik, azt csak annak tulajdoníthatom, hogy a tanúk nagyrésze igazolta azokat az állításokat, amiket a beszédemben elmondtam. Egészen őszintén megmondta, hogy a tanúvallomások nem jelentettek semmit. Ellenben az esküdtszékre és a bíróságra is kitűnő hatással volt, hogy németül olyan akadozva és rosszul olvastam, mert ebből azt látták, hogy „jó magyar emberrel” van dolguk, aki az anyanyelvén kívül más nyelven nem tud beszélni. Ilyen módon a rossz világtársnak köszönhettem, hogy nem kaptam súlyosabb

büntetést, mert 1908-ban már kifogástalanul beszéltem németül.

Néhány nap múlva, május hó 21-én, a pozsonyi királyi törvényszék előtt a beszéd elmondásáért kellett felelni. Az esküdtszéki tárgyaláson szerzett kedvező vélemény, úgylátszik, a törvényszék ítéletét is befolyásolta, mert az izgatás vádjá alól fölmentettek és a rágalmazás vétségét is enyhébben ítélték meg, mint az esküdtbíróság. Összesen egyhavi fogházra ítélték.

A pozsonyi fogház az ország egyik legrégebb, ósdi, rozoga épülete. Azelőtt valamely szerzetesrend tulajdona volt s ennek a célnak talán kitűnően megfelelt. Fogháznak azonban teljesen alkalmatlan volt, mert a modern egészségügy egyetlen vívmányát sem lehetett alkalmazni. Valószínű, hogy amikor fogházzá átalakították, még az a nézet irányította a börtönügy vezetőit, hogy a fogházat olyan kellemetlenné kell tenni a rabok részére, amennyire ez csak lehetséges. Sötét, barátságtalan folyosói és apró zárkái riasztó hatást váltottak ki. A zárkák ablakai mintegy két és fél méter magasságban voltak elhelyezve. Voltaképen nem is lehet ablaknak nevezni azokat a kis lyukakat, amelyek alig engedtek levegőt és világosságot a zárkákba. A bajokat még fokozta, hogy minden ablakot sűrű faráccsal láttak el.

A fogház fölügyelő nagyszerű ember volt, aki mindent megtett a foglyok érdekében, de fölöttesi hatásainak közönyössége miatt nem tudott semmiféle eredményt elérni. A zárkákban télen már délután 3 órakor egyiptomi sötétség uralkodott s a foglyok sokat szenvedtek a hidegtől és a kibírhatatlan bűztől. A beteglétszám ennek következtében állandóan nagy volt s azok a szerencsétlenek, akik hosszabb időt töltöttek ebben az állami mintaintézményben, olyan bajokat szereztek, amelyekről sohasem tudtak szabadulni.

Amikor a fogházban jelentkeztem és szabályszerűen bevezettek a törzskönyvbe, a fogházfőlügyelő megkérdezte, hogy akarok-e a pénzből vacsorát hozatni. Még nem voltam bent a létszámban, tehát a fogházi kosztra nem tarthattam igényt. A foglyok a szabályok szerint nem hozathattak kívülről ennivalót, a fogházfőlügyelő ajánlata tehát kedvezményszámba ment. Természetesen örömmel fogadtam az ajánlatot s arra kértem a fogházfőlügyelőt, hogy hozasson a vendéglőből sertéskarajt és két deci bort. A bor említésére a törvény öre meghökken, de aztán kijelentette, hogy kivételesen még a bor behozatalához is hozzájárul. Az első nap tehát jól indult, mert a vendéglőből hoztak pompás vacsorát.

Időközben budapesti elvtársaim haditanácsot tartottak, hogy milyen módon lehetne kieszközölni, hogy ne a rabkoszton éljek, hanem megfelelő ellátást kapjak. Több ügyvéd bevonásával kisütötték, hogy a pozsonyi rabbi segítségét kell igénybevenni. Baron elvtársam Pozsonyba utazott és megkérte a rabbit, hogy eszközölje ki az ügyészségnél, hogy rabellátás helyett kóser kosztot ehessen: „mert én szigorúan alkalmazkodni akarok a vallás parancsaihoz”. Megkérte a rabbit, hogy a zsidó hitközség vállalja az étellemezést, természetesen azzal, hogy a párt a kiadásokat megtéríti. A rabbi nagyon megörült, hogy ilyen vallásos szocialistáról gondoskodhatik és már másnap kieszközölte, hogy a fogházi ellátás helyett rokonszenves libákkal és más rituális eledelekkel táplálkozhassam.

A fogházfőlügyelő rendszerint délelőtt 9 órakor átment az ügyészséghez, hogy jelentést tegyen a fogházban történekről. úgy tizenegy óra tájban rapportra hívtak a fogházfőlügyelőhöz, aki komolyan kijelentette, hogy az ügyészség engedélyt adott a kóser ellátásra s ezentúl kívülről kapok étellemezést. Később, amidőn a fogházfőlügyelővel összebarátkoztam és az összes dol-

gait a saját irodájában én intéztem el, nevetve elmesélte, hogy amikor az ügyész bejelentette neki a rabbi látogatását és a kóser kosztot, alig tudta a komolyságát megőrizni, mert eszébe jutott a sertéskaraj. Nem akarta azonban a dolgot elrontani, tehát hallgott az első vacsoráról.

Egyebekben a büntetés kétharmadrészének eltöltése után, amikor a fogházzabályok értelmében minden rab a saját költségén élelmezheti magát, a hitközség is kiábrándult belőlem. Alig vártam azt a pillanatot, amikor bucsut mondhatok a hitközségi élelmezésnek. Halálosan meguntam a libákat és minden szárnyas rokonait és ünnepnap volt, amidőn az első sertéskaraj újból megjelent a láthatáron.

A pozsonyi fogházban egymás hegyin-hátán voltak a foglyok. Olyan zárkákban, amelyek még egy ember befogadására is alkalmatlanok, néha hárman-négyen heverték összezsúfolva. A fogháznak külön női és férfiosztálya volt és a nők talán még többet szenvedtek, mint a férfiak. Gyöngébb szervezetük jobban megérezte az egészségügy hiányait.

Vigasztaló volt, hogy az egész épületben nem volt poloska, viszont állandóan élet-halálharcot kellett folytatni a bolhák milliárdjaival. A szalmazsákokat minden két-három esztendőben cserélték ki, amikor már a szalma valósággal porrá változott. Az apró vérszopók mindenhová elkísérték az embert és aki védekezni akart, annak egész Zacherlin-hegyeket kellett vásárolnia.

Másfél hónapig magánzárkában voltam, ami azért valósággal elviselhetetlen, mert a sötét zárkában csak néhány órát lehetett olvasni. A nap többi részét olyan módon töltöttem el, mint az állatkertben a jegesmedve. Föl és alá mászkáltam s még annak is megörültem, ha kívülről valami beszélgetést hallottam. Amikor a második hónap közepén egy fiatal suhancot adtak a zár-

kámba, aki hétrendbeli betöréses lopásért volt vizsgálati fogságban, üdülésszámba ment, ha este 6 órakor, amikor a munkáját befejezte, elbeszélgettem vele.

Többször jelentkeztem munkára, de úgylátszik az ügyészség ragaszkodott ahhoz, hogy hosszabb időt töltsék magánzárkában. Annak köszönhettem a magánzárkából való szabadulásomat, hogy a fogházirodában sok volt a munka s engem is bedirigáltak másolásra. Vegytintával másoltuk az ügyészségi iratokat. Bár ez nem nevezhető kellemes szórakozásnak, mégis mindenki örömmel vállalta, mert egy kertre nyíló világos szobában volt az iroda. A másolóiroda az úgynevezett nagy iroda volt, míg a fogház főlügyelő kis irodájában szintén valamelyik fogoly dolgozott. Időközben ez az állás megüresedett, mert a fogház főlügyelő mellett dolgozó fogolynak letelt a büntetése. Minthogy a munka nagyon felszaporodott és már előzően többször kisegíttem a kis irodában, tehát a távozóknak én lettem az utóda.

Reggel 6-tól este 10-ig kellett rabszolgai munkát végezni, mert elődöm mindent elhanyagolt s órákat töltöttem azzal, hogy rendbehozzam a fogház könyveit és számadásait. Annyi dolgom volt, hogy az idő valósággal röpült, mert még gondolkodni sem értem rá.

Összesen négy hónapot kellett volna leülnöm, illetően arra is számíhattam, hogy összbüntetést mérnek ki s elvesznek néhány napot a büntetésemből. Szépen kirajzoltam egy papírlapra annyi kockát, amennyi napot a fogházban el kellett töltenem és minden eltöltött napot a kocka betussolásával jeleztem.

Egyre több lett a sötét kocka s már csak négy fehér kockám maradt, amikor a fogházfőlügyelő — aki mindig arról beszélt tréfásan, hogy milyen jó volna, ha hosszabb ideig maradnék a fogházban, mert kitűnő munkaerő vagyok — a szokásos rapportról visszatérve, egész derűsen a következőket mondta:

— Pajtikám, tudja, hogy a kúria izgatásért is elítélte s ezért hat újabb hónapot kapott?

Azt hittem tréfálokzik, mert képtelenségnek látszott, hogy két fölmentő Ítélet után elítélhessenek. Amikor a fogházfölglyelő látta, hogy tréfának tartom kijelentését, odanyújtotta a „Budapesti Hírlap”-ot, amely rövid hirben tudatta, hogy a kúria izgatás vétsége miatt hat-hónapi fogházzal büntetett.

Szó nélkül kifordultam az irodából és határtalan kétségbeeséssel fogadtam ezt a rettenetes ítéletet. A pozsonyi esküdtbíróság jogerősen fölmentett a sajtó útján elkövetett izgatás vádja alól, a pozsonyi királyi törvényszék és a tábla szintén fölmentett s eme három egybehangzó fölmentés után a kúria hat hónappal torolta meg, hogy a reakció legfőbb védelmezőit meg mertem támadni.

Ha a tárgyalás alkalmával sokkal súlyosabb büntetést mérnek rám, akkor nyugodtan fogadtam volna az Ítéletet, mert valamennyien tudtuk, hogy a munkásmozgalomban való részvétel a legtöbb esetben együtt jár a fogházzal. De közvetlenül a szabadulás előtt, amidőn kizártnak látszott, hogy a büntetést megváltoztassák, valóságos katasztrófa volt ez az ítélet és napokig eltartott, amíg valahogyan magamhoz tértem és bele-törődtem a megváltoztathatatlanba.

A pozsonyi törvényszék emberséges bírái sem lelkesedtek túlságosan a kúria ítéletén, mert a rendelkezésre álló négy nap alatt hihetetlen gyorsasággal ülést tartottak, hogy összbüntetést szabjanak ki rám. összesen tíz-hónapi fogházbüntetésre voltam ítélve és ebből teljes három hónapot elvettek, összbüntetésül héthónapi fogházat szabtak ki és a királyi ügyész belenyugodott az ítéletbe, holott teljesen szokatlan volt, hogy ilyen hosszú időt elengedjenek.

Jellemzi a helyzetet az is, hogy a kúria ítélete után az ügyész személyesen átjött a fogházba, behivatott az irodába és kijelentette, hogy minden könnyítést megad. Ha panaszom vagy valamilyen kívánságom van, forduljak az ügyészséghez s már előre is biztosít arról, hogy minden emberileg lehetőleg elkövet, hogy a fogházban jól érezzem magam. Az ügyész szavaiból megértettem azt is, hogy Pozsonyban a bírák között nagy meglepetést keltett a kúria ítélete.

Újból meg kellett tehát rajzolnom a kockákat és újra megkezdődött a mindennapi egyhangú robot. A fogságot nagyon enyhítette, hogy a fogház fülügyelő és az ügyészség is valóban mindent megtettek, hogy a lehetőséghez mérten jól érezzem magam. A szabályok szerint látogatókat csak havonta egyszer lehetett fogadni, de hozzám mindennap beengedték barátaimat és gyakran előfordult, hogy egyetlen nap kétszer-háromszor kaptam látogatót. Bécsből, Budapestről, az ország minden nagyobb városából rengeteg sokan jöttek, sőt egy alkalommal több osztrák szocialista képviselő látogatott meg, akik valamilyen értekezleten vettek részt Pozsonyban.

Megható és felejthetetlen esemény volt, amikor május elsején egy nagy dobozban, vattába csomagolva, vagy 300 darab vörös szegfűt kaptam. A munkásnők szervezetének vezetősége küldte ezt a drága megemlékezést. Akkor még a piros virágot nem bántották és még azt sem akadályozták meg, hogy a fogház összes rabjait felvirágozzam. Május elsején tehát a pozsonyi fogház összes férfi- és női rabjai, sőt a fogház őrei is piros szegfűvei jártak. A fogházfülügyelő maga is föltüzte az ajándékvirágot és eszébe sem jutott, hogy izgatásért felelősségre vonhatják.

Pedig a fogház fülügyelő nagyon haragudott a szocialistákra. Valószínűen azért, mert Kalmár Henrik, aki

velem együtt ült a fogházban, de a büntetését előbb kezdte meg, nagyon sokat kellemetlenkedett és rengeteg munkát adott a fogházfőlügyelőnek. Úgylátszik a bevonulásom napján is valami baja lehetett Kalmárral, mert amidőn a folyosón álltam és a törzskönyvből megtudta, hogy hírlapíró vagyok, odafordult hozzám és szemrehányó hangon mondta: „Miért jött ebbe a nyomorúságos fogházba, ahol csupa tolvaj, betörő és szocialista van!”

A fogházban az élelmezés csapnivalóan komisz volt. Azok a foglyok, akik már máshol is ültek, elkeseredetten panaszolták, hogy mindenütt több és jobb élelmet kaptak. Az irodában a rapport alkalmával minden nap akadt néhány olyan fogoly, aki az élelmezést kifogásolta és az éhezők gyakran nagy botrányokat rendeztek a jobb élelmezésért.

Amikor a fogház főlügyelő mellé kerültem, szabadon járkálhattam a fogház épületében. Eljutottam a konyhába is és végtelen undorral néztem, hogy világos nappal az úgynevezett rusznik tízezrei nyüzsögnek a földön és a falakon. Délben, amikor a leves elkészült, kanálszámra halászták ki belőle ezeket az undorító rovarokat.

Később arra is rájöttem, hogy a foglyok miért kapnak az előírt mennyiségnél is kevesebbet. A konyhában eleget főztek, de a foglyok közül kikerült szakácsok — akik saját maguk eleget ehetek — a fogházőröknek minél nagyobb „maradvánnyal” akartak kedveskedni. Majdnem minden fogházőr disznót hizlalt és esténként nagy sajtárokban hordták a foglyoktól elvont ételmardékot. Levest, kenyeret, főzeléket vittek a disznóknak és az éhező foglyok panaszai fölött napirendre tértek.

Tapasztalataimat közöltem a fogházfőlügyelővel, aki nem tudott ezekről a dolgokról. Azonnal vizsgálatot rendelt el és amikor minden állításom beigazolódott,

megbizott a konyha ellenőrzésével. A foglyok már másnap örömmel üdvözölték az új rendszert. Nagyobb darab kenyeret, több levest és főzeléket kaptak. Minden nap végigjártam az összes folyosókat, megkérdeztem, ki éhes és magam hordtam fel a konyhából a kenyereket azoknak, akiknek a kiadott mennyiség nem volt elegendő.

A fogházőrök, a vezető őrmester kivételével, sokáig halálos ellenségüknek tekintettek, de később megbékültek, sőt megszerettek. Az első időkben azonban többen kellemetlenkedni akartak, a fogházfőlügyelő azonban leintette őket. Amikor így a legnagyobb bajok megszűntek, a ruszniknak is hadat üzentem. A saját pénzeimen nagytömegű zöld mérget hoztattam és két hét alatt teljesen kiirtottuk ezeket az ocsmány rovarokat.

A fogház főlügyelő kis irodájában a rendes fogházi munkák mellett rengeteg dolgot adott a foglyok vásárlásainak elkönyvelése. Akiknek pénzük volt, azok hetenkint egyszer kívülről hozathattak ennivalót. A menü nem volt túlságosan változatos, mert a foglyok legnagyobb része kenyeret, kis töpörtyűt, nagy töpörtyűt, kis lekvárt vagy nagy lekvárt, kis szalonnát vagy nagy szalonnát hozatott. A fogházfőlügyelő tanácsára a mellettem lévő fogolytársamnak hetenként egy adag nagy töpörtyűt és kis szalonnát hoztattam, amiért szívesen elvállalta, hogy a zárkát kitakarítja. A párt ezekben az időkben már több segílyt tudott adni, tehát sohasem jöttem zavarba. Csak az első másfél hónapban szenvedtem sokat attól, hogy nem volt füstölnivalóm. A fogházban majdnem mindenki cigarettázott, holott én csak a legerősebb szivart, a virzsiniát szerettem. A látogatóim már az első hetekben is kísérletet tettek, hogy kedvelt szivarommal ellássanak, de akkor még nem mertem elfogadni. Később, amikor a fogházfőlügyelő irodájában voltam, aka-

dálytalanul továbbíthatták a fogházba a szivarokat. Volt olyan idő, hogy 300 szivar várt az elmúlásra.

Nagyon kedves jelenet volt, amikor az egyik igen tekintélyes állásban lévő polgári látogatóm látható idegességgel figyelte, hogy a mellettünk álló szuronyos fogházőr mikor fordul el. Folyton azt kérdezte, hogy nem beszélhetnénk-e négyszemközt, mert nagyon fontos mondanivalója volna és állandóan a belső zsebére mutatott. A fogházőrt akarta arra biztatni, hogy távozzék néhány pillanatra. Örünk azonban, bár nagyon jó emberem volt, rendületlen szilárdsággal kitartott mellettünk. Barátom végre nehéz szívvel távozni készült, de még a lépcsőről is visszafordult és most már a nyitott kabátzsebét láttatta, amelyből 25 darabból álló virzsiniás-csomag kandikált ki. A fogházőr ott állt mellettem, elképzelhető tehát a látogató meglepetése, amikor a legnagyobb fölháborodással azt kérdeztem tőle, hogy remélhetőleg nem akarja a szivarokat visszavinni Budapestre. Ha nekem hozta a virzsiniákat, akkor csak szépen adja ide. A fogházőr előtt átvettem a csomagot és most már a látogatóm lett dühös, mert elmesélte, hogy a látogatás egész ideje alatt azon izgult, hogy milyen módon csempéssze hozzám a szivarokat.

A fogházban való tartózkodás idejét nagyon megkönnyítette az a sok kedves megemlékezés, amellyel kívülről elhalmoztak. A levelek és a levelezőlapok százait kaptam. A látogatóim annyi ételmi szercsomagot hoztak magukkal, hogy a velem együtt dolgozó foglyokat is élelmezhettem. Ott a fogházban tudtam meg, hogy Budapest lakosságát Blériot repülése milyen izgalomba hozta. Erről az eseményről több mint száz levelezőlapon értesítettek és elvtársaim a legnagyobb elragadtatás hangján írtak erről a „nagyyszerű csodáról”. A sok kedves megemlékezés közül külön érdemes a megemlézésre drága, felejthetetlen barátomnak, az orvul meggyilkolt

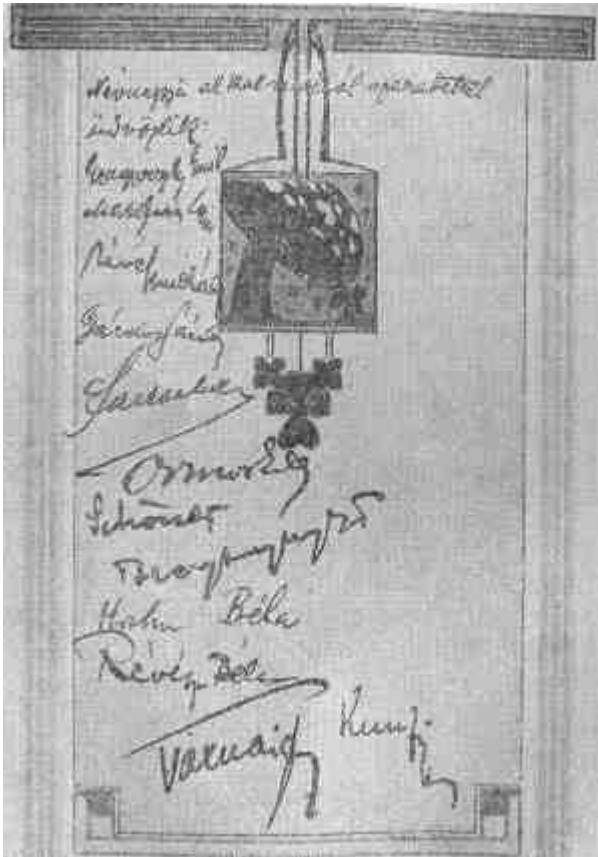

Somogyi Béla Svájc-ból küldött levelezőlapja.

Ady Endre és Révész Béla, akikkel már a fogházba való bevonulásom előtt sok kedves estét töltöttem, valószínűen vidám, nótás jókedvükben gondoltak ezzel a levelezőlappal a pozsonyi rabra.

Somogyi Bélának, Ady Endre és Révész Bélának, továbbá a Népszava akkori szerkesztőségének levelezőlapjai. A levelezőlapokon látható ceruzával irt betű azt jelenti, hogy a fozháfölügyelő megengedte a kézbesítést.

A szerkesztőség levelezőlapját már azért is leközlöm, hogy két korán elhunyt kedves elvtársunkat, Bresztovszky Ernőt és Gárdos Sándort, továbbá az emigrációban élő Farkas Antalt és Kunfi Zsigmondot emlékezetbe idézzem.

Még a fogházban való tartózkodásom idején nyert beteljesülést az a régi ábrándunk, hogy a saját házunkban helyezzük el a párt intézményeit. Megkezdték a ház építését és én állandó izgalomban lestem, hogy az építkezés zavar nélkül halad-e. A kint lévő elvtársak és különösen Garami — akinek a pártház fölépítése körül a legnagyobb érdemei vannak — állandóan informáltak az építkezés dolgairól. Elküldték a tervrajzokat és megjelölték, hogy melyik lesz az én szobám, azzal a megjegyzéssel, hogy amennyiben kifogásom van ellene, bármelyik más szobában elhelyezkedhetem. A pártház 1909 október 31-én teljesen elkészült és amikor november hó 14-én kiszabadultam, a legnagyobb meghatottsággal jártam körül a mi épületünket, amelyet varázslatos gyorsasággal építettek azalatt, amíg a fogházban voltam.

November hó 14-én, egy hideg őszi napon, reggel hat órakor végre megnyíltak a pozsonyi fogház kapui. Akik még nem voltak hosszabb ideig lezárva, azok el sem tudják képzelni, hogy mit jelent, ha valaki teljes héthónapi fogság után, amelyet egy lehetetlenül komor épület falai között töltött el, a szabad levegőre jut. Dobogó szívvel, lázas izgalommal töltöttem az utolsó éjszakát és amikor kiléptem a fogház falai közül, könny szökött a szemembe, mert baráti öleléssel és égő virzsiniával vártak rám.

A budapesti elvtársak közül ugyanis négy kedves, jó barátom: Pelczéder Ágoston, Horovitz Gábor, Böhm Vilmos és dr. Landler Jenő előtte való napon Pozsonyba utaztak és már reggel öt órakor odaálltak a fogházajtó elé, hogy elsőként gyanánt üdvözljenek. Valami kedveskedéssel akartak fogadni, tehát elhatározták, hogy amint kilépek, az égő virzsiniát adják át, Elmondták, hogy több mint egy negyedóra hosszat gyújtogatták a gyufákat, hogy az alkalmas pillanatban a szivar rendben legyen.

A szabadulás után az asztalosok szervezete és a pártvezetőség a nyomdászok házában kedélyes vacsorát rendeztek, amelyről azért is érdemes megemlékezni, mert az ünnepélyen jelen volt Bacovszki, az orosz szovjet volt párisi nagykövete, akiről mostanában a lapok olyan sokat írtak, szintén üdvözlő beszédet mondott. A virzsinia ezen az ünnepélyen is szerepelt, mert 100 drb szegfűt 100 virzsiniahoz kötöttek és ezzel a bokkrétával kedveskedtek.

T Ö M E G M O Z G A L M A K

Az üldözések küzdelmei tüzeiben a munkásmozgalom rendkívüli módon megerősödött. Az ipari munkások gazdasági szervezetei és a földművelők hatalmasan megerősödtek. Csak néhány adatot kell közölni, annak szemléltető módon való bizonyítására, hogy a 900-as évek elején milyen hatalmas lendülettel tört előre a munkásmozgalom :

„1902-ben az ipari munkásoknak csak 2.39 százaléka volt szervezett, 1904-ben már 12.72 százaléka, 1905-ben 15.07 százaléka. Négy esztendő alatt a szaporodás 600 százalékot tett ki! És a koalíciós, már annyira fenyegető és támadó korszak első évében ismét 71.173-ról 153.332-re emelkedett a szervezett munkások száma, ami 115 százalékos szaporodásnak felel meg. De a jellemző számok most következnek. 1905-től 1908 végéig 1737 sztrájk és 320 kizárás volt; a mozgalmakban résztvett 182.932 munkás; sztrájkok folytán 1905-től 1909-ig 201.828 munkás nyert munkabéremelést és 122.453 munkás munkaideje naponként átlag ötnegyed-órával rövidebb lett.*

Eddig sohasem tapasztalt arányokkal dolgozik a vidéki szakmai mozgalom is. Ez az országos szövetségek megalakulásával és terjedésével vele járt. Nagy sztrájk-

* A munkásmozgalom megerősödésére vonatkozó adatokat szövszerint Révész Mihály: „A magyarországi munkásmozgalom története” című munkájából idézem.

kok vannak a vidéken. A vasúti munkások szövetsége is megalakult, ennek brutális módon való feloszlataiság nagy vidéki csoportjai voltak és szabadszervezeti alapon vannak még most is. A vidéki szakmai mozgalom fejlődését mutatja az, hogy 1907 elején 25 országos szövetség működött, 1625 szakcsoporttal.

A földmunkások szövetsége 1906 január elején alakult meg és egynéhány hónap leforgása alatt 300 szakcsoportja, 20.000-nél több tagja lett; 1907. év végéig 597 csoportot tudtak alakítani és 1907 június havában a beiratkozott tagok száma 72.000-re emelkedett, a jogos tagoké meg 32.000-re.

Magától értetődő, hogy a megerősödött munkásmozgalom a szervezett tömegek erejét most már arra akarta felhasználni, hogy az ország politikai életében súlyt jelentsen és egyre viharosabb erővel követelte az általános egyenlő és titkos választójogot. A magyar parlamentben egymást követték a kisebb-nagyobb botrányok. Bánffy bukása után Széll Kálmán csak rövid ideig maradhatott, mert ismét kiújultak a nemzeti követelésekért való küzdelmek. Széll 1903 június havában lemondott és gróf Tisza István, akit a király miniszterelnöknek designált, nem tudott kabinetet alakítani. Gróf Khuen-Héderváry következett, akit az ellenzék obstrukcióval akart megbuktatni. A parlamentben Papp Zoltán 5000 forintot tett le a Ház asztalára azzal a kijelentéssel, hogy ezt a pénzt azért bocsátották rendelkezésére, hogy ne obstruáljon. A parlamenti vizsgálóbizottság kiderítette, hogy a megvesztegetésre szánt összeg gróf Szapáry Lászlótól ered.

A szociáldemokrata párt, amely a legkíméletlenebbül támadta a Khuen-kormányt, azért is kellemetlen ellenség volt, mert az ellenzék az obstrukció folytatására kényszerítette. A parlamentben 5000 forinttal kísérleteztek, hogy az obstrukciót leszereljék, a szociál-

demokrata párt megnyerésére sokkal nagyobb összeget akartak fordítani. Egy szép napon gróf Szapáry Pál megbízásából megjelent valaki a titkárságban és megkérdezte, hogy a párt vezetősége nem volna-e hajlandó két megbízottat kiküldeni, akikkel fontos tárgyalni valója volna.

Nem tudtuk, hogy milyen ügyről lehet szó, de a pártvezetőséget mégis érdekelte a dolog, elhatározta tehát, hogy Garamit meg engem kiküldenek a gróf úrhoz. Gróf Szapáry Pál szép utcai palotájában volt a nevezetes találkozás. A beszélgetés azzal kezdődött, hogy Szapáry Pál a politikai helyzetről tartott előadást és azután megkérdezte, hogy mit szólna a szociáldemokrata párt ahhoz, ha a kormány a szegény emberek segítésére minden 2 forinton alul lévő zálogtárgyat kiváltana és átadná őket tulajdonosaiknak. Á nemes gróf azt remélte, hogy e nagyszerű cselekedet fölött való elismerésünkben menten elájulunk és azzal háláljuk meg a kormány áldozatkészségét, hogy azonnal beszüntetünk minden harcot.

A lehető legnagyobb ridegséggel megmagyaráztuk neki, hogy a kormány ilyenfajta cselekedetének nincsen semmi jelentősége, mert a kiváltott zálogtárgyak néhány nap múlva újból a zálogházba vándorolnának. Felvilágosítottuk arról is, hogy a szociáldemokrata párt milyen politikai és szociálpolitikai követelésekért harcol és a kormány támogatásáról csak akkor lehet szó, ha ezeket a követeléseket a kormány megvalósítja.

Gróf Szapáry tudomásul vette kijelentéseinket és arra kért bennünket, hogy az ügyet ne tekintsük befejezettnek. Ő még tárgyalni akar néhány úrral, akiknek beszámol a tanácskozásunkról, mert nagyon szeretné, ha az ország érdekében valamilyen megoldást találnánk.

Néhány nap múlva újra értesítést kaptunk, hogy a Belvárosban lévő Csalányi-féle vendéglőben várjuk este

8 órakor. Újból elmentünk és mivel a gróf késett, a vendéglőben vacsoráztunk. Tudtuk előre, hogy a vacsorát majd gróf Szapáry Pál akarja kifizetni, tehát megegyeztünk Garamival, hogy a legolcsóbb ételt rendeljük és egy pohár sört iszunk hozzá. úgy is történt, amint előre sejtettük. A tárgyalásnak nem volt semmi komolyabb eredménye. Amikor fizetésre került a sor, a gróf úr egy előkelő mozdulattal kijelentette: „Kérem, majd én fizetek.” De erre nem került a sor, mert azt válaszoltuk, hogy egy pörköltet és egy pohár sört magunk is ki tudunk fizetni, nem érdemes, hogy ő költekezzék.

A Khuen-Héderváry-kormány az ellenzék és a szervezett munkásság folytonos támadásaival szemben tehetetlen volt. Helyzetét megnehezítette az úgynevezett chlopy-i hadiparancs, amelyben a király azt adta tudtul az országnak, hogy a legfőbb hadurat megillető jogokról sohasem mond le, ami azt jelentette, hogy a nemzeti vívmányok dolgában az ellenzék nem remélhet semmiféle eredményt. A kormány helyzete egyre tarthatatlanabbá vált. Az ellenzék a katonai követelések jelszavával olyan közvéleményt teremtett, amely lehetetlenné tette a rendes parlamenti munkát. Gróf Khuen lemondott és helyét gróf Tisza István foglalta el.

Az új kormány elsősorban az obstrukciót akarta letörni és bejelentette a házszabályok szigorítását. Az ellenzék bizonyos formák között meg is szavazta volna a házszabályrevíziót és ha Tisza nem türelmetlen, akkor békésen is megegyezhetett volna a különböző parlamenti csoportokkal. A hírhedt ugrai levél azonban, amelyben a miniszterelnök a házszabály szigorítását bejelentette, még fokozta az ellentéteket. A Tisza-kormány teljesen elvesztette a választók bizalmát, mert a vasutasztrájk erőszakos letörése a választók nagy tömegeit kergette az ellenzék táborába. A házszabályok szigorításának kérdésével egyidőben elementáris erővel nyo-

mult előre a választójog kérdése is. Bár az ellenzék vezeterei húzódoztak a választójog kiterjesztésétől, a szociáldemokrata mozgalom ereje mégis arra kényszerítette őket, hogy állást foglaljanak és a választójog mellé álljanak. Tisza István azonban makacsul ellenezte a választójog reformját és 1904 november hó 18-án a házszabályok felrúgásával, Perczel Dezső elnök tevékeny közreműködésével, megszavaztatta a házszabályok szigorítását.

A parlamentben lejátszódott események hatása alatt létesült az ellenzéki pártok koalíciója. Megalakult az úgynevezett vezérlőbizottság, amely Tisza Istvánnal szemben egységes eljárásra hívta fel az ország népét. A koalíció megalakulása után rövid ideig azt a látszatot tudta kelteni, hogy komolyan óhajtja a választójog kiterjesztését, de rövidesen kiderült, hogy a választójog jelszavával csak meg akarta tévesztetni a harcoló munkásokat.

Tisza a parlamenti őrséggel, az úgynevezett darabontokkal akarta biztosítani az ülések rendjét. Az ellenzék azonban már a parlamenti őrség bemutatkozásának első napján kiverte a teremből a darabontokat és szétrombolta az ülésterem berendezését. A képviselőházat feloszlatták és az 1905. évi januári választások az ellenzéknek adtak többséget.

A koalíció megalakulásával a magyar történelem új fejezete kezdődött. A szociáldemokrata párt már az előző években is nagy erővel befolyásolta a politikai küzdelmek irányát, de az igazi tömegmozgalmak kora, százezernyi munkás megjelenése fegyelmezett sorokban a főváros utcáin, csak a koalíció elvtelen árulásának következménye gyanánt jelentkezett.

Olyan idők következtek, amelyeknek igazi tükörképét nem lehet hüén megmutatni. Tízezrek, százezrek öntudatos áldozatkészséggel indultak rohamra az elavult

választójog ellen, hogy végre bejuthassanak az alkotmány sáncai közé. Mindenki tudta, hogy a rendőrség a legdurvább módon támad a tüntető munkásokra, de azért egyre többen jelentek meg az utcán, hogy életük veszedelmeztetésével is tanúságot tegyenek arról, hogy a kiadott jelszó: „Nem lesz addig nyugalom Magyarországon, amíg az általános választójogot törvénybe nem iktatják”, nem üres fenyegetés. Maguk a tömegek hajtják és zaklatják a pártvezetőséget, hogy általános munkaszünettel, tüntetésekkel, nagy fölvonulásokkal kényszerítsék a kormányt gyors cselekvésre. Fölköszölnék a munkabérüket, óriási összegeket gyűjtenek a tüntetések áldozatainak. A titkárságot állandóan százan és százan ostromolják újabb és újabb röpiratokért és minden ellenszolgáltatás nélkül sokszor egész éjjeleket azzal töltenek, hogy a várost teleragasszák a párt plakátjaival. Kora reggel már ott állanak a nagyobb üzemek és gyakran kapui előtt, hogy a munkába sietők között kioszthassák a párt röpiratait.

Tisza bukása után több kísérlet történt arra, hogy olyan kormányt alakítsanak, amely a közjogi kérdéseket olyan program alapján oldja meg, amelyhez a király is hozzájárul. Ezek a kísérletek azonban meghiúsultak, míg végül 1905 június havában a király báró Fejérváry Gézát nevezte ki miniszterelnöknek.

Az új kormány szemben állt a koalícióval és nem tudott többséget szerezni. Megkezdődött a „nemzeti ellentállás”, amelyben az úgynevezett egész hivatalos Magyarország résztvett. A megyék és a városok a kormány ellen fordultak s a koalíció ellenállhatatlan erejű lett volna, ha programjába őszintén és becsületesen fölveszi az általános választójog követelését is.

A szociáldemokrata párt vezetősége fölismerete, hogy ezekben az izgalmas időkben a meddő közjogi harcok helyett az általános választójog ügyét kell előtérbe

nyomni, mert a tömegek igazi képviselőinek megjelenése megváltoztatja a képviselőház arcát. Az általános választójog alapján megválasztott képviselők nem zárkozhatnak el a tömegek kívánságai előtt, tehát gazdasági és szociálpolitikai kérdéseket kell tárgyalniok.

A pártvezetőség mindent megtett, hogy a koalícióval megegyezésre juthasson. Ha a legcsekélyebb Jelét látta volna annak, hogy a koalíció vezetőemberei őszintén óhajtják a választójogot, ha biztosítékot nyújtanak arra, hogy kormányrajutásuk esetén megvalósítják a munkások csatlakozásának ezt az elengedhetetlen feltételét, akkor a szociáldemokrata párt a koalícióval együtt küzdött volna a Fejérváry-kormány ellen.

A megegyezés azonban nem sikerült! Nem volt más választás: az egész vonalon a legélesebb harcot kellett folytatni a koalícióval szemben. A mindenfelől szorongatott kormány belügyminisztere, Kristóffy József, fölismerte, hogy milyen nagy erőt jelent a szervezett munkások támogatása, hogy a meddő közjogi harcokban, „elsorvadó ország fejlődésére milyen óriási hatással lesz, ha a választójog kérdését napirendre tűzik, ha a jogokhoz juttatott milliók eleven erejét használják fel a kicsiny klikkek marakodásával szemben.

Kristóffy a „Magyarország kálváriája. Az összeomlás útja” című hatalmas munkájában számol be arról, hogy mi vezette a választójog gondolatának fölvetésére. Érdekes ebből a könyvből némely részletet közölni, mert bizonyítékul szolgál arra, hogy egy, a szociáldemokrata párttól teljesen távol álló politikus az általános választójog szükségessége mellett ugyanazokat az érveket sorakoztatja föl, mint amelyekkel a szociáldemokrata párt a választójog megvalósítását követelte. A koalíció azzal vádolta a Fejérváry-kormányt és főképen Kristóffyt, hogy az osztrák császár parancsára, a „kamarilla” kívánságára akarja bevezetni az általános

választójogot, hogy a választójog segítségével akarja kiszolgáltatni az országot Ausztriának. A koalíció eme jelszavai nem gyakoroltak hatást a tömegekre. A röpiratok százezreivel világosítottuk fel a tömegeket, hogy a választójog az osztályuralom megdöntésének hatalmas eszköze, hogy a választójogot ellenző maroknyi csoport kiváltságainak megtartása végett helyezkedik szembe az egész ország népével. Kristóffy a következőket írja a választójog gondolatáról:

„Több mint húsz éve már, hogy az általános választójog körül a küzdelem folyik. Lezajlottak a nagy nemzeti katasztrófák felettünk s midőn e sorokat írom (1927), az általános választójog kérdése még ma sincs végleg megoldva hazánkban. Ennek a küzdelemnek átalakító és messze kiható politikai hatásait a későbbi történetíró lesz hivatva megörökíteni. Mi, akik ebben résztvettünk s a harc pora még jóformán ruháinkon ül, nem lehetünk illetékes bírái a megtörtént dolgoknak. Legföljebb elmondhatunk vagy megvilágíthatunk egyes részleteket és tényeket, melyeket aztán későbbi idők történetírója lesz hivatva a higgadt bírálat szemüvegén keresztül földolgozni s az egész küzdelmes korszak történetébe illeszteni. Az alábbi soroknak, melyek arról fognak szólni, miképen jutottam az 1905. évi nehéz időkben az általános választójog mentő gondolatára, sem kívánok egyéb jelentőséget tulajdonítani.

Elmondom a dolgot úgy, amint történt. Az egészben inkább az a körülmény érdekes, hogy sokszor még véletlen dolgok adnak lökést a történelmi események folyamatának.

Alig szükséges mondanom, hogy a bécsi „kamarilla sorvasztó kamrája”, melyből a koalíció szerint többek közt az általános választójog is mint „mérgező gőz” áradt ki az országra, legalább ebben a vonatkozásban a mesék birodalmába tartozik s csak a naiv lelkek számára lett kitalálva ügyes, koalíciós újságírók által. Én ezt a kamarillát sohasem láttam, küszöbét soha át nem léptem. Sőt,

őszintén szólva, azóta is hiába kerestem, sehogy sem bírtam ebbe a titokzatos „kamrába” bepillantani, pedig a Fejérváry-kormány fölmentése után eleget járogattam Bécsbe. Az is csak mese, hogy a „császár” parancsolta rám az általános választójogot. Azóta oknyomozó forráskutatók állapították meg, éppen a túlsó táborból, hogy az osztrák döntő faktorok nemzetiségi aggodalmakból eleinte a leghevesebben elleneztek ezt a reformot. Amint hogy így is volt. Különben is a császárok és a királyok nem azért nevezik ki a minisztereket, hogy nekik adjanak, hanem hogy tőlük kapjanak tanácsot és ideát. Belekeverték a választójog genezisébe a már elhunyt Lueger Károly híres bécsi polgármestert is. Állítólag ő szuggerálta belém az általános választójogot. Pedig Luegerrel csak jóval a hatalomtól való megválásom után jutottam összeköttetésbe, amivel bizonyára csak én veszítettem, mert benne az egyetlen nagykoncepciójú osztrák államférfit ismertem meg. Az igaz, hogy legalább is volt olyan fanatikus hive a magyar választójognak, mint Weltner Jakab. De nem magyargyűlöletből, nem a faj letörése miatt, mint sokan tévesen hiszik, hanem azért, mert ezáltal vélte a birodalmi eszmét a maga módja szerint megerősíteni.”

Kristóffy ezután elmondja, hogy Vészi József is készített egy memorandumot, amelyben a kibontakozás egyedüli útja gyanánt az általános választójogot jelölte meg. Ezt Kristóffy azonban csak akkor tudta meg, amikor a királytól már felhatalmazást nyert, hogy az általános választójogot proklamálja, Tehát sem Lueger, sem Vészi nem szuggerálták a választójog gondolatát. Kristóffy így folytatja fejtegetéseit.

„A történelmi igazság az, hogy az általános választójogot a viszonyok kényszerűsége szülte. Jött, mert jönnie kellett. A fejlődés törvényszerűségének kérlelhetetlen logikája erején. Az én szavam csak a műezzin szava volt, aki akkor a nagy sötétségben véletlenül a torony tetején őrt állottam s ezáltal a fejlődés örök törvényének és megérkezett akarátának kikiáltója lettem.”

Kristóffy ezután részletesen elmondja, hogy Tisza Kálmánnak egy papírdarabkán talált följegyzése kerítette hatalmába minden gondolatát. Egyik kirándulása alkalmával a pénztárcája a vízbe esett és amikor a teljesen átázott tárca tartalmát kiszedte, régi papírlapot talált benne, amelyen a következő följegyzés volt: A magyar faj ebben a hazában csak addig lesz tartható míg a Habsburg-ház életföltételeivel ellentétbe nem jut.” Ez a néhány szó adta meg a döntő lökést ahhoz, hogy a nemzeti jelszavakkal végezni kell, hogy csak egy segítség van: „Tervszerűen és kíméletlenül letörni a magyar vezényszóért folytatott küzdelmet.” Majd szószerint a következőképpen folytatja:

„Másnap már tiszta fejjel, azzal a szilárd elhatározással indultam a fővárosba, hogy a katasztrófa elkerülése miatt most már gyorsan cselekedni kell. De hol az eszme, amely keresztültörje a hazafias föllendülés duzzadt áradatát? Hol a jelszó, amely erősebb a vezényszónál, mely, mindent átfogó egyetemes hatásával medrébe szorítja a kicsapott hullámokat. Mert csak egy ilyenről lehetett szó. Útközben különböző tervek forogtak agyamban. Legjobban megkapott egy széles népjóléti program, melyben a választási reform is szerepelt, de még nem konkrét formában. A minisztériumban Rudnay Béla főkapitány várakozott reám. Rudnay Béla a Fejérváry-kormány egyik leghívebb és legértékesebb támogatója, akire a rezsिम nemcsak rendkívüli megbízhatósága, hanem átfogó politikai látóköre miatt is mindig bizton támaszkodhatott. Kíméletlen szigorral és energiával tartotta, fenn a rendet a főváros területén, s e téren sem előtte, sem utána vele senki sem mérkőzhet. Rudnay jelentette, hogy a szocialisták küldöttségbe készülnek jönni. Valami disznóság történt velük, azt akarják panaszolni. Egyúttal az általános választójogot is követelni fogják. Ebben a zivataros időben nem ártana valami mézesmadzagot a szájukon keresztülhúzni. Ezt mondta Rudnay.

Csodálatos, ha valami egyszer meg akar történni, az események milyen logikai összefüggésben Kergetik egymást. Általános választói jog! Mintha egyszerre fejbeütöttek volna, úgy hatott rám e három szó. Rögtön átéreztem, hogy ez milliók szívének dobbanását, milliók érdekének harcos megmozdulását jelenti. Hiszen éppen erre van szükség. Főispán koromból tudtam, hogy a nép odakünn izzó vágyakozással keresi jogát, s elég egy szikra, hogy visszafojtott érzelmei lobot vessenek. Külföldi tapasztalatokból már jól ismertem a suffrage universelle óriási tömeghatását s egy percig sem kételkedtem, hogy a minden tömegérdeket átfogó hatalmas eszme, ha egyszer fölvetetik, végigsöpri a közélet tereit s úrrá lesz a politikai viszonyok felett. Az első percben tisztában voltam, hogy megtaláltam a fegyvert a vezényszó fölfújt mozgalmával szemben.

Ám a további higgadt megfontolás még másra is tanított. Már akkor láttam, hogy a közjogi eszme a modern világban mindenfelé kezdi elveszíteni régi fényét, amit győzedelmesen vált föl egy új eszmeáramlat: a világszerte előnyomuló szociális gondolat. Itt-ott megjelentek már ennek az eszmeáramlatnak a kontúrjai nálunk is, de csak a parlamenten kívül. Láttam, hogy Magyarországon is van népnomor, vannak elhanyagolt néperdekek, izzó vágyai a népnek. De ezek közül egy sem kap bebocsáttatást a parlamentbe. A nemzet fogalma azért nálunk különvált a nép fogalmától, a parlament a közjogi harcok békóiba jutott, ellenben a népjóléti kérdések, melyek a tömegek lelkét irányítják, száműzve vannak a törvényhozás terméből; így jutottunk a néperdekek rendszeres elhanyagolása folytán a közjogi jelszavak uralmához, melyből most minden nyomorúságunk, egész kaotikus állapotunk fakad.”

Kristóffy egy a királyhoz intézett memorandumban meggyőző érvekkel fejtette ki, hogy az általános választójog törvénybeiktatása megszünteti a közjogi harcokat s a képviselőházban a nagy szociális kérdése-

ket tolja előtérbe. Ebben a memorandumban részletesen fejtegeti azt is, hogy „a tömegek képviselőinek a parlamentbe való bevonulása nem jelenti az ország fölfordulását, hanem a nyugodt fejlődés menetét segíti elő. Vannak, akik attól félnek, hogy a magyar szocialisták szét fogják feszíteni a parlamentet, pedig ellenkezőleg áll a dolog. A társadalmi keretet fogják előbb-utóbb szétfeszíteni, ha még sokáig kívül maradnak, míg a parlamentben elfoglalva megillető helyüket, a külföldi példák nyomán az állami eszme és a népakarat igazi képviselői lesznek.”

Julius hó 27-én fogadta Kristóffy a pártvezetőség és a szervezetek bizalmiférfiainak küldötteit és csak mint magánvéleményt hangoztatta, hogy az általános és egyenlő titkos választójogot akarja törvénybe iktatni. A királytól ugyanis csak arra nyert fölhatalmazást, hogy egyelőre magánvéleménynek tüntesse föl a választójog törvénybeiktatásának szükségességét.

A kiadott jelszó azonban még ebben a formájában is megtette kívánt hatását. A pártvezetőség meggyőződött arról, hogy Kristóffy komoly elszántsággal akarja megvalósítani a pártnak ezt a legfontosabb követelését és teljes erejével a koalíció ellen fordult. Nemsokára a küldöttségjárás után, szeptember 9-én, Kristóffy Németboksánban beszédet tartott és itt újból kijelentette, hogy: „Ami hibát a választójog korlátozottsága elkövetett, azt jóvá kell tenni a választójog kiterjesztésével. S e részben minden habozás nélkül el lehet menni a leggyökeresebb megoldásig: az általános választói jog behozataláig, mert ez az egyedüli csalhatatlan mód és eszköz a széles néprétegek feneketlen elégedetlenségének megszüntetésére s a békés megelégedéssel járó társadalmi jólét megteremtésére.”

Kristóffy csak abban téved, hogy a főváros rendjének biztosítását Rudnaynak köszönheti. Lehetséges,

hogy Rudnay a saját személyében megbízható volt, s őszinte meggyőződéssel támogatta a Fejérváry-kormányt, azonban a rendőrség tisztikarának nagyobb része a koalíció mellett foglalt állást. A koalíció ellen rendezett tüntetések alkalmával a rendőrség a legnagyobb kieméletlenséggel támadta meg a munkásokat és minden lehető módon kifejezésre juttatta, hogy a koalíció mellett tüntető egyetemi ifjúságot pártolja. Nem törődtek azzal, hogy Kristóffy volt a belügyminiszter, hanem kivont karddal vagdalkoztak. Ennek tudható be, hogy Kristóffy belügyminiszterségének idejében is rengeteg áldozattal jártak az utcai mozgalmak, hogy a tüntetéseknek sok véres áldozata volt.

Az általános választójogért folytatott harc óriási lendülettel tört előre. Megalakult a választójogi liga, amely a polgárok és az értelmiség szabadon gondolkodó rétegeit csoportosította a választójog mellé és az egyetemi hallgatók közül is egyre nagyobb csoportok csatlakoztak a párthoz.

Szeptember hó 10-én a szociáldemokrata párt rendkívüli kongresszust tartott, amelyen 150 község 175 szervezete 307 küldöttel, Budapestről pedig 62 szervezet 118 küldöttel volt képviselve. A kongresszus egyetlen napirendje: az általános, egyenlő és titkos választójog. Az előadó, Garami Ernő elvtárs, a koalíció népellenes magatartásáról beszélt és a koalíció rágalmaival szemben megállapította, hogy: „Meghamisítása a való tényállásnak, ha azt mondják, hogy mi a koalíció ellen fordultunk. Megfordítva volt. A küzdelemben nem mi fordultunk az ellenzék ellen, hanem az ellenzék a nép ellen.” ... „Kristóffy nyilatkozata nekünk csak arra volt jó, hogy a koalíciót nyílt állásfoglalásra kényszerítsük és ez sikerült is. A koalíció bevallotta, hogy nem akarja az általános választójogot, bár a koalíciót képező pártok mind akarják. Hatalmas akciónk most új állásfog-

lalásra kényszeríti a koalíciót. Mi azt követeljük tőlük, hogy programjukból azt, amit most meg lehet valósítani, valósítsák meg rögtön és ezt ők hazaárulásnak, a kormánnyal való paktálásnak nevezik.”

A pártgyűléshez benyújtott határozati javaslat „felszólítja Magyarországot minden munkását, hogy a harcból vegye ki részét. Felszólítja továbbá Budapest munkásait, hogy szeptember 15-én szüntessék be a munkát, vonuljanak a parlament elé és nyomatékosan követeljék a képviselőháztól az általános, titkos választójognak a többségi pártok választási ígéreteinek megfelelő legrövidebb idő alatt való megvalósítását. Egész Magyarország proletárságát felszólítja arra, hogy haladéktalanul készüljön a legelkeseredettebb ellentállásra, ha a proletárság komoly, figyelmeztető tüntetésére visszautasítással felelne az osztályparlament osztály gőgje s utasítsa a pártvezetőséget, hogy az általános sztrájkot előkészítve, azt a harc kellő pillanatában teljes súllyal érvényesítse.”

Szeptember hó 15-ére, péntekre volt kitűzve a budapesti munkások hatalmas tömegdemonstrációjának ideje. A tüntetést megelőző néhány nap lehetővé tette volna, hogy a koalíció a kormányhatalmat megszerezhesse. A király csupán azt követelte, hogy egyelőre ejtsék el a vezényleti nyelv követelését és iktassák törvénybe az általános választójogot. A koalíció a nemzeti követeléseket szívesen elhagyta volna, mint ahogy később, amikor lepaktáltak, ezeket a követeléseket cserben is hagyták, de az általános választójog megvalósítását nem akarták vállalni. Ezért és csupán ezért, ragaszkodtak az úgynevezett nemzeti követelésekhez.

Szeptember 15-én, a „vörös pénteken”, több mint százezer munkás vette körül a képviselőházat néma, figyelmeztetett sorokban. Csak Budapest munkássága tüntetett. A rendkívüli pártgyűlésen sokan követelték, hogy az egész ország munkássága álljon talpra, de a párt-

vezetőség ragaszkodott ahhoz, hogy egyelőre csak a budapesti munkások figyelmeztető tüntetése jelezze azt az elszántságot, amellyel a munkásság a választójogért harcol. A kiadott jelszó az volt, hogy néma csöndben, fegyelmetten kell fölvonulni és ezt a kiadott rendelkezést az óriási tömeg bámulatos önfegyellemmel teljesítette.

A *Népszava* erről a leírhatatlanul hatalmas, lenyűgöző tüntetésről a következőket írja: „A külföld kulturálmáinak fiai megbámulták ezt a tüntetést és elragadtatással nyilatkoztak róla. Az elismerés lobogóját meghajtották a nemzetközies vörös jelvénye előtt. A lelkesülésnek, amely ma százezernyi munkásszövet megdobogtatott, legszebb fokmérője volt az a fenséges nyugalom, amely parancsolt a karoknak. Komor, néma hadüzenet volt ez az osztályparlamentnek a nép jogokért vívandó harcra s intés arra is, hogy becsüljék és tiszteljék az utca népét, a munkások százezreit és ne a vagyoni cenzus szemüvegén keresztül bírálják az embert.”

A képviselőházban Justh Gyula elnök fogadta a budapesti és a vidéki szervezetek képviselőit. A küldöttséget Vészi József vezette és a párt megbízásából Garami elvtárs adta át a kérvényt rövid beszéd kíséretében. A kérvény szövegéből a befejező rész mindenképpen megérdemli, hogy szószerint leközzöljük:

„Tisztelt Képviselőház! Tisztelt Képviselő Urak! Itt állunk kívül, mert belül nincs helyünk. Innen kérdezzük Önöktől: akarják-e a népet, a dolgozó, nyomorgó, elnyomott milliókat, Magyarország munkásnépeit, főtartóit testvérekül fogadni? Akarják-e nekünk megadni a legszentebb jogot, a magunkról való rendelkezés jogát? Akarják-e, hogy mi is munkálkodhassunk azon, hogy Magyarország nagy, gazdag és független, a magyar nép pedig műveit, boldog, irigylet legyen? Ha igen, akkor még egyszer kérve-kérjük, adják meg a népnek az általános, titkos

választói jogot, fogadják be a kitzasztítottakat az alkotmány sáncaiba, adjanak a népnek hazát. De ha nem, akkor önök nem a haza, nem a nép javát szolgálják, hanem! osztály-érdekeket szolgálnak. És akkor mi ebben az órában meg-üzenjük az osztályuralomnak az élet-halálharcot és meg-fogadjuk ünnepelesen, hogy:

Nem lesz addig nyugalom Magyarországon, míg az általános, titkos választói jog törvénybe iktatva nem lesz!”

A „vörös péntek”-en lejátszódott hatalmas tüntetés óriási hatást váltott ki az egész országban. Még a koalíciót támogató lapok sem tudták magukat kivonni a tüntetés hatása alól. El kellett ismerniök a tömeg nagyszerű fegyelmezettségét s annak a megállapítása elől sem zárkózhattak el, hogy a szociáldemokrata pártnak a választójogért folytatott küzdelmét hatalmas tömegek támogatják. A külföldi lapok is nagy elismeréssel nyilatkoztak a tüntetésről és megállapították, hogy ezek után az általános, titkos választójog kérdését nem lehet levenni a napirendről.

Október hó 28-án báró Fejérváry Géza miniszterelnök a budapesti II. kerület kormánypárti választói előtt már kormányprogram gyanánt jelenti be a választójog megalkotásának szükségességét. Majd december hó 19-én a kormány közzéteszi az általános választójog törvényjavaslatának tervezetét azzal a megjegyzéssel, hogy ígéretet tett az általános, egyenlő és titkos választójog megalkotására, de az adott politikai viszonyok között a törvényjavaslatot nem tudja a képviselőház elé terjeszteni.

A koalíció nemzeti „ellentállása” csak azokban a vidéki városokban tudott kibontakozni, ahol a szociáldemokrata pártnak nem voltak szervezetei. A fővárosban a szervezett munkások nyomtak el minden olyan tüntetést, amely az egyesült ellenzékot akarta támogatni. Az alkotmány válság első heteiben még a fővárosban is

a függetlenségi párt mellett tüntető egyetemi hallgatók és a hozzájuk csatlakozott kíváncsiak uralták a helyzetet. Csak amikor nyilvánvaló lett, hogy az egyesült ellenzék irtózik a választójogtól, akkor lépett a párt teljes erejével akcióba és néhány nap alatt valósággal lehetetlenné tette, hogy a koalíció mellett az utcán tüntetéseket rendezhessenek.

Az egyesült ellenzék akkoriban a Royal-szálloda környékén lévő klubban tartotta összejövetelét. Az egyetemi hallgatók itt tüntettek estéről-estére. Az egyik ilyen tüntetés alkalmával a szervezett munkások közül is néhány százan kíváncsiságból elmentek,-de a tüntető tömeggel szemben elenyésző kisebbségben voltak. Azonban nem tudták szóltanul túrni a vezérlőbizottság ünneplését és hangosan kifejezést adtak ellenkező meggyőződésüknek. Éltették a választójogot s a tüntetőkkel szóváltásba keveredtek. Mikor a titkárságban meghallottam, hogy verekedés készül, a Royal-szálloda felé siettem. Útközben! azonban Baron elvtárral találkoztam, aki a helyzetet velős rövidséggel a következőkben vázolta: „Jaj, Weltikém, nagy verést kaptunk.” A koalíció mellett tüntetők szétverték elvtársaink kicsiny csoportját, de még kellő időben érkeztem, hogy én is kapjak egy oldalbaütést.

A tüntetés után való napon a koalíció összes lapjai az ifjúság diadalmas győzelméről írtak. Nagy örömmel hirdették, hogy megtört a szocialisták terrorja, mert az ifjak lelkes elszántsággal véresre verték az odatolakodott munkásokat s most már jogerősen lefoglalták az utcát. Akadt olyan lap is, amely „lámpavasat” ígért azoknak a munkásoknak, akik ezentúl meg akarják zavarni a tüntetést.

Nem kellett sokáig várniok arra, hogy a beígért „lámpavasat” alkalmazásba vehessék. A szervezett munkások tömegei a legnagyobb fölháborodással értesültek

a Royal előtt lejátszódott ütközetről s alig várták, hogy egy újabb tüntetésen megjelenhessenek. A párttitkárság egészíves plakátokon „Lámpavasra!” fölírassal reklámálta a beígért megsemmisítést és előre figyelmeztette a koalíció mellett tüntetőket: jól készüljenek föl, mert legközelebb verést kapnak.

Két nappal a Royal-beli verekedés után újból tüntetés volt a koalíció mellett. Este hat órakor a gyárakból és nagy üzemekből sűrű rajokban megindultak a munkástömegek a Royal felé. A pártvezetőség egyetlen szóval sem biztatta a tömegeket az ellentüntetésre. Saját maguk szervezkedtek az üzemekben, hogy társaik megveretéseért elégtételt szerezzenek. Néhány percen belül ezren és ezren álltak körül a tüntetőket és a választójogot éltették. A tüntetők a koalíció éltetésével feleltek, ami elegendő volt ahhoz, hogy a verekedés megkezdődjék. A munkások túlnyomó többségben voltak és néhány pillanat alatt széjjelverték a koalíció híveit. A rendőrség nagy fölkészültséggel vonult ki és minden erejét felhasználta, hogy az egyesült ellenzék híveit megvédelmezze. A tömegek ereje azonban a rendőröket is elsodorta. Hasztalan fúvattak riadót, hiába vagdalkoztak kivont karddal, a munkások véresen megtorolták a koalíció támogatóinak hőstettét. A munkások közül több mint hatvanan szenvedtek súlyos sérülést a rendőrkarodtól s százakra ment a könnyű sebesültek száma. Az ellentábor azonban, annak ellenére, hogy a rendőrség senkit sem bántott közülök, még rosszabbul járt. A Rókus-kórház megtelt azokkal a sebesültekkel, akiket a munkások támadtak meg.

A koalíció lapjai erélyes megtorlást követeltek a támadásért. Most már nem arról beszéltek, hogy a szervezett munkásokat „lámpavasra” kell húzni, hanem „gyilkolják az ifjainkat!” kiáltással az államhatalom be-

avatkozását, a szocialista szervezetek feloszlátását követelték.

A Royal előtt lejátszódott ütközet Budapesten teljessé tette a koalíció bukását. Az utca teljesen a szervezett munkások ellenőrzése alá került. Kísérletet sem tettek arra, hogy a választójog ellen tüntessenek, mert látták, hogy még a rendőrség védelme sem elegendő biztosíték a tüntetések zavartalan lefolytatására.

A rendőrség szerepét egyebekben egy az Almássytéren, a függetlenségi pártkör helyisége előtt rendezett tüntetés is megvilágítja. Szeptember hó 16-án ebben a pártkörben ünnepséget tartottak s hirtelen ment annak is, hogy a vezérlőbizottság tagjai a pártkört meglátogatták. A munkások közül mintegy háromszázan a pártkör előtt gyülekeztek és az általános választójogot éltették. A tüntetés hírére a tömeg egyre szaporodott és az ellenzék vezérei csak a rendőrök védelme mellett tudtak a pártkörbe jutni. A tömeg egyre hevesebben tüntetett. Népcsalóknak, reakciós társaságnak nevezte a pártkörben gyülekezett vezéreket. A kivezényelt rendőrök több rohamot intéztek a tömeg ellen, de a tüntetést nem tudták elfojtani. A *Népszava* a rendőrök szerepét a következőkben vázolta: „Nemsokára harsány, goromba vezényszavak hallatszottak a szomszédos utcákból. Rendőrök jöttek, akik négy felől kivont karddal estek a tömegre. Két szakasz gyalogos- és két szakasz lovasrendőr rohant vak dühvel a népre. Tóth Lajos kerületi kapitány és Bornemissza felügyelő vezették őket. Hallatlan az a durvaság, ahogyan ezek az emberekkel bántak. Védtelen, arra sétáló nőket kardlapoztak meg s tucattájjal vitték az embereket a kapitányságra vagy a kapuk alá, ahol agyba-főbe verték őket. A rendőri munkában a főnt mulató urak is segédkeztek. Üres pezs-gőssüvegeket dobáltak a menekülő népre s egy öreg asz-

szonyt egy ilyen repülő üveg úgy talált fejen, hogy eszméletlenül esett össze.”

A Fejérváry-kormány megbízható támasztéka, Rudnay rendőrfőkapitány sohasem tudta meggátolni a rendőrség durva föllépését és kaszabolását, A nemzeti ellentállás egész ideje alatt maguk a tömegek zavarták szét a koalíciós tüntetéseket, a szervezett munkások elszántsága harcikedve tette lehetetlenné, hogy a fővárosban a koalíció a nép rokonszenvével dicsekedhessek.

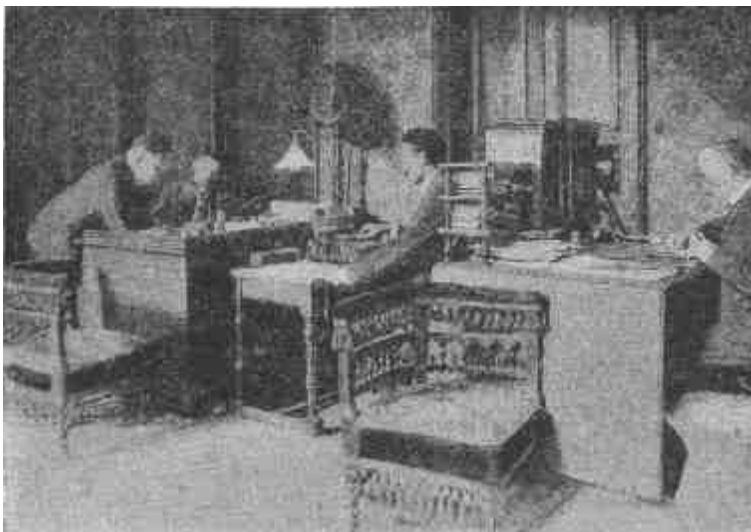
Egymást érték a tüntetések az általános választójog mellett. Apróbb csoportok járták be az utcákat esteről-estére és *rögtönzött* gyűléseken támadták az ellenzék kétszínű politikusait. Az egyik ilyen tüntető csoportot két rendőrtisztviselő néhány rendőrrel szét akarta oszlatni, de a feldühödött tömeg megtámadta a rendőröket és heves harc után a rendőrtisztviselők kardját is elszedte.

Este tíz óra felé két elvtársunk nagy diadallal beállított a szerkesztőségbe s a rendőrtisztvektől elvett kardokat a szerkesztőség rendelkezésére bocsátották. Tudtuk, hogy a rendőrtisztveknak komoly kellemetlenségük lehet, ha a kardjukat nem kapják vissza, s bár meg voltunk arról győződve, hogy a koalíció érdekében dolgoznak, mégis figyelembe vettük az emberiesség parancsait s a lapban egy szóval sem írtuk meg az összeütközés lefolyását.

Későn éjjel beállított a szerkesztőségbe az egyik rendőrtisztviselő és udvariasan megkérdezte, hogy nem hoztak-e a szerkesztőségbe két kardot! A köréje gyülekező szerkesztőségi tagokat biztosította arról, hogy az esetnek nem lesz semmi folytatása, ha a kardokat esetleg behozták s a szerkesztőség visszaadja azokat. Kijelentette a rendőrtisztviselő azt is, hogy csak hivatalos kötelességet teljesített, amikor a tömeg szétosztatását megkísérelte. Átadtuk a kardokat, amelyeket a rendőr-

tisztviselő nagy hálálkodással fogadott. Néhány nap múlva mind a két rendőrtisztviselő megjelent a szerkesztőségben és nemcsak a kardokért mondott köszönetet, hanem azért is, hogy a *Népszava* nem irt csúfos kudarcukról.

A titkárság a nemzeti ellentállás egész ideje alatt volt halmozva munkával. Éjjel-nappal talpon kel-

A párttitkárság helyisége a Dohány- és Nyár-utca sarkán. Balról jobbra az Íróasztalnál én ülök. Kondor elvtárs, akinek akkor még dus hajfűrtjei voltak, úgy fest, mintha fontos ügyekben tárgyalnánk, pedig nem volt semmi különösebb beszélni valónk. Az asztalon a telefon, amelyre nagyon büszkék voltunk és előtte az írógép, amelyhez egyik látogatónkat ültettük, akin meglátszik, hogy a gépen nem tud írni. Az előtérben egy régi fotel, amely emelte a fényt. A másik íróasztalnál Jászai elvtárs ül, aki a Szakszervezeti Tanács titkára volt és csak véletlenül tartózkodott a párttitkárságban.

lett lenni, mert majdnem mindennap új röpiratot adtunk ki, a fővárost teljesen elárasztottuk a plakátok tízezreivel. Ebben a munkában tevékenyen segítettek Horovitz Jenő és Kondor Bernát elvtársaim, akiket a pártvezetőség rendelt a titkárságba s akik fiatalos lelkesedéssel emberföltött munkát végeztek.

A munkások lelkesedéséről és harckészségéről köteteket lehetne irai. A Royal-szálloda előtt lejátszódott harc után az egész városban elterjedt az a hír, hogy az egyetemi ifjak megtámadják a pártnyomdát és a *Népszava* szerkesztőségét. A párt helyiségei akkor már a Rákóczi-út és a Nyár-utca sarkán voltak. A nyomda a szerkesztőség és a titkárság egy épületben nyert elhelyezést. A pártvezetőség nem sokat törődött ezekkel a híresztelésekkel, de, úgylátszik, hogy a munkások szintén tudomást szereztek arról, hogy támadás készül, meri: estéről-estére százan és százan gumicsövekkel és vas-, botokkal fölfegyverkezve jelentkeztek a párt védelmére, s minden éjjel 60—80 elvtársunk ott aludt a nyomdában. A rendőrség védelmére pártintézményeink nem számíthattak, tehát nem utasítottuk el a jelentkezőket, mert egy kisebbszámú megszervezett tömeg is rengeteg károkat okozhatott volna, ha nem tudunk védekezni.

Talán a tüntetés után négy-öt nappal, a déli órákban több oldalról jelentették, hogy mintegy kétezer főnyi egyetemi hallgató vonul a Rákóczi-úton a Nyár-utca felé. Azt is hírül hozták, hogy az ifjúság egy, a Rókus-kórházban elhelyezett, súlyosan sebesült egyetemi hallgató mellett akar tüntetni, de ezt az alkalmat arra; is föl akarják használni, hogy a nyomdát és a szerkesztőséget megtámadják. A nyomdavezetőség le akarta húzani a vasredőnyöket, de én hevesen tiltakoztam eme „gyávaság” ellen. Azzal érveltem, hogy esetleg nem is jönnek tüntetni s ebben az esetben mindenki kinevet bennünket. A rendőrséghez sem szabad fordulni, mert egész bizonyos, hogy nem védelmeznének bennünket, de meg azt is elhíresztelnék a koalíciós lapok fölhasználásával, hogy a szociáldemokrata párt a rendőrséghez fordult védelemért. Viszont a támadást azért nem vártuk tétlenül. Rögtön a telefonhoz ültem és a nagyobb üzemek bizalmiférnait értesítettem arról, hogy meg akar-

ják támadni a *Népszavát*, ha lehet, azonnal siessenek segítségünkre. Előzetes megbeszélés alapján több üzemben dolgoztak olyan elvtársaink, akiket napközben is fölhívhattunk telefonon. Talán háromnegyedtizenkettő lehetett, amikor a felhívás szétment, de egy negyedóra elég volt ahhoz, hogy a munkások százai gyülekezzenek a *Népszava* elé. Futólépésben jöttek segítségünkre s a városban olyan gyorsan elterjedt a támadás híre, hogy 12 óra után már több ezer munkás várta a párt ellen föl vonuló ifjakat.

Valószínű, hogy a Rákóczi-úton fölvonuló tömeg is tudomást, szerzett a *Népszava* előtt gyülekező munkásokról, mert ai támadás elmaradt. Lehetséges, hogy valóban tüntetni akartak ellenünk, de teljes bizonyossággal nem tudtuk megállapítani, hogy mire készültek.

Több mint egy teljes esztendeig” folyt ilyen módon a hadakozás, amíg a koalíció a nemzeti ellenállás teljes föladásával paktumot kötött. Meg kell még emlékezni arról is, hogy 1905 december havában a hírlapszedők sztrájkba léptek, mert nem akarták a párt ellen szórt rágalmakat és gyalázkodásokat kiszedni. A párt védelmére hagyták ott a munkájukat s többnapig keresményüket áldozták föl a választójog ügyének szolgálatában. 1906 február 19-én Fabricius ezredes vezénylete alatt katonák nyomultak a képviselőházba és szétkergették a képviselőket. 1906 áprilisában a koalíció lepaktált, s április havában az országgyűlés megnyitása, alkalmával a királyi trónbeszédben kötelező ígéretet tettek az általános választójog törvénybeiktatására. A trónbeszédnek ez a része a következőket mondja:

Az alkotmányos élet korszerű fejlesztésének szempontjából legfontosabb föladatát képezi a kormányunknak, hogy a politikai jogokat a társadalom minden rétegére kiterjesztve, a nemzet egészét vigye be a politikai élet sáncaiba. Evégből készítendő elő az általános szava-

zati jog szabad gyakorlására vonatkozó javaslata, úgy a demokratikus eszme korszerű kívánalmainak, valamint a magyar állam nemzeti jellegének megóvása mellett.

Ezek, tisztelt Urak, Főrendek és Képviselők! Azok a föladatak, amelyekre kormányunk vállalkozott; vállalkozott oly értelemben, hogy azok elsősorban és föltétlenül megoldandó kérdések, amelyek megoldása más kérdések fölvetése által sem meg nem hiúsítható, sem el nem odázható.

A trónbeszéd előírta azt is, hogy az új választási reform törvényreemelkedése után azonnal föl kell oszlatni a képviselőházat, hogy a nép széles rétegei választhassák meg az új képviselőket. A szép Ígéretekből azonban nem lett semmi. A szociáldemokrata párt új, nehezebb harcokra készülődött. A „sem meg nem hiúsítható, sem el nem odázható” választójog törvényéből a trónbeszéd után több mint egy esztendővel még nem volt semmi sem látható. A párt agitációja a koalíciós kormányzatot teljesen lej aratta. Most már nemcsak a munkások, hanem a polgári osztályok és az értelmiség széles rétegei is kiábrándultan tekintettek a koalíciós gazdálkodásra, mert még a nemzeti vívmányok dolgában sem változott a helyzet. 1907 október 10-én országos tömegsztrájk figyelmeztette a kormányt, hogy a munkásságnak tett ígéretét számontartják és a harc legélesebb eszközeivel tesznek kísérletet az ünnepélyes trónbeszédben megígért választójog kierőszakolására. A koalíció lapjai az október 10-iki tüntetés jelentőségét is le akarták kicsinyelni, de még a polgári lapok között is akadtak néhányan, amelyek a valóságnak megfelelően elismerték, hogy a „vörös csütörtöknél” hatalmasabb tüntetést ebben az országban még nem láttak. A „Pester, Lloyd”-ból idézzük a következőket:

„Budapest és környékének munkássága fényes, csallhatatlan példáját adta annak a fegyelemnek, amelyet

egysegyedül a szolidaritás teremt meg... Aki az óriási menetet végignézte, tisztelettel fog kalapot emelni ennek a tömegnek önuralma és rendszerete előtt... A munkásság önmagát tisztelte meg, s az általános választójog eszméjét nemcsak hogy nem kompromittálta, de a főváros lakosságának egyéb rétegeinél is fokozta annak hódító erejét.”

A „Budapesti Napló” a következőket írja:

„Százötvenezer munkás vonult föl lenyűgöző rendben és szinte megdöbbentő fegyellemmel tüntetett tegnap az általános választójogért. Vele tüntetett az egész főváros. Teljes munkaszünet, zárt üzletek, néma kávéházak és éttermek, föllobogózt az utcák ünnepi színt adtak a fővárosnak. Künn pedig, a Városliget nagy térségén hatalmas népgyűlésen sürgette meg a százezernyi nép a nagy alkotmányreformot, azután katonai rendben széteszlott s a városra ráborult az ünnepi esték zsongó-bongó élete ...

Olyan nagy, hatalmas, impozáns volt a tegnapi tüntetés, hogy lepattan róla a kicsinylés, gúny és rágalom. A „vörös csütörtök”-ön előntötte a százezer tüntető az egész fővárost, s az a vörös szín, amely uralkodóvá lett ezen a napon a fővárosban, nemcsak a szervezett munkásság erejét jelenti, de hajnalhasadását is annak a kornak, amelyben a munkálkodó nép bevonult az alkotmány sáncaiba.”

A trónbeszédben megígért választójog helyett gróf Andrassy Gyula a plurális választójogon dolgozott, A legnagyobb titokzatossággal kezelték a készülő törvénytervezet adatait. Azonban nyomdász-elvtársaink résen álltak és abban a pillanatban, amikor a tervezetet sokszorosítás céljaira kiadták, a *Népszava* szerkesztősége megkapta ennek a tervezetnek másolatát. 1908 szeptember hó 27-én „A tisztességtelen választójog. A kormány jograbló tervezetének hiteles adatai” címmel a *Népszava* megkezdte a plurális választójog tervezetének közlését. Ezt a tervezetet olyan titokzatosan készítették, hogy talán még a kormány tagjai sem látták a javaslatot, tehát

az egész országban óriási szenzáció erejével hatott a *Népszava* közlése. Pártlapunk már az első közleményben öt oldalt hozott a javaslatból a tervezet hiteles litografált számadataival és beígérte a közlemény folytatását.

A szerkesztőségi titkár akkoriban Révész Béla volt akinek átadtuk a tervezetet azzal a megjegyzéssel hogy valamelyik ismerősénél jól rejtse el s mindennap csak annyit hozzon magával, amennyi az aznapi közleményhez szükséges. Révész Béla ezt szentül megígérte és otfelejtette az egész anyagot az íróasztalának fiókjában.

A közlemény után való napon mintegy 30 rendőr zárta körül a *Népszava* épületét és egy rendőrkapitány vezetésével vagy egy tucat detektív hatolt a nyomdába és a szerkesztőségbe, hogy házkutatást tartson. A kora délutáni órákban a szerkesztőség tagjai közül véletlenségből csak én tartózkodtam a helyiségben, mert a nyomdairodában volt valami megbeszélni valóm. A rendőrök fölmutatták a hatósági végzést és rögtön megkezdték a nyomdában a házkutatást. A szerkesztőségre csak a nyomda után került sor. De nem mulasztották el a szükséges óvatosságot, mert a szerkesztőség bejárata elé is odaállítottak két detektívet. Nyugodtan, jókedvvel néztem a házkutatók fáradtságos munkáját, mert szentül meg voltam győződve, hogy nem találnak semmit. A tervezet az én véleményem szerint biztos helyen rejtőzött, olyan lakásban, ahová a házkutatók nem juthatnak el. A detektívek már a nyomdában is alaposan elfáradtak. A szerkesztőségben azután újra kezdődött a munka. A rendőrkapitánynak többször a legnagyobb hidegvérrel magyaráztam, hogy ne kutassanak, a tervezetet jól elrejtettük, úgysem találnak semmit. Az íróasztalok legnagyobb része zárva volt, tehát a kapitány elrendelte, hogy hívjanak lakatost. Erre azonban nem került sor, mert én magam vállalkoztam arra, hogy az íróasztalo-

kat fölfeszítem. A nyomdából hozattunk egy vasrudat és sorjában fölfeszítettem az íróasztalok fiókjait.

A detektívek az eredménytelen kutatást már nagyon unták, s csak ímmel-ámmal dolgoztak. Azt hiszem, hogy maga a rendőrkapitány is meg volt arról győződve, hogy nem találnak semmit, mert a detektívek munkája nem érdekelte. Végre eljutottunk Révész Béla íróasztalához és amint az alsó fiókhoz érünk, a kinyitott fiók tetején halálos rémületemre ott fekszik az egész választójogi javaslat. Gyors mozdulattal megfordítottam a papírokat, mire az alul lévő szemét került földre. Láthatják — mondtam a detektíveknek —, hogy itt sincs semmi. Belemarkoltak a papírok közé, de közben már kinyitottam a másik fiókot és annak a tartalmát tettem eléjük.

A házkutatás eredménytelennek bizonyult és másnap folytattuk a javaslat közlését. A *Népszava* cikkei s a javaslat időelőtti nyilvánossághozatala nagyban hozzájárult ahhoz, hogy Andrássy plurális választójoga megbukjék.

A plurális választójog ellen rohamra indult Magyarország egész népe. Csakhamar az is kiderült, hogy a koalíciós kormányzat intim összeköttetést tart fenn a bécsi reakciós körökkel, s bécsi befolyásainak fölhasználásával arra akarja bírni a királyt, hogy az általános választójog eszméjét elejtse. Osztrák elvtársaink ezeknek a törekvéseknek ellensúlyozására szeptember hó 27-én birodalmi értekezletet tartottak, hogy tiltakozzanak az osztrák beavatkozás ellen és a koronát ünnepléses ígéretének betartására kényszerítsék. Az értekezleten a Magyarországi Szociáldemokrata Párt képviselőit tüntető szeretettel ünnepelték és dr. Adler Viktor nagyhatású előadása után határozati javaslatot fogadtak el, amelyben a koalíció kétszínűségét a következőkben bélyegzik meg:

„Az egyenlő jog — amely nélkülözhetetlen az állam és a népek életében — komoly ellensége azon erőszak uralmánának, amelyet ezidőszerint a koalíciós kormány képvisel. Ezért mindent elkövet, hogy megvalósítását megakadályozza. Ennek a. kormányának legújabb kijelentései arra engednek következtetni, hogy az általános, egyenlő és titkos választójog helyébe, amelynek megvalósítására a koronával szemben kötelezte magát, s amelynek biztosítékául Ausztria császára és Magyarország királya ünnepélyesen szavát adta, a választói jogfosztottság egy újabb formáját akarja megvalósítani, s az egyenlő jogot a korrump és korrumpáló többes szavazat rendszerével és nyílt szavazással meghamisítani. Így akarják a munkásokat megcsalni, az elnyomott nemzeteket bizalmukból és jogos reményességükből keservesen kiábrándítani, s a nemzeti békétlenséget állandósítani.

A koalíciós kormánynak ez a hallatlan szőszegése és kísérlete, hogy a koronát is olyan színben tüntesse föl, mintha büntársa volna ebben a szőszegésben, sőt, hog[y az elmaradhatatlan következményekért a felelősséget a koronára hájítsa, olyan provokálás, amely jogossá és szükségessé teszi a legélesebb ellentállást. Ausztria szociáldemokráciája tehát csak kötelességét teljesíti, amikor minden felelős hatalmi tényezőt komolyan óva int, hogy ezt a politikai büntényt, amely nemcsak Magyarország, de Ausztria politikai jövőjét is veszélyezteti, ne engedje elkövetni: buzdítja Magyarországot osztály tudatos proletárságát, amely a választójogért folytatott küzdelmét eddig is csodálatraméltó bátorsággal vívta meg, hogy félelmet nem ismerve, szívósan tartson ki tovább is. Kijelenti, hogy kötelességének fogja tartani, hogy a jogokért folytatott ezen küzdelmében testvériesen támogassa.”

A Magyarországi Szociáldemokrata Párt megbízásából Buchinger elvtárs roppant éles és hatásos beszédében figyelmeztette a koronát és a koalíciót, hogy a plurális jograblás az általános fölfordulást jelenti, mert Magyarország népe nem tűri el, hogy újból megcsalják.

A korona ünnepélyes ígérete egyenesen fölhatalmazza a szociáldemokrata pártot arra, hogy a legélesebb eszközök igénybevételével kényszerítse ki az Ígéreték megvalósítását. Az értekezleten Nemece képviselő a csehek, Pittoni az olaszok, Kristan a szlovének, Grigorovici a románok, Kittel a németek, Brestansky a tótok, Tusanovits a szerbek, Bukseg a horvátok nevében szólalt föl és valamennyien arról biztosították a Magyarországi Szociáldemokrata Pártot, hogy szolidáris fegyverbarátsággal segítik küzdelmét.

Andrássy plurális választójoga megbukott. A szociáldemokrata párt olyan eleven erővel indította meg az országos agitációt, hogy a koalíciós kormányzat tehetetlen volt azokkal a tömegekkel szemben, amelyek a legnagyobb elszántsággal hirdették, hogy a plurális jogablás megvalósítása esetén a legkíméletlenebb eszközök alkalmazásától sem riadnak vissza.

De nemcsak a plurális választójog megvalósítását akadályozta meg a párt hatalmas tömegmozgalma, hanem megbuktatta a koalíciót is. Az egész ország közvéleménye előtt meggyőző erővel lehetett demonstrálni, hogy a hatalomra jutott ellenzék csúfosan cserbenhagyta az ígéreteit, hogy a reakcióval szövetkezve még a magyar függetlenség és önállóság ügyét is elárulta csupán azért, hogy az általános választójog törvénybeiktatását elkerülhesse.

Megalakult a nemzeti munkapárt, amely a le járatott koalícióval szemben egyre nagyobb erőhöz jutott. Az új párt szellemi vezére gróf Tisza István volt, aki a koalíció népszerűtlenségét fölhasználva, az 1910. évi júniusi választásokat irányította és a koalícióval szemben döntő többséget szerzett. A parlament a következő években állandó botrányok színhelye volt, de a közéletet az általános választójog kérdése uralta, s ez nem is került le többé a napirendről.

A tüntetéséták és tömegsztrájkok állandó forrongásban tartották az országot. 1912 március hó 4-én újból a tömegsztrájk izgalmi nyugtalanították az országot. Majd 1912 május 23-án forradalmi erővel tört ki a munkások elkeseredése és a rendet csak a közös hadsereg igénybevételével tudták helyreállítani. Négy halott és a sebesültek száza jelezték már az első napon, hogy a május 23-iki tüntetés a forradalom szárnypróbálgatása volt. Ezen a helyen nem, lehet visszaadni a május 23-iki tömegsztrájknak az egész ország politikai életére kiterjedő egyetemes hatását. A tüntetés megrendítő ereje még az ellenzék vezéreit is, ugyanazokat, akik a választójogot elárulták, arra készítette, hogy újból a választójog jelszavával hadakozzanak. Az osztrák parlamentben Nemecc elvtárs indítványt tett, „hogy a képviselőház a magyarországi események hallatára az általános választójogért küzdők iránti szolidaritásának és a hadsereggel való visszaélés elleni tiltakozásának jeléül tanácskozásait szüntesse be”. Dr. Adler Viktor elvtárs pedig azt indítványozta, hogy „a véderőbizottság addig ne hívassák egybe, amíg Budapesten a tömeggyilkosság veszedelme főnforog”.

A tömegsztrájk hatása alatt 1912. év végén beterveztették Lukács László és Tiszai István torz szülöttjét, az úgynevezett általános választójogról szóló törvényt, amely csak a munkások csekély részének adott volna választójogot. A választójogi tervezet ellen ismét kiújult a harc. A párt vezetősége 1913 január hó 26-án rendkívüli pártgyűlést tartott, amelyen Peidl Gyula elvtárs nagyhatású megnyitóbeszéde után a belga szociáldemokrata párt képviselője, Vandersmissen elvtárs gyönyörű előadást tartott arról, hogy a belga munkásság milyen forradalmi erővel harcol az általános választójogért, s párhuzamot vont a belga és a magyar választójogi harc között. Az osztrák párt képviselőjében Friedrich Auster-

litz elvtárs tartott hatalmas beszédet, a horvát szociáldemokrata párt nevében pedig Bukseg elvtárs üdvözölte a harcra készülő magyar munkásságot. Majd Garami elvtárs előadó rendkívüli hatású beszédet tartott és különösen azt emelte ki, hogy a szociáldemokrata párt erkölcsi alapon áll, amidőn a korona és a kormány ünnepélyes ígéreteinek beváltását akarja kiharcolni minden eszközzel. A királyi ígéretre vonatkozóan szó szerint a következőket mondotta:

„Mi szeretnők a legjobban, hogyha már köztársaságban nem élhetünk, ott, ahol egyáltalán nem ismerik a királyt, — ha már királyságban élünk, élénk olyan királyságban, mint amilyen Belgium vagy Anglia, ahol a király címe és a királyság üres külsőség, belső tartalom és hatalom nélkül. Mi örülnénk a legjobban, ha ez az alkotmánytani tétel a maga teljes egészében igazában érvényesülne. Ebben az esetben azután még az sem jutna eszünkbe, hogy akárcsak föltételes módon is foglalkozzunk ezekkel az elhangzott Ígéretekkel kapcsolatban azzal, akinek üzenete gyanánt ezek elhangzottak. De, ugyebár, vaknak kellene lennie annak, aki nem látná, hogy minálunk a monarchia nem az az államforma, mint Belgiumban vagy Angliában, hanem nálunk a király, a trón maga is személyesen gyakorol hatalmat. Emlékezzenek csak vissza a chlopyi hadiparancsra, a közelmúlt rezolúciós hadjáratára, a mostani közeli napokra, a parlamenti küzdelmekre: — minden krízis minden pontjánál megvan a nyoma annak, hogy van közvetlenül gyakorolt királyi hatalom, amely érvényesül. Ilyen körülmények között azután azt kell mondanunk, hogy ennek a felelősségtelenségnek az elve csak arra való, hogy az elhangzott királyi üzenetek közül ki lehessen válogatni azokat, amelyek kötelezőek és azokat, amelyek nem kötelezőek. Ez, én értem, nagyon kényelmes állapot. De ha már így van, s ha ez a mi viszonyainknál annyira lehetséges, akkor legalább ezt az állapotot nyíltan be kellene ismerni, a másik féllel szemben is tudatni kellene azt, hogy ez így van. Ez volna a fair eljárás, a gavalléros eljárás,

hogy ezzel a szóval éljek. De, tisztelt elvtársak, azt tapasztaljuk, hogy az adott szónak a magyarázata mindig csak utólag történik meg, akkor, amikor a másik fél az elhangzott Ígéreteknek már hitelt adott. Nekünk, szocialistáknak, ez ellen nincs kifogásunk, ez, ha árt, a dinasztíának, a trónnak, a koronának, a korona tekintélyének árt. Nekünk így is jól van. De azért megjegyezzük magunknak minden elkövetkező időkre azt, hogy kétféle királyi szó van: az egyik parancs, amit követni kell, a másik ígéret, ami nem kötelez semmire.”

Garami elvtárs részletes beszámolót tartott arról, hogy a kormány a készülő tömegsztrájkjal szemben milyen nagyarányú előkészületeket tett és a bekövetkezendő eseményekért már előre is a kormányra hárította a felelősséget. Majd rátért arra, hogy a tömegsztrájk a hatalom erejével szemben nem olyan fegyver, amely okvetlenül győzelemre segíti a választójog ügyét. Azonban van egy olyan fegyverünk — jelentette ki a rendkívüli pártgyűlés nagy tetszése mellett —, amely a kormánnyal szemben a tömegsztrájknál is hatásosabb: tudniillik, ha már most elhatározzuk, hogy amennyiben a közzétett választójogi tervezetet valósítják meg, a szociáldemokrata párt „passzivitásba megy, önmagának sem szavazatokat, sem mandátumokat nem szerez, nem óhajt, nem is próbál szerezni, hanem szavazóinak és egész szervezett tömegének minden erejével oda fog állni azon ellenzék mögé, amelynek programja a törvény azonnali revíziója, az új törvény azonnali megcsinálása. Azután, elvtársak, igazán vége szakad minden erőszaknak, minden oktrojnak és minden terrornak, mert szeretném én látni azt a kormányt, amely az elkövetkezendő választásokért ezzel a népítélettel szemben helyt tudna állani! úgy fogjuk őket együttes erővel elsöpörni, hogy mag sem marad belőlük.”

Az elfogadott határozati javaslat a pártvezetőségnek arra adott fölhatalmazást, hogy a választójogért olyan

eszközöket alkalmazzon, amelyeket esetenként jónak lát és „utasítja arra is, hogy kellő pillanatban kihirdesse az egész országra terjedő tömegsztrájkot”. Ha a tömegsztrájk nem vezet célra és a közzétett tervezetet mégis az országra oktrojálnák, „a szociáldemokrata párt az ezen az alapon tartandó választásokon nem vesz részt. Ellenben esetleges szavazóinak és szervezett tömegeinek egész erejével az így meghozott törvény revíziójára programja alapján kötelezett szövetkezett parlamenti ellenzék fogja támogatni, minden erejét arra fordítva, hogy ez a kormány és pártja megsemmisíttessenek és az általános, egyenlő, titkos választójog a legrövidebb idő alatt megvalósíttassék.”

A rendkívüli pártgyűlés óriási lelkesedéssel, viharos tüntetések között ünnepelte az előadó Garami elvtársat s egyhangúan elfogadta a határozati javaslatot. Az előadói beszéd után a különböző szakmák megbízottai tartottak buzdító beszédeket. A pártvezetőség megbízása alapján nekem is föl kellett szólalnom. A *Népszava* nyomán szószerint leközlöm ezen a rendkívüli érdekes összejövetelem elmondott beszédemet. (Máshol mint a *Népszavában* nem jelent meg.) Itt kell megjegyezni azt is, hogy némely helyen az adott viszonyok figyelembevételével letompítottam a *Népszavában* megjelent szöveget. A beszéd szövege a következő:

Weltner Jakab: Nekünk, akik ebben a teremben vagyunk, azt hiszem, nincs szükségünk lelkesítő beszédre. Ellenben szükségünk van arra, hogy nyugodtan, megfontolva beszéljünk arról, hogy melyek azok a teendők, amelyek az általános sztrájk sikerét fokozzák. Azokról a teendőkről kell beszélnünk, amelyek tényleg nagygyá, félelmetessé teszik ezt a tömegmozgalmat, amelyet a demokrácia érdekében akarunk fölhasználni. Mindenki tudja: minél nagobbmértetű a tömegsztrájk, minél nagyobb tömegek vannak a mozgalomban, annál nagyobb a súlya, hatása,

annál kisebb azoknak a fenyegetéseknek értéke, amelyeket a kormány jónak látott ezzel a mozgalommal szembe-szegezni. Ha nyugodtan, higgadtan figyelembe vesszük az erőnket, azt látjuk, hogy *sokkal több és sokkal nagyobb erőnk van, mint magunk is gondoljuk s sokkal nagyobb az erőnk, mint amint azt a kormány gondolja.* Tudniillik: ha csak arról van szó, hogy azok a szakmák, amelyek kitűnően vannak szervezve, belemenjenek ebbe az általános tömegmozgalomba, akkor készen volnánk; mert akiknek képviselői itt vannak a teremben, akik szervezve vannak, azoknak nem kellene nagy előkészületek. A bejelentett nyilatkozatok, amelyek elhangzottak, teljes értékűek. *Meg vagyunk győződve, hogy akik itt bejelentik a tömegmozgalomhoz való csatlakozásukat — a grafikaiak, a vas-és fémmunkások, az építőmunkások és a többiek —, abban a pillanatban, amikor szükséges lesz, teljes erejükkel talpraállanak és résztvesznek ebben a tömegmozgalomban.* Ha ez igaz, akkor minékünk *rengeteg fölösleges erőnk van,* amelyet föl kell használnunk, hogy fokozzuk ezt a tömegmozgalmat. Ha igaz, hogy ezer és ezer vas- és fémmunkás nélkülözhető a saját szakmájában a mozgalom előkészítésére, ahogy ezer és ezer famunkás van, akinek nem szükséges, hogy a famunkások között agitáljon és más szakmában is vannak olyanok, akiknek a saját szakmájukban nincs semmi teendőjük, mert ha *holnapra* kiadnék a jelszót, akkor mindazok, akik itt képviselve vannak — azt hiszem: mindnyájunk meggyőződése ez —, teljes erővel résztvennének ebben a tömegmozgalomban. („*ügy van!*”) Tehát rengeteg fölösleges erő hever parlagon, amelyet mind föl kell használni ennek a tömegmozgalomnak az előkészítésére. Sajnos: a kormány, a társadalmi rendszer visszássága az, hogy nem az összes szakmák vannak egyöntetűen szervezve. Vannak iparágak, amelyeknek a szervezetei gyöngék. Magától értetődik, hogy mindazoknak a szakmáknak, amelyeknek fölösleges erejük van az agitációra, kötelességük, hogy teljes erejüket azokra a szakmákra fordítsák, amelyek nincsenek jól szervezve. Ezeket az erőfölöslegeket rá kell terelni a fő-

városra és a vidékre egyaránt. Lássuk, hogy melyek azok a szakmák, iparágak, ipartelepek, amelyekhez nem tudunk hozzáférni, amelyek — úgylátszik — mintha meg-ingathatatlan várai volnának a kapitalizmusnak, a kizsákmányolásnak. De kell hogy ezeknek az ipartelepeknek a munkásai is résztvegyenek ebben a harcban. Mert ezeknek a munkásoknak ezer okuk van az elégedetlenségre. Csak gyűjtőszikra kell, hogy lán-got vessen az a sok keserűség, amely elfojtva lappang bennük. *Most a legjobb alkalom van arra, hogy „izgas-sunk” (Éljen és taps.),* mert az úgynevezett izgatással már kibékültünk mi is, a kormány is. *(Derültség.)* Magyaror-szág egész lakossága állandó lázadásban áll a kormány-nyal szemben, ezt a történelmi pillanatot föl kell hasz-nálnunk az osztályharc érdekében, a gazdasági mozgalom érdekében is! És vannak szakmák, vannak helyek, ahova be kell hatolnunk! Csak egyet említek, egy érzékeny pont-ját az állami életnek, a kapitalizmusnak, csak a *bányá-szokat* említem meg, akiknek ezer okuk van Magyaror-szágon a szervezkedésre! („*úgy van!*”) A legtöbb szakmának megadták a minimális lehetőséget, hogy a kizsákmányo-lás ellen védekezhessék. Ez az egyetlen szakma, anélkül hogy kivételes törvények léteznének, mégis állandóan ki-vételes állapotok alatt áll! („*Gyalázat!*”) Pedig ez a szakma a fontosabb szakmája az ország ipari életének és mégis mun-kásait rabszolgaságban tartják, csendőrökkel tiltják a gyülekezési jogát, a miniszter tiltja az egyesülési és gyü-lekezési szabadságot. Nem lehet egyesületet alakítaniok, hivatalosan meg van állapítva, hogy becsapják őket a betegségélezés terén — és ennek a szakmának a munká-sai nagyon szeretnének szervezkedni. Ha elmegyünk hoz-zájuk és azt mondjuk, hogy itt van az alkalom, hogy ne csak gazdasági függésből szabaduljatok föl, hanem *jogot* is szerezzetek, akkor *megáll Magyarországon minden bányá, ha kimondjuk a tömegsztrájkot! (Taps!)* Ezt az al-kalmat föl kell használnunk az intenzív földművelő-agitá-cióra is. Az a sok ezer ipari munkás, aki nélkülözhető az ipari városokban, menjen a földművelők közé, hogy a leg-

érzékenyebb pontján támadjuk meg a junkeruralmat. (Taps.) A földművelőknek is részt kell venniük ebben a harcban, hogy ők is jogokhoz jussanak. De segítenünk kell őket. Azt hisszük, *akárhány helyet csináltak a börtönökben, még az általános sztrájk után is kint maradunk néhány ezren és ezeknek elő kell készíteniük a földművelőket arra, hogy a mi harcunkhoz csatlakozzanak.* (Zajos éljenzés és taps.) A földművelőktől ugyanis annyira félnek hogy kivételes törvényeket hoztak ellenük. („*úgy van!*” — *Hosszantartó taps és éljenzés.*) Sok fölösleges erőnk van! Ezt a fölösleges erőt ki kell vinnie minden szakmának azokra a helyekre, ahová még nem juthatott el agitációnk. Be kell vinni a gyújtószikrát, el kell helyezni a gyújtózsínort és a kellő pillanatban mindenki velünk tart, mert a szívek fogékonyak arra, hogy a szabadságért lelkesüljenek. *A pártgyűlés a határozati javaslat elfogadásával teljes erővel értékelni, méltányolni fogja azt, hogy dolgozni, munkálkodni kell, hogy el kell menniük az elvtársaknak nemcsak a saját szakmájuk értekezleteire, hanem idegen szakmák értekezleteire is. Én a lázadás jogi részével nem akarok foglalkozni. Néhány szót azonban el kell mondanom erről az úgynevezett lázadásról. Azt hiszem, hogy el kell fogadnunk, amit délelőtt Garami elvtárs olyan szépen megmondott: tudniillik, hogy nem törődünk semmiféle fenyegetéssel, mert mi nem viseljük olyan nehezen a fogságot, mint ha Tiszát és társait csuknák be. Minket a gazdasági élet, a küzdelmek megszoktattak arra, hogy mindent úgy vegyünk, ahogy adják. Hozzászoktunk ahhoz, hogy rosszul is aludjunk néhány hónapig!* („*úgy van!*”) Azt a nagy hatást, amelyet el akartak érni, a fenyegetéssel nem érték el. Azonban beszélni akarok ennek a dolognak arról a részéről, hogy tulajdonképen hol keresik a lázadást. Azt mondja a kapitalista gazdaságtan, hogy a munkaerő: áru. Ha áru a munkaerő, akkor az áruval az rendelkezik, aki annak birtokosa. Ha a magántulajdont nagyszerű törvényekkel védmezzik, akkor védelmezzék a munkaerőt is. Ha tehát a munkás és a munkástömegek azt mondják, hogy „nem dolgozom, nem aka-

rok dolgozni”, akkor Lukácsnak nincs joga azt mondani, hogy politikai sztrájk tilos, hogy csak a gazdasági sztrájk olyan, amellyel a miniszterelnök megbékül. A munkaerő megkülönböztetett jelleggel bíró áru. A munkaerő birtokosának megvan az a rossz szokása, hogy él, eszmél, gondolkodik, szervezkedik és hogy nem arra a következtetésre jut, mint Lukács úr, hanem azt mondja: „Nekem, mint munkaerőbirtokosnak, arra kell törekednem, hogy a lehető legkedvezőbb helyzetben adjam el a munkaerőmet.” Ez a lehető legkedvezőbb helyzet pedig nem a junckeruralom alatt, nem a mostani társadalom, nem a mostani rendszer mellett következhetik be, hanem egy demokratikus Magyarországon, ahol a népnek joga van arra, hogy szavát hallassa. *Ha a munkaerőnek ez az akaratnyilvánítása, ha a tömegsztrájk ebben az értelemben lázadás, akkor mi büszkén elvállaljuk a lázadó címet, büszkén mondjuk azt, hogy lázadók vagyunk, mert ez a lázadás az emberi fejlődés elősegítője, ezzel a lázadással lehet csak nagyot alkotni, ezzel lehet csak kenyeret keresni azoknak az Ínségeseknek a részére, akiket el akarnak pusztítani. („úgy van!” — Zajos éljenzés és taps.)* Még csak néhány szót a küzdelem néhány jelentőségteljes részletéről. Az egyik az *alkohol* kérdése, amelyről azt hiszik sokan, hogy csak egy idevetődött ötlet. Sok minden szempontból fontos az, hogy ennek az alkoholkérdésnek sokkal nagyobb jelentőséget tulajdonítsunk, mint nagyon sokan, akik tréfásan fogják föl a dolgot és azt hiszik, hogy az államra nem ártalmas, ha ők azt az egy-két spriccet nem isszák meg. Lehet tömegsztrájkot csinálni, ha egy-két spriccet meg is iszunk. Az államot tényleg nem fordítja fel, ha néhányan nem iszunk spriccet, ellenben, ha sok százezer ember van, aki azt mondja, hogy nem iszom meg a spriccet, nem iszom bort, sört, pálinkát, ezzel kétszeresen sújtja az államot, amely a militarizmus egyre növekvő terheit az alkohol adójából fődözi, amely 170 millió koronát hoz csupán az alkohol révén. A mai államot úgy lehet legjobban megtámadni, ha azokat a terheket, amelyeket követelnek, nem tudja az ország szolgál-

tatni. Ezt a 170 milliót, amelyet másoknak kellene viselni: a földbirtokosoknak, a nagykapitalizmusnak, áthárítják a pálinkával, sörrel, borral a népre. Ha a nép ezt megtagadja, ez is lázadás, ezért is becsukat talán Lukács úr! (*Derűltség.*) Ugyanazzal a logikával, amellyel a tömegsztrájkot lázadásnak minősítik, ugyanazzal a logikával lázadás, ha nem iszunk bort, sört, spriccert, pálinkát? Mondhatjuk egész nyugodtan azt is, hogy az államnak, a militarizmusnak szüksége van az alkoholból folyó bevételre, mindazoknak tehát, akik nem isznak pálinkát, azoknak ott van a gyűjtőfogház, mert föllázadtak az állam rendje ellen, mert a mai állam fő jövedelmi forrása az alkoholfogyasztás. Az alkoholfogyasztás csökkentése fontos ezért is.

De *szervezeti* szempontból is fontos, hogy nemcsak a sztrájk alatt, hanem ezután is az alkoholkérdésnek nagyobb figyelmet szenteljünk. (A terembe lép Justh Gyula és a kongresszus tagjai és a karzatok hallgatósága fölállással és percekig tartó, szünni nem akaró lelkes éljenzéssel és tapssal fogadják. Fölkiáltások: „Éljen Justh Gyula!” Az elnök csenget.) Tisztelt Pártgyűlés, ismétlem tehát: ennek a kérdésnek tulajdonítsunk az eddiginél sokkal nagyobb fontosságot és teljes erővel törekedjünk arra, hogy a mai naptól kezdve a munkásság legszélesebb rétegei azzal is lázadjanak az államhatalom ellen, hogy nem isznak alkoholt, nem fizetik azt a 170 milliós adót, amelyhez annyi bűn, nyomorúság és szenvedés fűződik. Ez a második kérdés. *Harmadik* kérdés, az úgynevezett *takarékosság* kérdése. Találgatják, beszélnek róla mindenféle, hogy mennyi pénzünk van, meddig bírjuk a tömegsztrájkot, mennyi a hadipénztár, mennyi a kincstárunk. Mi erre azt feleljük: a tömegsztrájk olyan mozgalom, amelynek semmi pénzre, egyetlen fillérre nincsen szüksége. Nincsen egyetlen fillérre sem szüksége akkor, ha a mai naptól kezdve mindenki néhány fillért, akármilyen nehezére esik is, félretesz a sztrájk céljaira. Nincs annyi millió, amennyivel el lehet látni a tömegeket, de ha a tömegek maguk

ellátják magukat néhány hétre, akkor könnyű a tömegsztrájkot megcsinálni. Ismét a kormány, a Tiszák azok, akik nekünk könnyűvé teszik a tömegsztrájk elnyújtását. Tisza uralma az, amely lehetővé teszi, hogy ez a tömegsztrájk hosszúidejű legyen. Mivel? Azzal, hogy hozzászoktatták a munkásságot évtizedes elnyomatásukkal, hogy állandóan ínségben éljen. („*úgy van!*”) Állandóan nagy ínségben és nyomorban él, úgyhogy neki az az állapot, hogy csak kenyeret eszik a tömegsztrájk alkalmával, megszokott nyomorúság. („*úgy van!*”) Van-e olyan munkás, aki azt mondhatná, hogy nem ismerte még a munkanélküliség nyomorúságát, amelyet, hiába vala hű munkás — hogy Tisza—Lukács szavaival éljek —, „megbízható” munkás, mégis el kellett szenvednie. Mindenki ismeri a munkanélküliség nyomorúságát, amely hetekig eltart olyan kínnal és szenvedéssel, amelynél nem vigasztal meg az a tudat, hogy a saját jogomért, a saját érdekeimért küzdök, azért koplalok. A mostani tömegsztrájknál ha valaki szenvedni, koplalni fog, tudja, hogy azért koplal, hogy a jövőben jóllakjék! („*úgy van!*”) *Azért viszi harcát, hogy ne csak a Tiszák, a társaik és osztály sor sósaik lakjanak jól ebben az országban, hanem végre olyan állapot keletkezzék, hogy ha az ember dolgozik, meg is tudjon tisztességesen élni!* Ez pedig csak akkor fog bekövetkezni, amikor a munkásszavazatok is érvényre jutnak, amikor a munkásság tömegmozgalma az új Magyarországot alapjait lerakja. (*Zajos helyeslés, éljenzés és taps.*) Ezzel, tisztelt pártgyűlés, be is fejeztem beszédemet. Vegyék figyelembe azonban főleg azt, hogy azt a sok fölösleges energiát, azt a sok fölösleges erőt, amely egész seereg szakma munkásainál található, vigyék át más szakmákba, más foglalkozási ágakba, mindenfelé szerte az országban. A vidéki szervezett munkásokra vár különösen az a föladat, hogy behatoljanak olyan helyekre, amelyekkel eddig nem sokat törődtünk, hogy egy adott pillanatban megálljon az országban minden élet. (*Hosszantartó, megújuló, lelkes éljenzés és taps.*)

A rendkívüli pártgyűlés fölírta az ország egész munkásságát, amely lázasan készülődött a tömegsztrájkra. De a hatalom sem maradt tétlen. Már február hó vége felé az ország minden vidékéről fölrendelték a csendőröket, biztosították a hadsereg alkalmazásának lehetőségét és hangosan hirdették, hogy szurony okkal és gépfegyverekkel vernek le minden olyan kísérletet amely a tömegező alkalmazásával akarja nyugtalanítani a kormányt. A tömegsztrájknak a választójog tárgyalásának napján kellett volna kitörnie. A szociáldemokrata párt vezetősége az egyesült ellenzékkel tárgyalásokat folytatott olyan irányban, hogy az ellenzék a parlamenti harc legszélsőbb eszközeit alkalmazza a kormány ellen és a tüntető tömegekkel egyidőben a parlamentben indít ostromot a kormány megbuktatására.

Ezek a tárgyalások azonban nem vezettek kellő eredményre. Az ellenzéki pártok abban állapodtak meg, hogy tiltakozásukat egy deklarációban fejtik ki és annak elmondása után kivonulnak a parlamentből. Ilyen körülmények között a pártvezetőség nem vállalhatta azt a felelősséget, hogy az ostromállapotba helyezett főváros csendőreinek, rendőreinek és a mozgósított hadseregnek szuronyai és gépfegyverei elé vigye a munkásságot.

Hallatlanul izgalmas ülésen tárgyalta a pártvezetőség a tömegsztrájkra vonatkozó teendőket. Az ülés maga hat óránál hosszabb időt vett igénybe, mert mindenki érezte, hogy történelmi jelentőségű elhatározás előtt állunk. Vagy vállalni kell azt a felelősséget, hogy a munkásságot szembeállítjuk a mindenre elszánt kormány fölfegyverzett erejével, avagy pedig, ha elhalasztjuk a tömegsztrájkot, akkor szembe kerülünk a saját tömegeinkkel, amelyek izzó lelkesedéssel várták a pártvezetőség határozatát.

Valamennyien tudtuk, akik résztvettünk ezen a nevezetes ülésen, hogy a munkások tízezrei tiltakoznak majd a tömegsztrájk elhalasztása miatt és a végső eredmény mindezek ellenére mégis az volt, hogy nem vállaltuk a felelősséget a készülő vérontásért. A pártvezetőség minden tagja büszke lehet arra, hogy a tömeghangulattal szemben a tömegsztrájk elhalasztására szavazott, mert a későbbi események beigazolták, hogy a kormány nem riadt volna vissza a vérontástól. A polgári lapok nagyobb része, valamint osztrák elvtársaink hivatalos lapja, az „Arbeiter-Zeitung”, a legnagyobb elismeréssel írtak a pártvezetőség döntéséről.

Viszont amit mindenki előre sejtett, az, nagyon gyorsan bekövetkezett. A tettekész és harcvágytól égő tömegek mérhetetlen elkeseredéssel vették tudomásul a pártvezetőség határozatát, s már a döntés után félórával azt a hirt hozták, hogy a *Népszava* épületének tőszomszédságában lévő asztalosok szakegyletében mintegy hatszáz főnyi tömeg a pártház elé akar vonulni és tüntetni akar a határozat ellen. Gyorsan elsiettem az asztalosokhoz, ahol „le a lekvárpárttal” kiáltásokkal fogadtak és amikor bejutottam a terembe, székekkel fenyegettek. A tömeget csak nagynehezen lehetett rábírní, hogy a pártvezetőség elhatározásának indokolását meghallgassa. Azt hiszem, ha más akart volna a rögtönzött értekezleten beszélni, súlyosan inzultáltak volna. Én azonban ott nőttem föl közöttük, mindenki személyesen ismert és nagyobb részük szeretett. Ennek köszönhettem, hogy meghallgattak és a kifejtett súlyos érvek hatása alatt a pártvezetőség álláspontját — nagyon szép vita után — elfogadták.

Sokkal nehezebb volt a helyzetem Budán, a „Fácán”-féle vendéglőben megtartott gyűlésen. A gyűlésre teljes számban fölvonultak a Ganz villamosági gyár alkalmazottai, akik valamennyien szervezett munkások

voltak és a pártért minden áldozatot meghoztak. Már a gyűlés megkezdése előtt jóval ott ültem a vendéglő alsó helyiségében, ahol néhány bizalmiférfi előre figyelmeztetett, hogy a gyár munkásai hallatlan módon elkeseredtek és többen azzal biztattak, hogy egyeseknél dinamit van. A helyzet reménytelennek látszott, mert az első emeleten lévő nagy gyűlésterem felé vonuló munkások sípokat szedtek elő a zsebükből, s már az asztal körül is nagy zenebonát csaptak. A vendéglő tágas nagyterme zsúfolásig megtelt és éktelen lárma között tudtam csak a pódiumig eljutni. Több mint ezer ököl emelkedett a levegőbe és a becsmérő jelzők egész áradata zuhogott felém. Az elnök néhány megnyitószava után, amikor a tribünre léptem, pokoli zaj fogadott, amely csak akkor csöndesedett el, amikor látták, hogy egyetlen szó nélkül nyugodtan várok, amíg észretérnek. Amikor a zaj valahogy lecsillapult, a lehető legnagyobb nyugalommal kijelentettem, hogy csak abban az esetben beszélek, ha figyelemmel és csöndesen meghallgatnak. Elmagyaráztam, hogy ők több mint ezren vannak, én meg csak egyedül, az ajtó, amelyen a teremből ki lehet menni, ezzel szemben olyan távol van, hogy amennyiben meg akarnak verni, úgysem menekülhetek. Azt is megmondtam, hogy én természetesen nem helyeselném az ilyen brutalitást, mert gyávaság volna, ha ezren nekirontanának egy embernek, de az ügy érdekében vállalom a kockázatot, s megnyugszom abban, hogy amennyiben a pártvezetőség elhatározásának indokait nem osztják, a gyűlés végén megverhetnek.

Ez a néhány mondat még a legizgulékonyabb lármazókat is leintette. Azt hiszem, többen szégyenkeztek, hogy elragadtatták magukat és a bevezetés után ők maguk is csöndre intették a zajongókat. A többi már úgy ment, mint a karikacsapás. Belátták, hogy a pártvezetőség az ő bőrüket nem akarta könnyelműen kockára

tenni, s a munkások tízezreit akarta megkímélni a leg-súlyosabb áldozatoktól. A gyűlés egyhangúan bizalmat szavazott a pártvezetőségnek. Kimondta, hogy változatlan lelkesedéssel készül a további harcra.

A pártvezetőség minden tagjának kijutott a maga része ezekből a gyűlésekből. Sorra kellett járni a gyárakat és a nagyobb üzemeket, hogy az izgalom lecsillapodjék. A polgári lapok közül többen félreértették a munkásoknak ezt a türelmetlenségét és pártbomlásról beszéltek. Azonban néhány hét fölvilágosító munkája után a párt újból a régi erejével folytatta a harcot Tiszáék választójogi javaslata ellen és az egyesült ellenzék ünnepélyes proklamációban lekötötte magát az általános, egyenlő és titkos választójog mellé azzal, hogy amennyiben a parlamentben többségre jut, első teendője a választójog megalkotása lesz.

A Lukács-kormány Désy Zoltán fölmentése után, aki — amint ismeretes — a miniszterelnökről a nyilvánosság előtt azt a kijelentést tette, hogy „Európa legnagyobb panamistája”, 1913 június hó 4-én megbukott. Utódjául gróf Tisza Istvánt nevezték ki, aki ellen változatlan erővel, tömeggyűlésekkel és utcai sétákkal tüntetett a munkásság, de a demokratikus választójog törvénybeiktatását mégsem tudta kierőszakolni. Közvetlenül a világháború kitörése előtt a Lukács—Tisza-féle választójog alapján készülödtünk az új választásokra. A magyar munkásságnak a világháború kitöréséig egyetlen képviselője sem juthatott a képviselőházba. Annak a nagy tragédiának, amely a világháborúban az ország feldarabolásához vezetett, talán egyik legfőbb oka az, hogy a magyar munkásságot kirekesztették az alkotmány sáncaiból.

A F A M U N K Á S - S Z Ö V E T S É G

Bár a párttitkárságban túl voltam halmozva munkával, az asztalosok szervezetében is el kellett végeznem a reám háruló teendőket. K. Szabó József, aki az asztalosok mozgalmának szellemi vezetője volt, a 90-es évek vége felé kivándorolt Amerikába és távozása után néhányan a fiatalok közül irányították a szervezet életét. Majdnem teljes egészében átvettem K. Szabó József teendőit, mert engem bíztak meg a szaklap szerkesztésével és a retorikai tanfolyam vezetésével.

Az asztalosok szervezete már akkor is ama szakmák közé tartozott, amelyek a szociáldemokrata mozgalomban tevékenyen résztvettek. Az a fiatal gárda, amely a szervezet vezetésére döntő befolyást gyakorolt, csupa lelkes, meggyőződött szocialistából rekrutálódott és a párt minden kívánságát a legnagyobb lelkesültséggel teljesítette. A szervezet maga a kezdetleges viszályokban nem vett részt és a legnagyobb egyetértésben segítette elő a pártmozgalom megerősítését. Határtalan lelkesedéssel dolgozott a szervezet fejlesztésén, a munkások gazdasági jólétének és kulturális fejlődésének előmozdításán.

A munkásmozgalom legyőzhetetlen erejű volna, ha az együttérzésnek és a testvéries szolidaritásnak az a szelleme hatná át az összes szakmákat, mint amely akkoriban az asztalosok szervezetét erőssé tette. Ennek a szellemnek köszönhető, hogy az a kicsiny csoport, amely

a szervezetben tömörült, döntő befolyást gyakorolt a szervezeten kívül álló asztalossegédek elhatározására, s a gazdasági harcok idejében egységes állásfoglalásra bírta az egész szakmát.

Öröm és megnyugvás volt ebben a szervezetben dolgozni és nekem valósággal pihenést jelentett, ha ebben a szűkebb családi körben, ahol valamennyien ismertük és szerettük egymást, megjelenhettem. A folytonos bérharcokkal megjavítottuk a munkások gazdasági helyzetét s megrövidítettük a munkaidőt. Az asztalosok szervezete a nyolc és félórai munkaidő kiharcolásában az elsők közé tartozott

A szervezet azonban nemcsak a magyar munkásmozgalomban teljesítette a szolidaritás parancsait, hanem a nemzetközi szervezkedés jelentőségét is kellő módon értékelte. Már 1903-ban, amikor első ízben kerül szóba az osztrák famunkások kongresszusán a Famunkások Nemzetközi Uniójának megalapítása, az asztalosok szervezete a legnagyobb lelkesedéssel áll az eszme mellé és az első azok között, akik az Unióhoz csatlakoztak. A szervezet minden nemzetközi kongresszuson résztvesz és 1914-ig, a világháború kitöréséig, majdnem minden alkalommal engem bízott meg a magyarországi famunkások képviselőjeként. Az egyik ilyen nemzetközi famunkásokongresszuson „sztrájkbontók ellen való védekezés” napirendjének előadására a nemzetközi titkárság engem jelölt ki, s a kongresszus egyhangúan elfogadta azt a határozati javaslatot, amelyet betervezttem.

Az asztalosok szervezete már megalakulásának első éveiben azt is fölismerte, hogy a különböző famunkáscsoportok külön-külön szervezett munkásainak egy táborba való tömörítése elsőrendű fontosságú. 1896 április 3-ára már megszervezték az első famunkásokongresszust, amely azonban nem hozhatott határozatokat, mert a hatóság föloslatta. Az 1898 április hó 10-én megtartott

második famunkáskongresszus már kimondja, hogy a famunkásokat egy szövetségbe kell tömöríteni.

A szervezés munkája nagyon nehéz volt, mert a famunkások egyes csoportjai hallani sem akartak a modern munkásmozgalomról és a leghevesebben ellenezték, hogy a szociáldemokrata párthoz csatlakozzanak. A kocsigyártók egyik értekezletén a leghevesebben ellenezték, hogy az elnökség — amelynek tagjai között többen voltak, akik helyeselték a szövetség eszméjét — beszélni engedjen és söröskancsókkal akartak távozásra bírni.

A csatlakozás a Famunkásszövetség alapszabályainak jóváhagyása után (1904 május 13) gyors ütemben indult meg, mert még 1904-ben lelkesedéssel csatlakoztak az esztergályosok, a kocsigyártók, a kádárok és a kosárfonók.

Legnehezebben a kárpitosok szervezetét tudtuk csatlakozásra bírni. A kárpitosok szakegyletének már 10 éves múltja volt és a szakmában dolgozó munkások legnagyobb része a szervezethez tartozott. Nagy sikereik voltak a munkaviszony rendezése körül és szép tágas magánhelyiséggel rendelkeztek.

A szervezet vezetői féltették az önállóságukat és azt hitték, hogy a szövetség olyan anyagi megterhelést jelent, amely lehetetlenné teszi, hogy a magánhelyiségüket főtartsák. A Famunkás-Szövetség vezetősége több esetben küldött előadót a kárpitosok értekezletére, de egyik sem tudta őket csatlakozásra bírni. A Famunkás-Szövetség vezetőségétől azt követelték, hogy biztosítsa őket arról, hogy a magánhelyiségüket fentarthatják és teljes autonómiájukat megtarthatják. Én már a kezdet kezdetén azt javasoltam, hogy teljesítsék a kárpitosok minden kívánságát, mert a csatlakozás után a viszonyok úgymint arra kényszerítik őket, hogy a többi szakmához hasonlóan helyezkedjenek el a Famunkás-Szövetségben.

Végül teljes fölhatalmazást kaptam arra, hogy a kárpitások értekezletén olyan megegyezést létesítsek, amelyent jónak látok. Elmentem az értekezletre, ahol egymásután szólaltak föl a kárpitások mozgalmának vezetői: Horovitz Gábor, Propper Sándor és Grünhut Fülöp, akiket ezen az értekezleten ismertem meg közelebbről. Felszólalásaik után most már kettőzött buzgalommal törekedtem arra, hogy a csatlakozás sikerüljön, mert rögtön fölismertem, hogy nemcsak a szervezet csatlakozása lesz előnyös a szövetségre, hanem a famunkások egyetemes mozgalma is nagy hasznát látja annak, ha a kárpitások képzett és föltűnően intelligens vezetői, akik már akkor is jó szónokok voltak, nem a kárpitások kicsiny szervezetében működnek, hanem a famunkások nagy táborában. Horovitz Gábor minden föltétel nélkül a csatlakozás mellett volt, Grünhut és Propper nem elleneztek kifejezetten a csatlakozást, de biztosítékot követeltek az autonómiára és a magánhelyiség föntartására vonatkozóan. De akárhogyan erőlködtek, olyasmit nem tudtak kívánni, amit meg nem ígértem volna. Tudtam, hogy a csatlakozás erősebbé teszi a kárpitások szakosztályát is, tehát nyugodt lélekkel megígérhettem, hogy biztosítjuk a magánhelyiség fentartását, az önkormányzatot pedig a famunkások alapszabálya is biztosítja.

A kárpitások kimondták a csatlakozást és csakhamar meggyőződtek arról, hogy helyesen cselekedtek. Szervezetük gyors fejlődésnek indult s a magánhelyiségüket sokkal könnyebben tudták föntartani, mint a csatlakozás előtt.

A Famunkások Szövetségében a testvéries szeretetnek és a szolidaritásnak ugyanaz a szelleme vitte a mozgalmat előre, mint amely az asztalosok szervezetét megerősítette. A központi vezetőség az első pillanattól fogva a munkásszolidaritás, a szocialista öntudat szellemében

dolgozott. Itt ismeretlen volt a féltékenykedés és az üléseken résztvevők egymás iránt való szeretete és becsülése meggátolt minden viszálykodást. Mindenki azon versengett, hogy önzetlenül többet dolgozzék. Ez a szellem tette a mozgalmat erőssé. A vezetőségben a különböző szakmák a taglétszám arányában vettek részt és a vezető embereknek ez az együttműködése a famunkások szakmáit szorosan összeforrasztotta.

Hosszú évtizedekig együtt dolgoztak ebben a vezetőségben Pelczéder Ágoston, Lay József, Scheiermann Márton, Schubert Zsigmond, akik, sajnos, férfikorok teljében haltak el. Grünhut Fülöp kivándorolt Amerikába, Molnár Imre és Renner Károly évtizedekig buzgó munkát végeztek. A többiek: Czédli István, Szabó Imre, Kovács Károly, Gasztelini Vince, Fleischer Dávid, Horovitz Gábor és Propper Sándor ma is fiatalos lelkesedéssel vesznek részt a mozgalomban. Horovitz Gábor, a Famunkás-Szövetség központi titkára. Propper Sándor, Horovitz Gábor és Szabó Imre nemcsak a Famunkás-Szövetség) legképzettebb vezetői, hanem a szocialista mozgalomnak legértékesebb harcosai közé tartoznak.

A Szövetség belső életét csak az 1912. évi úgynevezett „sárga” mozgalom fenyegette komoly megrázkódtatással. Az asztalos-szakosztályban egy kis garázda csoport, néhány, a hiúságában megsértett munkás vezetésével megakasztotta a szervezet működését. A műhelyekben a leghitványabb rágalmakat szórták a szervezet vezetőségére és majdnem egy teljes esztendeig megbénították a szervezeti életet.

A viszálykodás annyira elmérgesedett, hogy egy, a Thék-gyárban tartott értekezleten az egyik ilyen a „sárgákhoz” tartozó asztalossegéd revolvert fogott rám, de nem mert lőni, mert alig védekezett, amikor a revolvert kicsavartam a kezéből. Évekig őriztem ezt a fegyvert,

amelyben, amint később kiderült, dum-dum lövegek voltak. A rendbontókat a szervezet kizárta és néhány hónap múlva az asztalos-szakosztály újból a régi erejével működött.

Egészen a háborús összeomlásig minden szabad időmet a Famunkások Szövetségében töltöttem. Bámbizták a *Famunkások Szaklapjának*, valamint a *Famunkások Zsebnaptárának* szerkesztését és résztvettem nemcsak a központi vezetőség ülésein, hanem az asztalosok szakosztálya minden ügyének intézésében. Különösen az asztalosok szervezete vonzott, mert ott töltöttem el ifjúságomat. Nem ismerem annyira a többi szakmák munkásait és lehetséges, hogy más szervezetben is a szocialista öntudatnak annyi megnyilatkozása mutatkozott, mint az asztalosoknál, de nyugodtan elmondhatom, hogy ebben a szervezetben a háború befejezéséig megbecsülték és szerették azokat, akik értük dolgoztak, így például nem hiszem, hogy sok szervezetben lehetett volna arra bírni a munkásokat, hogy a többhetes sztrájkjal kivívott munkaidő-rövidítést föladják és az összesség érdekeit figyelembevéve, hosszabb munkaidő mellett dolgozzanak. Az asztalossegédek közül több mint 1600-an a legnagyobb nélkülözésekkel kivívták a 9 órai munkaidőt, amikor a munkáltatók ajánlatot tettek, hogy kollektív szerződést kötnek, amely valamennyi munkásnak megadja ezt a követelést, ha azok a segédek is 9½ órát dolgoznak, akik már a 9 órai munkaidőt kiharcolták. Két teljes hónapot kellett volna a hosszabb munkaidő mellett dolgozni azoknak, akik győzelmes sztrájkban biztosították a maguk részére a rövidebb munkaidőt. A szervezet vezetősége képtelenségnek hitte, hogy a munkásokat rá lehet venni erre az áldozatra, én azonban bíztam a munkások áldozatkészségében és elvállaltam, hogy egy gyűlésen meggyőzőm a munkásokat ennek az áldozatnak szükségességéről. Az események be-

igazolták, hogy nem csalódtam, mert egy rendkívül viharos ülésen óriási többséggel kimondták, hogy a többi munkások érdekében, nehogy azoknak is nélkülözniök kelljen, földadják az elért vívmányokat és hosszabb munkaidőt dolgoznak. A munkásmozgalomban kevés ilyen ragyogó példáját láttam az öntudatosságnak és az áldozatkészségnek.

A Famunkás-Szövetség a világháború ideje alatt is meg tudta tartani erejét és a forradalmak után is ama szervezetek közé tartozik, amelyek minden nehézség és baj ellenére még mindig erős védelmezői a munkások gazdasági érdekeinek, hű támaszai a szociáldemokrata pártnak.

A NÉPSZAVA NAPILAP

Az üldözések viharában megedződött és megerősödött szocialista, mozgalom egyre nagyobb politikai jelentőségre emelkedett. A hetenkint háromszor megjelenő *Népszava* nem bizonyult elég erős fegyvernek. Valamennyien éreztük, hogy csak akkor vihetjük megfelelő eredménnyel előbbre a mozgalmat, ha napilappal rendelkezünk, ha a gyorsan erősödő szervezeteket és a szocialista munkások egyre nagyobbodó tömegeit napról-napra informálhatjuk az eseményekről és a szükséges teendőkről.

Garamival sokat beszélgettünk a napilap alapításának szükségességéről. Az egyik ilyen sétánk alkalmával fölvettem, hogy ötvenezer előfizetőt kellene előre, gyűjteni. Ha két koronájával számítjuk az előfizetést, akkor százezer koronával nyugodtan megindíthatjuk a napilapot.

Az Ötlet nem volt új, mert már előzően is tettek ilyen indítványokat és Garami egyszerűen kinevetett. Megmagyaráztam neki, hogy az idő most sokkal alkalmasabb az ilyen kísérletezésre, mert a mozgalom sokkal erősebb, mint régebben és a munkások hallatlanul lelkesednek a napilapért. Még a beszélgetés ideje alatt lefokoztam az igényeimet és ötvenezer előfizető helyett huszonötezerben állapítottam meg az előfizetők számát. Megbékültem azzal a gondolattal, hogy ennyi is elegendő a napilap megindításához.

Garamit nem tudtam meggyőzni az előfizető-gyűjtés helyességéről, de viszont ő sem tudott lebeszélni arról, hogy tervemet ne terjesszem a pártvezetőség elé. Néhány nap múlva már tárgyalás alá is került a napilap dolga, de a pártvezetőség Garami álláspontját fogadta el.

A napilap megindításának ötlete azonban a munkások között erősen hódított s amikor bejelentettem a pártvezetőségnek, hogy indítványomat a kongresszus elé terjesztem, annyira meg voltak győződve arról, hogy a kongresszus többsége még a pártvezetőséggel szemben is az én indítványomat fogadja el, hogy magukévá tették az indítványt, amelyet a kongresszus egyhangúan elfogadott.

Megkezdődött az előfizetők gyűjtése, de a pénzek nem folytak be a lelkesedés arányában. Két korona nagy összeg volt s a lehetetlenül rossz gazdasági viszonyok nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy a huszonöt-ezer előfizetőnek csak a harmadrészét tudtuk összegyűjteni.

Mintegy tizenhétezer koronánk volt a lap megindításához, s ezt az összeget én is olyan kevésnek találtam, amellyel nem szabad megindulnunk. A további gyűjtés céltalannak látszott, tehát azon tanakodtunk, hogy az egész akciót abbahagyjuk, s a pénzt visszaadjuk mindazoknak, akik befizették. Ezekben a kritikus napokban a Krammer és társa cég nyomdavállalat, amely tudomást szerzett arról, hogy napilapot akarunk megindítani, eljött a párttitkárságba és megvétele ajánlotta a nyomdáját. Garami foglalkozott ezzel az ügyel és szakemberek bevonásával tárgyalt Krammerrel. Pollák Simon elvtársunkkal megnézték a nyomdát és a tárgyalások eredménye az volt, hogy Garami és Pollák a nyomdát nem vették meg, hanem azt a javaslatot tették, hogy a

párt maga alapítson egy nyomdavállalatot, mert ilyen módon a lap megjelenését is biztosítani lehet.

A pártvezetőség hozzájárult az előterjesztett javaslatokhoz. A tizenhétézer koronát kevésnek tartottuk a lap megindítására, de elégnak tartottuk arra, hogy nemcsak a lapot indítsuk meg, hanem még nyomdát is üzembe helyezzünk a párt részére. Hogy Garami és Pollák elvtársak milyen számítások alapján valósították meg ezt a vakmerő tervet, azt még ma sem tudom. Bizonyos azonban, hogy az ötlet briliáns volt, mert egyetlen fillér készpénz fizetése nélkül hitelbe vásároltuk a nyomdához szükséges berendezéseket és 1905 április hó 1-én a saját nyomdánkban megjelent a *Népszava* első száma mint napilap.

A Dohány- és Nyár-utca sarkán lévő épület szűk, homályos pincéjében ott állt a kis 16 oldalas rotációs-gép, amelyet meghatott bámulattal néztünk, amikor az első lapokat kidobálta. Akik ott álltunk a lap születésénél a reggeli órákban, könnyes szemekkel gondoltunk a munkások áldozatkészségére és a napilap alapításának hatalmas jelentőségére.

A. lap első száma is mindenekelőtt a munkásokat üdvözölte. Az „Előre!” címen megírt vezércikk a következőket mondja:

„Kibontjuk vörös lobogónkat s meghajtjuk Magyarország munkásai előtt.

Köszöntjük őket.

Köszöntjük őket, mint harcosait annak az eszmének, amelynek zászlója, íme, büszkén repül föl a magasba. Amely, íme, fönnen szárnyal, bár ezerszer a sárba akarták tiporni, amely, íme, fönnt lobog, bár ezerszer le akarták gázolni azok, akiknek hatalma a legázolt jogra, a letiport igazságra épült...”

A napilap az első időkben nagy nehézségekkel küzdött, de minden bajt elkerültünk a nyomda segítségé-

vel, amelyet 1921-ig Pollák Simon elvtárs, azután pedig Freund Jenő és Deutsch Dávid vezettek olyan lelkesedéssel és szakértelemmel, hogy a főváros egyik legkiválóbb nyomdai üzemévé fejlesztették.

Csak most tudtuk kellően megbecsülni, hogy mit jelent a nyomda. A saját üzemünkben nem kellett attól félni, hogy valamilyen kapitalista politikai szempontból megakasztja a lap pontos megjelenését. Nem kellett attól félni — amit idegen nyomdánál föltétlenül megkíséreltek volna —, hogy a kormány befolyást gyakoroljon a nyomdatulajdonosra, s ilyen módon elősegítse a lap elpusztítását. De mindezekről függetlenül, a nyomdavállalat nagy fölöslegekkel dolgozott és több esztendeig annyi hitelt nyújtott a lapnak, amennyire szüksége volt.

A *Népszava* napilap megindulásakor a párt titkára voltam és természetesen a legnagyobb erőfeszítéssel dolgoztam azon, hogy a lapot megtarthassuk. A lap megindulása után az első hónapokban nem írtam a lap részére, de még 1905 szeptember havában újból az államfogházba kerültem és onnan küldtem kísérletképen az alábbi vezércikket, amelyet némely helyen leenyhítve közlök.

Vérité.

Zola „Verité”-jében („Igazság”) a klerikális és világi iskola küzdelmét írja le. Egy vidéki városkában meggyilkolnak egy gyermeket. A gyilkosság színhelyén először két pap jelenik meg. Első gondjukat az képezi, hogy a bűnjeleket, amelyek a klerikális iskolából származnak, megsemmisítsék. A gyilkost a papok közt kellene keresni. Ámde a klerikális tábor mesteri ügyességgel rátereli a gyanút Simon zsidóra, a világi iskola tanítójára. Megindul a küzdelem az igazságért. A klerikálisok a rágalmak özönét zúdítják a világi iskola ellen és lapjukkal, a „Le Petit Beaumontais”-val annyira befolyásolják a közvéle-

ményt és az esküdteket, hogy az ártatlan világi tanítót gályarabságra ítélik.

Mesteri módon jellemzi Zola, hogyan dolgoznak a klerikálisok. A rágalom undok fegyverével félrevezetik, elbutítják a munkásokat, a templomban megnyerik az anyákat, a babona és bálványimádás segítségével a parasztokat. Az igazság látszólag le van verve. Senki sem szólhat föl a világi iskola mellett. Üldöznek mindenkit, aki becsületes meggyőződéssel kutatja az igazságot. A papok diadalmaskodnak az egész vonalon. Ámde az igazság föl-támad. A józan ész, a nevelés diadalt arat a korlátoltságon! és az új nemzedék undorral fordul el azoktól, akik megmételtyezték az országot. A világi iskola diadalt ül. A rágalmazó klerikálisokat elűzik azok, akik fölismerték, hogy csak a hitvány anyagi haszonért és a világi hatalom elnyeréséért! állottak a fölvilágosodás és a haladás útjába.

*

Változott körülmények közt, hasonló színjátékot játszik most a koalíció hazánkban. Örököse a szabadelvű uralomnak, amely évtizedekig elnyomta az országot. Mindenki betelt a panamázók társas szövetkezetével. Harcot indított ellenük az ország. A kiváltságos választók és a jogtalan népmilliók egyenlő erővel harcoltak, hogy az ország testéről¹ lerázzák az élőködőket.

A szociáldemokrata párt nem áll utolsó helyen, ha azt keressük, kinek köszönhető a szabadelvű párt és kormány bukása. A fölvilágosító népgyűlések ezrein, beszélünk e párt ellen. A fölvilágosító munka gyümölcse: a koalíció diadala. Ámde a választási harc alatt az egyesült ellenzék más volt, mint a jelenlegi. Akkor harcoló hősöket láttunk, akik szent esküvel ígérték a fórumon, hogy ők a szabadelvű zsarnokság ellen küzdenek a szabadságért, ígértek fűt-fát és különösen megígérték az általános, egyenlő és titkos választói jogot.

A választási harc diadalra segítette az ellenzékét. Amit senki sem hitt lehetségesnek, ők maguk legkevesbé, az bekövetkezett. A diadal után azt hitték, hogy már bírják a hatalmat. Első teendőjük tehát az volt, hogy elárul-

ták a népet, amelynek diadalukat köszönhették, elérülték a választói jogot. Becsületszavukra fogadták meg a választási harc alatt, hogy első teendőjük az általános választói jog törvénybeiktatása lesz és mikor hatalmon voltak, becsületszavukat adták a mágnásoknak a klerikálisoknak és a kapitalistáknak, hogy a választói jogból nem lesz semmi. Aki mást várt tőlük, az nem ismeri a polgári pártok természetrajzát.

*

Bécsbe hívták a magyarokat kihallgatásra. Örömben úszott a koalíció. Lapjaik, amelyek eddig úgy bőmbölktek, mintha oroszlanok volnának, fölverték az eredeti jellegüket és úgy dünnyögtek, mint a csecsszopó malac. Nemzeti vívmányok? Ki beszél ilyesmiről. Béke kell az országnak! Mérsékletre intették magukat a vezérek. Az ország ki van merülve, engedni kell tehát az uralkodónak. A koalíció kuvaszai, az engesztelhetetlenek, a „Magyarország” és a többi lapok bámulatos egyhangúsággal hirdették a békét. Sőt buzgalmukban megmárták a „Független Magyarország”-ot, amely nem találta meg hirtelen a kellő hangot. A harc helyett a „hazafiak” osztozkodtak. Andrássy miniszterelnök, Kossuth Ferenc kereskedelmi miniszter, Polónyi Géza igazságügyminiszter akart lenni. A stréberek ezernyi tömege, a bugaci függetlenségi kör elnökétől egészen a VIII. kerületi független hazafiakig, a demokrácia nagyhírű vezérei, mind-mind szorongva lettek, mi lesz a bécsi úttal. A kiéhezett csöcselék várt. Harminchét évig a szabadelvű párt elzárta az egyiptomi húsosfazékhoz vivő utat. Hogyne szeretne tehát az az éhes falka ráfeküdni az országra, hogy az amúgy is szerencsétlen népet teljesen kifosszák.

A magyar hazafiakat kidobták Bécsből. Mit akartak ott? Leszerelni t A pakli nem sikerült. Nem juthattak hatalomra. Nem dobhattak koncot híveiknek, az éhes strébereknek. A jezsuiták azonban nem esnek a kudarc után kétségbe. Visszajöttek és harsonával hirdették: „Megersézték a nemzetet, egyesülni kell tehát az egész nemzetnek!” Kihez fordultak? A munkásokhoz! Azokhoz, akiket

becsaptak. Azokhoz, akik hiába fordultak hozzájuk ötször is, hogy tegyenek kötelező ígéretet az általános választói jog behozatalára. Leszavazták a választói jogot. Tehát a választói jog ellenségei fordultak a választói jog barátaihoz, hogy küzdjenek velük, segítsék őket hatalomhoz. Miért? Hogy leszavazhassák a választói jogot.

A szervezett munkásság nem állt kötélnek. Nem segítette ellenségét, a koalíciót és megakadályozta a koalíciós „mártírok” nemzeti ünneplését, Megindult tehát a rágalmozási hadjárat, A koalíció „Le Petit Beaumontais”-jei elkezdtek népbutító hadjáratukat, A nép árulói a népet akarják megnyerni szövetségestársul. Hétfőn ünnepeletetik magukat a Royal-szálloda előtt. Csirkefogóik véresre verik az odatévedt kíváncsi elvtársakat. Beszédet tartanak, hogy lámpavasra, kell vinni a szociáldemokrata munkásokat. Másnap diadalt hirdetnek az összes lapok. Hasábokat írnak, milyen hősiesen harcolt a diákság. „Ha rövid lett a botjuk, megtoldották egy lépéssel”, „az összes szocialisták bevert fejfel távoztak”. Szerdán a fölháborodott munkásság pocskékká veri az egész koalíciós bandát, diákostul, csirkefogóstul. A rendőrség kordont von a megmaradt koalíciós csőcselék támogatására és brutális durvasággal gázolja halálra elvtársainkat. A koalíciós lapok másnap bezzeg nem beszélnek a hősiesen küzdő szociáldemokratákról. A taktika azt kívánja, hogy rémmeséket írjanak a bennünket támogató rendőrökről és a szocialista pártvezetőség mészárlásairól. Beszélnek „törbeccalt ifjúságról” és ugyanaznap az egyetemen a koalíció szolgálatában álló 5—600 tagú csoport megver egy szocialista, diákot. Ötszázan egyet és mégis diadal gyanánt ünneplik ezt a tényt,

A pezsgős vacsorák, a szocialista vezetők birtokában lévő bérházak, a megtérő munkásokról szóló regék újra divatba jönnek. A jezsuiták hasznosnak bizonyult fegyvereit használják a klerikális „Alkotmány” és a zsidó „A Polgár”. Egymás nyakában csüng most minden népcsaló. Rakovszky, Mezőfi és Kossuth. Az a Vázsonyi, akit a mi tiltakozásunk miatt nem mertek kidobni a parla-

mentből és az a Mezőfi, akit mi rúgtunk ki pártunkból. Szövetkezve ellenünk a, mágnások, papok, gyárosok, földbirtokosok, az újjászervezett „szocialisták” kizsákmányoló és népbutító hada. Két kézzel szórják ellenünk a rágalmak piszkos fertőjét, hogy saját piszkos dolgaikról eltereljék a világ figyelmét,

*

Az igazságot azonban nem lehet eltemetni. Tizenöt év óta, folytat a szociáldemokrata párt fölvilágosító munkát. Nem állunk néhányan a népbutító áramlattal szemben. Ötvenezer szervezett munkás áll a fővárosban sziklaszilárdan mellettünk és a munkások többi tízezrei is velünk éreznek. Hogy a koalíció esetleg fölvonulat néhány ezer munkást maga mellett, mit jelenthet ezt. Csupán azt, hogy fölvilágosító munkánk még nem teljesen: eredményes. Elhisszük, hogy még ma is akadnak munkások, akik társaik ellenségeiként elnyomóikkal és kizsákmányolóikkal küzdenek. De azért büszkék vagyunk munkánkra, mert ma csak egyeseket, tizenöt év előtt pedig csekély kivétellel az összes munkásokat be tudta volna csapni szemfényvesztő játékával a koalíció.

A mi győzelmünk akkor lesz teljes, ha a; koalíció uralomra kerül. Igen, hisszük és reméljük, hogy hatalomra jutnak a jelenlegi „nemzeti harc” hiénái. A hatalomhoz csak elveik föladása árán juthatnak és mégis hozzájutnak! De mi is ott leszünk! Ott leszünk és megkeserítjük a zsákmány élvezését. Elmegyünk azokhoz, akik tudatlanságból, becsületes meggyőződéssel harcoltak a koalíció mellett, elmegyünk az igazság mindenható erejével és tudjuk, hogy akik eddig vakok voltak, azok látni fognak. Meglátják tiszta szemmel, hogy az egyesült ellenzék a nép ellensége és akkor az egész nép dühös elkeseredéssel söpri majd el a hatalom polcáról a nép árulóit: a koalíciót!

A beküldött cikk nagy föltűnést keltett és Garami igen hízelgő levelet írt, amelyben arra buzdított, hogy írjak minél többet. Tudatta azt is velem, hogy minden megjelent cikkért 10 koronát kapok, ami az akkori idők-

ben és különösen az államfogházban nagy összegnek számított. Most már rendszeresen dolgoztam a lapba és minden héten legalább egy cikket küldtem.

A *Népszavának* kitűnő újságírógárdája volt, de a szociálpolitikai kérdésekhez nem értettek túlságosan. Én már a titkárságban is sokat foglalkoztam a szociálpolitikával és a *Népszavában* is ezen a területen fejtettem ki működést. Garami nagyon szerette volna, ha teljesen a *Népszavához* kerülök, de ez hosszú ideig nem sikerült, mert a pártvezetőség nem akart a titkárságból elengedni. Csak 1907-ben, amikor Buchinger elvtársat megnyertük a titkárság részére, lehetett arra gondolni, hogy teljesen átmenjek a *Népszavához*. Mint a lap helyettes szerkesztője, én irányítottam a párt- és szakmozgalom dolgait és néhány esztendeig a lapban megjelent szociálpolitikai cikkek nagy részét én írtam. Később Böhm Vilmos, Propper Sándor és Rónai Zoltán elvtársak hathatós közreműködése tette változatosabbá a lap szociálpolitikai részét.

C S I Z M A D I A É S A D Y

A földmunkások tömegei közül emelkedett ki Csizmadia Sándor és természetes intelligenciájával, ragyogó tehetségével, kitűnő szónoki készségével a pártban gyorsan vezető szerephez jutott. Remekszép költeményeivel egyre nagyobb tömegek szeretetét nyerte el és befolyása napról-napra növekedett. E sorok célja nem az, hogy Csizmadiát becsmérelje, mert a forradalom utáni szereplésével nem is foglalkozom. Magam is azok közé tartozom, akik Csizmadia költeményeinek nagy részét a szocialista irodalom örökbecsű alkotásának tartják. De meg kell emlékezni arról, hogy milyen kicsinyes gyűlölködéssel akart Csizmadia a *Népszavából* minden olyan irányzatot kiirtani, ami újabbat, ami haladást jelentett.

Amíg a mozgalom anyagiakban gyöngén állott és csak fillérekkel fizetett, addig Csizmadia fiatalos lelkesedéssel és önzetlenül dolgozott. Később azonban, amikor a *Népszava* napilap megfizette a verseket és a tárcákat, Csizmadiában fölébredt a pénz szeretete és kapzsi módon úgyszólván csak a saját részére akarta lefoglalni a napilap hasábjait. Nem törődött azzal, hogy a név kötelez, hanem valósággal gyári munkát végzett és ontotta a rossznál rosszabb Írásokat. „Göröngyök” címmel, irt tárcáit egyre többen kifogásolták s újabb költeményei sem ütötték meg azt a mértéket, amelyet tőle mindenki joggal elvárhatott. Csizmadia azonban mindezt

nem bánta. Pénzt akart gyűjteni, minél! több pénzt, hogy gyorsan házat és földet szerezzen, hogy saját maga gazdálkodhassék.

A pártmozgalomban sok kellemetlenséggel járt Csizmadiának ez a vagyonosodási hajlama. Ha a *Népszava* nemi helyezte el olyan gyors egymásutánban a verseit és tárcáit, mint ő szerette volna, Csizmadia rögtön hajszálat talált a mozgalomban és a szervezeteknek arról beszélt, hogy sokkal több demokrácia kellene, hogy a párt szervezetét gyökeresen meg kell változtatni. Ha ilyen ellenzéki rohamai voltak, akkor csak gyors egymásutánban le kellett közölni néhány versét, ami azzal az eredménnyel járt, hogy Csizmadia demokratikusnak és kifogástalannak ismerje el a párt szervezetét.

Mikor Ady Endre nagyszerű költeményei a nagyobb nyilvánosság elé jutottak, a szervezett munkások szenvedélyes vitákban foglaltak állást Ady mellett és Ady ellen. Csizmadia féltékeny irigységgel bámulta az új csillag feljövését, s a maga részéről mindent megtett, hogy a munkások rossznak, értelmetlennek tartsák Ady költeményeit. Kicsinyes mesterkedései azonban nem jártak eredménnyel, mert a munkások között egyre többen csatlakoztak az „Adystákhöz” és szívesen vették, ha a *Népszava* leköszölte verseit.

Amikor Ady versei egyre sűrűbben jelentek meg a pártlapban, Csizmadia a szóbeli agitációt, kevésnek tartotta és magában a *Népszavában* támadta meg a költészet új irányait. Gyagyovszky Emil elvtársnak „A hadüzenet” című verskötetét használta föl arra, hogy az egész lényét betöltő gyűlöletének kifejezést adjon. Nem említi ugyan Ady nevét, de nyilvánvaló volt, hogy Ady akart sebet ejteni, hogy a *Népszava* szerkesztőségét akarta arra terrorizálni, hogy ne adjon helyet az új irányzatnak. Ízléstelen írását a szerkesztőség a következő megjegyzéssel adta le: „Közöljük e tárcát azzal a

megjegyzéssel, hogy írójának egyéni nézeteit tartalmazzák, amelyekhez a szerkesztőségnek is lesz még szava.” Csizmadia tárcájából idézem a következő részleteket:

»Mert van most egy egészen új irodalmi irány. Követői hangosak, türelmetlenek és mindenekfölött büszkék. Módszerük, hogy szörnyű nehéznek lássék, ami a pehelynél is könnyebb, súlynak az üresség, mélységnek az értelmetlenség és szocializmusnak a — vörösség. Ennek a költészetnek erőssége a szimbólum.

Elindul az Egér a Bazilikából,
 Ából, bából, li, likából,
 A feje tűz, a füle láng”, a Szőre foszfor,
 Vas, löcs, szekér, durr, sokszor, sokszor.
 Tim, tim, tarn, tarn, tarn, tarn, tarn,
 Piros egér van, van, van ...

Az álláspont pedig az, hogy az ilyen verseket, nyájas olvasó, nem baj, ha nem érted is. Nem is értenéd, hanem *érezned* kell. Hát hiszen érzed, érzed, úgy-e, de azért mégse tudod, mi legyen az a vers? Azt akarnád, hogy magyarázzuk meg. Csakhogy azt nem szabad ám! A magyarázat a költeményt megfosztja eredeti bájától, hamvasságától, sőt kideríti róla, hogy benne, rajta, körülötte a legtöbb-ször még csak egy fia gondolat se ólálkodik. A száraz karóra azért aggatják a furcsa rongyokat, furcsán elrendezve, hogy a karó ne legyen karó. Nézed-nézed a verset, s miután se megérteni, se megérezni nem vagy képes, belenyugszol abba, hogy egy érthetetlenül gyönyörű, megkapó és feneketlen mélységű költemény jár tűz- és vértáncot gyöngé szemeid előtt.

Igazán csodálatos, hogy némelyek nem értik meg ezt a Holnap költészetét. Hiszen világos, mint a Nap, hogy az Egér a szocializmus. Azért lángol és foszforodik. Vagy vegyük fordítva. Miután lángol és foszforodik az Egér, nem lehet más, mint a szocializmus. Íme, milyen egyszerű, nem is lehet félreérteni. A Bazilika pedig — miután minden okos ember tudja, hogy itt csak szimbólumként szerepel — mi is lehetne egyéb, mint a mai társadalom? A mai társadalom is nagy és sötét, a Bazilika is. Ez csak elég

világos. A tim-ek és tam-ok a nyelv zenéjét jelentik, mutatják és fejlesztik. Hogy piros Egér van, ez a tény bizonyítja a másik tény, hogy Andrásy hiába oszlatja föl a szakszervezeteket.

Vagy lássunk egy másik *mély* verset:

A fényes csizmaszár nagy ugrásokba száll
Nyugatról föl az alacsony magasságba.

Egyszerű a dolog, hogy itt a csizmaszár csakis a haladás lehet, amely megy valamerre, a fene tudja hová, merre.

Nem foglalkozunk tovább ezzel a túlságosan mély és még túlságosabban modern költészettel. Csak annyit jegyzünk meg, hogy beteg idegzetű emberekre igen nagy hatással van. És terjed, mint a ragályos nyavalya. Ebben valóban csodákat művel. Vannak emberek, akik még tegnap dühösen szidták ezt a költészetet és ma már épp olyan dühösen védelmezik. Bizonyos perverz szokásokról is némely ember, ha először hall, undorodik, később már érdeklődik és még később már — tapasztalati tényeken alapuló tudományos előadásokat tarthatna róluk.”

Révész Béla Adyról irt örökbecsű könyvében („Ady Endre életéről, verseiről, jelleméről”) részletesen foglalkozik a *Népszavában* megjelent vitacikkkel. Némely részletet Révész könyvéből idézek, kiegészítve azokkal a nyilatkozatokkal, amelyek ebben az ügyben a pártvezetőséget is állásfoglalásra bírták.

Csizmadia támadására Bresztovszky Ernő elvtársunk felelt a *Népszavában*. Hosszú cikkének az a lényege, hogy Csizmadia Gyagyovszky könyvét használta jogcímnek, hogy „végigvágjon ólmosbottal a modernnek és moderneskedők koponyáján”.

Csizmadia ott véti el a dolgot, hogy általánosít és egy táborba kerül Kenedivel és Porzsolttal, de ellentétbe kerül önmagával. „A versek nem gyűlési tudósítások, hogy a szervezeti bélyegzővel kelljen hitelesíteni őket, ha a Népszavához küldik.” Bresztovszky fölvilágosítja

Csizmadiát arról is, hogy a munkások között valóban „terjed az új irodalom szeretetének ragadós nyavalyája”. Majd szószerint így folytatja:

„A magyarországi szociáldemokráciának nem szabad cserbenhagynia a szépirodalomban sem a haladást. Vigyázzunk, mert ha csak egyetlen területen kiderül, hogy a haladásnak, a proletárérdekkel mindig egyező haladásnak nem vagyunk merészen újító barátai, az veszélyes lehet. Nagyon veszélyes.

Számunkra, éppen a mi számunkra nincs megállás sem az irodalomban, sem egyebütt. Nekünk nem szabad a rokkantak keserűségével néznünk az ép erővel haladókat, mert elsodródunk, eltipornak és magunk is megrokkanunk. A mi helyünk elül van: a haladás élén.”

Csizmadia rögtön válaszolt Bresztovszkynak és tele keserűséggel azt írja, hogy mivel Bresztovszky cikke minden szerkesztői megjegyzés nélkül került a lapba, ez azt jelenti, hogy a cikkíró a *Népszava* fölfogását juttatja kifejezésre. „Ennélfogva hangsúlyoznom kell azt a rendkívül jellemző tényt, hogy azon fölfogással, amely szerint a párt központi lapjának minden tekintetben aj néppel kell törődnie, a nép számára, a nép által érthető nyelven és művészi formában kell írnia — szembekerültem a *Népszavával*. Sajnálom, de nem bánom. E kis megállapítás után, azt hiszem, joggal föltehetem, hogy mint írónak a *Népszavához* többé semmi közöm, legalább addig, míg a munkások az irodalmi kalandokra vágyó szerkesztőségi tagokat vissza nem tereplik arra az útra, amelyen járniok a *Népszavánál* a legelső kötelességük. Hanem mint szocialistának továbbra is közöm van a *Népszavához*. De erről majd alkalmilag, ha szükség lesz rá.”

Egyebekben Csizmadia ebben a szerkesztőséget terrorizáló cikkében nyíltan nekiront Adynak, akiről a következőket írja:

Bresztovszky különben rossznéven veszi, hogy Gyagyovszkyt dicsérem, de ő nyomban utána elmeséli, hogy hallomása szerint a munkások Adyról mint apostolról beszélnek. Be kár, hogy meg nem jegyezte Bresztovszky az illető munkás nevét. így most találgatásokkal kell megsejteni, hogy ki is lehetett az a sok „munkás”? Szóval Bresztovszky Adyt egy csöppet sem dicséri agyon, csak egyszerűen megállapítja róla, hogy ő már a magyarországi szocialisták apostola.

Hát nézzük meg egy kicsit ezeket az apostolokat. Fiataloknak nevezik magukat. Ez a büszkeségük. Mulandó dicsőség nagyon. Azzal dicsekszenek, hogy ők, mivel fiatalok, olyasmit is tudnak, amire az öregek nem képesek. Meglehet. De a bölcsőben fekvő csecsemő is tud olyant, ami az öregebbeknél ha nem lehetetlen is, de mindenestre szégyen. Vájjon a csecsemő e képességét haladónak, szocializmusnak tekintsük-el Igyekezzünk-e hasonló módon cselekedni, mert Bresztovszky szerint minden fiatalkori cselekedet egyúttal már haladás is? Hogy ezek a fiatalok csakugyan fiatalok, azt elhiszem, látom a nyafogásukról; nem tudják megmondani, amit akarnak. Vagy nem tudják, mit akarnak.

A *Népszavá-nak* ugyanabban a számában, amelyben Bresztovszky és Csizmadia vitáját közöltük, Schäffer Gyula mázolósegéd föntartás nélkül Ady mellett foglal állást. Cikkéből érdemes leközölni a következő részletet:

„Emlékszünk még arra, hogy egy pár évvel ezelőtt mennyire szavalták és dicsőítették Csizmadia verseit. Emlékszünk még erre a nagy ünneplésre. De akkor még hol voltunk a mostani fejlődéstől. Azóta sok minden megváltozott. A szabad iskolák nem dolgoztak eredménytelenül. A sok fölolvadás, minden itt el nem mondható tanulás és tanítás, amelyet az új, modern emberek megtettek érdeklünkben, meghozta az eredményt.

Finomabb lett az ízlésünk. Az igényeink megmagasodtak. A ragályos nyavalya, tudomány és művészetek

megértése tényleg ránkragadt. És a „parasztiádák” tényleg nem elég tartalmasak már a „parasztiádkból” városivá fejlődött munkásoknak. A tébolyda-költők megtanítottak bennünket látni, érezni. Megtanítottak arra, hogy paraszt nincs. De ember van és élet van és az anyagot ki kell fejleszteni itt, még a földön is, itt kell meglátni mindent. Itt kell kiélvezni az élet szépségeit és javait. Ha küzdünk a jövőért. Megtanították a munkásokat zenét érteni, képet, minden művészetet, az életet élvezni tudni, tartalmán, igazán. Sőt Adyt is megérteni, az igazi Adyt.

És ha verset akarunk élvezni és a mi sorsunk tükrébe akarunk belenézni, belenézünk Ady verseskönyvébe, amely nekünk munkásoknak szent, ha kávéházban is írták és csodáljuk az ő nagy művészetét.

Elég fájó lehet Adynak, hogy bajtársai babérkoszorú helyett tövissel vérezik meg homlokát, még a mi táborunkból is.”

Garami elvtárs a vita idejében beteg volt és a *Népszavát* én szerkesztettem. Bresztovszky cikkei csak az én beleegyezésemmel jelenhettek meg a lapban. Magától értetődő tehát, hogy Csizmadia féktelen gyűlölettel beszélt mindenütt az én „destruáló” működésemről. Egyebekben nem is akartam a homályban maradni s a következő nyilatkozattal azonosítottam magam Bresztovszky val és mindazokkal, akik Ady mellé álltak:

„Változtatás nélkül közöljük ezt a választ is (Schäffer Gyula írását), bár lapunk szűk tere nem nagyon enged meg az ilyenmű vitákat. Azonban ez a fölszólalás már maga is igazolja, hogy senkinek sincs joga a vitás ügyben arra, hogy a munkások nevében beszéljen. Csizmadia elvtárs teljes joggal beszélhet a munkások nevében, ha a szociáldemokrata párt követeléseiről van szó. Ezek a követelések olyanok, hogy minden munkás egyenlően óhajtja megvalósulásukat. Azonban az „ifjakról” Csizmadia elvtárs nem beszélhet a munkások nevében. Nem pedig azért, mert bizonyos, hogy a munkások nagy tömegei nem oszt-

ják az ő maradi nézeteit és nem azonosítják magukat izléstelen támadásával. Távoll áll tőlünk, hogy Csizmadia érdemeit kisebbsítjük. Készséggel elismerjük, hogy a szociáldemokrata költészet terén Magyarországon úttörő volt és örökszép költeményekkel gazdagította az irodalmat. Ez azonban nem ad jogot arra, hogy ő másokat tajtékzó dühvel kisebbsíteni iparkodjék. A vita eredménye ezen a téren csak az lehet, hogy Csizmadia elvtárs önmagát kisebbsíti.

Ami a *Népszava* szerkesztőségét illeti, mi nem tartjuk szükségesnek, hogy hosszasan feleljünk az ellenünk szórt vádakra. Ismerjük a támadás motívumait és a megértők fölényével hallgatunk. Egyet azonban ki kell jelentenünk. Tudnillik azt, hogy határozottan tiltakozunk a „parasztiadással” üzött demagógia ellen. A *Népszava* minden elvtársunktól szívesen fogad el jól megírt népies dolgozatokat. Minél népiesebb, minél érthetőbb a munkálat, annál szívesebben látjuk. Magunk is arra törekszünk, hogy érthetően, cikornya nélkül írjunk. Ha ez nem is sikerül mindig, a jószándék megvan.

Ezért kár ebben a vitás ügyben a néppel és a „parasztiadással” demagógiát üzni. Csak a koalíciónak van szüksége arra, hogy minden cselekedeténél a „népre” és a „nemzetre” hivatkozzék. Csizmadia elvtársnak erre nincs szüksége. Vélt igazságait tehát ne támogassa ilyen koalíciós érvekkel.

Végül még egyszer határozottan kijelentjük, hogy minden elvtársunknak munkálkodását szívesen látjuk a lap hasábjain. Azonban kibérelni a *Népszavát* nem lehet, így pl. bármilyen népiesen írta is meg Csizmadia elvtárs a „Göröngyök”-et (ilyen címmel közölt a *Népszavában* állandóan tárcákat), a szerkesztőséget mégis egyenesen rákényszerítették az elvtársak százai, hogy az ilyenmő tárcák közlésétől elálljon, bármilyen „érthetőek” voltak. Egyelőre csupán ezt akartuk elmondani. A szerkesztő.”

A *Népszava* állásfoglalása után Csizmadia az ártatlanul szenvedő maszkját vette magára és a laphoz a következő nyilatkozatot küldte:

„Nyilatkozat. Legutóbbi számában a *Népszava* burkoltan és nyíltan azzal gyanúsított meg, hogy előtte ismert motívumokból „támadom” a *Népszavát*. Később föl is említi a „Göröngyök”-et, mintha mostani állásfoglalásom igazi rugója az a tény volna, hogy valamikor, ezelőtt másfél évvel, a „Göröngyök” közlését beszüntették! A „főlényes megértőknek” erre csak annyit válaszolok, hogy az elhallgattatásnak csakugyan az ilyen meggyanúsítás a legsikeresebb módja. A lebunkózás ez alkalommal is kitűnően sikerült. Lefogott kezekkel nem küzdhetők. Ezek után már csakugyan nem beszélhetek többé a *Népszaváról*. Azt azonban még megjegyzem, hogy a „főlényes megértők” nem mondtak igazat akkor, amikor második cikkemhez fűzött megjegyzésükben azt írták, hogy a cikket változatlanul közlik, mert a valóság az, hogy cikkemből fontos részeket egyszerűen kihagytak. Csizmadia Sándor.”

Valószínű, hogy Csizmadia ezzel a nyilatkozattal maga mellé akarta állítani a munkásokat és azt remélte, hogy a *Népszava* a következményektől való félelmében meghátrál és neki ad igazat. Azt remélte, hogy nagy népszerűségének segítségével az Ady-verseket kiirthatja a *Népszavából*. Ebben a föltevésében azonban kellemetlen csalódás érte, mert a nyilatkozatával egyidőben a következőket írtam:

„Nem vagyok hivatva arra, hogy a *Népszava* álláspontját az „ifjakkal” szemben megvédelmezzem. A lap felelős szerkesztője beteg, tehát nem válaszolhat Csizmadia elvtársnak arra, hogy miért engedi „nyafogni” a „fiatalokat” a *Népszavában*. Ha a vita komoly volna erről a tárgyról, akkor legfőljebb azt írnám meg, hogy véleményem szerint Csizmadia elvtársnak ebben a kérdésben *nincs igaza*.

Egy dologhoz azonban van közöm és ennek adtam szerdai lapunkban kifejezést. Tudniillik ahhoz, hogy a *Népszava* „szembekerült-e a néppel”, vagy „törődik-e a néppel”? Csizmadia elvtárs megvádolta a szerkesztőséget,

hogy csak az idegemberekkel és idegbetegekkel törődik. Ezt szó nélkül hagyni bűn volna. Mert vagyunk a szerkesztőségben elegenden, akiknek „vitézi tetteiről” Csizmadia elvtárs éppen úgy hallhatott, mint a saját magáéiról. Ezeket az elvtársakat megvádolni és legyalázníni nincs joga.

Különben is az „ifjakról” folytatott vita nem okvetlenül követeli meg a 15 tárcahasábon való személyeskedést. Csizmadia elvtárs egyetlen érvet sem hozott föl az „ifjak” költészete ellen, hanem furkósbottal rohant a szerkesztőség ellen és minden sora a legbántóbb személyi dolgokkal van tele.

Ezekután „elhallgattatásról” és „lebunkózásról” beszélni igazán kitűnő tréfa. Az érzőké (mimóza) a leggyöngédebb érintésre összehúzódik. Csakhogy ez a szerény virág nem bánt senkit. Csizmadia elvtárs tizenöt hasábon kitombolja magát, lebunkóz, meggyanúsít egy sereg embert, azután az érzőkéhez hasonlóan, szemérmesen összehúzódik, illetve kijelenti, hogy „lebunkózták”.

Ezzel a szánalomra apelláló nyilatkozattal Csizmadia elvtárs megnyerheti a fölületesen gondolkodók rokonszenvét, de azokra nem fog hatást gyakorolni, akik az igazságot keresik.

Ami végül azt illeti, hogy a „fölnyes megértők” „nem mondtak igazat” (hiába van kétszer aláhúzva), mikor azt írták, hogy Csizmadia elvtárs cikkét szószerint közöljük, arra csak annyit jegyzek meg: aki olvasni tud, az nem lehet kétségben aziránt, hogy a szószerint való közlés Schäffer Gyula elvtárs cikkére vonatkozik. Schäffer Gyula cikke után írtuk: „változtatás nélkül közöljük ezt a választ is”. Ez tehát nem Csizmadia elvtárs cikkére vonatkozott. Mellesleg megjegyezzük, hogy nem „fontos részeket hagytunk ki, hanem csak öt sort és ezt is azért, mert a pártmozgalomra károsnak találtuk.”

Ezzel be is fejezzük a vitát. Egyelőre komolyabb dolgaink is vannak, semhogy hasábokon személyi kérdésekkel kevert „irodalmi” kivégzéseket rendezzünk. Csizmadia elvtárs két cikkét is csak azért közöltük, mert nem akar-

tuk, hogy joggal írhasa a *Népszaváról*, miszerint az ő írásait visszalöki. Ha azonban más módon nem tud vitatkozni, mint legutóbbi cikkeiben, akkor — véleményem szerint — a párt és az elvtársak a vita bezárásával nem vesztenek semmit.

Weltner Jakab

Csizmadia természetesen nem nyugodott meg, hanem eljárt a szervezetekbe és mindenütt elpanaszolta, hogy a *Népszava* milyen gonoszul bánt el vele. Arról is gondoskodott, hogy az irodalmi vita ügye a pártvezetőség elé kerüljön. A pártvezetőség 1909. évi február 3-án megtartott ülésén behatóan foglalkozott az irodalmi vita ügyével és a *Népszavában* a következő nyilatkozatot tette közzé:

„A *Népszavában* lefolytatott irodalmi vita kapcsán számos elvtárs szóban és írásban fölvetette azt a kérdést, mi a pártvezetőség álláspontja, az ezen vitában elhangzott egyes támadásokkal és az ott védett vagy támadott irodalmi irányokkal szemben. Az elvtársi körökben megnyilatkozó kívánságok következtében a pártvezetőség február 3-án tartott ülésén foglalkozott a kérdéssel és a következőkben állapodott meg:

A pártvezetőség nem tartja sem helyesnek, sem szükségesnek, hogy mint testület beleszóljon irodalmi áramlatok vitájába és akár az egyik, akár a másik irányban állást foglaljon. Hasznosnak ítéli, ha a *Népszava* ezen a legellentétebb megítélésben részesülő ügy vitáját tovább folytatja olyan cikkek közlésével, amelyek új és tárgyias szempontok szerint foglalkoznak a kérdésekkel. A vita összes résztvevőinek s így a *Népszava* szerkesztőségi tagjainak is a legteljesebb gondolat szabadságot kívánja biztosítani a pártvezetőség. A pártvezetőség elismeri, hogy a *Népszava* szellemi tartalmának összeállítása a szerkesztőség joga és kötelessége. Anélkül, hogy a szerkesztőség ezen jogkörét érinteni akarná, kívánatosnak tartja, hogy más, rátermettségük miatt

kiváló írók kiszorítása nélkül Csizmadia Sándor elvtárs közleményei ezentúl is helyet találjanak a *Népszavában*. Ezeknek előrebocsátása után megállapítja a pártvezetőség a következőket:

1. Csizmadia Sándor elvtárs helytelenül cselekedett, amikor a *Népszava* ellen fölhozott súlyos vádjait, elsősorban azt, hogy nézete szerint a párt központi lapja elszakadt a néptől, a *Népszavában* szellőztette és nem az arra illetékes testület, a pártvezetőség elé hozta. Holott Csizmadia elvtársnak, mint pártvezetőségi tagnak, ez nemcsak joga, hanem kötelessége is lett volna.

2. Weltner elvtárs cikkének következő kitétele: „ismerjük a támadás motívumait és a megértők fölényével hallgatunk”: félreértésre adhatna okot. Ezért a pártvezetőség kérdést intézett a cikk írójához, akitől azon fölvilágosítást kapta, hogy Csizmadia elvtársnak az új irodalmi irány ellen intézett támadásainak motívumát tisztára irodalmi téren kereste. Weltner elvtárstól tehát távol állott az a szándék — amit különben a pártvezetőség helyteleníteni volna kénytelen —, hogy Csizmadia elvtárs állásfoglalásában tisztátlan indokokat keressen, vagy hogy őt meggyanúsításoknak kitegye.”

A pártvezetőség határozata után négy nappal, február hó 7-én megjelent Ady Endrének „Küldöm a frigy-ládát” című gyönyörű verse, amelynek csak az első és utolsó bekezdését idézem:

Szívem küldöm, ez ó frigy-ládát
S kívánok harcos, jó napot.
Véreim, ti dübörgő ezrek,
Tagadjatok meg, mégis — mégis
Én a tiétek vagyok.

Tiétek vagyok, mindegy most már,
Hogy nem kellek vagy kellek-e,
Egy a Napunk, gyönyörű égen.
Jaj, hogy elföd e Naptól néha
A gonoszság fellege.

A „nyavalya” azonban ragadós volt, mert a munkások között Adynak egyre nagyobb lett a tábora. A pártvezetőség határozata után a vita újból megindult, de az egész irodalmi kiruccanás Csizmadia vereségével végződött. A munkásmulatságokon egyre gyakrabban szavalták Ady Endre verseit s amikor Reinitz Béla megzenésítette Ady több költeményét, ezek az örökbecsű dalok teljesen meghódították a munkásságot.

Hogy az Ady-„nyavalya” milyen ragályos volt, azt az alábbi jellemző eset is bizonyítja. Vincze Sándor, aki a mozgalomban tevékeny szerepet játszott, a kezdet kezdetén valósággal sportot űzött abból, hogy Adyt gúnyolja. Egyszer valamilyen alkalommal berohant a Meteor-kávéházba és a hosszú haját lobogtatva, vadul üvöltött az Ady-versek közlése miatt. Egy kisebb társasággal ott ültem a kávéházban és amikor hozzám jött, arra kértem, hogy ne ordítson, mert a kifogásait nyugodt modorban is előadhatja. Egyebekben a következőket mondtam neki: „Ahogy én magát ismerem, az Adyról alkotott véleménye nagyon gyorsan meg fog változni. Ezért már előre megmondom, hogy mi lesz a büntetése. Ha megszereti Adyt, akkor be kell jönnie a szerkesztőségbe és háromszor ismételnie kell: buta vagyok, buta vagyok, buta vagyok!” Nem tellett bele három! hónap és Vincze Sándor máris jelentkezett és elszenvedte a kirótt büntetést. Akkor már Ady rajongói közé tartozott és valamennyi versét kívülről tudta.

A *Népszava* szerkesztősége, Csizmadia másirányú meggyőződése ellenére, állandóan közölte Ady verseit. Nagyon gyakran együtt voltam Révész Bélával és Ady Endrével, akitől, amikor jókedvű volt, sok szép verset csiklandoztam ki a lap részére.

S Z O C I Á L P O L I T I K A

A munkásszervezetek megalakulásuknak első éveiben nagy általánosságban azt a nézetet vallották, hogy tartózkodni kell minden szociálpolitikai tevékenységtől. Még a szervezetek vezetői is azt hirdették, hogy a különböző segélyezési ágak meghonosítása a kapitalista termelómódot erősíti, mert a munkások megalégedettsége az osztályharc letompításához vezet. Évekig tartó vitákat folytattak a munkanélküliség esetére való segélyezés dolgában és a szervezetek minden szociális tevékenységét kárhoztattak.

A másik oldalon, a munkáltatók táborában viszont éppen az ellenkező nézetet vallották. Azzal házaltak, hogy a szociálpolitika államszocializmust jelent és megerősíti a munkásszervezeteket. Gróf Tisza István 1901-ben egy, a kereskedelmi minisztériumban tartott szaktanácskozáson a munkáltatók aggodalmainak adott kifejezést a következő kijelentésekkel: Elég egy tényre rámutatni, hogy aggódva álljunk meg a kérdés előtt: arra a tényre, hogy mentől többet áldoz a német állam és a német társadalom a munkásokért, mentől jobban gondoskodik a munkásokról, annál ijesztőbb számban szaporodnak Németországban választásról-választásra a szociáldemokrata pártra adott szavazatok. S ez nagyon természetes. Nagyon természetes igen sok okból; először is, mert maga az államszocializmus és a szociáldemokrácia bizonyos logikai összefüggésben vannak. Azt a mun-

kast, aki azt látja, hogy egyes életbevágó érdekeiről kényszer útján az állam gondoskodik, igen könnyű továbbvinni ezen az úton, igen könnyű meggyőzni arról, hogy még sok más fontosabb érdeket is vehet az állam a kezébe, de másodsor azért is, mert így a munkáséletből kiszakíttatnak azok a föladatak, melyek neki és családjának jövőjét biztosítani vannak hivatva, elveti azoknak a gondját magától és ami szellemi ereje, ami ideje, ami figyelme marad, az rendelkezésére áll még a szolid, még a megfontolt, még a lelkiismeretes családapának is bizonyos agitatórikus célokra.”

Ezt a véleményt minden államban nagyon sokat hangoztatták a munkáltatók, de mindenütt elárulták azt is, hogy ezek a szólamok csak takarójául szolgálnak az önző osztályérdekeknek, mert az igazi ellenkezést a szociálpolitikai föladatak megvalósításának költségei váltották ki.

Már harminc esztendővel ezelőtt ugyanazokkal az érvekkel hadakoztak a szociálpolitikai törvények ellen, mint napjainkban. A munkáltatók, osztály érdekeik védelmében, szívesen játsszák a vakot és a süketet és nem veszik tudomásul azokat a tapasztalatokat, amelyeket az észszerűen alkalmazott szociálpolitika nyújt.

Amint a munkásszervezetek kivétel nélkül belátták, hogy a szociálpolitika elhanyagolása nem erősíti a forradalmi szellemet, hanem éppen ellenkezően, annyira legyöngíti a munkásosztályt, hogy egységes eljárás helyett csak anarchikus kitörésekre képesek, éppen úgy esztelen a munkáltatók fölfogása, mert ahol teljesen figyelmen kívül hagyják a szociálpolitika követelményeit, ott a nyugodt, zavartalan termelésről szó sem lehet.

A szociáldemokrata párt a fejlődés alapján áll. Az elméleti kutatások és a gyakorlati tapasztalatok egyaránt azt bizonyítják, hogy a kapitalista termelőmód

kérlelhetetlen törvényszerűséggel a szocializálás felé vezet. A termelőeszközök tökéletesítésének korlátlan lehetőségei az ipari munka termelékenységét megszázsorozhatják. Az ipari termelés egyre jobban koncentrálódik, egyre többen jutnak függő helyzetbe s egyre kevesebben lesznek azok, akiknek érdekében való, hogy ez az esztelen és rendszertelen termelőmód föntartassék. Ennek tudatában arra kell törekedni, hogy a munkások tömegeinek jóléte és műveltsége egyre jobban fejlődjék, hogy a munkások testvéries szolidaritással együtt harcoljanak, hogy eljussanak a morálisnak ama fokára, amely lehetővé teszi, hogy ők irányíthassák a társadalom gazdasági életét.

Viszont amíg ez be nem következik, addig a kapitalizmusnak is elsőrendű érdeke, hogy műveit, jöltáplált és dolgozni tudó munkáshadsereggel rendelkezék. Az agyongyötört, kifosztott és demoralizált munkások nem tud megfelelni azoknak a követelményeknek, amelyeket a kapitalista termelés megkíván. Azok az országok, amelyek teljesen figyelmen kívül hagyják az emberiesség követelményeit, amelyek irtóznak minden szociálpolitikai alkotástól, nem foglalhatnak helyet a népek világversenyében. A legfejlettebb iparállamok fizetik a legmagasabb munkabéretet, azok fejlesztették a legmagasabb fokra a szociális gondoskodást.

A tények ereje megcáfolja mindazoknak az állításait, akik a „nemzet érdekeit” tolják előtérbe, amikor a szociális biztosítás terheit nem akarják vállalni. Németország a szociálpolitikai törvény megalkotása után következő 25 esztendőben, a fejlődésnek óriási útját futotta be. A lakosság száma 46 millióról 65 millióra emelkedett s az évenkénti szaporodás átlaga egymilliónak felel meg. A német birodalom a világkereskedelemben a negyedik helyről a másodikra emelkedett és 17 milliárd márkányi külkereskedelme alig néhány milliárddal ke-

vesebb, mint az angol világbirodalomé. A népvagyon megkétszereződött és mérsékelt becslés szerint (a birodalmi pénzügyi reform ügyében 1908-ban kiadott emlékiratok alapján) 250 milliárd márka; az évi jövedelem pedig 30 milliárd márka. A takarékpénztárak vagyona, amely 1875-ben kétmilliárd volt, 25 év alatt 14 milliárdra emelkedett.

De nemcsak az anyagi föllendülés mutatja az ország megerősödését. 1870-től 1900-ig a férfilakosság átlagos élettartama 38.1 évről 48.85-re és a női lakosságé 42.5-ről 54.9-re emelkedett. A halálozás aránya jelentősen csökkent és a gümőkórtól származó halálozások száma majdnem felenyire apadt.

Dr. jur. et med. h. c. Kaufmann, valóságos titkos főkormánytanácsos, a német Reichsversicherungsamt elnöke, „A német munkásbiztosítás története, céljai és eredményei” című tanulmányában, amelyet a „Munkásügyi Szemle” közölt magyar fordításban, a szociálpolitika áldásairól a következőket írja:

A gőzgép diadalmasan vonult végig a német földön. Iparunk a külföldi piacot meghódította termékei számára. A munkáltatók és munkások kézművesi termelését és közös tevékenységét, amelyet ideális személyi vonatkozások fűztek együvé, a személytelen, haszonszerzésre törekvő tőke és nagyüzem hovatovább egyre jobban kiszorította. A féktelenül előretörő ipar a vidék lakosságát is elvonta a rögtől és saját szolgálatába hajtotta. Az ipari központokban és a nagy városokban hatalmas munkástömegek zsúfolódtak össze. Gazdasági életünk alapjai hovatovább eltolódtak és a néposztályok között az ellentétek kiélesedtek. Az egyik oldalon az egyre előnyösebb helyzetbe kerülő munkáltatók, a másik oldalon pedig az egyre szaporodó ipari munkásság, amely híjával van a megélhetés elegendőképpen biztos eszközeinek, a haszon után futó, modern élet bizonytalanságában. A kettő között állanak az egyre gyöngülő középrétegek. Megkezdődött az új, negye-

dik rend harca a fölszabadulásért és törekvése a politikai és társadalmi egyenjogúsításért. A törvényhozás nem tartott lépést ezzel a fejlődéssel.

A német munkásbiztosítási hivatal vezetője, a valóságos titkos főkormánytanácsos, tehát ugyanazt állapítja meg, amit a szocialista „izgatók” és a tanulmány többi része is az érvek lenyűgöző erejével bizonyítja, hogy a munkáltatók tiltakozása a szociálpolitikai terhek ellen „nemzetellenes” cselekedet. Megemlékezik a tanulmány arról, hogy a munkásbiztosítás különböző ágazatainak életbeléptetésénél a munkáltatók aggodalmaskodtak a terhek ellen. Erre vonatkozóan szószerint a következőket írja: „Az áldozatok nem ártottak meg versenyképességünknek, habár nem egy munkáltató és munkás nehezen viselte el. Azok a hatalmas összegek, amelyeket a munkások takarékbetétei és önkéntes biztosításra fordított kiadásai mellett szakszervezeti és politikai célokra előteremtettek, eléggé bizonyítják, hogy a biztosítás terhe nem tette tönkre a munkásságot. Éppen olyan kevéssé akadályozott meg sok munkáltatót abban, hogy a munkásság ellátását a törvényes kereteken jóval túl kiterjesszék, önkéntesen és jelentékeny áldozatok árán. A gazdasági föllendülés az új megterheltetés ellenére is föltartóztathatatlanul halad előre és a válságokat is túlélte, tartósabb utókövetkezmények nélkül. Németország, amelynek lakossága az utolsó emberöltő alatt több mint felével gyarapodott, a gazdag szomszédos népekkel egyenrangú. Nemzeti vagyónunk mintegy 4 milliárddal növekszik évente.”

Mindezek után az emlékirat fölsorolja, hogy a szociálpolitikai intézmények milyen, hatalmas összegekkel támogatták a bajba jutott munkásokat, majd rátér arra, hogy nemzeti szempontból mit jelentettek azok az összegek, amelyeket gyümölcsözően és jóléti célokra használtak föl.

„A munkásbiztosítás fölsorolt közvetlen szolgáltatmányához járul az a sok előny, amely az új törvényhozást örvendetesen kísérő jelenségek útján érte a munkásokat. Az állami és községi testületek szociális tevékenysége mellett korunknak olyatén, a szegényebb néprétegek érdekében kifejtett, messze elágazó, közhasznú tevékenységére kell itt gondolnunk, amelyet nagyrészen a munkásbiztosítás indított meg. A biztosítási teherviselők tőkeálladékát, amely a legközelebbi évek folyamán eléri a 3 milliárdot, nem vonták ki holt kincs gyanánt a forgalomból, hanem a legkülönbözőbb alakban alkalmazásra találtak azok, mint a munkásosztály egészségének és jólétének emelésére szolgáló és a pusztító népbetegségek ellen való küzdelemben hasznos eszközök. A rokkantbiztosítás teherviselői 1912. év végéig 418 millió márkánál többet kölcsönöztek ki munkáslakások építésére. A mezőgazdasági hitelszükségletet szolgáló kölcsöneik ugyanezen időpontig közel 114 millió márkára rúgtak, a közjóléti intézmények fejlesztésére szolgáló kölcsöneik több mint 517 millió márkát tettek ki, amiből csaknem 118 millió kórházak és hasonló intézmények építésére, 172 millió a közegészségügy ápolását szolgáló különleges intézmények emelésére, 86 millió felüli összeg a nevelés és a tanítás fejlesztésére és csaknem 141 millió egyéb jóléti célokra jutott. A munkásbiztosítás szolgáltatmányai a szegénygondozás terén is jelentékeny erőket szabadítottak föl. Ez a teher alól való fölmentés lehetővé tette a segélyezett körenek kitágítását és a segélyek fölemelését. A munkásbiztosítás jegyében gazdasági életünk javára megélhetésének minden vonatkozásában örvendetesen megjavult helyzetű munkásság növekedett föl, amely munkájának jóságát illetően is teljesítőképesebb, ami tömeggyártmányok korlátolt kivitele szempontjából nagyjelentőségű. A bérek erős emelkedésének hatását egészben véve a munkásháztartás kiadásainak, kivált az élelmiszeráraknak emelkedése nem emésztette fel. Ezért a munkásság gyarapodó vásárlóereje révén a hazai mezőgazdasági és ipari termékek elhelyezésére nagyobb piacot teremtett.

Szociális berendezkedésünk egyik legjobb külföldi ismerője, Edouard Fuster, joggal jegyezte meg: „Az a pénz, amelyet Németországban a munkásbiztosítási törvények végrehajtására kiadnak, ezer alakban visszatérül. Családi boldogsággá, egészséggé, emberi méltósággá alakul és hatalmas Németországot teremt, amely örökké fennmarad. Lloyd George, az angol kincstári kancellár, hasonló értelemben a német munkásbiztosítást úgy jellemezte, mint „hatalmas intézményt, amely százezreket, talán milliókat megmentett a mérhetetlen nyomorúságtól!”

Az emlékirat azonban megfelel gróf Tisza Istvának azokra az aggodalmaira is, amelyeket a szociálpolitikai törvények ellen hangoztatott. Szó szerint idézem a következő sorokat: „Azonban a szociáldemokrata párt erős megnövekedése, így állítják egyesek, mégis azt mutatja, hogy nem volt helyes az az út, amelyen egy emberöltő óta haladtunk a szociális reform szolgálatában. Az ellenvetés nem talál. Ennek a fejlődésnek okait nem szabad hamis nyomon keresni, itt más körülmények hatnak, amelyek a munkásbiztosítás kiengesztelő hatásaival szemben még túlsúlyban vannak. Ha a szociáldemokrata párt birodalmi képviselőinek számára és választóinak szavazatára egyes-egyedül a munkásbiztosítás hatása s annak jelentősége volna döntő befolyású, a választási eredmény előreláthatólag nem lenne ugyanaz. Más tereken nyilvánuló okok nyomják sok munkásnak a kezébe a vörös szavazólapot és nemcsak az ezen a téren lévők. Egy azonban bizonyos: szociális reform nélkül ezeknek a szavazatoknak száma még sokkal nagyobb volna és amint Bödiker mondta: szociáldemokráciánk színezete hasonlíthatatlanul radikálisabb lett volna.”

Végül még Lloyd George-nak ebben a könyvben már idézett beszédéből, amelyet a szociális reformról tartott, érdemes még néhány részletet megismerni. Arról beszél,

hogy az államnak azokkal is törődnie kell, akik a saját hibájukból jutnak nyomorba, majd így folytatja:

»De az elszegényedettek egy másik, sokkal nagyobb része közelebb áll a szívünkhöz. Azokról beszélek, akik saját hibájukon kívül jutnak olyan helyzetbe, hogy nem tudják a mindennapi kenyerüket megkeresni: az öregekről, a rokkantokról, a betegekről, a munkanélküliekről s mindazokról, akik tőlük függnék. Az elaggottakról a jelenlegi ülészakban tárgyaltunk. A főadat nagyobb része: a betegekről, a rokkantokról, a munkanélküliekről, az özvegyekről és az árvákról való gondoskodás még megoldásra vár. Olyan ország, amely eltűri, hogy ezek a szegények éhezzenek, nem gondolhat komolyan arra, hogy civilizáltnak nevezzék. A társadalom már évszázadok óta még a legaljasabb gonosztevőkkel szemben sem alkalmazza az éhhalál büntetését és az emberiség barbárságának korszakában sem éhezették a gonosztevők gyermekeit.

Mi történik azonban napjainkban, a gazdaság óriási gépezetében. Valamely munkás a legvirágzóbb éveiben összeroskad és tartósan munkaképtelen. A legjobb tudása szerint dolgozott a közösség érdekében, most azonban már nem tud. El szabad-e tűrni, hogy egy ilyen gazdag államban éhezzenek és a gyermekei éhenhaljanak! Valamely munkás meghal, miután a hazájával szemben való kötelességeit éppen olyan hűségesen teljesítette, mint az a katona, aki a haza védelmében a harcmezőn esett el. Becsületos hűséggel, minden ügyességével dolgozott a nemzeti hatalom erősítésén. Nem kötelessége a nemzetnek arról gondoskodni, hogy hátramaradottjainak meglegyen a mindennapi kenyere? Milyen aljas fősვნისég, hogy a világ leggazdagabb állama nyomorúságba juttatja hűséges munkásainak özvegyeit és árváit. — Egy másik eset: Valamely ügyes munkást elbocsátanak a munkahelyéről. Ki a hibás? Talán néhány pénzéhes bankár — esetleg olyanok, akik külföldiek —, akik a gazdagság után való hajszában az óvatos spekuláció határait átlépték. Kitér a válság. A pánik egyre nagyobbodik. Az összeomlás omla-

dékai elzárják az ipar útját. Sok országban a munkások milliói tétlenül lézengenek, amíg a romokat eltakarítják és a munka megindulhat. A munkást nem lehet szemrehányással illetni. Bölcs dolog, igazságos és emberi, hogy a nyomorban elzüljenek? Nem hiszem, hogy a jómódban élő társadalmi osztálynak biztosított megélhetésükben sejtelmük volna arról, hogy a munkanélküliek milyen nyomorúságban élnek.

Eljön a nap s ez már nincs messze, amikor Anglia borzadva gondol arra, hogy az ilyen állapotokat eltúrte olyan időben, amikor valósággal az aranyban fürdött. Ismétlem: minden emberiességet és igazságot megcsúfol az a rablás, hogy a munkásoktól elvonjuk a nemzeti gazdagságban való részesedésüket. A jó konjunktúra éveiben a munkások halmozták össze azokat az óriási eszközöket, amelyeket a legutóbbi válság óta a nemzet magáénak mondhat. A nemzeti vagyon milliárdokkal szaporodott. Valóban azt kellene hinni, hogy nélkülözhetünk néhány milliót arra a célra, hogy a munkásokat az éhségtől és a kínzó gondoktól megszabadítsuk.”

Azért ismertettem olyan részletesen Lloyd George és Kaufmann fölfogását a szociálpolitikai alkotások szükségességéről, nehogy azzal vádolhassanak, hogy csak az „izgatók” tartják szükségesnek a munkások védelmét és a saját hibájukon kívül nyomorba jutott munkások részére az állami biztosítás szükségességét. A német állami munkabiztosítóhivatal elnökét és Lloyd George-ot senki sem vádolhatja azzal, hogy a kapitalista világrend megváltoztatását kívánják, hogy a szociálpolitikai törvényhozással a szociáldemokrata mozgalmat akarják erősíteni.

A magyar szociálpolitika évtizedekkel elmaradt a többi kulturállamoktól. 1907-ig a teljesen jelentéktelen cselédtörvényt és a minden kritikán aluli bányatárs-pénztárakat akarták olyanok gyanánt föltüntetni, mint amelyek szociálpolitikai alkotásoknak tekinthetők. Ko-

moly szociálpolitikai törvénynek csak az 1907: XIX. törvénycikk mondható, amely a kötelező betegsegélyezést és balesetbiztosítást valósította meg. A törvény megalkotása előtt Wekerle az exposé előterjesztése alkalmával a következő büszke kijelentést tette: „Azt hiszem, a legmodernebb, a legelőhaladottabb szociálpolitika oly intézményei nyilvánulnak meg ezekben a javaslatokban, amelyekkel, azt merem mondani, a civilizált államok mögött nem maradunk, sőt ezen kérdésekben egyenesen vezető szerepet játszunk.”

Nem lehet elvitatni, hogy az ilyen kijelentéshez bátorság kellett. Európa legtöbb államában a jelzett időben már régen megvalósították az aggkor- és rokkantbiztosítást, sok államban a munkanélküliek kötelező biztosítását. A biztosítottak köre is sokkal nagyobb volt a legtöbb európai államban, mint amilyent az idézett törvénycikk meg akart valósítani.

De mindezek ellenére a javaslat bizonyos haladást jelentett, mert a munkásság joggal föltételezhette — a kormányígéretnek alapján —, hogy ezt a törvényjavaslatot az aggkor- és rokkantbiztosítás törvénye követi. A külföldi szociálpolitikai törvényhozás ismerői ma már nem mernék állítani, hogy „vezető szerepet” játszunk, mert akármilyen buzgó hívei a kormánynak, mégis el kell ismerniök, hogy a kultúrállamok között — szégyenszemre — a szociális törvényhozás terén a legutolsók között vagyunk.

Az aggkori és rokkantbiztosítást, valamint a munkanélküliek kötelező segélyezését még ma sem valósították meg, holott Wekerle merész és büszke kijelentése óta 20 esztendő múlt el. ígéreteket most is fölös számban tesznek, de a komoly alkotásokkal adósak maradnak. A munkásbiztosítás terén pedig egyenesen visszafejlődésről kell beszámolni, mert az 1907: XIX. törvénycikket meghamisították és a munkások önkormányzatát meg-

semmisítették. A készülő szociális javaslatok az adott helyzeten nagyon keveset változtatnak.

A szervezett munkások az Önségély alapján biztosították magukat betegség esetére és az Általános Munkás Betegségélyző Pénztárt az önkormányzat segítségével az ország egyik legjobb szociálpolitikai intézményévé fejlesztették. Az állam még az új törvény megalkotása után sem hozott a munkások érdekében áldozatot. Az állami lótenyésztés-intézetekre és az állategészségügyre sokkal többet költöttek, mint a munkások szociális helyzetének javítására.

A szervezett munkások egyre erőteljesebben követelték a saját hibájukon kívül nyomorba jutott munkások szociális ellátását. A *Népszavában* sűrű egymásutánban jelentek meg azok a cikkek, amelyek a szociálpolitika előnyeit nemcsak a munkások érdekében követelték, hanem az ország megerősödésének szempontjából is.

A párt megbízásából a munkásbiztosítási törvények megalkotása előtt tartott szakértekezleteken Garami elvtárssal együtt képviseltem a szervezett munkásokat és a törvény javítására irányuló törekvéseinkben hatalmas segítséget kaptunk Kiss Adolfban, aki mint az Általános Munkáspénztár vezetője, évtizedes gyakorlattal rendelkezett. De ettől függetlenül, a szociálpolitika elméleti és gyakorlati kérdéseinek és a külföldi szociális törvényhozásnak egyik legalaposabb ismerője volt. Hosszú évtizedekig együtt dolgoztam Kiss Adolffal akkor is, amikor a Budapesti Kerületi Munkásbiztosító Pénztár igazgatója volt és hasznos útmutatásainak nagyon sok hasznát vettem.

Már az 1907: XIX. törvénycikk megalkotása előtt megtartott ankéteken bebizonyítottuk, hogy a törvénytervezet nem igazolja azokat a nagyhangú kijelentéseket, amelyekkel azt akarják elhíttetni, hogy a szociálpoli-

tikai alkotások dolgában vezető helyre kerülünk. A tárgyalásokon sok értékes javaslatunkat fogadták el és amennyire lehetséges volt, megjavítottuk a törvénytervezetet. Szterényi József vezette ezeket a tárgyalásokat és bár minden tekintetben a kapitalisták érdekét védelmezte, mégsem tudott elzárkózni bizonyos követelések előtt. Itt említem meg, hogy Sztterényiről minden hibája mellett — el kell ismerni, hogy a szociálpolitikai kérdések egyik legkiválóbb ismerője. Ha meggyőződését követi és nem tett volna engedményeket a képviselőház reakciós többségének és a munkáltatók érdekcsoportjainak, akkor Magyarországon valóban haladóirányú szociálpolitikai alkotások létesültek volna.

Kiss Adolf kíséretében gyakran tárgyaltam Sztterényivel, aki a politikai áramlatok hullámváza szerint demokrata vagy reakciós volt. Amikor még nem számított semmit a politikai életben, bus magányában néha órák hosszúra beszélt a jövendőről és valóban élvezet volt hallgatni, hogy milyen szép tervekkel akarja boldogítani az országot. Abban a pillanatban azonban, amikor hatalomra jutott, a legkihívóbb módon elzárkózott a munkásság legjogosabb követelése előtt.

Az 1907 : XIX. te. életbeléptetése után megkezdttük az előmunkálatokat, hogy az Országos Pénztár minél előbb működhessék. Az önkormányzat érdekelt csoportjai mindenekelőtt egy négy tagból álló végrehajtóbizottságot választottak, amelybe a munkáltatók Szemenyei Kornélt és Kiss államvasúti igazgatót, a munkások pedig az élete legszebb éveiben elhalálozott Groszmann Miksa elvtársunkat és engem jelöltek.

A kormány egyetlen fillért sem bocsátott a rendelkezésünkre. A Dohány-utcában bérelttünk helyiségeket a hivatalok részére és hitelben vásárolttunk berendezést. Szerencsére a végrehajtóbizottság minden tagjának olyan ismeretsége volt, hogy hitelben vásárolhattunk.

Így például az első írógépeket Haas Mór barátunktól, az „Ideal”-írógép képviselőjétől vettem, aki hónapokig nem kapott egyetlen fillért sem a gépekért. Szenet, fát, bútorokat, mindent hitelben vásároltunk.

Az Országos Pénztár fölé rendelt Állami Munkásbiztosítási Hivatal mindent megtett arra, hogy az Országos Pénztár ne állhasson meg a saját lábán. Kezdetől fogva azt tartották a legfőbb föladatnak, hogy az önkormányzatot elnyomják, hogy a legcsekélyebb jelentőségű kérdésekben is őket illesse a döntés joga. Az Országos Pénztár a megalakulás utáni első években állandóan harcban állt a nevezett hivatallal és csak a legnagyobb küzdelmekkel tudta kivívni, hogy az önkormányzat szerveinek határozatai megvalósuljanak.

De minden akadály ellenére győzedelmeskedett a munkások szívós kitartása. A munkáltatók dicséretes elfogulatlansággal dolgoztak együtt a munkásokkal és csak egy kisebb csoportjuk törekedett arra, hogy a törvényt reakciós értelemben alkalmazzák. Ezzel szemben a nagyobb iparvállalatok érdekeltségei s ezek között első sorban Lukács József, Hegedűs Lóránt, Knopp Lajos és mások a leglényegesebb kérdésekben együtt szavaztak a munkásokkal és az önkormányzat ellen intézett támadásokat a legerélyesebben visszautasították. Az Országos Pénztár vezető tisztviselői: Sarkadi Ignác, Groszmann Miksa és Szemenyei Kornél, aki a munkáltatók bizalmi embere volt, pártatlan elfogulatlansággal vezették az ügyeket és tágítani igyekeztek a törvény kereteit.

Hervadhatatlan érdemei vannak ezen a területen Groszmann Miksa elvtársunknak, aki mint a Pénztár aligazgatója a legnagyobb energiával, mindenre kiterjedő gondossággal ügyelt arra, hogy az Országos Pénztár alkalmazottai az eléjük kerülő ügyekben a munkások érdekeinek megfelelően dolgozzanak és előterjesztéseikben ne csupán a törvény rideg paragrafusait ve-

gyék figyelembe. Fáradhatatlanul dolgozott azon, hogy a munkáltatók reakciós csoportja ne nyerjen a Pénztárban befolyást és a Pénztár közgyűlésein — annak ellenére, hogy az Állami Munkásbiztosítási Hivatal az Országos Pénztár fölöttes hatósága volt — nemcsak a munkáltatók támadásait verte vissza, hanem a legélesebb formában visszautasította az Állami Munkásbiztosítási Hivatal beavatkozását is. A Pénztár főbb tisztviselői közül még Reinitz Béla és Szabados Sándor gondoskodtak arról, hogy a baleseti sérültek kártalanítási ügyei a munkások megalapozására intéződjenek el.

Az önkormányzat részéről az elnökségbe delegált elvtársak és ezek között elsősorban Garbai Sándor, Peidl Gyula, Horovitz Gábor, Kitajka Lajos és mások, különösen az első időkben idejüknek nagy részét arra fordították, hogy a Pénztár szelleme kifogástalan legyen, hogy a nyújtott szolgáltatások a törvény keretén túlmenően szolgálják a bajbajutott munkások jogos ügyét.

Ennek a fáradságos munkának köszönhető, hogy a Budapesti Kerületi Munkásbiztosító Pénztár Kiss Adolf vezetésével mintaszerű intézmény volt és az Országos Pénztár a világháború kitörése előtt egyre nagyobb hatáskörrel, a biztosításra kötelezettek egyre nagyobb csoportjainak bevonásával olyan módon működött, hogy a munkások is meg lehettek elégedve. Az Országos Pénztár megalakulásának napjától, egészen az önkormányzat megszűnéséig, tagja voltam a Pénztár igazgatóságának és minden erőmmel azon dolgoztam, hogy az! önkormányzat jogait megvédelmezve, a munkások részére egyre nagyobb engedményeket szerezzünk.

A világháború azután rombadöntötte mindazt, amit annyi munkával megalapoztunk. A munkásbiztosító pénztárakban megszüntették az önkormányzatot és ezzel lehetetlenné tették az eredményes működést. Még ha a

kormányígéretük meg is valósulnak, ha törvénybeiktatják az aggkori és rokkantbiztosítást, akkor sem remélhetjük, hogy a munkásság megfelelő módon részesül a szociális gondoskodásban. Ahol a szociális intézményeket érzéketlen állami hivatalokká züllesztik, ott nem lehet remélni, hogy a széles néprétegeket kielégítő módon vezessék ezeket az alkotásokat. Azok a tapasztalatok, amelyeket az Országos Pénztárban szereztek, egyenesen parancsoló szükséggel írják elő, hogy a létező szociálpolitikai intézményeknél minél előbb visszaállítsák a teljes önkormányzatot és minden újabb alkotást is erre az alapra helyezzenek.

A V I L Á G H Á B O R Ú

Tihozzátok fordul a kongresszus, valamennyi országok proletárijai és szocialistái, hogy emeljétek föl szavatókat ebben a válságos órában! Hirdessétek akaratotokat mindenhol és minden módon, tiltakozatok erőtök teljes súlyával a parlamentekben és tömeges tüntetéseiteken, használjatok föl minden eszközt, amelyet a szervezettség ereje ad nektek. Legyetek éberek a béke őrzésében és gondoskodjatok arról, hogy a polgárság szenvedélyes békeakarata folyton-folyvást a fülükbe harsogjon a kormányoknak! így állítsatok szembe a kizsákmányolás és tömeggyilkolás kapitalista világával a békének és a népek testvériesülésének proletár világát!

A Baselben 19.12 november 24. és 25-én megtartott kongresszus határozata alapján az Internacionálé kiáltványt bocsátott ki a világ minden államának dolgozóihoz, hogy a béke érdekében sohasem lankadó buzgalommal működjenek. A fejezet élén közölt idézet ennek a kiáltványnak befejező része.

A Balkán-háború kitörése az egész művelt világ munkásságát rémülettel töltötte el. A különböző országok szocialista pártjai rögtön fölismerték, hogy a nagyhatalmak beavatkozása egész Európát lángba borítaná és az Internacionálé fölszólította a különböző nemzetek munkásait, hogy mindenütt tiltakozó gyűléseket tartanak.

November hó 17-én Európa minden nagyobb városában óriási tüntetéseken tiltakoztak a dolgozók a háború ellen. A magyarországi szociáldemokrata párt a Tattersallban tartott hatalmas népgyűlést, amelyet tüntető fölvonulás előzött meg. A *Népszava* „Mozgósítás” címmel vezércikket közölt, amelyben szinte sejtelemszerűen már előre megírta, hogy amennyiben a háborús gépezetet elindítják, a munkások tömegei akaratuk ellenére a csataterekre kerülnek.

„Mi, a dolgozó és élni akaró nép — írja a *Népszava* —, mi vagyunk az állam. Mi tartjuk el. Mi teremtjük, megintézményeit. A mi munkánk, a mi pénzünk, a mi gyermekeink nélkül nincs állam. És mi, akik az igazi állam vagyunk, nem akarjuk a háborút, nem akarunk ölni és öletni, nem akarjuk az életünket fölláldozni és másokét elrabolni. S mégis mindannyian érezzük annak a rettenetes lehetőségét, hogy akaratunk, érdekünk ellenére kénytelenek leszünk így cselekedni.”

A Tattersallban megtartott népgyűlésen és a tüntető fölvonuláson a budapesti munkások tízezrei vettek részt. A nemzetközi szocialista iroda megbízásából dr. Liebknecht Károly tartott a gyűlésen hatalmas beszédet és az osztrák testvérpárt képviselőjeként dr. Ellenbogen. A gyűlésen elfogadott határozati javaslat kimondja, hogy: „Minden körülmények között és mindenáron követeli a békét és annak biztosítását. Az egybegyűlt munkásság óva inti Ausztria-Magyarország kormányait és diplomáciáját annak a bűnnek az elkövetésétől, hogy az országot a háborúskodás végzetes nagy szerencsétlenségébe döntsék ... Sem Albánia úgynevezett függetlenségéért, sem az Osztrák-Magyar Monarchia valamelyes nagyhatalmi hóbortjáért nem szabad a békét veszélyeztetni. Az Osztrák-Magyar Monarchia népeinek legfőbb politikai és gazdasági érdeke azt követeli, hogy a Balkán-népekkel állandóan és tartósan barátságban és

jó egyetértésben éljünk...” „Lelkesedéssel fogadjuk a szociáldemokrácia nemzetközi akcióját a béke érdekében, valamennyi országban lévő testvéreinknek üdvözlőlevelet küldjük és megfogadjuk, hogy itthon is minden erőnket belevesszük a háború elleni küzdelembe.”

A háborús veszedelem azonban egyre fenyegetőbbé vált és a nemzetközi szocialista iroda lázasan dolgozott azon, hogy Európa minden államában hatalmas tömegmozgalmak késztessek meggondolásra a háborús uszítókat, akik már 1912-ben is azon mesterkedtek, hogy a világháború katasztrófáját földézzék. Az Internacionálé november hó 24—25-ére nemzetközi kongresszust hívott össze Baselbe, tisztán és kizáróan a béke biztosítására és a háború ellen való hatalmas tüntetésre.

A magyarországi szociáldemokrata párt 17 tagú küldöttséggel képviseltette magát a baseli kongresszuson. 1900 óta a világháború kitöréséig majdnem minden nemzetközi kongresszuson résztvettem, nagyon sok tüntetést, tömegfölvonulást láttam, de annyira szívbemarkoló és felejthetetlen egyik sem volt, mint az a tüntető fölvonulás, amelyen a kongresszus küldöttei a baseli elvtársak tízezreitől kísérvé vonultak a Münsterbe, Basel legnagyobb és legszebb templomába. Amikor a menet eleje a székesegyház elé ért, megkondultak a harangok és a tömeg harangzúgástól kísérvé vonult be a székesegyházba. Elöl a szociáldemokrata párt világszerte ismert neves vezérei: Bebel, Jaurès, Keir Hardie, Anselelle, Victor Adler, a svájci munkásmozgalom nesztorja: Greulich elvtárs és a többi nemzetek képviselői.

A templom kórusában Basel kormánytanácsosa és egyházi tanácsa foglalt helyet. Amikor a külföldi küldöttek, a sajtó képviselői és a tömegek elhelyezkedtek a templomban, orgonaszóval fogadták őket, majd dr. Blocher, Basel kanton kormánytanácsának elnöke üdvözölte a küldötteket. Egymásután szólaltak föl Haase

(Németország), Keir Hardie (Anglia), Greulich (Svájc), Sakasoff (Bulgária), Viktor Adler (Ausztria) és Jaurès a francia munkások képviselőjében. Érdemes volna leközölni minden beszédet, de kettős jelentősége van Jaurès elvtárs beszédének, aki a világháborúnak első tragikus sorsú áldozata, mert a francia nacionalisták anynyira félték befolyásától, hogy fölbérelt gyilkossal tétették el az útból. Jaurès elvtárs a Münsterben szinte lát-noki elgondolással mondta a következőket:

„Komoly és tragikus órában élünk. Egyre sürgősebben vetődik föl a kérdés, hogy mit fog tenni a proletárság, ha testvérgyilkosságra szólítják fel? Fölháborodott proletárok ezreinek erre a kérdésére nem adhatunk egyéges választ, minden ország, minden helyzet számára. Ha köd üli meg a tengert, ha föltornyosodnak a hullámok, a tengerész se tudja előre megmondani, hogy mit fog tenni minden következő pillanatban. De az Internacionálénak örködnie kell, hogy mindenüvé elhasson békét jelentő szava, hogy mindenütt erőssé legyen akciója, amely el akarja söpörni a háborút vagy azokat a gonosztevéket, akik a háborút fölidézik. Gondolják meg a hatalmasok, hogy ha fölidézik a háború veszedelmét, milyen könnyen juthatnának a népek arra az egyszerű számtani föladatra, hogy a maguk forradalma sokkal kevesebb áldozattal járna, mint a mások háborúja. Mint ahogy az 1870-es háborúra a kommün, az orosz-japán háborúra az orosz forradalom következett, úgy követné az európai háborút egy mindezeknél nagyobb és félelmesebb forradalom.”

amíg a Münsterben ünnepélyes keretek között folyt le a békéért való lángoló tüntetés, a szabadban tanyázó tízezrek előtt a különböző nemzetek szónokai beszéltek. A magyarországi munkások szolidáris e„yiH1 érzését a háború ellen való tiltakozásnál Buchingei 'iwát\~s tolmácsolta.

Magát a kongresszust- Wullschleger baseli kormánytanácsos nyitotta meg, aki a svájci szociáldemokrata párt nevében üdvözölte a küldötteket. A kongresszuson mindenekelőtt Basel-kanton kormányának a nemzetközi szocialista kongresszushoz intézett következő üdvözlőlevelét olvasta föl:

Basel, 1912 november 20.

Az a kongresszus, amelyet Önök városunkban meg akarnak tartani, a világbéke megtartásának a célját szolgálja. Önök Európa minden országaiból összejöttek, hogy az Európa keletén kitört gyilkos háborúval szemben kifejezésre juttassák a munkásság egyértelmű akaratát, amely azt kívánja, hogy a harcot szüntessék be és ne terjesszék túl a már harcban álló országokon. Az Önök magasztos célja az, hogy mérhetetlen borzalmakat akadályozzanak meg, hogy a nemzeteket megóvják azoktól a rettenetes áldozatoktól, amiket a háborúk követelnek meg. Tüntetésükkel föl akarják ébreszteni a lelkiismereteket, hogy ne a hataloméhség és a szenvedély döntsön egész népek sorsa fölött. Annak a városnak a hatóságai, amelyet Önök tanácskozásuk színhelyéül választottak, szívből kívánják, hogy ériék el céljukat és meleg üdvözlőt küldenek Önöknek.

Basel kanton kormánytanácsa nevében:

Dr. Imhof, titkár.

Dr. Blocher, elnök.

A kongresszus viharos lelkesedéssel fogadta el azt a határozati javaslatot, amely a háború ellen való szervezkedésre kötelezi a munkásokat. Egymásután szólaltak föl a különböző nemzetek képviselői, a franciák, a németek, az olaszok és az osztrákok, hogy a proletárság testvéri együttérzésének adjanak kifejezést. Greulich elvtárs a következő szép szavakkal zárta be ezt az emlékezetes tüntetést: „Tanácskozásunk végére értünk. Néhány szót akarok csak mondani. A katolikus misének van egy mondata, amely így szól: ‚Várom a holtak föltámadását és az elkövetkezendő évszázadok életét.‘ Ez

a mondás kifejezi a mi reményünket is. Proletárok milliói még mindig távol vannak a mozgalmunktól. Ezek azok a halottak, akiknek föl kell támadniok. Föl fognak támadni és meg fogjuk látni az elkövetkezendő századok jobb életét is. És most oszoljanak szét azzal a kiáltással, amely magába foglalja egész kongresszusunknak tartalmát: Háború a háború ellen!”

1914 július hó 23-án jött az a döbbenetes hír, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia ultimátumot küldött Szerbiának. Ekkor már valamennyien tudtuk, hogy a világ legnagyobb katasztrófájának küszöbén állunk, hogy az ultimátum a háború kitörését jelenti. A *Népszava* a legnagyobb vakmerőséggel szállt szembe a háborús uszítással. Az; ultimátum elküldése után, amikor már megkezdődtek a háború mellett való mesterségesen földidézett tüntetések, írja a pártlap a következőket: „A háborúveszedelem küszöbén a magyar proletárság nevében kijelentjük, hogy ennek az országnak népe nem akar háborút és néprontó gonosztevőknek, a történelem szégyenfájára szögezendő bűnösöknek tartja a tragikus végzet földidézőit.” Egy nappal később „Nem akarunk háborút!” címmel újból vezércikket ír a lap, amelyben a következőkben mutat rá az elháríthatatlan végzet rettenetes következményeire: „Se Ausztria-Magyarország népe, sem Ausztria-Magyarország hatalmasai nem nyerhetnek semmit a Szerbia ellen vívott hadjáratban. Nem nyerhetnek semmit, de elveszhetnek mindent! A szerb hadjárat mögött ott leselkedik az orosz háború, emögött pedig ott lappang a világháború réme. A szerb háború mögött olyan előre nem sejthető, hatásukban ki nem számítható katasztrófák rejtőznek, amelyek hatalmas birodalmakat boríthatnak föl, amelyek olyan világválságban robbanhatnak ki, hogy immár nem csupán

egyres országok vagy uralkodó osztályok sorsáról, hanem ennek az egész mai társadalmi rendnek a megingásáról lehet szó. A józan ész, a nemzetközi becsület, az értelmes előrelátás és a humanitás eszméje egyaránt azt parancsolja tehát, hogy ezt az ultimátumot ne kövesse a hadüzenet s a könnyelmű politika ne változzon a legvégzetesebb és mindeneket fölülmúló tragikumú világválsággá.” De a leglángolóbb tiltakozás is meddőnek bizonyult. Julius hó 26-án a *Népszava* „Kitört a háború!” címmel bejelenti a katasztrófa bekövetkezését. A hadüzenetet követő események és a világháborúnak reánk annyira lesújtó és katasztrófális eredménye, sajnos, vakító fénnel mutatják, hogy mennyire igaza volt a szociáldemokrata pártnak, amidőn minden erejével tiltakozott a világháború ellen. Az alább közölt cikk minden sora ragyogóan igazolja, hogy az egész országban csak a szociáldemokrata párt ismerte föl az igazi helyzetet, csak az látta meg előre az események tragikus menetét. A *Népszava* cikke megérdemli, hogy részletesen közöljem:

„Amitől az ország népe hetek óta tartott, amitől az ország népe negyvennyolc óra óta reszketve félt, az, ime, valósággá lett: elszabadultak a háború fűriái!

Megindul a háború, megindul a lavina, egyelőre csak Szerbia ellen, de ki tudja, hol áll meg; ki merészeli megjósolni, hogy mekkorára növekszik?

Megdöbbenünk és a bekövetkező borzalmak víziója fojtja el lélegzetünket. Az Osztrák-Magyar Monarchiának egy hosszú emberöltő óta nem volt háborúja s a ma élő nemzedékből alig is tudják az emberek, hogy mit jelent a háború. Ma még sokak látásában, sokak hallásában csak színtelen szó, csak üres fogalom a háború neve, ma még sokan nem tudják, hogy a rémületnek, a nyomornak, az öldöklésnek milyen rettentő, vértől, szennyből és könnytől megáradt tengerét jelenti a háború. A háború katasztrófája immár reánk szakadt. Ma már semmit sem

tehetünk a megakadályozására. A magyar szociáldemokrácia a háborúveszedelem első pillanatától kezdve a leghatározottabban tiltakozott minden háborús uszítás ellen. A válság első percétől kezdve leplezés nélkül fölfedtük mindazokat a titkos és nyílt rugókat, amik háborúba hurcolták a monarchiát. Ez a háború magával hozza a kivételes törvénykezés egész súlyát és az ágyuk szavával és a szuronyok erejével szemben el kell most némulnia egyelőre minden kritikának. Mi nem tehetünk egyebet, mint hogy egyszerűen följegyezzük az eseményeket, számontartjuk a történelem nyers anyagát. De a megpróbáltatásnak ez a keserű ideje el fog múlni és akkor újból nyíltan és nyersen meg fogjuk mondani a véleményünket mindarról, ami történt és történik, akkor a történelem nyers anyagát kíméletlen és rettenthetetlen igazságot szolgáltató történelmi kritikánk fogja földolgozni.

Ma a szociáldemokrácia hangja az egyetlen hang az országban, amely még ez utolsó pillanatban is tiltakozását kiáltja ki a háború ellen. Igaza van Tisza Istvánnak, amikor azt mondja, hogy a háborút kívánó sajtóval szemben „az egyetlen kivétel a szocialisták lapja”, amely szerinte ezzel a cselekedetével ismét kizárta magát a magyar nemzet polgári közösségéből és hazafias együttérzéséből. Elismerjük, az egyetlen kivétel a szociáldemokrácia. Elfogadjuk és büszkén viseljük ennek a ragyogó elszigeteltségnek minden terhét. És épp ily nyugodtan és büszkén állítjuk, hogy ebben az elszigeteltségben velünk van érzésben és gondolatban az egész civilizált világ proletársága. Büszkén viseljük ennek a ragyogó izoláltságnak minden tövises dicsőségét, mert tudjuk, hogy ezzel a szociáldemokrácia történelmének leggyönyörűbb hagyományával vállaltunk közösséget. És azt is tudjuk, hogy el fog következni az az idő, amikor éppen az, hogy a szociáldemokrácia kirekesztette magát a háborút akarók seeregéből, mellénk fogja állítani a magyar nemzet roppant tömegeit.”

„Büszkén és nyugodt lelkiismerettel várjuk az idők teljeseését. Nemcsak a történelem eljövendő ítékezése, hanem már a közeljövő is igazságot fog nekünk szolgáltatni, amiként igazságot szolgáltatott mindenütt a háború rémségei ellen tiltakozó proletárságnak.

Nem sejtheti senki, mit hoz a végzet. Talán világ-háború szakadékanak a szélén állunk s ebben a fájdalmas, ebben a borzalmakkal terhes órában ki kell kiáltani, hogy a szociáldemokrácia minden szívósságával ragaszkodunk magasztos programjához: a világbékéhez!”

Nem használt semmi tiltakozás. Pontról-pontra bekövetkezett, amit előre megjósoltunk. A szociáldemokrata párt éppen a választásokra készülődött, de az ultimátum után rögtön abbamaradt minden munka. Mindenki tudta, hogy a választásból nem lesz semmi. Garami elvtársammal a Balaton mellett voltunk, amikor kiragasztották a mozgósításra vonatkozó első plakátokat. Megdermedve álltunk e rettenetes nyomtatvány előtt s azonnal Budapestre utaztunk. Egy percre sem áltattuk magunkat azzal, hogy a háborút el lehet szigetelni Szerbiára és az egész úton azokról a borzalmas eshetőségekről beszélgettünk, amelyeket a legközelebbi időkben át kell élnünk. Garami talán meg tisztábban látta a dolgokat, mint én, mert már akkor arról beszélt, hogy talán évekig tartó öldöklésről lesz szó, mert a velünk szembenálló hatalmak egyenlő ellenfelei a hatalmas német birodalomnak. Gyors döntésről tehát szó sem lehet.

Az események káprázatos gyorsasággal követték egymást. Amikor Szerbiával már megkezdődtek az első csatározások, jött a döbbenetes hír, hogy Jean Jaurès-t, a francia szocialisták legnépszerűbb vezérét, a francia beavatkozás ellen küzdő harcost, orvul meggyilkolták. Még július hó 30-án a l'Humanité"-ben lelkes cikket írt a béke mellett. Arról volt ugyanis szó, hogy augusz-

tus hó 9-én Parisban a szociáldemokrata párt kongresszust tart és a tervbevett tárgyalásokról írta: „... a kongresszust nagyszabású nép tüntetéssel akarjuk megnyitni, amelyen Paris munkásainak százezrei fognak a béke mellett tüntetni”. Julius hó 29-én jelent meg a francia parlamenti szocialista csoport deklarációja, amelyet a csoport valamennyi tagja aláírt s amely lényeges részében a következőket mondja:

„Franciaország és Európa minden erejét arra a célra kell koncentrálni, hogy az Anglia részéről följánlott közvetítés sikerüljön; pedig Oroszország bármely fegyveres akciója ártana ennek a bölcs és nemes törekvésnek. A párt kijelenti, hogy Franciaország, amely Elzász-Lotharingiára vonatkozó követelését több mint 40 év óta alárendeli a béke legmagasabb érdekének, most nem engedheti magát belesodorni egy olyan konfliktusba, amelynek Szerbia lenne a tétje.

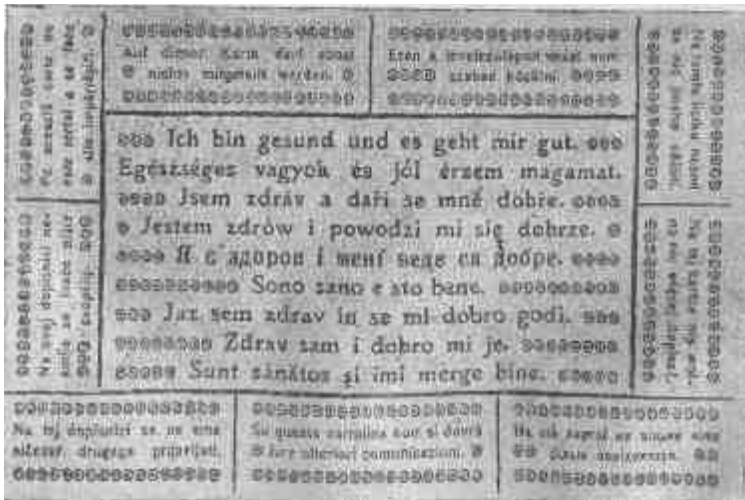
A párt kijelenti, hogy Franciaországgal csak Franciaország rendelkezhetik, hogy az országot semmiesetre sem szabad egy irtózatoss konfliktusba taszítani titkos szerződések többé-kevésbé önkényes magyarázásával és hogy Franciaországnak fönn kell tartania teljes cselekvési szabadságát Európában, hogy a béke érdekében gyakorolhasson hatást.”

Jean Jaurès hatalmas bátyja volt a béke gondolatának, el kellett tehát pusztítani, hogy a franciaországi háborús uszítók elérhessék céljaikat. Most már azután hallatlan gyorsasággal fejlődött a szerb háború az európai nemzetek általános mézszárlásává. Amitől előre rettegtünk, bekövetkezett: a szociáldemokrata párt egyetlen államban sem tudta megakadályozni a beavatkozást, a háborút kívánó erők sokkal erősebbnek bizonyultak, mint a békéért harcoló munkástömegek.

A hadüzenetet követő első napokban a háborús kivételes törvények és rendeletek igája alá került az egész

A szerkesztőséghez érkezett tábori levelezőlap címlapja. Alább a nyomtatott szöveg, amely parancsolóan írja elő, hogy csak az adott szöveget lehet elküldeni. Az elmső feloldó tehát a címben juttatta kifejezésre, hogy a fronton éheznek.

ország. A lapok fölött a cenzúra rendelkezett, tehát csak olyan cikkek jelenhettek meg, amelyek nem ártottak a „hadviselés érdekeinek”. A munkásszervezetek rendje is teljesen fölborult. A háború egyre nagyobb tömegeket vont el a termelő munkától és a hadiüzemekben dolgozók katonai fegyelem alá kerültek.

A világháború első két esztendejében szinte megbénult minden szervezeti élet. Az egyesületek vezetősé-

gének legtöbb tagját a harctérre szelították és különösen a vidéki városokban vonták be mindazokat, akik a szervezeti életben szerepet játszottak. A *Népszavában* nemsokára az üres hasábok jelezték a cenzúra munkáját. Sivár, meddő küzködés, közönyös beletörődés mutatta, hogy a munkásosztály a hadigépezet kerekei közé került és képtelen minden önálló cselekvésre.

A *Népszava* szerkesztősége sokat fáradozott azon, hogy a szigorú cenzúra ellenére, az egyre fokozódó

drágaság s a munkásoknak a hadiüzemekben való kihasználása ellen tiltakozhasson. A világháború kitörése után néhány hónapig egyetlen betűt sem lehetett írni a munkások panaszairól. Később azonban módot talál-

tunk arra, hogy burkolt formában nyilvánosság elé vigyük a munkások sérelmeit. Látszóan egészen ártatlan dolgokról írtunk vezéreinket, „A csigáról”, „A cserebogarak halhatatlanságáról”, a „Kincses kalendáriumról” és sok más egyéb ilyen elvont dologról.

Somogyi Béla, Farkas Antal és mások is ezekben a cikkekben maró gúnnyal írtak a háborús nyomorúságról és a cenzúra gyanútlanul átengedte ezeket a cikkeket. A szervezett munkások azonban teljes egészében megértették a cikkekben elhelyezett célzásokat és sokat mulattak a *Népszava* ilyen irányú cikkein. Makacs szívóssággal és sok leleményességgel dolgoztunk azon, hogy amit fontosnak és szükségesnek tartottunk, az a lapban meg is jelenhessék. A sok közül csak azt említem meg, hogy egy nagyobb szabású fontos gyűlésünkről akartunk a *Népszavában* hírt adni, de a cenzúra nem engedélyezte a fölhívás közreadását. A szöveg egész ártatlan volt, tehát másutt kellett keresnünk a letiltás okát. Hosszabb tanakodás után rájöttünk, hogy a cenzúra azoktól a nagy betűktől ijedt meg, amelyekkel a fölhívást le akartuk közölni. Azonnal kiszedettük ugyanazt a szöveget a létező legkisebb betűkkel és több más hírrel együtt egy hasábon beküldtük a cenzúrahivatalhoz. Kísérletünk fényesen bevált. A cenzúra a közlést engedélyezte és a gyűlési fölhívás másnap a *Népszavában* plakátbetűkkel jelent meg.

Alább közlöm a „Kincses kalendárium” című cikkemet, amely élénken bizonyítja, hogy ügyes formában a háború ideje alatt is sok mindent meg lehetett irni. Ez a cikk főleg azért íródott, mert a hadiüzemekben a honvédelmi miniszter rendelete ellenére sem fizették ki a túlórásért járó 20%-ot. A *Népszavában* hetekig harcoltunk azért, hogy ezt a sérelmet szóvátehessük, de a cenzúra minden közlést letiltott. A „Kincses kalendárium” című vezércikkben azonban akadály nélkül megjelenhetett ez a híradás, s egy füst alatt az élelmszeruzsorásokról és más bajokról is hírt lehetett adni. A cikk szószerinti szövege a következő:

A kincses kalendárium

március haváról érdekes leleplezésekkel szolgál. Feltűnő, például, hogy a nap e hónap végéig 1 óra 44 perccel gyarapodik, ami azért is érdekes, mert az ország lakosságának legnagyobb része most sem gyarapodik, hanem hónapról-hónapra nehezebb viszonyok közé kerül. Erről eszünkbe jut, hogy a cukorbárók szintén március havában kezdenek gyarapodni, mert a cukor árát métermázsánsként 14 koronával emelték, velük együtt gyarapodnak a kávésok is, akik szintén márciust választották ki a kávénak 4 fillérrel való emelésére. Vannak azonban olyan polgárok is, akik nem ragaszkodnak a márciushoz, s már ezt megelőzően gyarapodtak. Ezek közé tartoznak a sörgyárosok és más élelmiszeruzorsorások.

Az időjárás március havában Herschel szerint eleinte szeles, nedves; 11—26-ig változó: a hónap végén szép, meleg idő. Ebben az esztendőben a szeles és nedves idő nem fog megártani a szokásos márciusi tünetéseknek, mert a háborús válság folytán az ilyenmű tünetések elmaradnak. Ezen joggal lehet szomorkodni. Ugyanis már nagyon hozzászoktunk, hogy minden március 15-én beszéljenek nekünk a magyar szabadságról. Erről nem lehet eleget beszélni. Mindenkinek nagyon sokszor hangoztatni kell, hogy szabadok vagyunk, mert roppant sok kételkedő lélek vagyon ebben az országban, akik nem hiszik el, hogy a sokat hangoztatott magyar szabadság ténylegesen létezik. Igaz viszont, hogy most nem olyan súlyos baj, ha a szokásos alkalmi beszédek elmaradnak, mert ezekben a válságos időkben nem illik és nem lehet kételkedni abban, hogy szabadságokkal fölruházott polgárok vagyunk. A hadvezetés érdekei megkövetelik, hogy mindenki a hivatalos véleményt fogadja el. Ilyenformán a rend márciusban nem szenved kárt.

A nap, rendes szokásához híven, március 1-én 6 óra 43 perckor kel és 5 óra 42 perckor nyugszik. Március 31-én már 5 óra 43 perckor kel föl és 6 óra 26 perckor nyugszik. Rövid szemlélődés után ebből megállapíthatjuk azt, hogy a nap március havában már többet dolgozik, mint az

előző hónapokban. Érdeméül lehet fölhozni, hogy ezért a többmunkáért nem követel 20%-os különórájárulékot, illetőleg nem hozza a vállalkozókat abba a kényelmetlen helyzetbe, hogy ezt a követelést megtagadják. A munkások okulhatnak az ingyen munkateljesítménynek e nagyszerű példáján, mert bár igaz, hogy a honvédelmi miniszter jogosnak találta a húsz százalék megfizetését, de a vállalkozók ellenkező állásponton vannak és mi, habár a honvédelmi miniszter úr véleményén vagyunk, nem támogathatjuk kellő módon, mert ez állítólag szintén a hadvezetés érdekeibe ütközik.

Megjegyezzük, hogy az összes bolygók követik a napnak ezt a szép példáját, közöttük a Vénusz, a Mars, a Jupiter és a Szaturnusz. A csapadékról nagyon keveset írhatunk. Csupán annyit lehet megállapítani, hogy 1914 márciusában a mennyisége 73.0 milliméter volt. Csapnivaló visszaélésekről szintén nem lehet a kalendárium alapján írni. Ez különben érthető. A kincses kalendárium az év elején még nem tudhatta, hogy március havában írásvizsgák lesznek. Így aztán ne mis számolhat be, hogy Kaposváron négy, Pápán két jelentkező akadt és Muraszombaton egyetlenegy sem. A naptárnak ezt a hiányosságát meg kell bocsátanunk, mert joggal föltételezhető, hogy a választójoggal összefüggő ezen fontos aktsúról azért nem vettek kellő komolysággal tudomást, mert az volt a szerény véleményük, hogy a háború idejében, amikor írásvizsgára alkalmas jelentkezők a fronton harcolnak, Muraszombaton nem ragasztatnak ki plakátokat, amelyekkel őket jelentkezésre buzdítják.

Ezzel szemben megtaláljuk a naptárban, hogy a hőmérséklet átlaga 1914 március havában 6.8 fok volt. Reméljük, hogy ez a derék hónap ebben az esztendőben sem mutat majd kisebb átlagot. Ez most különösen fontos, mert a lakosság legnagyobb része már nem tud fát és szemet vásárolni és a kisebb átlag több tüzelőt jelentene. Helytelen volna tehát március havától, ha éppen most kényszerítené az embereket a kisebb átlagával, hogy fát és szemet vegyenek, amikor kenyérrevaló sincsen.

Nagyjában és egészében ennyit lehetne elmondani március haváról. Lényeges még csupán az, hogy ebben a hónapban szokott jelentkezni a tavasz. Hogy ebben az esztendőben így lesz-e, azt nem tudjuk, mert a tavasz örömet, reménységet, új életet szokott jelenteni. Szabad-e azonban ezekben a válságos és komor időkben a tavaszról, az újjáébredésről, az emberiség tavaszáról beszélni? A legnagyobb mértékben meg vagyunk akadva, hogy nem árt-e a hadiérdekeknek, ha remélni merünk, ha békéről, békés munkálkodásról írunk. A legjobb lesz tehát, ha elhagyjuk ezt az elmélkedést és azzal végezzük ezt a pár — a hadvezetés érdekeit nem sértő — sort, hogy a március hónapja egészen elfogadható hónap szokott lenni és valószínű, hogy ebben az esztendőben is az lesz.

A világháború eseményei sokkal közelebb állnak hozzánk, semhogy arról bővebben kellene írni. Csak emlékezzünk az első hónapok diadalmas jelentéseire, az osztrák-magyar és német csapatok előnyomulására és „döntő” győzelmeire. Namur és Lüttich gyorsan elestek. Belgiumot letiporták, Franciaországban a német csapatok gyors előnyomulásban voltak, a monarchia csapatai Kraszniknál megverték az oroszokat és a gyors hadisikerek azt a reményt keltették, hogy a háború néhány hónap alatt befejeződik. Akkor még senki sem tudta, hogy éveken át kell elszenvednünk a borzalmakat. A gyors győzelmek után még a legsötétebben látók is azt hitték, hogy tévedtek.

És nem kell idézni azokat a diadalt hirdető jelentéseket sem, amelyek minden időkben hirdetni fogják, hogy a világháború barbársága, az emberek sorsát intéző hatalmak gonoszsága minden képzeletet fölülmúlt. Jöttek a jelentések, hogy állásaink előtt egész hullahegyek halmozódtak föl. Az ántánt hadijelentései ugyanolyan embertelenséggel dicsekedtek a tömeges emberirtással, mint a német vagy az osztrák-magyar hadijelentések. Sikert és diadalt jelentett, ha városokat bom-

báztak és az ártatlan emberek nagy tömegeit irtották ki. Győzelmet harsogtak, ha egy hajót elsüllyesztettek és az emberek ezreit pusztították el.

Azonban már a háború első esztendeje után megszűnt az aléltóság. A szocialista szervezetek egyre nagyobb súllyal követelték, hogy a hadiüzemekben dolgozó munkásoknak, továbbá a fronton harcoló katonák hozzátartozóinak helyzetéről gondoskodjanak. Rámutat tak arra, hogy amíg egyik oldalon a háború a nagy tömegek számára elviselhetetlen terheket, nélkülözést, sőt inséget jelent, addig a hadiüzemek tulajdonosai és a hadseregszállítók mérhetetlen nyereséghez jutnak. A frontról már a háború első éve után egyre sűrűbben érkeztek a levelek, amelyekben a katonák azt panaszo lák, hogy rossz az ellátás és hozzátartozóik járandóságait, különösen a falvakban nem fizetik ki. Az utóbbi panaszok jogosultságát még a miniszterelnök is elismerte és erélyes rendeletben utasította a hatóságokat, hogy a katonák hozzátartozóinak illetékeit gyorsan és pontosan utalják ki. A honvédelmi miniszter viszont rendeletet bocsátott ki, amelyben megszabta a hadiüzemekben dolgozó munkások járandóságait és elrendelte, hogy a túlórázásokért külön díjazást adjanak. E rendeletek azonban jórészt hatástalanok maradtak, mert a magyar közigazgatás lassúságát csak részben sikerült megszüntetni s a hadiüzemek minden lehető t meg tették arra, hogy a munkásokat kihasználják.

Az 1917. év első hónapjai már az aktiv cselekvés útjára vitték a magyar munkásságot is, A háború elhúzódása és az egyre növekvő nyomorúság Európa összes államaiban a mielőbbi békekötés szükségességének gondolatát vitték a tömegek közé. A magyar munkásság kirívó igazságtalanságnak tartotta azt is, hogy a hozott áldozatok ellenére teljes jogtalanságban tartják. Éretnek tartják a tömegeket arra, hogy a harctéren el-

vérezzenek, de a választójogról hallani sem akarnak. A tömeg elégedetlensége olyan erős nyomást gyakorolt, hogy a király április végén Tiszához intézett kéziratában utasítást adott, hogy a választójogot olyan mértékben terjessze ki, ami „a nép által hozott áldozatoknak megfelel”.

Tisza azonban a király kézírata ellenére is csökönnyösen megmaradt álláspontja mellett és csupán a vitéségi érmek birtokosainak és a nyolcholdas birtokosoknak kívánta a választójogot megadni.

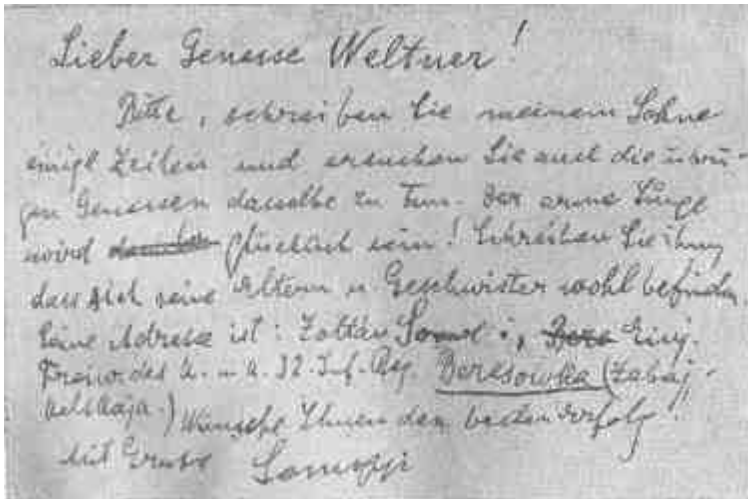
A stockholmi béketárgyalások.

A háborús öldöklés ellen tiltakozó békemozgalmaknak új lendületet adott a semleges államok szocialista pártjainak ama terve, hogy a semleges államok a hadbanálló országok szocialista pártjaival a békelehetőségek ügyében értekezletet tartsanak. A semleges államok ötletének súlyt és jelentőséget kölcsönzött, hogy a nemzetközi iroda titkára, a belga Huysmans, teljes lelkesedéssel fogadta a békekonferencia ügyét és minden összeköttetését fölhasználta arra, hogy az ántánt-államok szocialistáit is csatlakozásra bírja. A békekonferencia ügyében tartott első előkészítő tanácskozásokban, a svéd parlament épületében, a hollandiai munkások részéről résztvett Troelstra, Van Kol és Albarde, a svédek részéről Branting és a dánokat Stauning miniszter képviselte.

A békekonferencia híret az egész világon fölujjongó örömmel fogadták a munkások. A magyarországi szociáldemokrata párt a terv fölmerülésének első pillanatában kijelentette, hogy a konferencián résztvesz s már a *Népszava* 1917 május hó 16-án megjelent száma jelent, hogy: „a magyarországi szociáldemokrata párt

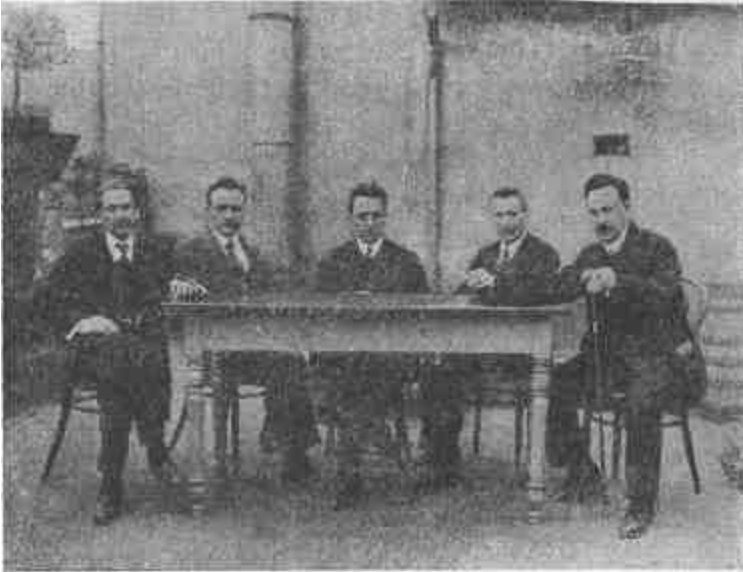
Somogyi Béla elvtárs Stockholmba küldött levelezőlapjának címlapja.

A levelezőlapban Somogyi arra kér, hogy orosz hadifogságban élő fiának írjak üdvözetlet és értesítem arról, hogy szüleinek és testvéreinek nincsen semmi bajuk.

vezetőségének a stockholmi konferencián való részvétellel megbízott tagjai közül Weltner Jakab elvtárs elutazott Stockholmba”.

Május hó 15-én indultam el a stockholmi útra azal a megbízással, hogy az előkészítő munkálatokban résztvegyek s a *Népszavát* állandóan informáljam az ott történt eseményekről. Az utazás nem ígérkezett kel-

A magyarországi szociáldemokrata párt küldöttei a stockholmi értekezletre. Balról jobbra: Buchinger Manó, Garami Ernő, Kunfi Zsigmond, Weltner Jakab, Bokányi Dezső. Jászai Samu, a szakszervezetek küldöttje nem volt ott a főlvételnél.

lemes szórakozásnak, mert tudtuk, hogy a határállomásokon Ausztriában és Németországban is rendkívül körülményes vizsgálatnak vetik alá az utasokat és órákig kell várni, amíg a formáságokat elintézik. A központi hatalmak békevágyát bizonyítja, hogy félelmem alaptalannak bizonyult, mert minden vizsgálaton a legnagyobb előzékenységgel bántak velem. Amikor az osztrák határon átnyújtottam az útlevelemet, azonnal kivettek

a tömegből és minden vizsgálat nélkül átvezettek a kordonon az üresen álló vonathoz. A német határon, amikor a vonatból kiszálltam, egy természetes őrmester robogott végig a kocsik előtt és harsány hangon az én nevémet kiabálta. Nagy meglepetéssel jelentkeztem, bár csodálkoztam azon, hogy már tudnak az utazásomról. Az őrmester udvariasan megkérdezte, hogy én vagyok-e a magyarországi szociáldemokrata párt Stockholmba utazó képviselője és az igenlő válasz után szó nélkül kivette a kezemből a podgyászomat és a katonai kordonon keresztül szintén minden vizsgálat nélkül elhelyezett a vasúti kocsiban. Ugyanez történt azon a határállomáson, ahol elhagytam a német területet.

Május hó 19-én utaztak el a párt többi küldöttei: Bokányi Dezső, Buchinger Manó, Garami Ernő és Kunfi Zsigmond elvtársak. Jászai elvtárs a szakszervezetek képviselőjében csak később érkezett Stockholmba. A magyar delegáció többi tagját is mindenütt a legnagyobb előzékenységgel kezelték.

A *Népszava* május 20-iki száma „Szerencsés utat!” című vezércikkében megállapítja, hogy a magyar küldöttség a reális hatalomban kevesebbet fog jelenteni, mint akár a kis bolgár vagy szerb nép bizalmi emberei, mert „senki sem tételezhet föl hatalmi súlyt egy pártról, amelynek nincs — s a jelenlegi választójog mellett nem is lehet — parlamenti képviselője”. Hogy ez így van, „abban bűnösök a nálunk uralkodó osztályok és bűnös elsősorban az a réteg, amelynek gróf Tisza István a kasznárja”.

Ez az idézet azért is érdekes, mert a cenzúra átengedte. Megállapítható egyebekben, hogy a stockholmi békekonferencia munkálatainak idejében a magyar munkásságnak több szabadságot biztosítottak és a választójog követelése olyan elemi erővel tört utat, hogy gróf Tisza Istvánt megbuktatta.

A stockholmi békekonferencia jelentőségéről és azokról a várakozásokról, amelyek hozzáfűződtek, hű képet ad az a tudósítás, amelyet május hó 19-én küldtem Stockholmból. A tudósítás különös érdekessége, hogy a cenzúra, amely a háború első éveiben egyetlen olyan sort sem engedett leközölni, amely a népek békevágyáról vagy a háború barbárságáról Íródott, ezúttal teljes egészében, egyetlen betű törlése nélkül, átengedte a következő tudósítást:

Stockholm.

Az előkészítés munkája.
(A *Népszava* tudósítójától.)

Stockholm, 1917 május 19.

Három év borzalmas rettenetességei után ellenállhatatlan erővel tört utat a népek békevágya. Az orosz forradalomhoz fűzött reménykedések letörték azokat a bilincseket, amelyeket a békét követelő népekre raktak és amikor elterjedt a stockholmi értekezlet hire, mindenki az Internacionálé sikeres munkájától várta a megváltást.

Nemcsak a munkásság reméli a különböző államok szocialistáitól a békét. A polgári társadalom minden rétege békére buzdít, békét követel. A hivatalos diplomácia teljesen csődbe jutott. Mindenütt kiirthatatlanul diadalmaskodott az a fölfogás, hogy azok, akik a háborút az emberiségre zúdították, azok nem találhatják meg a békes kibontakozás útját. A háborús uszítók tehetetlenül nézik az események fejlődését és bár belátják, hogy a további vérontás céltalan, hogy minden további áldozat hiábavaló, mégsem juthatnak közelebb egymáshoz.

A kávéházakban hetek óta a stockholmi értekezletről beszélnek. Polgárok és katonák érdeklődtek, mikor utazik a magyar küldöttség és minden érdeklődő naiv ártatlansággal kötötte a lelkünkre, hogy okvetlenül csináljuk meg a békét. A bankban, ahol svéd pénzt vásárolok, az egyes osztályok lázas gyorsasággal intézik el a kikerülhetetlen formaságokat és a tisztviselők, nők és férfiak, szerencsés

utat, sok sikert kívannak az értekezletünknek, A robogó vonaton a kalauz előzékenyen jó helyet biztosít és rögtön elterjeszti, hogy a stockholmi értekezlet egyik küldöttje van a vonaton. Néhány perc múlva már alig tudok felelni a sok érdeklődő kérdésére. A legtöbben azt kívánták, hogy felelősséget vállaljak a békéért. Ugyanez megismétlődik Berlinben és a határon Sasnitznál, ahol a katonák kívannak jó utat, sok sikert...

Bizonyos, hogy Franciaországban, Angliában és Oroszországban ugyanilyen a helyzet. Százmilliók kívánják a békét és csak néhány százan vannak azok, akiknek még ma is jó üzlet a háború, akik még ma is nemzeti becsületről, hódításról és kártérítésről mernek beszélni. Békét akar mindenki, de azért a német-francia, az olasz-osztrák fronton még ma is hullahegyek bizonyítják, hogy az emberek tudatlansága és türelme határtalan ...

Nagy, pompás gőzös visz a német határtól Svédországba. A négy óra hosszáig tartó tengeri úton az ember önkéntelenül azon gondolkozik, hogy milyen eszközökkel lehet egymás ellen vinni azokat a milliókat, akik már nem akarnak harcolni, akik odahaza és a lövészárokból szüntelenül azon gondolkodnak: mikor menekülhetnek már a háború veszedelmeitől, mikor térhetnek vissza otthonukba? Az érdeklődő nők és férfiak bizakodó reménykedése azt kiáltja fülünkbe: adjátok vissza férjeinket, testvéreinket, gyermekeinket, mentsetek meg a nyomorúságtól, a folytonos bizonytalanság rémétől. Elég volt már! Nemcsak a fronton harcoló katonák, hanem a mi idegeink sem bírják tovább ezt a folytonos izgalmat. Valamennyien harcolunk, nincs senki olyan, aki közönyösen olvashatná a hullatorlaszok növekedését. Elég volt a barbárságból, békét akarunk! Nemcsak a munkások beszélnek így, nemcsak az éhezők várják Stockholmtól a megváltást. Azok közül is sokan borzalommal gondolnak a háborúra, akik még most is busás nyereségre tesznek szert, akiknek anyagi hasznot jelent a háborús állapot minden napja.

Ezalatt Stockholmban a nemzetközi titkárok lázas erőfeszítéssel dolgoznak a békés kibontakozás előkészítésén. A háború három esztendeje az Internationalem is rányomta bélyegét. A háborús uszítás és hadiszerecnese megbontotta az egyetértést, amelyre az emberiségnek sohasem volt nagyobb szüksége, mint ebben a három borzalmas esztendőben. A rágalmak, a félreértések és a személyes gyűlölet megnehezítik a munkát. De mindez nem akadályozhatja az értekezlet sikerét.

Napról-napra közelebb jutunk az eredményes munka lehetőségeihez. A megrágalmazott Huysmans és Branting önfeláldozó munkával hozzák közelebb egymáshoz a különböző csoportokat. Mellékes, hogy milyen érzelmek hevítik őket, hogy kikkel rokonszenveznek, milyen államok kormányait tartják bünsneld Most bizonyos, hogy az Internacionálé újjáalakításán dolgoznak becsületes meggyőződéssel, megbecsülést érdemlő kitartással.

Már most is együtt vannak a finnek, a bolgárok (mindkét párt), az osztrákok, a bosnyák elvtársak és a semleges államok szociáldemokrata küldöttei. (Azóta, mint távirati tudósításaink állandóan jelentik, a küldöttek száma erősen megsaporodott. — A szerk.) Az oroszokkal az Iroda állandóan érintkezésben van. Az angol és francia többség küldötteivel is beható megbeszélések folytak. Bizonyosnak látszik, hogy az olasz, francia és angol kisebbségek részére is ki lehet erőszakolni az útleveleket. Hamarosan itt lesznek a németek küldöttei (a független szociáldemokraták is) és reménységgel várhatjuk azt is, hogy az oroszok a külön konferencia helyett a stockholmi értekezlethez csatlakoznak.

Az egyes nemzetek küldöttei külön megbeszéléseket folytatnak egymás között és külön értekezletet az Irodával. A kibontakozás minden lehetősége szóbakerül ezen a megbeszéléseken és minden állam szociáldemokratái írott jelentést készítenek kívánságaikról és a békére vonatkozó javaslataikról.

Mindez természetesen csak az előkészítő munka. A teljes ülések csak akkor kezdődnek, ha a főbb ütközőpon-

tok megszűntek, ha a részletkérdések elintéződtek. Ilyen módon létesítik az egységes állásfoglalás lehetőségeit, az Internacionálé erélyes és határozott állásfoglalásának biztosítását. Huysmans elvtárs ma már sokkal többet remél, mint a végrehajtóbizottságnak az értekezletre vonatkozó határozata után. A népek békevágya olyan erős hajtóerő, amely alól egyetlen párt sem vonhatja ki magát. Számátlan akadályt hárítottak már el az értekezlet útjából és a sok újabb esemény, az orosz kormány erélyes állásfoglalása a béke érdekében, elősegíti a sikeres munkát.

*

Mindez azonban nem jelentheti a rögtönös békekötést. A stockholmi értekezlet résztvevői — az oroszok kivételével — egyik államban sem bírnak döntő befolyást gyakorolni a kormányhatalomra. Mindazok, akik azt remélik, hogy a stockholmi értekezlet megköti a békét, *végzetesen csalódnak*. Az értekezlet csak megjelölheti a kibontakozás föltételeit és megszabhatja azokat az eszközöket, amelyekkel a népek kormányait békére kényszeríthetik. Jelentősége azonban még így is megbecsülhetetlenül nagy, mert a népek egységes állásfoglalása olyan erkölcsi kényszer jelent, amely alól egyetlen kormány sem vonhatja ki magát. A többi már a népek dolga. Azoké, akik kedveseiket siratják vagy féltik, akik undorodnak a további esztelen vérontástól!

Weltner Jakab

A magyar delegációnak Stockholmban kivételes helyzete volt, mert a magyarországi szociáldemokrata párt háborúellenes magatartását a többi nemzetek küldöttei is elismerték. A megtartott előértekezleteken a magyar küldöttek, és ezek között különösen Garami és Kunfi elvtársak, sokat fáradoztak azon, hogy a háborús bűnösség kérdése a tárgyalásokból kikapcsolassék, hogy a konferencia csupán a békelehetőségeket tárgyalja. Ez a fáradozás azonban már azért sem járhatott sikerrel, mert a belgák közül többen elkeseredetten követelték, hogy a németek a semlegesség megsértéséért felelősségre vonassanak. De ettől függetlenül is nagy

nehézségeket okozott, hogy az ántántállamok szocialista pártjainak hivatalos képviselői nem jöhettek el az értekezletre. Az ántántállamok kormányai mindent elkövettek, hogy a stockholmi értekezletet megghiúsítsák. A szocialista pártok küldötteinek nem adtak útleveleket és még attól sem riadtak vissza, hogy a stockholmi tanácskozásokról kiadott hivatalos értesítések szövegét meghamisítsák. A különböző szocialista pártok határozatai is elferdített formában, hézagosan jutottak az ántántállamok szocialista pártjaihoz.

A fölmerült nehézségek miatt az értekezlet megtartásának határidejét több esetben megváltoztatták. Május helyett június közepére, majd augusztus 15-re, később pedig szeptember 9-re halasztódik az értekezlet.

A magyar küldöttek természetesen nem tudták megvárni a kitűzött határidőket, hanem amikor bizonyossá vált, hogy az általános értekezletet nem lehet megtartani, elutaztak Stockholmból.

Június vége felé úgy látszott, hogy az értekezlet mégis létrejön, tehát a párt vezetősége újból kiküldött, hogy az eseményeket figyelemmel kísérem, s ha az értekezlet megtartása biztosítva van, a delegáció többi tagjait is Stockholmba hívjam. Julius hó 1-én utaztam újból Stockholmba, de ezúttal már megváltozott körülmények között. A központi hatalmak már nem bíztak a konferencia sikerében, ami abban is kifejezésre jutott, hogy a határállomásokon a többi utasokhoz hasonlóan zaklattak és a háború alatt létesített deszkabódékban még a cipőm talpát is megvizsgálták.

Csak néhány napig tartózkodtam Stockholmban, ahol dr. Viktor Adlerrel, Smirnov, Goldenberg és Rozanovval, az orosz munkás- és katonatanács képviselőivel, valamint a németek megbízott jávai, Müllerral tárgyaltam.

A *Népszava* stockholmi tudósítójának alábbi távirata röviden összefoglalva a következőkben adja vissza e tárgyalások eredményét: „Előző táviratomban jeleztem, hogy Smirnov, Goldenberg és Rozanov az orosz munkások és katonák tanácsának megbízottai tárgyaltak Weltnerrel, Adlerrel és Müllerrel. Weltner elvtárs kijelentette, hogy a mostani legsürgősebb föladat a stockholmi általános értekezlet létrehozása. Az oroszoknak olyan irányban kell hatniok francia és angol elvtársaikra, hogy megszüntessék azt az esztelenséget, hogy szocialisták bármilyen cím alatt is megtagadják a békekonferencián való részvételt, vagy onnét bármely pártot akármilyen címen ki akarjanak zárni. Majd mikor valamennyien együtt lesznek, könnyebben tisztázhatják a félreértéseket, megszüntethetik az akadályokat. Az oroszok erre kijelentették, hogy minden igyekezetükkel ennek a kívánságnak teljesítésére fognak törekedni.”

Azonban az ántantállamok akadékoskodása miatt a szeptemberre kitűzött értekezletet sem lehetett megtartani. A szocialista tömegek ereje még az ántantallamokban sem tudott megmérkőzni a háborús hatalmakkal. A stockholmi kísérlet nem tudta megakadályozni a háborús öldöklést, de nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a békevágy az ántantallamokban is kifejlődjék. Eredménytelenül kellett ennek a kísérletnek végződnie, mert a legjobb igyekezettel sem tudták a fölszabadult háborús szellemeket behódolásra kényszeríteni. A mézszárlást mindaddig folytatni kellett, amíg valamely háborús csoport kénye-kedvére megadja magát.

A háború második esztendeje után a monarchia diplomáciája már azon fáradozott, hogy a békés kiegyenlítés útjait egyengesse. A béketörekvés megerősödött, amikor gróf Czernint nevezték ki külügyminiszternek. Czernin több beszédet tartott a béke érdekében, s az egyik ilyen békés megnyilatkozására a magyar

lapok szerkesztőit Bécsbe invitálták. A *Népszava* szerkesztősége megbízásából a napilapok többi küldöttével én utaztam Bécsbe. Valamennyien tudtuk, hogy csak staffázsul szolgálunk a beszédhez, de mégis kíváncsian vártuk a külügyminiszter kijelentéseit, mert előre jelezték, hogy föntartás nélkül a béke mellett foglal állást.

Az utazás a háború idejében rendkívüli nehézségekkel és fáradtsággal járt, de a magyar kormány előzékenyen gondoskodott arról, hogy külön kocsit kapjunk és kényelmesen utazhassunk.

Bécsben a külügyminisztérium tanácstermében az osztrák és a magyar napilapok szerkesztői előtt Czernin valóban hatalmas békebeszédet mondott, majd több lap szerkesztőjével hosszasan elbeszélgetett. Különösen az *Arbeiter-Zeitung* és a *Népszava* politikája érdekelte. Amikor hozzám jött, első kérdése az volt, hogy a Magyarországi Szociáldemokrata Pártnak mi a véleménye arról a békés irányzatról, amelyet ő kezdeményezett. Magától értetődően azt feleltem, hogy mi őszinte lelkesedéssel fogadunk minden békeakciót és a legnagyobb elszántsággal állunk a külügyminiszter mellé, ha a béke útjait akarja egyengetni. Beszélgetésünk e körül forgott és Czerninnek láthatóan jólesett, hogy minden föntartás nélkül helyeseljük a külügyminisztérium politikájának új irányzatát. A politikai beszélgetés után előzékenyen megkérdezte, jól utaztam-e! A kérdés kapóra jött, mert a többi lapok szerkesztőivel már a Bécsbe való utazás alkalmával arról beszélgettünk, hogy milyen módon jövünk vissza Pestre. Bécsben azután Czernin beszéde előtt érdeklődtünk, hogy *történt-e* gondoskodás a budapesti utazásra vonatkozóan, de sehol sem tudtak fölvilágosítást adni. Amikor tehát Czernin az utazásról érdeklődött, nyugodtan azt feleltem, hogy Bécsbe kitűnően utaztunk, de hal-

vány sejtelmünk sincs arról, hogy miképen jutunk vissza Budapestre.

A külügyminiszter meglepetten fordult vissza az őt kísérő tanácsoshoz és megkérdezte: „Tanácsos úr, önök nem gondoskodtak arról, hogy a budapesti urak kényelmesen utazzanak!” A tagadó válasz után gróf Czernin emelt hangon a következőket mondta: „Telefonáljon azonnal a vasúti miniszterhez s jelentse ki azt a határozott kívánságomat, hogy a budapesti uraknak kényelmes visszautazást biztosítsanak.” Majd e kijelentés után hozzám fordult és megkérdezte: „Meg van elégedve?” Magától értetődően kijelentettem, hogy a legnagyobb mértékben kielégítőnek tartom ezt a határozott rendelkezést. A külügyminiszter mosolyogva búcsúzott el tőlem. Természetes, hogy az egész társalgás német nyelven történt.

Amikor a fogadtatás után az állomásra értünk, a legnagyobb meglepetésünkre két teljes Pullmann-kocsit bocsátottak a rendelkezésünkre. A kocsikat fegyveres katonák őrizték, mert százan és százan káromkodtak az állomáson olyan utasok, akik már nem fértek a vonatra. Mi lehattunk vagy tizenketten, tehát egy fél Pullmann-kocsi is bőven elég volt. A többi kollégával való megbeszélés után az állomásfőnökhöz siettem és bejelenttem neki, hogy az egyik Pullmann-kocsi több mint elég a mi részünkre. Az állomásfőnök nagy örömmel vette tudomásul ezt a bejelentést s rögtön elrendelte, hogy a kocsiba annyi embert helyezzenek el, amennyit tudnak. Százan és százan zsúfolódtak össze, de még mindig maradtak elegendően, akik nem tudtak volna elutazni. Újból haditanácsot tartottunk s elhatároztuk, hogy a második Pullmann-kocsi felét is fölládozzuk az utasok érdekében. Az állomásfőnök meghatva vett tudomást erről az újabb engedményről és gondoskodott arról, hogy a megmaradt szakaszokba ne engedjenek

senkit. A vasútügyi és a . hadügyminisztérium annyira tiszteletben tartották Czernin kívánságát, hogy minden állomáson katonák őrizték a kocsinkat.

Amint már említettem, még a stockholmi konferenciát megelőzően, a rendkívül nehéz viszonyok között élő munkástömegek egyre viharosabban követelték az általános választójog törvénybeiktatását. A szociáldemokrata párt 1917 április hó 9-én megtartott pártgyűlésén arra kötelezte a pártvezetőséget, hogy az általános választójogért és a békéért a legelszántabb harcot folytassa. A határozati javaslat kimondja, hogy: „a pártértekezlet az egész ország népének kívánságát tolmácsolja, amikor figyelmezteti a magyar kormányt és a törvényhozást arra, hogy ne akadályozzák meg Magyarország ama demokratikus átalakulását, amelyet a nép követel s amelyre való jogát a háborúban folytatott harcaiban munkájával és nélkülözéseivel is egyaránt megváltotta. A pártértekezlet megállapítja, hogy Magyarország demokratizálása e pillanatban nemcsak az ország népének jogos politikai követeléseit elégítené ki, hanem egyúttal hatalmas lépést jelentene ama béke felé, amelyet a világ minden államában türelmetlenül sóvárognak a dolgozó nép tömegei”.

A Tiszához intézett királyi kézirat, amely nemcsak a választójog kiterjesztésére, hanem népjóléti intézkedések törvénybeiktatására kötelezte a kormányt, nem hozott változást, mert mereven elzárkóztak a fejlődés követelményei elől. Május hó elsején, kedden, több mint 100.000 munkás tüntetett munkaszünettel, tüntető fölvonulással és gyűlésekkel a választójog és a béke mellett. Ezeknek a tüntetéseknek súlyt és jelentőséget adott, hogy május hó 2-án a főváros összes üzemeiben délelőtt 11 órakor a munkások egyórai időtartamra beszüntették a munkát és a hadiüzemekben a katonai parancsnokságokhoz memorandumot nyújtottak be, amely éles ha-

tározottsággal megállapítja, hogy a munkások a háború reájuk rótt terheit „becsülettel és hiány nélkül” teljesítették. Azok a munkások, akik a hadiüzemekben dolgoznak, tudják, hogy a lövészárokban szenvedő testvéreik részére gyártják a fegyvereket és az ország érdekeit védelmezik. Majd szószerint a következőket mondja a memorandum: „Ez a tudat — egyedül ez! — volt az, amely a front mögötti hadsereg legfontosabb őrhelyein rendíthetetlenül ott tartotta őket, noha arcukon a politikai nemzet soraiból való kitaszíttottságuk szegénybelyege égett. S e tudat mellett is éltette őket az a bizonyos remény és várakozás, hogy ez a háború nem végződhet anélkül, hogy legelembibb, de legfontosabb állampolgári jogukat meg ne kapják attól a hazától, amelyet megmenteni és fentartani életükkel és munkájukkal segítettek.” Jellemző még a munkások elkeseredésére, hogy a háború kellős közepén, amikor katonai fegyelem alatt állottak, a memorandumban a következő fenyegetést merték átnyújtani: „A királyi kézirat olyan választójog megteremtésére utasítja a kormányt, amely megfelel „a jelen nagy időknek és a nép által hozott áldozatoknak”. Ilyen választójogot követelünk mi is, mégpedig haladéktalanul. Ha a kormány követeléseinknek nem enged; ha ragaszkodnék ahhoz, hogy kijátssza a királyi kéziratot és megcsúfoljon minket, akkor kezünk le fogja tenni a kalapácsot és nem fogja fölvenni mindaddig, míg szavazócédulát nem nyújtanak feléje.” Mindezekből az előjelekből Tisza megértette, hogy a helyzete tarthatatlan és most már az ipari munkások részére megígérte a választójog kiterjesztését. Csakhogy most már elkésett. Május hó 23-án a Távirati Iroda néhány sorban jelenti: „Miután Őfelsége a kormánynak a választójogra vonatkozó előterjesztéséhez nem járult hozzá, a miniszterelnök benyújtotta a kormány lemon-

dását, amelyet Ófelsége elfogadni és a minisztereket a folyó ügyek elintézésében megbízni méltóztatott.”

Tisza bukása után az Eszterházy-kormány következett, de nem tudott megbirkózni a reakciós erőekkel. Több kísérletezés után végül a Wekerle-kabinet vállalkozott arra, hogy a választójog kérdését dűlőre juttatja és „minden más kérdést megelőzően” a munkások óhajainak megfelelően iktatja törvénybe. A szociáldemokrata párt nem bízott Wekerle Ígéreteiben és a későbbi események beigazolták, hogy ez a bizalmatlanság indokolt volt. Vázsonyi Vilmos készített a választójogról elég elfogadható javaslatot, de Wekerléék elamerikázták a tárgyalást s a munkásságot arra készítették, hogy több ízben nagy tüntetésekkel figyelmeztesse a kormányt ünnepélyes ígéreteinek beváltására.

Végül 1918 januárjában az elégületlenség forradalmi kirobbanásban nyilvánult meg. Az osztrák munkások tömegei a leírhatatlanul nagy nyomor miatt előbb Alsóausztriában, majd Bécsben is általános sztrájkot rendeztek. A mozgalom célja az első órákban csak a több kenyérért és a jobb ellátásért való harc volt, de később kimélyült és a békét, különösen pedig az Oroszországgal való hadikárpótlás nélküli békét, követelte.

A magyar munkások leírhatatlan izgalommal lestek az osztrák híreket, majd január hó 18-án néhány hadiüzemben szintén sztrájkba léptek. A mozgalom rohamosan kiterjedt az összes üzemekre. Az általános sztrájk három napig tartott. Január hó 18-tól egészen 21-ig. Január hó 20-án az osztrák miniszterelnök bejelentette a munkások küldöttei előtt: „Ófelsége legfőbb vágya, hogy a háborút minél előbb tisztes békével befejezzük, őfelsége ezen szándékainak szellemében és politikája ismételtén ismertetett irányvonalának figyelembevételével a közös kormány mindent megtett, ami hatalmában állt és a jövőben is minden lehetőet elkövet az általános béke

minél hamarabb való létrehozására.” A nyilatkozat még azt is megígéri, hogy gondoskodni fognak az osztrák munkások jobb ellátásáról és Oroszországgal hadikárpótlás nélkül kötnek békét.

Az osztrák általános sztrájk eme nyilatkozatok alapján megszűnt. A magyar kormány képviselőjében Vázsonyi Vilmos választójogi miniszter vezette a tárgyalásokat a sztrájkoló munkások képviselőivel, s e tárgyalások eredményeképpen Wekerle miniszterelnök a munkások küldöttei előtt az osztrák miniszterelnökhöz hasonlóan kijelentette, hogy: „a kormány azon az állásponton van., amelyet gróf Czernin nyilatkozata állapított meg. E nyilatkozat szerint a pétervári és kievi kormányok képviselőivel folytatott tárgyalások teljes folyamatban vannak. Lefolyásuk, igaz, hosszadalmas és nehéz. Felelek és szavatok azonban érte, hogy a béke a mi részünkről nem fog hódítási szándékokon meghiúsulni. Egy szót sem vonok vissza abból, amit a monarchia békeprogramjaként fölláttottam és képviseltem. Semmit sem akarunk Oroszországtól, sem területátengedéseket, sem hadikárpótlásokat. Csakis biztos alapokon nyugvó barátságos szomszédi viszonyt akarunk, amely állandó s amely kölcsönös bizalmon épül”. A választójogra vonatkozóan Wekerle nyilatkozata szerint: „a kormány változatlanul vallja, hogy az általános választójogról szóló törvényjavaslatot minden más kérdést megelőzően le-tárgyalni és törvénybeiktatni fogja” ... „Ezek után egészen természetes, hogy politikai közösséget csak azokkal vállalunk és vállalhatunk, akik a mi választójogi álláspontunkat változatlanul és egész terjedelmében magukévá teszik.”

A kormánynyilatkozatnak erre az utolsó kitételére azért volt szükség, mert Wekerle Ígéretei ellenére kompromisszumot akart kötni azokkal, akik a választójog nagymérvű kiterjesztését ellenezték.

A bizalmiférfiak tudomásul vették Wekerle választását, de nem tartották kielégítőnek. újabb tárgyalások indultak meg, amelyeknek eredménye az volt, hogy Wekerle, Seidler osztrák miniszterelnöknek Czernin külügyminiszterrel megbeszélte, a Wekerléénél sokkal határozottabb kijelentéseit, egész terjedelmükben elfogadja.

A sztrájkolok megbízottai és a bizalmiférfiak a késő éjjeli órákig tanácskoztak és szenvedélyes vita után elhatározták, hogy hétfőn, január 21-én, az általános sztrájkot megszüntetik és munkába állnak.

Ausztriában a kormányígéretnek alapján a munkások egységesen kezdték meg a munkát, Budapesten azonban számos üzemben a pártvezetőség és a bizalmiférfiak határozata ellenére tovább folytatták a sztrájkot. A pártvezetőség nem akarta elvállalni a felelősséget ezért a rendbontásért. Még a hétfői nap folyamán ülést tartott és elhatározta lemondását. Január hó 22-én a *Népszavában* a következő nyilatkozat jelent meg:

„Az Elvtársakhoz!

A szakmai bizalmi testületek előzetes határozatai alapján a pártbizalmi testület január hó 21-én, vasárnap este kimondta, hogy a külügyi kormány és a magyar kormány nyilatkozatai alapján az általános sztrájk befejezendő. A munkások egy része ezt a határozatot, amely a pártalkotmány szerint megtámadhatatlan, nem hajtotta végre és ezzel olyan helyzetet teremtett, amelyért a pártvezetőség nem vállalhatja a felelősséget. Ennek következtében elhatározta a pártvezetőség, hogy megbízatásáról lemond és a párt ügyeinek vezetését haladéktalanul leteszi a bizalmiférfiak kezébe. A párt ügyeinek a legközelebb tartandó rendkívüli pártgyűlésig való ideiglenes vezetésére a bizalmiférfi testület bizottságot fog választani. Azok a pártalkalmazottak, akik tagjai a pártvezetőségnek,

haladéktalanul átadják állásaikat azoknak, akiket a bizottság főadataik elvégzésével megbíz.

*Bokányi Dezső, Böhm Vilmos, Buchinger Manó,
Farkas István, Garami Ernő, Garbai Sándor,
Kunfi Zsigmond, Miákits Ferenc, Peidl Gyula,
Beyer Károly, Weltner Jakab”*

A bizalmiférfiakból alakult bizottság a rendkívüli pártgyűlést február hó 10-ére hívta össze. A kongresszus napirendjének: „a pártvezetőség lemondásának okai és a párt legközelebbi főadatainak előadója a lemondott pártvezetőség megbízásából én voltam. Több mint két-órás beszédben, amelyet a kongresszus határozatából a gyorsírói jegyzetek alapján kinyomattak, beigazoltam a pártvezetőség eljárásának helyességét és különösen azokat a béketörekvéseket ismertettem, amelyeket a magyarországi szociáldemokrata párt kezdeményezett. A cenzúra a beszédnek a legnagyobb részét törölte, de a békekísérletekre vonatkozó következő sorok közlését megengedte: „És nem jellemző-e, hogy úgyszólván Európának legkisebb szociáldemokrata pártja volt az, amely először fáradozott azon, hogy nemzetközi békeakciót előkészítsen? 1916. év januárjában Buchinger és Garami elvtársak elmentek Bécsbe, Berlinbe és Hágába, tárgyalásokat folytattak a Nemzetközi Irodával is, hogy milyen módon lehetne összeköttetést szerezni az ellenséges országok munkásaival, hogy együttes akcióval mi-kép lehetne a háborút befejezni. Indítványozták a nemzetközi akciót és indítványukat továbbították is a háborús országokba. 1917-ben ugyancsak a párt kezdeményezésére Berlinben több esetben volt értekezlet, amelyen mindig a magyar elvtársak voltak azok, akik a németeket arra ösztönözték, hogy valamennyien tegyünk meg mindent a nemzetközi akció érdekében.” Részletesen beszámoltam a stockholmi értekezlet dolgairól is és

megállapítottam, hogy a francia és angol munkások nyugodtan eltűrték, hogy képviselőiktől megtagadják az, útleveleket és ezzel lehetetlenné tették a stockholmi értekezlet megtartását. Ha tehát a sokkal nagyobb testvérpártjaink kevesebb erővel dolgoznak a béke érdekében, mint mi, akkor a magyarországi szociáldemokrata párt vezetőségét nem lehet hibáztatni.

A rendkívüli pártgyűlés majdnem teljes egyhangúsággal újból megválasztotta a régi pártvezetőséget. Az izgalmak a rendkívüli kongresszus idején már elültek, s a párt egységesen harcolt az annyszor beígért választójog törvénybeiktatásáért. A kormány ünnepélyes ígéreteinek értékét jellemzi, hogy Wekerle választójogi törvényét a főrendiház csak 1918 július hó 31-én fogadta el. A betervezett javaslat értéktelenségét és a kormány választójogi ígéreteinek megszegését a legjobban azzal lehet jellemezni, ha ideiktatjuk gróf Széchenyi Aladárnak — akit senki sem vádolhat meg fölforgató tendenciával — a főrendiházban elmondott beszédét. Azt a részletet, amelyben a miniszterelnököt megvádolja, hogy ígéreteit cserbenhagyta. A beszédről közzétett tudósítás így szól:

„Széchenyi Aladár gróf a javaslatot nem fogadja el, mert a jogkiterjesztést kevesli. A volt igazságügyminiszter által kidolgozott javaslatot a jogkiterjesztés minimumának tekinti, mert hiszen már ez is kompromisszum volt, távol állott az általános, egyenlő, titkos, községenkénti választójogtól. A régi javaslat épségben tartotta a magyar szupremáciát. A magyarság fölényét csak az igazság és egyenlőség tarthatja fenn. Ezt az egyenlőséget pedig legjobban akadályozza az 1913. évi törvény és a választókerületi beosztás. Sajnálja, hogy a miniszterelnök többszöri Ígérete dacára is cserbenhagyta az eredeti javaslatot. Rátér arra, hogy mi a különbség a Vázsonyi-féle és az új javaslat között. Az első nagy jogfosztás az, hogy négy

elemi helyett hat elemet iktattak a javaslatba. A Károly-esapatkeresztesek joga is kimaradt; ez is lényegesen csökkenti a választók számát. A nagy tömegek fölládozhatják életüket, de az ország dolgaiba nem szólhatnak bele. A választás tisztaságára szolgáló intézkedéseket is kihagyták a javaslatból. A nők választójogának híve, mégpedig úgy, hogy a nép minden osztályának női kapjanak jogot.”

A Wekerléék választójogi törvénye alapján azonban nem volt választás. A háború után bekövetkezett összeomlás eltemette ezt a szégyenletes törvényt. A munkásság egészen a háború befejezéséig parlamenti képviselő nélkül maradt. Ki veheti rossznéven, hogy annyi beváltatlan ünnepélyes ígéret után a reményeiben megcsalódott és kijátszott munkástömegek az összeomlás nehéz idejében nem tudták megtalálni azt a helyes utat, amely a demokrácia biztosításához vezetett volna!

N E V E K

A magyarországi szociáldemokrata mozgalomnak csak néhány eseményét idézi emlékezetbe ez a könyv. Ki tudná teljesen érzékeltetni, hogy mennyi munka, mennyi fáradság és áldozatkészség, mennyi munkásnak szenvedése és mártíromsága érlelte olyan erőssé a mozgalmat, hogy aktív módon beavatkozhatott a gazdasági és politikai fejlődés menetébe¹? Ki tudná pontról-pontra követni, hogy a szocializmus eszméinek első úttörői milyen akadályokat győztek le, amíg a hívők első csoportjait megszervezték, amíg odáig eljutottak, hogy észrevegyék őket és beszéljenek róluk.

Hogy az új eszmék hirdetőinek maroknyi csoportja eljuthasson az üldözésig: a gúny, a lekicsinylés és a neveltségesség drótsövényeit kellett átvágnik. Az eszmék gyorsabb terjedése együtt jár az üldözéssel. Az üldözés a félelem szülötte. A hatalom erőszakos eszközeinek alkalmazása jelentőséget kölcsönöz minden mozgalomnak.

Magyarország csak nehezen tudott kibontakozni a rendiség nyűgéből. Lakosainak túlnyomó többsége földműveléssel foglalkozik és a falu népe, beléje nevelt konzervatív természeténél fogva, sokkal nehezebben nyerhető meg a, haladó irányú eszméknek, mint a nagyvárosokban tömörült ipari munkásság. Számánál és jelentőségénél fogva éppen a földművelő munkásság volna hivatott arra, hogy a munkásmozgalom onnan

nyerje nagy tömegeit és a szocializmus legyőzhetetlen volna, ha a föld népét öntudatos cselekvésre tudná szervezni. Magyarország urai ezért mindig gondot fordítottak arra, hogy a falusi lakosság ne legyen megközelíthető. A vármegyék elavult szervezete lehetetlenné tette, hogy a lakosság többsége szóhoz juthasson. A helyi képviselőkben sohasem foglalhattak helyet az elnyomottak képviselői. A vármegyét azok irányították, akiknek az érdekei homlokegyenest ellentétben álltak a föld nélküli dolgozók érdekeivel.

A polgárság és az értelmiség a saját osztályérdekeivel ellentétben mindenkor a hivatalos hatalom erejét növelte. Ennek tulajdonítható, hogy az országban lejátszódó gazdasági és politikai küzdelmekben a munkásság csak a legritkább esetben számíthatott az úgynevezett polgári rétegek támogatására és osztályharcaiban teljesen a saját erejére volt utalva.

A nagy nyugati államok gyorsan fejlődő ipari óriási tömegeket vonzott a városokba, ami természetesen a szocialista mozgalom gyors megerősödéséhez vezetett. A világháború kitörésének idejében Európa majdnem minden államában erős szocialista csoportok képviselték a munkásokat a parlamentben. A magyar munkásság még odáig sem tudott eljutni, hogy egyetlen szószólóját küldhesse a képviselőházba.

Ipari fejletlenségünk tette lehetővé, hogy nálunk az úgynevezett liberális kormányzat olyan jelszavakkal ámíthasson, amelyek mögül hiányzott minden belső tartalom. Sokat beszéltek a szabadságról és a fejlődésről, számtalan kirakattörvényt alkottak az egyenjogúsításról, a sajtószabadságról, de mindezek ellenére az ország lakossága nélkülözte a legkezdetlegesebb polgári jogokat is. Az egyesülés és gyülekezés teljes szabadsága sohasem volt biztosítva. Amint az első időkben a szocialista mozgalom rendőri ügynek számított, úgy még ma is

minden megnyilatkozás lehetősége rendőri engedélytől függ. A szolgabíró még ma is korlátlan hatalom, sokszor nagyobb úr, mint maga a belügyminiszter.

Gúny, rágalom és megvetés kísérte azokat, akik először hirdették, hogy a munkások az adott gazdasági viszonyok között elsorvadnak, hogy a kapitalista társadalom csak egy maroknyi csoport jólétét tudja biztosítani. A szocializmus osztályharcra szólította föl az elnyomottakat. Rámutatott a fejlődés menetére, a gazdasági javak igazságtalan elosztására, a tömegek példátlan nyomorúságára, a nők és gyermekek kizsákmányolására és megállapította, hogy a termelés adott formája lehetlenné teszi a fölszabadulást. Angliában és más külföldi államokban parlamenti bizottságok állapították meg, hogy a kapitalista termelés az embertelen kegyetlenségnek milyen mélységéig tud lezúlleni. A vagyonos osztályokhoz tartozó parlamenti képviselők írtak riasztó jelentéseket arról, hogy a tömegnyomor és a fejletlen munkaerő kizsákmányolása milyen pusztításokat okoz. A kapitalisták osztálytársai követeltek törvényeket a népirtás megakadályozására.

A polgári közgazdászok tudományos érvekkel támadták meg a szocializmus elméletét, hogy a kapitalista rend örökkévalóságának és sérthetetlenségének hitét terjesszék a tömegek között. E sorok célja nem az, hogy a szocializmus tanainak igazságát bizonyítsa és nem akar vitát kezdeni azokkal, akik a társadalom átalakulását lehetetlennek tartják. Az elmélet lehet jó vagy rossz, némely megállapításai esetleg túlhaladottak: mindez nem számít semmit. Megcáfolhatatlanul igaz marad azonban, hogy az adott viszonyok között az emberek túlnyomó többsége lehetetlenül rossz viszonyok között él. Megcáfolhatatlan igazság, hogy csak egy elenyésző kisebbség élvezi a jólét és a kultúra áldásait. A szocializmus elmélete nem dogma. A szociáldemokrata pártok pro-

gramjai országonként változók. Minden államban figyelembe veszik azokat a lehetőségeket, amelyek között a munkások osztályharcát eredményesen lehet lefolytatni. A szocialista mozgalom nem követeli meg híveitől, hogy vakon, gondolkodás nélkül esküdjenek mindenre, amit a szocializmus elméleti tudósai megállapítottak, vagy amit programjaikban megvalósításra érdemesnek tartanak. A szabad bírálat érvényesül az egész vonalon, hogy a fejlődéstől megkövetelt minden változtatás figyelembe jöhessen.

Ennek köszönhető, hogy a szocializmus eszméje az egész világon rohamosan hódított. Egyetlen országban sem tudták legyűrni és a világháború katasztrófája is csak pillanatokra tudta megingatni a régi rend ellen rohamra induló lelkes csapatokat. Lehetnek sokan, akiknek lassú a mozgalomnak ez a terjedése, akik az eddig kivívott sikereket kevésre becsülik. A türelmetlenkedőknek csak annyit kell mondani, hogy az új eszmeáramlatok máról-holnapra nem hódíthatják meg az évezredek tradícióinak rabságában görnyedő tömegeket, hogy az embereket és a világot nem lehet néhány évtized alatt megmásítani.

A magyarországi munkásmozgalomban is sok bajt okozott a türelmetlenkedők ellenmozgalma. Akik kevésre becsülték az eredményeket, akik azt hitték, hogy egyetlen hatalmas nekirugaszkodással leterítik a kapitalista világrendet, gyakran többet ártottak a mozgalomnak, mint Ői kapitalisták minden rágalma. A radikális jelszavakkal hadakozó „ifjak” egyebekben gyakran átvették az ellenfél rágalmait is és hatásosabban alkalmazták azokat, mert a tömegek a saját soraikból kikerült munkások szavainak gyakran fölülnek.

Tudatosan elhagytam a magyar munkásmozgalom néhány komoly jelentőségű viszálykodásának részleteit. Pedig gyakran egész éjjeleket töltöttünk azzal, hogy a

saját táborunkon belül védekezzünk a fölhozott rágalmak ellen. Az úgynevezett „újjászervezett” mozgalom majdnem egy teljes esztendeig megbénította a párt életét, majd később a radikális szólamok és a meggondolatlan cselekvések fiataljainak frázisai ellen kellett védekezni.

A párton belül és a párton kívül gyakran hangoztatták, hogy a szociáldemokrata párt csak az ipari és földművelőmunkásokra akar támaszkodni, hogy a „vezérek” féltékeny óvatossággal megakadályozzák az úgynevezett értelmiségi osztályok beözönlését. Sokat házalnak az úgynevezett „doktorfickók” jelszavával, amely csupán egy szerencsétlen elszólás volt, de a valóságban nem jelentett semmit. A pártvezetőség tagjai mindenkor szívesen látták a magasabb műveltséggel bírók csatlakozását, ha tettekkel bizonyították, hogy szocialisták. Bizonyos azonban, hogy az egyetemi leckeönyv önmagában még nem jelentett semmit. Az egyetemen tanuló ifjak közül annak idején nagyon sokan résztvettek a mozgalomban. Némelyek igazán önzetlenül és minden hepciásokodás nélkül, de voltak olyanok is, akik azt várták, hogy a munkások tömegei rögtön hasravágódnak előttük, akik azt gondolták, hogy az egyetemen nyert képzettség született „vezéreké” avatja őket.

Mindig azok közé tartoztam, akik szemben álltak azzal az áramlattal, amely a pártvezetőségbe csak kézimunkásokat akart beválasztani. A pártvezetőség tagjainak túlnyomó többsége szintén ezen az állásponton volt és mindig megbecsülte azokat, akik önzetlenül dolgoztak a munkások érdekében. Ágoston Péter, Bresztovszky Ernő, Kunfi Zsigmond, Rónai Zoltán, Somogyi Béla, Szabó Ervin és sokan mások, akik őszinte meggyőződéssel szolgálták a munkások ügyét, a legnagyobb megbecsülésben részesültek és a tömegek a legnagyobb szeretettel beszéltek róluk.

A munkástömegek ösztönösen megéreztek, hogy ki

tartozik teljesen a soraik közé és kik azok, akik csak szereplési viszketegségből akartak „vezérkedni”. Az értelmiségi osztályból hozzánk került meggyőződött szocialisták valamennyien megtalálták helyüket a pártban. Viszont a legradikálisabb ifjak, a mozgalmat és a pártvezetőséget lebecsülő „óriások” majdnem kivétel nélkül elárulták a munkásság ügyét.

Az úgynevezett radikális ellenzék sohasem végzett alkotó munkát. Ezzel szemben olyan ellenzéke is volt a pártnak, amelynek vezetői a munkások sorából kerültek ki. Emlékszem például, hogy Böhm Vilmos elvtársunk vezetése alatt egy nagyobb csoport azt kifogásolta, hogy a párt nem foglalkozik elég intenzív módon a munkások nevelésével s a műveltséget előmozdító iratok terjesztésével. Ez az úgynevezett ellenzék nemi a párt vezetőinek a becsmírlésével akart követőket szerezni, hanem az eredményes munkával. Elhatározták tehát, hogy mindezekelőtt a *Népszava* terjesztésével foglalkoznak. Megalakították a „Népszava-Ligát”, amelynek az volt a célja, hogy a szervezetekben a lap részére előfizetőket szerez. Minden szervezetből bevontak egy-két embert a „Liga” tagjai közé és megbeszéltek azokat a módozókat, amelyekkel a lap előfizetőinek számát szaporítani lehetne. Ezt az ellenzék magá a pártvezetőség is szívesen látta és én a magam részéről állandóan résztvettem ezeken az „ellenzéki” értekezleteken. A „Liga” tagjai valósággal versenyeztek abban, hogy ki hozza a legtöbb előfizetőt. Alig félesztendő alatt a *Népszava* előfizetőinek számát több mint 5000-rel emelték. Voltak a „Liga” tagjai között olyanok, akik 200—300 előfizetőt szereztek. A leglelkesebb ligatagok közé tartozott Reisz Mór elvtársam, a husipari munkások vezetője, aki mindig annyi előfizetőt szerzett, amennyiben megállapodtunk. Több esetben megkérdezte tőlem, hány előfizetővel volnék megelégedve. Valamelyik ilyen alkalommal tréfásan azt

mondtam neki, hogy 100 egyéves előfizetőt szerezzen. Azt hittem, hogy ő is tréfának gondolja az ügyet, mert képtelenségnek látszott, hogy száz olyan előfizetőt szerezhessen, aki egy teljes esztendőre kifizeti az előfizetés díját. Három hét múlva Reisz elvtárs ragyogó arccal mutatta föl azt a száz nyugtát, amely beigazolta, hogy megszerezte a száz előfizetőt.

*

Azért említem föl ezt az epizódot, mert a munkásmozgalomban ezren és ezren dolgoztak több vagy kevesebb sikerrel, de ugyanilyen önfeláldozó módon. Könyvem bevezetésében megemlítem Petőfi gyönyörű hasonlatát a napsugarak érlelő erejéről. A szociáldemokrata pártnak kezdetben nagyon kevés, később ezer és tízezer olyan agitátora volt a világ különböző államaiban, akik nagyon jól tudták, hogy fáradozásuk nem hozhat gyors eredményt. De tudták azt is, hogy a munkát el kell végezni, mert az eszméknek is érlelődniök kell. Az agitátorok megszámlálhatatlan sokasága dolgozott azon, hogy mindenkiben fölébresszék a jóra, a szépre, a boldogságra törekvő harcos embert, hogy az egész emberiséget éretté tegyék a saját sorsának intézésére.

A sok száz és ezer közül, akik a magyarországi munkásmozgalomban szenvedtek és harcoltak, csak néhány nevet akarok kiragadni. Csupán azokat, akikkel az elmúlt küzdelmes évtizedekben közelebbi vonatkozásokba kerültem. De még eme barátok közül is csak néhányat tudok megemlíteni, mert ha mindazokról írnék, akikkel a mozgalom során vonatkozásba kerültem, köteteket kellene megtöltenem.

*

Az élők előtt a halottakról kell megemlékezni. A sok közül itt is csak néhányról. Azokról, akiket gyermekkorom óta ismertem. Cservenka Miklós, Dincsér István, Groszmann Miksa, Gárdos Sándor, Jászai Samu,

Miákits Ferenc, Pelczéder Ágoston, Schwarcz Ambrus és Teszársz Károly nevét mindenki ismeri, akinek valaha is köze volt a magyar munkásmozgalomhoz. Egész életük folytonos munka volt. Tevékeny, áldásthozó működés, mert agitációjuk és tanításaik nyomán jutott a munkásmozgalom a szakszervezeti és politikai osztályharc jelentőségének fölismeréséhez. A szürke munkásorsóból küzdöttek föl magukat az első sorokba. Harcos-társaimat, barátaimat siratom bennük, a munkásmozgalom pedig örökké megőrzi emléküket.

Ágoston Péter, Bresztovszky Ernő, Somogyi Béla, Szabó Ervin a túlsó partról kerültek hozzánk. Ha megalkudnak a viszonyokkal, ha a polgári társadalomban helyezkednek el, a gondtalan jólét minden előnyét biztosíthatták volna a saját részükre. De a szívük és meggyőződésük a munkásmozgalomba sodorta őket. Egész életüket az elnyomottak ügyének szentelték és a szocialista mozgalmat tudásuk, széleskörű műveltségük nagyszerű fegyverzetével szolgálták. Itt kell megemlékezni a nemrég elhunyt Stromfeld Aurél vezérkari ezredesről is, akit a forradalmak viharai hoztak közénk, de azért akkor is hű maradt a szociáldemokrata meggyőződéséhez, amikor a legcsábítóbb ajánlatokkal halmozták el és fényes jövővel biztatták.

És megelőzi a nevesebb harcosokat a névtelenek nagy hadseregének dicsőítése. Az a nagy tábor, amely az élet bajaival való küzködésben minden szabad idejét a közös ügy szolgálatában töltötte el. A bizalmiférfiak ezrekre menő táborára gondolok. Ott dolgoznak a gyárakban és a műhelyekben, hogy biztassák, bátorítsák a csüggedőket, hogy meggyőzzék a hitetleneket, hogy új követőket szerezzenek a szociáldemokrata mozgalomnak. Nélkülük gondolni sem lehet arra, hogy a tömegek erejét valamely kitűzött cél érdekében egységesen felhasználni.

A csüggedés napjaiban csak el kellett menni valamelyik nagyobb szakma bizalmiférfiainak értekezletére, hogy hitet, erőt és bátorságot merítsünk az ő elszánt lelkesedésük tüzenél. A legnagyobb üldözések között csak hozzájuk kellett fordulni, ha meg akartunk győződni arról, hogy a munkások harckészsége arányban áll-e az üldözések erejével. Határtalan áldozatkészséggel álltak a veszély óráiban a párt mellé és mindenkor ők segítettek át a munkásmozgalmat a legnagyobb bajokon. Ők, a névtelenek azok, akik nem is emelkednek ki a szürke tömegeből és mégis az elért eredmények nekik köszönhetők, a dicséret és az elismerés legnagyobb része őket illeti meg.

És még néhány sort az élők közül azokról, akikkel állandóan együtt voltam, akikkel együtt szenvedtem át a kezdetleges munkásmozgalom kicsinyes bajait és a megnövekedett szocialista mozgalom harcos viharait. Bizonyos, hogy hibáik is voltak, de nem az én föladatom, hogy ezeket föltárjam. Az ellenfeleink úgyis gondoskodnak arról, hogy a szocialista mozgalom nevesebb embereit a hazugságok és rágalmak szennyvizével elborítsák, hogy a tömegek bizalmát megrendítsék. Senki sem mentes az emberi gyarlóságoktól. De azért mégis nyugodtan el lehet mondani, hogy azok, akik egész életüket a munkások ügyének szolgálatában töltik el, az átlag fölé emelkednek. Önzetlenebbek, jobbak és nemeesebbek, mint azok, akik az elnyomás ügyét szolgálják, avagy közömbös tunyasággal mennek a maguk útján.

A sort azokkal kell kezdeni, akik több évtized önfeláldozó munkája után külföldön emigrációban élnek. Neveiket minden munkás ismeri. Munkájuk értékét, tevékenységük hasznosságát nem kell külön méltatni. Csak a neveket kell fölsorolni, Buchinger Manó, Böhm Vilmos, Dovcsák Antal, Erdélyi Mór, Farkas Antal, Garami Ernő, Garbai Sándor, Gárdos Mariska, Ho-

rovitz Jenő, Kunfi Zsigmond, Rónai Zoltán kitörölhetetlen betűkkel írták nevüket a munkásmozgalom történetébe. Garami fogalmat jelent és mindenki tudja, hogy a fejlődő munkásmozgalom széles látókörű, a tudás minden eszközével fölfegyverzett vezetője volt. Buchinger Manó több mint egy évtizedig a párt legfontosabb őrhelyén, mint központi párttitkár intézte az ügyeket. Böhm Vilmos a legtehetségesebb szervezők közé tartozott. Az aprólékos pártmunka fontosságát, a szociálpolitikai követelések agitációs erejét senki sem tudta nálánál jobban értékelni. A párt gazdasági ügyeit intézte olyan sikerrel, hogy az agitációra nagy összegeket költelhettünk, de azért időt tudott magának szakítani minden pártmunkára. Dovcsák Antal a vasmunkások mozgalmát vezette. Erdélyi Mór a szövetkezeti mozgalom megteremtője és szervezője. A legnagyobb nehézségekkel megküzdve emelte az Általános Fogyasztási Szövetkezetet az ország legnagyobb ilyen irányú intézményévé. Farkas Antal ragyogó írásaival az olvasók ezreit szerezte meg a *Népszava* részére. Garbai Sándor az építőmunkások szervezése mellett a párt legjobb szónokainak sorába küzdötte föl magát és nemcsak szóval, hanem tollal is harcolt a munkásmozgalom érdekében. Gárdos Mariska, a munkásnők szervezése körül végzett úttörő munkát. Horovitz Jenő a párttitkárság kötelékében hosszú ideig velem együtt intézte az ügyeket, majd Buchinger mellett dolgozott nagyszerű eredménnyel. Kunfi Zsigmond az írásművészet örökbecsű alkotásaival gazdagította a *Népszavát* és a párt tudományos lapját, a *Szocializmust*, amelynek szerkesztője volt. Mint agitátor is az első közé tartozott, mert feledhetetlenül szép gyűlési beszédeivel ezeket toborzott a szocialista táborba. Rónai Zoltán tudományos munkálkodásával növelte a párt erejét.

A felsoroltak között egy sincs, akit el ne halmoztak volna rágalomokkal, pedig a proletárok szegényes sorsában osztozkodtak. A párt sohasem tudta munkájukat rendesen megfizetni. Túrték a nyomorúságot, az üldözést és annyi szenvedés után, életük alkonyán egyetlen fillér nélkül, külföldi államokban új életet kellett kezdeniök. A szocialista munkásoknak minden időben szeretettel és becsüléssel kell gondolniok ezekre a férfiakra.

A külföldön élnek azok is, akik eltávolodtak a szociáldemokrata mozgalomtól és — meggyőződésem szerint — helytelen úton keresik a munkások boldogulásának lehetőségeit. Bokányi Dezső neve szintén fogalom. A párt és az ország legjobb szónokának tartották. Gyűjtő hatású beszédei nagy tömegeket hoztak a szociáldemokrata táborba. Landler Jenő és Hamburger Jenő a legjobb barátaim közé tartoztak. Őnzetlen, nagyszerű férfiak! Nem kértek soha semmit, de gondolkodás nélkül hoztak áldozatokat a párt érdekében. Ladányi Kálmán közös barátunk lakásán de sok éjszakát töltöttünk a mozgalom megerősödését előmozdító tervezgetésekkel. Kár, hogy utaink elváltak...

És végül azoknak csak a neveit, akik közül a legtöbben a szocialista mozgalom gyermekkorában együtt dolgoztak velem a pártban. A felsoroltak érdemeit nagyobbá teszi, hogy legnagyobb! részük átélte az ellenforradalom rettenetességeit és a mozgalom legváltóságosabb idejében férfias bátorsággal ottmaradt a helyén, hogy megmentse a munkásmozgalmat a teljes összeomlástól. Jórészt az ő munkájuknak köszönhető, hogy a munkások ezekben a súlyos időkben megmaradtak a szervezetekben, hogy a gombamódra alakuló új munkásellenes szervezetek a szociáldemokrata munkások közül alig néhány embert tudtak elhódítani.

Csak a neveiket sorolhatom föl, mert sokan van-

nak, akikről meg kell emlékezni. És a névsor valószínűen hiányos, hiszen olyan sok önfeláldozó elvtársammal dolgoztam együtt majdnem egy emberéleten, hogy lehetetlen mindenkiről megemlékezni. Bocsássanak meg, akik kimaradtak, mert valószínű, hogy olyanok sincsenek a névsorban, akik talán éppen olyan joggal megkövetelhetnék a megemlékezést, mint azok, akik így hirtelenében eszembe jutottak. Akiket alább felsorolok, azok valamennyien nemcsak a szakszervezetek vezetőemberei, hanem a szociáldemokrata mozgalomnak is a legjobb harcosai közé tartoznak.

Neveik itt következnek: Bárdos Ferenc, Beke Miklós, Biró Dezső, Büchler József, Brunner József, Czédli István, Csillag Ferenc, Deutsch Jenő, Deutsch Dávid, Esztergályos János, Farkas István, Fodor István, Freund Jenő, Fleischer Dávid, Fleischmann Andor, Gál Benő, Gastellini Vince, Garai Ármin, Györki Imre, Gyürey Rudolf, Horovitz Gábor, Haáz Kálmán, Hahn Béla, Hubay János, Kabók Lajos, Kardics Kálmán, Klárik Ferenc, Kovács Károly, Knittelhofier Ferenc, Kitajka Lajos, Kondor Bernát, Kruppa Rezső, Linhardt Antal, Lerner Dezső, Malasits Géza, Mónus Illés, Matós Jenő, Marczievicz Lajos, Migray József, Peidl Gyula, Peyer Károly, Propper Sándor, Pajor Rudolf, Preusz Mór, Pászty Károly, Péter József, Reisinger Ferenc, Riesz József, Révész Béla, Révész Mihály, Rothenstein Mór, Reisz Mór, Saly Endre, Szakasits Árpád, Sávolt János, Schöner Dezső, Sterbinszky Lipót, Szepessy Albert, Széll Mihály, Vanczák János, Várnai Dániel, Wiesenberger Vilmos, Villám János, Weisz Béla.

A névsort folytatni lehetne, de ismétlem, csak azokat említem meg, akikkel közvetlen vonatkozásba, kerültem és évtizedekig együtt dolgoztam. Mindegyik név egy a munkásmozgalomban eltöltött, becsületes és áldozatkész harcias életet jelent.

A régiek mellé újak jöttek. A legutóbbi tizenöt esztendőben új nevek kerültek forgalomba és bizvást el lehet mondani, hogy az újak nem rosszabbak a régieknél. Nemcsak az ipari munkások soraiból kerültek ki azok, akik a háború és a forradalmak veszteségeit pótolták, hanem egyre nagyobb számban csatlakoztak a szellemi munkával foglalkozók. új vezetők, új bizalmiférfiak dolgoznak önfeláldozóan a munkásmozgalom megerősítésén.

*

A saját életemnek és a magyar munkásmozgalomnak néhány eseményét tárgyalja ez a könyv a háborús összeomlás napjáig. A forradalmak eseményeiről és az ellenforradalom dolgairól már azért sem lehetett beszámolni, mert ez a korszak még nem zárult le. Sokan bizonyára érdeklődéssel olvassák ezt az írást, mert tevékeny részesei voltak azoknak a harcoknak, amelyekről említést tesz. A magyar munkásság az ország hátramaradottsága miatt sokkal nehezebben kapcsolódhatott be a szocializmus harcosainak táborába, mint más boldogabb országok munkásai. Leküzdhetetlennek látszó nehézségekkel kellett megbirkóznia, hogy a feudális nemeség túltengő hatalmával szemben érvényre juttathassa azokat a követeléseket, amelyek a jólét és a kultúra áldásaihoz fölemelhetik.

De vállalta ezt a föladatot. A magyar munkásságra joggal vonatkoztathatjuk a költő szavait:

„Vénült, kihalt a szolga nemzedék,
új nemzedék jött, mely apáit
Arcpiralással emlité s azoknál
Joblb akart lenni és az is lett,
Mert csak akarni kell!..” *(Petőfi.)*

Az ipari munkásság lerázta magáról azokat a láncokat, amelyek a legalacsonyabb sorsra kárhoztatták.

Megszabadult azoktól a téveszméktől, amelyeket bele-neveltek, amelyek azt tanították, hogy megnyugvással, alázattal bele kell törődni a szolgaság jármába. Az új nemzedék egyre magasabbra akar törni, hogy átkerüljön az élet napfényes oldalára. Nem akar másokat leigázni, hanem egyenlő jogot, egyenlő szabadságot, egyenlő jólétet, egyenlő kultúrát követel mindenki részére. Ezért harcol szívós kitartással és céljait a legnagyobb akadályok ellenére is el fogja érni: mert csak akarni kell!

TARTALOMMUTATÓ

	Oldal
Milliók egy miatt... -----	5
Az árvaházban-----	14
Az asztalosműhelyben-----	26
Bécsben-----	46
Az asztalosok szakegyletében-----	51
A párttitkárságban-----	71
A toloncházban-----	90
Bánffy bukása-----	96
Kényszerútlevelel Kassáról Budapestre-----	100
„Jog, törvény és igazság”-----	104
Az esküdtek előtt-----	114
Petőfi szobránál-----	114
A királyi főügyész-----	121
A váci államfogházban -----	125
A vidék szervezése-----	135
A bányászok szervezése-----	148
A pozsonyi fogházban -----	152
Tömegmozgalmak-----	168
A famunkás-szövetség-----	211
A Népszava napilap-----	218
Csizmadia és Ady-----	227
Szociálpolitika-----	240
A világháború-----	255
A stockholmi béketárgyalások-----	273
Nevek-----	293